

İSMET ÖZEL'İN TÜRK SOSYALİST SOLU ÜZERİNE ELEŞTİRİLERİNE DAİR BİR İNCELEME

Hilal TAKCI

Ocak 2021

DENİZLİ

**İSMET ÖZEL'İN TÜRK SOSYALİST SOLU ÜZERİNE
ELEŞTİRİLERİNE DAİR BİR İNCELEME**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı**

**Hilal TAKCI
Danışman: Prof. Dr. Güney ÇEĞİN**

**Ocak 2021
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Hilal TAKCI

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Bu metin, iki yıllık bir çalışmanın ürünü. Bu süreçte, herhangi bir araştırmaya girişmenin genel teknik zorluklarına ek olarak İsmet Özel üzerine çalışıyor olmanın yükü hayli ağırdı. Özel üzerine söz söylemeye girişmenin çeşitli zorluklarını, bu çalışmayı teslim etmiş olmakla aştığımı düşünebileceksem de, bir başka zorluğu aşma gayreti bu önsöze kalıyor. Bu önsöz dolayısıyla, çalışmaya yaklaşım üzerine okura bir uyarıda bulunma gereği duyuyorum.

İsmet Özel külliyatına aşına olanlar bilir; Özel bir yazarın ele alınıp tercüme edilmesine tahlil edilmesini, tahlil edilen yazarın yetersizliği şeklinde yorumlar. “Şair burada şunu demek istemiştir” kabilinden tetkikler, Özel için “yani söylemek istemiş ama söyleyememiş” anlamına çıkmaktadır. Bununla ilgili olarak, İbrahim Tüzer’in kendisi üzerine bir inceleme olan kitabına yazdığı takriz bölümünde “Eğer bir yerde *yazılmış olanlar* ve onların yanı başında yazılanlar *dolayısıyla* yazılmış olanlar duruyorsa ve ikinciler birincilere sadık ise, ikinciler birinciler kadar sarahati havi ise; yazılmış iki kümeden birinin gereksizliğine hükmetmemiz doğru olacaktır” demektedir. Yani Özel için bu gibi durumlarda ya Özel’in söylemi gereksiz kalacaktır ya da Özel’in söyledikleri üzerine söylenenler.

Bu yorum muvacehesinde, Özel üzerine söz söylemenin zorluklarından birini duyumsamış oldum. Bu önsöz dolayısıyla bu zorluğu berhava etmek üzere vurgulamam gereken -ve zaten çalışma incelendiğinde de görülecek olan- şey, çalışmanın bir tercüme çalışması olarak görülmemesi gerektiğidir. Bu çalışmanın amacı giriş bölümünde de belirtildiği üzere, şiir ile siyaseti birbirinden ayırmayan tavrı doğrultusunda büyük şairliğe erişen Özel’i merkeze alarak şiirsel olandan politik olana bakmaktır. Hem Türkiye’nin bir on yılında ciddi bir mesele olarak yer tutan sosyalist hareketi hem de o yıllarda bu harekete dahil olarak (yani şiir ile siyaseti ayırmayan tavrı ile) büyük şairliğe adım atan Özel’in bu canlılığın sönümlenmesine dair eleştirilerini incelemek; Türkiye’de tarih-siyaset-teori-felsefe arasındaki ilişkiler hakkında cevaplar arayanlar için zengin sorular/sorgular açmaktadır.

Varlığa gelmiş her şey için söz konusu olduğu gibi, bu metin için de bir *olmazsa olmazlar* söz konusu. Dolaylı yoldan etkide bulunan sayısız unsur bir yana, doğrudan katkısı olan insanları burada anmam gerek. Çalışmanın konusu, lisans öğrenimimin başında İsmet Özel okuru olma paydasında buluşarak muhabbetimizin başladığı hocamın,

yüksek lisans öğrenimimde de danışmanım olmasıyla belirlendi. Bu araştırma konusunu önermesiyle bana zengin bir külliyatın, derin bir ufkun kapısını aralayan; yalnız bu tez çalışmamız süresince değil, yedi sene süren lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca desteğini hep hissettiren; ilmi, kavrayışı, hocalığı ve dostane tutumuyla nazarımda pek muteber yeri olan Prof. Dr. Güney Çeğin'e müteşekkirim.

Çalışmama vakit ayırıp ilgi gösteren, bildirdikleri tenkitlerle katkı sağlayan jüri üyelerini de anmam gerek. Muhterem hocam Prof. Dr. Hasan Tüzen'e, çalışmama ilişkin zihnimde yeni sorular uyandıran incelikli kritiklerinden dolayı çok teşekkür ediyorum. Diğer yandan kıymetli hocam Dr. Öğr. Ü. Mustafa Demirtaş'a da, son derece titiz bir inceleme sonucu bildirdiği ve çalışmamı birtakım biçimsel hatalardan arındıran tenkitleri dolayısıyla çok teşekkür ediyorum.

İsmet Özel'i ne zaman tanıdığımı hatırlamıyorum, onunla büyüdüm sayılır. Babam adını eksik etmezdi evde. Bu anlamda, babamın üzerimdeki etkisi, hiç şüphesiz en belirleyici olandır. Okuma yazmayı öğrendiğimiz gibi, bana ve kardeşlerime kompozisyon yazma, dergi/gazete hazırlama gibi görevler veren; geceleri çıktığımız yürüyüşlerde bize şiirler okuyan, şiirler ezberleten; sesli olarak kitap okutup üzerine tartışmalar açan; hayata, yaşamaya dair derin hisleri, sorguları, düşünceleriyle bir filozof gibi algıladığım; meraklı olmayı, sormayı, düşünmeyi, bağlantılar kurmayı aşıl原因an babam, eğer bende biraz "zihin açıklığı" varsa hiç şüphesiz bunun membaadır. Yanısıra bu süreçte annemin ve babamın bana gösterdikleri ihtimamları, güvenleri, destekleri ve sabırları, beni olduğu kadar bu çalışmayı da ayakta tutan sacayaklarından, olmazsa olmazlarındandır. En derin minnetim annem Cemalifer Takcı ve babam Hulusi Takcı'nın varlıklarındadır, sağ olsunlar.

Bu çalışma süreciyle eş zamanlı olarak kendi çalışmasına hazırlanan, bu anlamda yol arkadaşlığı yaptığımız, ihtiyacım olan her an yanımda olan, usanmadan beni dinleyen, geri dönütleriyle bakış açıma yeni boyutlar katan Hülya Kurt'a dostluğu için çok teşekkür ediyorum.

Son olarak, bu süreçte varlığından güç ve destek bulduklarım arasında Ömer Kılınç'ı ayrıca zikretmem gerek. İlgi ve alakasını, desteğini, yoldaşlığını, sevgisini bir gün olsun eksik etmediği, giriştiğim her işte üstesinden gelebileceğime duyduğu inançla beni her daim yüreklendirdiği -ve esasen *her şey*- için ne kadar teşekkür etsem azdır.

Adlarını andığım, anamadığım, doğrudan ve dolaylı olarak üzerimde ve çalışmada emeği geçen herkesin, umarım verdikleri bu emeklere değer...

ÖZET

İSMET ÖZEL'İN TÜRK SOSYALİST SOLU ÜZERİNE ELEŞTİRİLERİNE DAİR BİR İNCELEME

TAKCI, Hilal

Yüksek Lisans Tezi

Sosyoloji ABD

Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Güney ÇEĞİN

Ocak 2021, VII+173 sayfa

Bu çalışma, İsmet Özel'in Türkiye'de sosyalizmin sorunlarına ilişkin kritiklerini incelemektedir. İsmet Özel; 1960'lı yıllarda yayınlanmaya başlayan toplumcu/sosyalist/devrimci şiirleriyle Türk edebiyat-kültür çevresinde önemli ve özgün bir yer edinen, 1970'li yıllarda ise Müslüman olmasından sonra kaleme aldığı sosyolojik ve felsefi düzyazılarıyla İslâmcı camianın önde gelen fikir insanlarından biri olan, hâlâ da bu fikrî dönüşümüyle ilgili tartışılan bir "büyük şair". Türkiye'de sosyalist sol hareketin çalışmada ele aldığımız dönemi ise iki askerî müdahale arasında yer tutuyor: 27 Mayıs'la açılan perde 12 Mart'la kapanıyor. 1960'ların Türk sosyalist solu; tüm dünyada İkinci Dünya Savaşı sonrasında patlak veren "sömürgelikten kurtulma/bağımsızlık ilân etme yarışı" içerisinde, savaşın galibi olan emperyalist/kapitalist "Birinci Dünya"ya karşı kuşanılan sosyalist tezlerden etkilenerek ve yine tüm "Üçüncü Dünya"da uygulandığı şekliyle, millî hedeflere geçirilmiş bir kılıf işlevi görerek varlık göstermiştir. O dönemde sosyalist muhite dahil olan İsmet Özel'in hedefinin temelinde de, Amerikan diktasına karşı Türkiye'nin kendi kararlarını kendi verebileceği bağımsız bir ülke olması özlemi yatmaktadır. Özel'in 1970'lerin ortalarından itibaren artık Türkiye için sosyalist değil İslâmcı bir program savunmasının mahiyeti, aynı zamanda Türk sosyalist soluna yönelik eleştirilerini de ihtiva etmektedir. Bu nedenle bu çalışma, İsmet Özel'in Türk sosyalist soluna yönelik eleştirilerini incelerken aynı zamanda onun dönüşümüne de ışık tutmakta; Özel'in tüm macerasının şiirini ayakta tutmak uğruna yaşanmış bir macera olduğunu ortaya koymakta; netice itibariyle Özel'in politikasının poetikasına borçlu olduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: sosyalizm, dünya savaşı, bağımsızlık, milliyetçilik, batılılaşma, politika, poetika.

ABSTRACT

AN EXAMINATION OF İSMET ÖZEL'S CRITICISM OF THE TURKISH SOCIALIST LEFT

TAKCI, Hilal

Master Thesis

Sociology Department

General Sociology and Methodology Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Güney ÇEĞİN

January 2021, VII+173 Pages

This study examines İsmet Özel's criticisms about the issues as regards socialist movement in Turkey. Having an important and unique place in the literary-cultural environment of the 1960s with his socialist/revolutionary poems, İsmet Özel has come to be one of the leading intellectuals of the Islamist community through his sociological and philosophical prose since he became a Muslim in the 1970s. This intellectual evolution of İsmet Özel is still a matter of debate. On the other hand, praxes of the socialist left in Turkey between 1961-1971 are seen to be close to those of the socialist movements that broke out in the "Third World" after the Second World War. Defending socialism meant to be against the imperialist/capitalist "First World" in this period. And in a similar vein, the program of the Turkish socialist left served as a cover for national goals, as practiced throughout the all "Third World". In the 1960s, the main motive behind Özel's socialist aspirations was Turkey's independence and its freedom from the American hegemony. Özel's defense of an Islamist program rather than a socialist, included his critique of socialist movements in Turkey in the 1960s. Therefore, this study sheds light on İsmet Özel's criticism of the Turkish socialist left, as well as shedding light on his evolution. As a result, this study reveal that the whole adventure of Özel is an adventure lived for the sake of keeping his poetry alive; it argues that İsmet's politics owes much to his poetics.

Keywords: socialism, world war, independence, nationalism, westernization, politics, poetics.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMET ÖZEL: ŞAİR, KOMÜNİST, MÜSLÜMAN

1.1. Çocukluk: “Tedarikler Ülkesi”.....	14
1.2. Gençlik: “Geceleyin Bir Koşu”.....	23
1.3. Şairin Amentüsü: Arayışın Sonu.....	33
1.3.1. Bir “Amentü” Okuması.....	41
1.4. Maceranın İzleği: Şiir ile Siyaset.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

1961-1971 ARALIĞINDA TÜRKİYE’DE SOSYALİST SÖYLEMLERİN GENEL KARAKTERİSTİĞİ

2.1. 27 Mayıs ve Bölünmenin Yeni Çehresi: Sağ-Sol.....	56
2.2. 1960’ların Üçüncü Dünyası: Sosyalizm ve Ulusalçılık.....	58
2.3. 1961 Anayasası: Sosyalizme Geçit.....	61
2.4. Yön-Devrim Hareketi.....	61
2.4.1. “Yön” Tayini: “Hızlı Kalkınma” için “Hızlı” Dönüşüm.....	61
2.4.2. “Devrim” Zamanı: “Millî Dev[i]rimci Kalkınma”.....	73
2.5. Türkiye İşçi Partisi: Anayasal Yürüyüş.....	81
2.6. Millî Demokratik Devrim: Sosyalizmin “Mustafa Kemal”leri.....	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSMET ÖZEL’İN TÜRK SOSYALİST SOLUNA YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

3.1. Kavramsal Çerçeve.....	118
3.1.1. Sağ ve Sol Üzerine.....	119
3.1.2. Komünizm, Sosyalizm ve Marksizm Üzerine.....	125
3.1.3. Batı’nın İki Yüzü: Batılılaşma ve “Bâtıllaşma”.....	130
3.2. 1961 Anayasası’nın Geçit Verdiği Sosyalizm.....	134
3.3. Sosyalist Dönüşümü Mümkün Kılan Koşullar.....	138
3.4. Sosyalist Dönüşümü İhtimal Dışı Bırakan Koşullar.....	143
3.4.1. Siyasî Boyut: “Sosyalizmi Yok Eden Sol”.....	144
3.4.2. Felsefî ve Sosyolojik Boyut: Mesnet ve Sınıf Meselesi.....	153
SONUÇ.....	160
KAYNAKÇA.....	167
ÖZ GEÇMİŞ.....	173

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AP	Adalet Partisi
ASD	Aydınlık Sosyalist Dergi
ATÜT	Asya Tipi Üretim Tarzı
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezî Antlaşma Teşkilatı)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Dev-Genç	Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu
Dev-Güç	Devrimci Güç Birliği
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
FKF	Fikir Kulüpleri Federasyonu
GYK	Genel Yönetim Kurulu
MDD	Millî Demokratik Devrim
MYK	Merkez Yönetim Kurulu
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
ODTÜ	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
PDA	Proleter Devrimci Aydınlik
SBF	(Ankara Üniversitesi) Siyasal Bilgiler Fakültesi
SD	Sosyalist Devrim
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKP	Türkiye Komünist Partisi
TSP	Türkiye Sosyalist Partisi
Türk-İş	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
YDH	Yön-Devrim Hareketi
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

“Fırlamayım, bıktım tanımlanmaktan.”

Davun, 1964

İsmet Özel üzerine söylenmesi gereken öncelikli söz onun bir “büyük şair” olduğudur. Özel, Türk edebiyat ve düşün sahasında son derece özgün bir yer tutuyor. Bu özgünlük, Çağdaş Türk Şiiri sahasında “estetikten ödün verilmemiş devrimci şair”i kurmasından kaynaklandığı kadar, aynı anda hem şair hem komünist hem Müslüman olarak öne çıkmasından da kaynaklanır. 1960’lı yıllarda sosyalist bir şair olarak edebiyat sahnesine çıkan ve devrimci şair alanına büyük yenilik getiren şair¹, 1970’lerin ortasında Müslümanlığını ilân etmesinden sonra kaleme aldığı felsefi, tarihî, sosyolojik düzyazılarıyla da İslâmcı camianın önde gelen fikir insanlarından olur. Şairin son durağı ise 2007 yılında kurmuş olduğu İstiklâl Marşı Derneği’dir. 2000’lerden itibaren Türkiye’nin dünü, bugünü, yarını üzerine yaptığı felsefi, tarihî, sosyolojik mütalalarda Türklük temasına keskinlik kazandıran şair, bu dönemde komünistliği ve Müslümanlığı elden çıkarmış değildir. Bilakis, Özel’de bu üç unsur aynı cümlede kullanılır; Özel “Türk” için “kafirle çatışmayı göze alan Müslüman” tanımını yapmakta ve aynı zamanda “insan komünist olmadan Müslümansa bu insanın Ümmet-i Muhammet’e yapmayacağı kötülük yoktur” da demektedir.

Giriş epigrafi için neden “Fırlamayım, bıktım tanımlanmaktan” dizesini seçtiğimizi tam bu sırada belirtmek gerek. İlerleyen safhalarda Özel üzerine, onun şair – Komünist – Müslüman oluşu üzerinden çokça söz söyleyeceğiz. Buna geçmeden önce, bu çalışmanın bir “İsmet Özel tanımı” vermeyi amaçlamadığının; dolayısıyla Özel’in şairliğini, komünistliğini, Müslümanlığını bir denkleme oturtmaya çalışmayacağının altını çizmek gerek. Bu çalışma sonucunda bir şair ve düşünürün etraflıca bir tasnifine

¹ Bu yenilik Mehmed Fuat’ın 1970’te, “*Evet, İsyân*” şiir kitabı yayımlandıktan birkaç ay sonra yaptığı kritiğinde şöyle ifadesini bulur: “Toplumcu şiiri deneyen gençler arasında İsmet Özel’in ayrı bir yeri var. Partizanlığı şiirini yemiyor, dengesini çok iyi tutturmuş.” Partizan şiiri yayımlandıktan sonra ise Mehmet H. Doğan şöyle yazar: “Şiir yitirilmeden de söylenebilir birçok şey. İnanmıyorlarsa, İsmet Özel’in, Şiir Sanatı’nın aynı sayısındaki ‘Partizan’ şiirine baksınlar. Somut olarak göreceklendir bunu o şiirde.” İsmet Özel de bu ilgiyi şöyle açıklamaktadır: “*Evet, İsyân* yayımlandığı zaman çok yankı uyandırdı, çünkü benim bu kitabı yayınladığım zamana kadar Türkiye’de şiirin kendi değerlerini koruyan metinler politik anıştırmalardan yalıtılmış; politik anıştırmaları olan şiirler de şiirin değerine ulaşamamış durumdaydı. İlk defa ben Türk edebiyatında Türk şiirinde iki kanaldan akan şeyi tek kanala akıttım, Şattül Arap gibi. Ne oldu, ‘*Evet İsyân*’daki metinler hem ne dediği belli olan şeylerdi hem de şiirdi. Çünkü Türk edebiyatı öyle bir sapağa girmişti ki, öyle bir tuhaflık içindeydi ki; ne dediği anlaşılacak şeyler yazdığı zaman şiir olmuyordu, şiir yazdığı zaman ne dediği anlaşılıyordu, anlatabiliyor muyum? Ben 1969 yılında yayınlanan kitabımla ne dediği açık seçik belli ama şiir olarak değeri inkâr edilemez bir metin ortaya çıkardım” (Göbel & Köksal, 2019; Özel, 2003b: 11-12).

varmış olmayacağız; “pergelin yazmaz sivri ucu”nu² şaire batırıp, onun çizdiği daire içinde Türkiye’nin bir on yıllık siyasî atmosferine bakış atmış olacağız.

Türkiye’nin bir on yıllık siyasî atmosferine bakarken merkeze (pergelin yazmaz sivri ucuna) İsmet Özel’i almak; bize yalnızca 1960’larda sosyalist hareketin canlanmasının ve akabinde sönümlenerek sonraki on yıllara taşınamamasının ardındaki politik sebeplere ilişkin sıradan bir “tanık” ifadesi sunmayacak. Şairin tanıklığı; bize aynı zamanda şiirin siyasetle, siyasetin felsefeyle, felsefenin kültürle, kültürün coğrafya ile ilişkisi üzerine derin bir ufku kapısını aralayacak. “Aralayacak”; zira bu ufku berrak şekilde seçebilmenin, çok daha kapsamlı bir (doğrusu bir değil birden çok fazla) çalışmayı gerektirdiği açık. Bu çalışma, değindiği birtakım konular üzerine, bu konuların kapsamlılığı dolayısıyla ancak bir kuşbakışı sunabilecek, bazı meselelerden “haberdar” etmek gibi bir vazifeyi ancak üstlenebilecektir.

Kırk yılı aşkın süredir, Türkiye üzerine çalışacak her sosyal bilimci/araştırmacı için kaynak/başvuru eser niteliğinde sayılacak teorik metinler ortaya koyan Özel’in, külliyatında “sol” üzerine eleştirilerine hatırı sayılır bir yer vermesine karşın literatürde bu konuyla ilgili bir çalışmanın bulunmaması, bu çalışmanın kapatmayı umduğu esas boşluğu teşkil etmektedir. Çalışmada bu amaç doğrultusunda doküman analizi tekniğine başvurulacaktır.

Çalışmanın kapsam ve sınırlılığını açmak gerekirse: Özel’in bu hareketliliğe ilişkin eleştirilerini oturtabileceğimiz zemini verebilmek adına; ilk bölümde Özel’in düşüncesinin ve tavrının gelişimini, biyografik unsurlar ve şiiriyle eşgüdümlü olarak ele alacağız. Birinci bölümde ele alacağımız konular, üçüncü bölüme gelindiğinde Özel’in Türk sosyalist soluna yönelik eleştirilerini anlamlandırma noktasında yardımcı olacak konulardır. Bu birinci bölümü, onun düşüncesinin üç ana merhalesiyle örtüşen şekliyle üç alt başlığa ayırdık. Bu üç başlığa ek olarak, şairin sanat alanında bağlandığı öğretiyi araştırdığımız bir dördüncü alt başlık daha bulunuyor. Bu doğrultuda şairliğini çocukluk yıllarıyla, komünistliğini gençlik yıllarıyla ve Müslümanlığını son dönemiyle birlikte inceleyeceğiz. Bu bölümlerde biyografik ayrıntılara girmekten kaçınacağız; nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi bu çalışma nihayetinde bir tekil şahıs olarak “İsmet Özel”i tanıtmaktan çok, onun düşüncesi ve şiiriyle temsil ettiği Türkiye’nin, onun ışık tuttuğu

---

² Özel’in 2020 Mayıs’ında İstiklâl Marşı Derneği’nin web sitesinde yayınlanmaya başlayan yazı dizisinin başlığı.

alandaki siyasal, sosyal, felsefi meselelerini görmeyi amaçlıyor. Dolayısıyla bu ilk bölümde değineceğimiz biyografik unsurlar, esasında Türkiye'nin siyasal, sosyal, felsefi yapısına ilişkin “bir şey” söyleyen unsurlar olacaktır. Ancak bu söylemimiz; “şair”i tamamen bir “toplumsal vakıa” olarak ele aldığımız izlenimini vermemeli. Zira Özel, 1960'ların tek toplumcu/sosyalist şairi olmamasına karşın bugün durduğu yerde yanında bir başka şair yoksa, işin içinde bireysel belirlenimlerin olduğu aşikârdır. Bu bireysel belirlenimlere de çalışmanın kapsamı el verdiğince değinmeye çalışacağız. Biyografik unsurlarla düşüncesinin gelişimini izlerken, şiirlerinden de destek alacağız. Bu anlamda “Çocukluk: ‘Tedarikler Ülkesi’” başlığı altında, Özel'in şiirindeki çocuk/çocukluk imgesini Özel'in düzyazılarından yola çıkarak açmaya ve bu imgenin onun hayatındaki yansımalarına bakmaya çalışacağız. Burada göreceğimiz şey; Özel'in “tedarikler ülkesi” dediği “çocukluk”tan yanına kalanların temel olarak “sanat ilgisi/terbiyesi”, “merak”, “sahicilik arayışı”, “kadirşinas itaatsizlik” ve “tevarüs edilmemiş asalet” olduğudur. Bu unsurlar birbirine girift halde yer tutarlar Özel'de; nitekim “merak”ı çıkarırsak, “sanat ilgisi”nden; “sanat ilgisi”ni çıkarırsak “sahicilik arayışı”ndan; “sahicilik arayışı”nı çıkarırsak “kadirşinas itaatsizlik ve tevarüs edilmemiş asalet”ten bahsedebilmek mümkün olmaz. Bu kavram öbeklerinin Özel'in biyografisi ve düşüncesindeki izdüşümleri incelendikten sonra, şiirlerinde birer imge olarak yer tutan “çocuk/çocukluk” kelimeleriyle de yine bu niteliklerin imlendiğini göreceğiz.

Özel, şiirde “sahici bir varoluş”u işaret etmek üzere “çocuk” imgesini kullanır. Çocuklar; dünyaya ilişkin henüz çok şey onlara “öğretilmediği” için merakla soran/araştıran ve bir şeylerin “bilincine varmak” (öğrenmek değil bilincine varmak) noktasında en sahici imkâna sahip (bu imkâna sahip diğer iki unsur şairler ve delilerdir) varoluşlardır. Dolayısıyla Özel, şiirde “çocuk” dediği zaman, orada yapmacık olmayan bir şeyin, sahici bir şeyin, merak dolu bir şeyin ve dolayısıyla büyük potansiyel sahibi bir şeyin işaret edildiğini anlarız. Bir sonraki alt başlık olan “Gençlik: ‘Geceleyin Bir Koşu’” bölümünde izini süreceğimiz tema ise, Özel şiirindeki “ay”, “gece”, “sabah” imgeleriyle oluşturulan temadır. “Çocuk” çoğu zaman bu imgelere eşlik eder. İmgelere gelmeden önce biyografik unsurlara değinmek gerek: Sanat ilgisini çocukluğunda kazanmasının ardından ilkokul, ortaokul ve lisede şiirler yazan, yarışmalara katılan Özel; liseyi bitirip ikmale kaldığı 1961 yılında esas uğraş alanı olarak şair olmaya karar verir. Ardından şiirinin dayanacağı bir düşünsel temeli olmazsa şiir olamayacağını düşünen şair, bu temel arayışından sosyalist olarak çıkar. Daha sonra Ankara SBF'de öğrenim hayatına başlayan

Özel, burada komünist olarak öne çıkan biridir. 1963 yılı hem şiirlerinin yayınlanmaya başladığı hem de TİP'e üye olduğu yıl olur. İlk şiir kitabı *Geceleyin Bir Koşu* 1966'da çıkar. Bizim bu bölüm için bu şiirin/kitabın adını seçmemizin sebebi, Özel'in sosyalist yıllarının "geceleyin bir koşu" olarak görülmesi gerektiği yönündeki kanaatimizdir. Özel'in şiirinde "ay", "gece", "sabah" imgelerini (Özel'in sanat/şiir anlayışının izinde) izlediğimizde karşımıza çıkan anlam: *geceleyin bir koşunun*, emperyalizmin karanlığındaki Türkiye için korkusuz ve atılgan bir varlık gösteren devrimcileri imgelediği yönündedir. Bunun yanı sıra, Özel'in sosyalist sol çevre içindeki ayrışıklığını da ifade etmek üzere kullanıyoruz bu başlığı. Özel'in gençliği, çevresindekilerin gerçek temayülleri seçemediği "gece"de geçer. Buna yaptığımız vurgu ise; sosyalist solun neresinde durduğunu ve eleştirilerini hangi anlayışa yönelttiğini ayırt edebilmek içindir.

Sonraki alt başlık "Şairin Amentüsü: Arayışın Sonu" ise, Özel'in 1968 yılında Türk sosyalist solunda yaşanan olaylar muvacehesinde sosyalist sol çevreden kopuş sürecini ele alıyor. 1967-69 yılları arasında askerde olan şair, döndüğünde bulunduğu ortamın, bıraktığı noktadan çok uzağa taşındığına şahit olur. Kendi eğilimiyle içinde yer aldığı çevrenin birbirine uyum gösterir bir yanı kalmamıştır. "Haklıdan yana olmak" adına sosyalist mücadeleye katılan şair, bu çevreye dahil olmanın artık "haklı" bir yanı kalmadığını görür (nitekim baskın temayül orduculuktur). Bundan sonra Özel, uzun yıllar sürecek bir bunalıma girer. *Aşkları ve inançları işgal altındadır, cebindeki adreslerden ümit kalmamıştır. Yağmur kapanmaz yaralar açmıştır.* Özel bu dönüşüm sürecinde; kimlerle "birlik" olduğunu, "değerleri"nin neler olduğunu, görünürdeki değerlerden daha temel bir değeri olup olmadığını, neye inanacağını, kime hesap vereceğini, "doğru" veya "yanlış" yolda olup olmadığını nasıl kesinkes tayin edebileceğini, kendisini kimin yargılayacağını ilh. sorgular. Bu sorguların neticesini, "Bir 'Amentü' Okuması" başlığı altında, şairin Müslümanlığının ilânı olan 1974 tarihli "Amentü" şiiri üzerinden etraflıca inceleyeceğiz. Ardından gelen "Maceranın İzleği: Şiir ile Siyaset" başlığı, Özel'in sanat anlayışını "diyalektik estetik" öğretisi çerçevesine oturtarak inceliyor. Bu bölümde de Özel'in "büyük şair" oluşunun, onun politik bağlılığına borçlu olduğunu (ve esasında politikasının poetikasıdan doğduğunu) öne süreceğiz. Özel'in bir "büyük şair" oluşu ile politik tavrının çarpıcılığı; biri olmadan diğerdenden söz edilemeyecek iki unsur olarak karşımıza çıkıyor. Özel'in şiiri ve biyografisi üzerinden "kim" olduğunu, "yerini" ayırt ettikten sonra ise; onun eleştirilerini yönelttiği Türk sosyalist soluna dair bir araştırmaya girişeceğiz.

Çalışmamızın konusunu 1961-71 arası Türk sosyalist solu ile sınırlandırırken; bu hareketin sınırını da “genel karakteristiği”ni vermek şeklinde çizdik. İşaret ettiğimiz Türk sosyalist solu, 1961-1971 aralığının ana akım sosyalist sol hareketleridir: YDH, TİP ve MDD. Söz konusu hareketlerin kendilerini kavramsal olarak “Türk sosyalist solu” çerçevesinde tanımlaması ve Özel’in de eleştirilerini “Türk solu”na³ yöneltmesi sebebiyle, çalışmanın başlığı için “Türkiye sosyalist solu” değil “Türk sosyalist solu” ifadesini uygun bulduk. İkinci bölüme başlarken, bu dönemin genel söylemsel karakteristiğiyle, dönemi başlatan 27 Mayıs darbesinin ilişkisine bakacağız. Burada göreceğimiz; Tanzimat’tan Cumhuriyet’e devreden “alafranga – alaturka”, “ilerici – gerici” ayrımlarının mahiyetini koruyarak 27 Mayıs sonrasında “sağ – sol” ayrımına evrildiğidir. Bu ayrımların mahiyetindeki sürekliliğe dikkat çekmedeki amacımız; 1960’lar sosyalist solunun farklı “söylem”ler üzerinden, doğuşu Tanzimat’ta bulunan anlayışı sürdürdüğünü görmektir. Türkiye’de “sosyalist” olmak, ele alacağımız hareketler tarafından “Kemalist” olmakla, “ilerici” olmakla açıklanmış; aynı zamanda bu anlayışın geleneksel pratiği devam ettirilerek “devrim” için halkın öncülüğü değil asker ve aydın zümrenin öncülüğü esas sayılmıştır. Burada kolayca özetlese de; hareketin bu tek cümlelik özete mahal vermeyecek bir çok-yönlülüğü barındırdığı da muhakkaktır. Nitekim işin içinde, bu anlayıştan kesinkes ayrılan bir TİP vardır -ki tarihi boyunca sayısız fizikî ve ideolojik saldırıya maruz kalacaktır. Aynı zamanda sosyalist sol muhitte “orduculuğun” ayyuka çıkması için belli bir süre geçmesi gerekmiştir. Dolayısıyla hareketliliğin ilk yarısında “sosyalist” hareketin “sosyalistliği” ispata çalışılırken; ikinci yarısında “sosyalist” hareketin adının anılması azalarak sonlanır ve yerine “yarım kalan Kemalist devrimi tamamlama” söylemi zirvede yerini alır.

Sosyalist solun 27 Mayıs’la ilişkisi üzerine değindikten sonra; 1960’larda Türkiye’de uyanışa geçen sosyalist sol hareketin, dünyanın kalanındaki sosyalist sol hareketlerle ilişkisine bakacak ve bir önce öne sürdüğümüz tezi destekleyeceğiz. 1960’ların “üçüncü dünya ülkeleri”nde sosyalizmin “ulusal bağımsızlık mücadelesi” olarak alımlandığını, emperyalizme/sömürgeciliğe bir karşı çıkış yolu olarak yer bulduğunu göreceğiz ve Türkiye’nin de sosyalizmi mesele edinme noktasında bu gruba dahil olduğunu ortaya koyacağız. Türkiye’de sosyalizmin, doktriner Marksizmle, bilimsel sosyalizmle ilişkisi olduğunu (veya bunun söylemde kalmayan sağlam bir ilişki

³ Özel “sosyalist sol” ifadesini kullanmaz; zira onun eleştirilerinin hedefindeki “sol”, sosyalist değil bilakis sosyalizmi yok eden unsurdur.

olduğunu) düşünmenin pek mümkün olmadığını; akabinde tek tek sosyalist sol hareketleri incelerken de detaylıca göreceğiz.

Hareketleri incelemeye, Türkiye’de dönemin sosyalist solunun *amentüsü* olan 1961 Anayasası ile başlayacak ve ilkin Yön-Devrim Hareketi’ne yer vereceğiz. *Yön*, 1961 yılında; *Devrim* 1969 yılında Doğan Avcıoğlu önderliğinde yayın hayatına başlayan iki dergidir. Bu dergilerin çatısı altında sürdürülen mücadele, savunulan tez YDH’yi teşkil eder. *Yön*’ün çıkış amacı Türkiye’nin yönünü belirlemektir; bu yön “hızlı kalkınma”, “sosyalist kalkınma”, “kapitalist olmayan kalkınma”, “bağımsız kalkınma” gibi isimler alır. Hareket, meşruiyetini “Atatürk devrimleri” üzerinden kazanmaya çalışmış ve bu da onların “asker” ve “aydın” zümreyi, “zinde ve öncü kuvvetler” olarak nitelemesini getirmiştir. Yöncülerin Türkiye’nin mevcut durumunda ve geleceğinde gördükleri esaslar şöyle özetlenebilir: i) Türkiye az gelişmişlikten doğan bir buhran içindedir; ii) Eğitim, demokrasi, adalet gibi alanlarda mevcut tüm problemler, iktisadî geri kalmışlıktan kaynaklanır; iii) İktisadî kalkınma için tüm az gelişmiş ülkelerin önünde olduğu gibi Türkiye’nin de önündeki tek çıkar yol “sosyalist kalkınma” planıdır; iv) Sosyalist kalkınma, “devletçilik” ilkesinin gereğidir, bu anlamda Atatürk ilkelerinin varacağı yerdir; v) Devletçiliğin hayata geçirilmesi olarak sosyalist kalkınma, “şuurlu devlet müdahalesi” demektir; vi) Türkiye’de sosyalist düzene anayasal yollardan varılamaz çünkü çok-partili rejim “doğru” işleyememektedir; halk eşraf ve ağa tahakkümü altında olduğu için oyları bu zümreler tarafından yönlendirilir ve bu zümre de emperyalizmle işbirliği içinde olduğundan seçimle gelen yönetimler her zaman emperyalizmin lehine çalışacaktır; vii) Türkiye’yi bağımsız/kapitalist olmayan/sosyalist yoldan kalkındırmaya muktedir sınıf, dün olduğu gibi bugün de “öncü ve zinde kuvvetler”dir; viii) Sosyalist devrimin yolu, zinde kuvvetlerin yönetime el koyması ve akabinde öncü kuvvetlerin de işbirliği ile yukarıdan aşağı köklü reformlar gerçekleştirmesinden geçer. Yöncüler bu anlayış çerçevesinde TİP ile uyuşmazlık gösterir. 1965 yılında TİP’in meclise girmesinin ardından, dergide TİP’in izlediği yolun aleyhine sıkı bir tartışma başlatılır. Dört ay süren “TİP Tartışmaları”, sosyalist solun çehresinin değişiminin başlangıcı olur. Bu süreçte atmosferin kızışması, şiddet ve ordu yanlısı devrim özelemlerinin yükselişe geçmesiyle, *Yön* 1967’de artık misyonunu tamamladığını, yani Türkiye’nin yönünü belirlediğini düşünerek yayın hayatına son verir. Bir yıl sonra *Türkiye’nin Düzeni*’ni yayınlayan Avcıoğlu, bu kitabında artık Türkiye’nin önündeki adının “sosyalist devrim” değil, “millî devrimci kalkınma” olduğunu söyler. Bu eser, Yöncülerin stratejik olarak MDD ile ağız

birliği yapmaya net olarak başladıklarının nişanesi olur. Bir yıl sonra, 1969'da *Devrim* dergisi çıkmaya başladığında ise, sosyalist solda değişecek bir şey kalmamış, sũreç nihaî çehresine ulaşmıştır: Kommer'in otomobilinin yakılması ve 6. Filo'nun denize atılmasıyla ikonlaşan şiddetli reaksiyoner bir kuşak, '68 kuşağı doğmuştur. Dergiyi, 1969 genel seçimlerinden sonra çıkararak Avcioğlu, anti-demokratik tezinin kitleler ve ordu gözũnde bir kat daha çekici olması için, bu seçimden TİP'in düşũş yaşayarak çıkmasını beklemiş gibidir. Nitekim, *Devrim Bildirisi*'nde de bunun izleri görũlecektir. *Devrim*'de program, *Yön*'e göre yalnız söylemsel değişikliğe uğramış; strateji ise *Yön*'e kıyasla "kesin olarak" telaffuz edilir olmuştur: Açıkça önce "Yön" belirlenmiş, şimdi sıra "*Devrim*"e gelmiştir. Bu sũreçte elbet üniversite gençliğinin şiddet içeren eylemliliği desteklenmekte hatta kışkırtılmaktadır. YDH, kısaca sosyalist sol içerisinde "orducular" olarak bilinen gruptur. *Yön* dergisi 1963'te Talat Aydemir'in darbe girişiminden sonra Aydemir'e olan ilgi ve alakası nedeniyle 1964'e değin sıkıyönetim komutanlığınca kapatılır. *Devrim* döneminde ise Avcioğlu ve çevresinin ordu içinde sol bir cunta ile temas kurarak 9 Mart 1971'de gerçekteşmesi planlanan bir darbe hazırlığına girmeleri; 12 Mart'ı getirecektir. Ancak 12 Mart yönetiminin kimden yana olacağı belli olana kadar geçen iki haftada; sosyalist solun "Kemalist devrimci"leri bu müdahalenin kendilerinden taraf olduğunu düşünmũş ve yayın organlarında bu muhtırayı kutlama havasında karşılamışlardır. Ne var ki umdukları gibi olmamış; ordunun zannettikleri gibi "ilerici", "devrimci" olmadığı açığa çıkmıştır. Bu tarihten sonraki sosyalist sol hareket ise; devrimin artık ordu sayesinde gerçekteşmeyeceği, ya Sovyetleri ya Çin'i izlemek gerektiği inancıyla yoluna devam etmiştir.

YDH'den sonra ele alacağımız ikinci grup TİP grubudur. Türkiye İşçi Partisi, '61 Anayasası'nı takip eden dönemde 12 sendikalı işçi tarafından kurulan ve tamamı işçilerden oluşan ilk parti olmasıyla önem kazanan bir siyasî teşkilattır. Sendikacıların parti programını hazırlayabilecek bir aydın arayışları içerisinde yollarının Mehmet Ali Aybar'la keşişmesi ve bir yıl sonra Aybar'ı Genel Başkan tayin etmeleriyle, TİP sosyalist bir parti hüviyeti kazanır. Bu anlamda Aybar'ın ilk icraatı olan tũzũk değişikliğinde, partinin karakteri; "Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncũlüđu etrafında toplanmış bũtũn emekçi sınıf ve tabakaların (...) kanun yolundan iktidara yũrũyen, siyasî teşkilatı" şeklinde tanımlanır. Aybar'ın Genel Başkan olması toplumcu/sosyalist tabakada TİP'i çekim merkezi haline getirir ve parti bu tabakadan aydın ve öğrencilerin uğrak yeri olur. Aynı zamanda Aybar'ın Genel Başkan olmasıyla TSP de TİP'e katılır. Aybar'lı TİP'in

sosyalist düzeni kurmaya yönelik programını özetleyecek olursak: i) “Büyük üretim ve mübadele araçlarını devletleştirmek”; ii) “Kurulmamış temel sanayi kollarını devlet eli ile, devlet malı olarak kurmak ve işletmek”; iii) “Topraksız veya az topraklı köylüyü topraklandırmak”; iv) “Genel ve teknik eğitimi ekonomik kalkınmaya paralel olarak ivedilikle yaymak ve ilerletmek”; v) “Halk yığınlarının yaratıcı güçlerini açığa çıkaracak kültür çalışmalarına hız vermek; yurt ölçüsünde kültür merkezleri kurmak”; vi) “Herkesi iş-güç sahibi etmek; işsizliğe kesinlikle son vermek ve ulusal gelirin dağılımında emeğe göre gelir ilkesini hâkim kılmak”; vii) “Birleşmiş Milletler Anayasasına bağlı, Kurtuluş Savaşı Türkiye’sine yaraşır, barışçı bir dış politika savunmak”; viii) “İnsanın insan tarafından sömürülmesi sistemine son vermek” (TİP, 1964a). TİP’in YDH ve MDD’den ayrıldığı nokta, “halk” a yüklediği misyondur. Aybar, 14 Mayıs 1950 seçim sonuçlarını; halkın “Amerikancı DP’yi iktidara getirmesi” şeklinde değil, “tepeden inme merkezîyetçi, eli sopalı ceberut Osmanlı tipi devlet anlayışı ve yönetimine” karşı çıkışı şeklinde; ’61 Anayasası’na %40 hayır oyu çıkmasını ise “halkın oyuna sahip çıkması”, “iradesine vefa göstermesi” şeklinde okur. Aybar, çok-partili hayatın verdiği sonuçları böyle okumasından mütevellit halka güvenmektedir. Halkın derdinin anlaşıldığı, kendi dertlerinin halka anlatılabildiği, onunla iletişim kurulabildiği ölçüde sosyalist dönüşümün mümkün olduğuna inanır. Sosyalist dönüşüm halka “götürülecek” bir şey değil; gücünü halktan alacak bir şeydir. Aybar hem bu nedenle hem de tam bağımsızlığı (yani bir yerlerden emir alınmadığını veya Sovyet öncülüğünün kabul edilmediğini) vurgulamak üzere “Türkiye’ye Özgü Sosyalizm”, “Güler Yüzlü Sosyalizm”, “Hürriyetçi Sosyalizm” ifadelerini geliştirir. Bu sloganlar TİP’e yönelik saldırıların mazeretini teşkil ettiği gibi; TİP’in kendi içinde ayrışmasının da sebebi olacaktır. Aybar’ın “Türkiye’ye özgü” cülüğü abarttığı söylenecek; bu sloganların bilimsel sosyalizme ve Marksist doktrine bağlılığa zarar verdiği öne sürülecektir. *Yön*’ün “TİP Tartışmaları” ile başlayan ayrışma süreci, 1967’de MDD’ci yayın organı *Türk Solu*’nun yayın hayatına başlaması ile ivme kazanır. 1968 yılında Sovyetlerin Çekoslovakya’yı işgalinin akabinde, bu konuya Aybar’ın ağırlıklı yer vermesi yine diğer sosyalist sol çevreler ve TİP yöneticileri tarafından “abartı” bulunur. Aybar bu konuda “sosyalizmin güler yüzünü halka göstermek” gerektiğinden bahsettikçe; karşısında kendisini “oportünist”, “uvriyerist” ve hatta “işbirlikçi” olarak gören kişiler bulacaktır. TİP’in bu çizgisi, çok-partili rejimi emperyalizmin lehine işleyen bir sistem olarak gören MDD’ci kanat tarafından; bu “bozuk demokrasiyi” lanetlemediği, onun aracılığıyla iktidara gelmeyi öngördüğü için “işbirlikçi” addedilir. Nihayetinde Çekoslovakya’nın işgali süreci, Aybar’ı parti içinde de

yalnız bırakacaktır. Aren-Boran ekibi olarak bilinen *Emek* grubu, Aybar'a beş imzalı bir önerge vererek Aybar'ın görüşlerinin partiyi bağlamayacağını bildirecektir. "Türkiye'ye Özgü Sosyalizm" anlayışının parti yöneticileri tarafından sakıncalı bulunmasının nedeni ise sonradan açığa çıkacaktır: Behice Boran 1986'da "ideolojik bağımsızlık" söyleminin anlamsız olduğunu, TİP'in "Sovyetler Birliği ve genelinde dünya sosyalist hareketi" çizgisinde olduğunu söyleyecektir (*Cumhuriyet*, 12.08.1986). Boran'ın bu görüşü, 1986 dolaylarında şekillenmiş değildir. Nitekim 1969'da da, "TİP'teki son olaylar, dış görünüşüyle hareketi zayıflatıcı, bölücü gibi ise de, aslında hareketin sosyalist niteliğinin güçlendiğini (...) göstermiştir" (Boran, 2016: 52) şeklinde yazar. "Sosyalist niteliğinin güçlenmesi" ifadesi; "Türkiye'ye Özgü Sosyalizm" tezinin devre dışı bırakılarak, "sosyalizmin genel ilkelerine bağlılığın" öne çıkarılmasıyla ilgili bir ifadedir. Netice-i kelam; TİP bu bölünmeler eşliğinde girdiği 1969 genel seçimlerinden, 1965'teki oy oranının düşmesiyle ayrılır; bundan sonra ise Aybar Genel Başkanlıktan istifa eder. 12 Mart'tan sonra ise, TİP; Dördüncü Büyük Kongresi'nde, "Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğunu" kabul eden kararı gerekçe gösterilerek Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılır.

YDH ve TİP'in bir on yıllık tarihleri ve tartışmalarına değindikten sonra, son olarak MDD hareketini inceleyeceğiz. MDD, kaynağı TKP çizgisinde bulunan bir anlayışın sürdürücüsü. 1960'larda yeniden gündeme taşınması, "eski tüfek" Mihri Belli aracılığıyla oluyor. Mihri Belli, ilkin *Yön*'de takma adlar kullanarak millî demokratik devrim tezine değinirken; 1967'de kendi dergisi *Türk Solu*'nu kurarak MDD hareketini *Yön* hareketinden ayırıp daha baskın hale getiriyor. MDD tezinin esasları şöyle özetlenebilir: i) Bir ülkenin önündeki aşamanın ne olduğunu, o ülkenin bulunduğu tarihsel aşama gösterir; ii) Türkiye henüz ne kendi kaderini tayin etmede özgürdür ne de feodal kalınlardan kurtulabilmiştir; bu nedenle önündeki devrimci aşama "Millî Demokratik Devrim" aşamasıdır; iii) Türkiye'nin bağımsızlığının, az gelişmişliğinin sorumlusu, bundan fayda sağlayan "emperyalizm – komprador – ağa" ittifakıdır; iv) Bu üçlü ittifak "millî birliğin" dışındadır; bunların dışında kalan tüm Türk ulusu topyekûn bu birliğe karşı verilecek mücadelenin yanında olacaktır; v) Üçlü ittifakla mücadeleyi destekleyecek olanlar tüm bir "millî birlik" iken; bu mücadeleyi vermeye tüm "Türk ulusu" muktedir değildir; mücadeleyi "asker – sivil aydın zümre" verebilecektir; bunlar aynı zamanda "küçük burjuva radikalleri" olarak da anılır; vi) Bu zümre "yarım kalan Kemalist devrimi" tamamlayacak ve bunu da yine Kemalist devrimlerin yol haritasını

kullanarak, yani tepeden inme şekilde gerçekleştirecektir; vii) Asker – sivil aydın zümrenin yönetime el koyup köklü reformlarla emperyalizm – komprador – ağa ittifakının nüfuzuna son vermesinin ardından; demokratik rejim “Filipinler demokrasisi” olmaktan çıkacak ve “doğru” işlemeye başlayacaktır; viii) Sosyalist devrim ancak o gün, demokrasinin emperyalizm lehine çalışmadığı gün mümkün olabilecektir; yani “sosyalizm yarının meselesidir”. Bu minvalde MDD devrimcileri eyleme çağırmaktadır. Sosyalist solun en kritik öneme haiz bileşeni olan FKF, kurulduğu dönem itibariyle TİP çizgisinde ilerleyerek şiddet eğilimli eylemlere karşı çıkarken; zaman içerisinde asker – sivil aydın zümrenin gerçekleştireceği bir “devrimin yakın” olduğuna inandırılarak, MDD saflarına çekilir. FKF’yi örgütsel anlamda MDD safına çeken ilk isim Doğu Perinçek’tir. Perinçek TİP mensubu olarak, TİP yöneticilerinin desteğiyle FKF Genel Başkanı olduktan sonra, FKF’yi MDD’ci bir birlik olan Dev-Güç’e dahil ederek ilk hamlesini yapar. Daha sonra Perinçek yönetimden düşürülse ve FKF Dev-Güç’ten çıkarılsa da, süreç engellenemez: FKF 1969 yılında federasyondan tüm TİP’lilerin “oportünist davranarak devrimci mücadeleyi zayıflatmaya çalıştıkları” gerekçesiyle tasfiye edilmesinin ardından Dev-Genç’e dönüşür. 1970’e gelindiğinde MDD kendi içinde de bölünecek, bölünmeler 1970’li yıllarda katlanarak artacak ve bu süreç sosyalizmin artık ciddi bir mesele olarak algılanmamasına varacaktır. MDD içi bölünmeler daha çok 1971 sonrasını ilgilendirdiği için çalışmamız kapsamında ele almayacağız.

Türkiye’de 1961-71 aralığında canlılık gösteren üç ana sosyalist sol akımın genel karakteristiğini verdikten sonra; üçüncü bölümde İsmet Özel’in bu çevreye yönelik eleştirilerini inceleyeceğiz. Özel’in eleştirilerine geçmeden önce, bölümün girişinde onun sosyalist çevre içindeki varlığının biyografik unsurlarına ve düşünsel temeline değineceğiz. Burada göreceğimiz husus; SBF Fikir Kulübü’nün TİP’li astbaşkanı, FKF kurucu üyesi ve FKF Marşı’nın şairi İsmet Özel’in, sosyalist dönüşümden beklentisinin Türkiye’nin “sahici” bir varlık kazanmasıyla ilgili olduğudur. Buradaki sahiciliğin mahiyetini, birinci bölümde çizdiğimiz kavramsal çerçeveye tayin edecektir. İlerleyen safhalarda eleştirilerini incelerken de Özel’in beklentisinin somut karşılıklarıyla karşılaşacağız. Ardından; “sağ – sol”, “komünizm”, “sosyalizm”, “Marksizm”, “Batı – Batılılaşma” kavramlarının Özel’de ne şekilde ele alındığına değinerek, Özel’in sol eleştirilerinin anlaşılmasına zemin hazırlamaya çalışacağız. Buradan sonra ele alacağımız kritikler ise şu dört temel soru etrafında yer alacaktır: i) 27 Mayıs ve ’61 Anayasası ortamında sosyalizme müsemma gösterilmesinin mahiyeti nedir? ii) Özel’e göre

Türkiye’de sosyalist bir düzenin tesisini mümkün kılan faktörler nelerdir? iii) Sosyalist dönüşüm ihtimalinin yok olmasının ardındaki siyasî faktörler nelerdir? iv) Sosyalist dönüşüm imkânını ihtimal dışı bırakan felsefî ve sosyolojik çıkmaz nedir? Bu sorular etrafında dönen soruşturma; bize tarihin siyasetle, siyasetin felsefeyle, felsefenin dille, dilin coğrafyayla ilişkisi gibi geniş bir disiplinler-arası perspektif sunacaktır.

Netice itibariyle: İki dünya savaşı arasında Türkiye’nin taşrasında bir memur çocuğu olarak doğan; dolayısıyla “içeride/evde” “eski değerler”in taşıyıcısı ebeveynleri ve “dışarıda/kamusal alanlarda” rejimin “yeni değerleri”yle yetişmekten ötürü bir parçalanmışlığı deneyimleyen Özel’in, şair olma kararıyla başlayan “sahici ve sarsılmaz bir dayanak” arayışı, ona bugün işgal ettiği konumu tahsis eder: “Büyük şair”lik. Özel, politik/tafırgir bir düşünce adamı olmanın berisinde, öncelikle bir büyük şairdir ve onun bugün teorik üretimini, politik tafırgirliğini ilgi çekici kılan da işgal ettiği bu konumdur. Nitekim politikasını, poetikasına borçludur. Bu noktadan hareketle, onun Türk sosyalist soluna dair eleştirileri bize Türkiye’de siyaset ve teori/felsefe arasındaki ilişkiyi gösterirken, aynı zamanda sanatçı ve siyaset ilişkisini de gösterecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSMET ÖZEL: ŞAİR, KOMÜNİST, MÜSLÜMAN

“Bizler, hepimiz birer ürünü. Hepimiz husule geldik, hepimiz oğullar
ve kızlarız.”

Waldo Sen Neden Burada Değilsin

“Neye kendi maceram diyorsam, hiçbir bakımdan kendime mahsus bir
macera sayılmayacağı bilinmelidir.”

Henry Sen Neden Buradasın

İsmet Özel’in her şeyden önce bir şair olması, kullandığı dil üzerindeki kuvvetli hakimiyeti, onun üzerine söz söylemeyi zorlaştıran bir durum. Özel’in kavram/kelime seçmede gösterdiği titizlik (şiirlerinde yarattığı imgeler veya nesirlerinde kullandığı kavramlar üzerine neden bir başka kelimeyi değil de o kelimeyi seçtiğiyle ilgili vurguları, kelimelerin etimolojik kökenlerine ilgi gösterip bunlar üzerinden çıkarımlar yapması ve bağlantılar kurması), özgün ifadeler/tanımlar geliştirmesi, nesir dilinde de şiir dilinde olduğu gibi doğrudan değil dolaylı ve değer yüklü bir anlatım (okurda tarafına göre coşkunluk veya rahatsızlık yaratan bir anlatım) kullanması, yani kısacası kendine özgü dilsel/söylemsel bir repertuarının olması, onu açıklayanın repertuarı gelişkin değilse zorlayıcı bir durum olarak belirir. Şairin, kurduğu bu yüksek-dilsel evrene erişebilme noktasında okuru birçok mesele üzerine araştırmaya/öğrenmeye mecbur bıraktığı aşikârdır. Nitekim Özel yazınının altından akan izleği takip edebilmek için; şiir ile siyasetin, siyaset ile felsefenin, felsefe ile dilin, dil ile tarihin ilişkisi üzerine eğilmek gereği kendini gösterir. Biz bu çalışmada, çalışmanın kapsamı el verdiğince Özel’in şiiri ve siyaseti arasındaki bağlantıyı görmeye çalışacağız.

Özel’i okuma girişiminden muvaffak çıkmak için göz önünden ayırılmaması gereken ilk kabul, “o işin bildiğimiz gibi olmadığı”dır. Özel, 2001 yılında İskele Sancak programında, tüm yazın hayatının, okurlarına “o iş senin bildiğin gibi değil” demek üzere şekillendiğinden bahseder. Bu meseleyi de şöyle açar:

“Ben yazılarımda bilmek isteyen insan için yolların açık olduğunu gösteriyorum, birçok insan söylediğini telkin etmek suretiyle hizmet etmek istediği insanın ruhunu taşlarla örüyor, yani diyor ki, bak bu söylediklerim esastır, diğerleri talidir... Ben böyle bir şey yapmıyorum, diyorum ki, eğer gerçekten bilmek istiyorsan, bunun imkânı vardır ve bu iş senin bildiğin gibi değildir, hatta senin bilmeni istedikleri gibi değildir, en önemlisi bu, çünkü bir de Türkiye’de çok önemli bir şartlandırma ve yönlendirme diye bir şey var. Keşke bu üst düzeyde şartlandırma ve yönlendirme olsa, ne yazık ki daha aza yönelik bir şey” (İskele Sancak, 02.06.2001).

Özel'in burada önerisi açıkça epistemolojik kopuştur. Epistemolojik kopuşa verdiği önem, bir başka konuşmasında da şu şekilde kendini gösterir:

“Bir şeyleri bilmek ve bir şeylerin bilincine varmak, bu ikisi adeta mütenakızdır. Çünkü bir şeyin bilincine varabilmeniz için size onun öğretilmemiş olması lazım. O artık sizin ürettiğiniz bir şey olması lazım” (İMDER, 2017b).

Özel'in bakış açısının hayatının büyük bir bölümünde diyalektik materyalist bir bakış açısı olduğu hatırdan çıkarılmadığında, onun hem tarihselliğe hem epistemolojik kopuşa hem sahiciliğe (düşünce ve davranış birliği) verdiği önem anlaşılabilir. Özel belli bir yaştan sonra Marksist dünya görüşünü terk etse de, bu “Marksist kültürlenme”nin⁴ kendisine kattığı nitelikleri korumaya devam etmiştir. Bu meseleyi ileride detaylıca ele alacağız. Şimdilik yalnızca Özel'in düşünme şeklinin, bakış açısının temel ayaklarından bahsetmiş olalım: tarihsellik, epistemolojik kopuş ve sahicilik. Bunların birbirinden bağımsız değil, birbirini destekleyen temalar olduğu da gözden kaçmamalı.

Yine bu minvalde Özel'in otobiyografik çalışması *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, şairin kendisi hakkında bilinenleri, üzerine aldığı sıfatları açıkladığı, yerli yerine oturttuğu, yani “şairliğim, komünistliğim ve Müslümanlığım, sizin bildiğiniz gibi değil” dediği çalışması olmuştur.

İsmet Özel söz konusu olduğunda bu üç sıfatın önemi büyük. Özel, bu sıfatları üstlenmenin yanısıra, bu üç kelimenin yerleşik anlamları yıkılmadığında onun esas ilgisini, amacını, işaret ettiği hususları örtme/gizleme görevi göreceğinden/gördüğünden de bahsediyor. Dolayısıyla Özel'in üstlendiği bu üç sıfatı, onun “amacını” işaret eden şekilleriyle ele almak gerek.

Özetle söyleyecek olursak, Özel, şair oluşunu da komünist oluşunu da Müslüman oluşunu da aynı ve “bir” arayış içerisinde yürüdüğü yolda başına gelen hadiseler olarak açıklıyor. Şair oluşunu “Kendimi, insanı arıyordum” (Özel, 2013c: 155) diyerek açıklayan Özel; akabinde insan oluşu bir bütüne dahil olmakla anlamlandırarak “komünist” olmuş, sonrasında kendisini bir “birliğe” dahil edecek kriterleri, değerlerini

---

⁴ 2005 yılında Akşam gazetesinde yayınlanan röportajında, kendisine yöneltilen “Marksizm hâlâ sizin düşünce sisteminizi etkiliyor mu?” sorusuna şöyle yanıt verir Özel: “Tabii ki hayatımın bir 10 yılında Marksizm'in görüşlerini kendi görüşlerim gibi taşıdım. Bu kültürlenme dediğimiz şeydir. Sınıf diye bir şeyden haberdar olmadan dünyada yürüyen işleri anlamak imkansızdır. Ama bu sınıf kavramını Marksizm abartmıştır. Bu yüzden ‘sınıf’ kelimesini kullanan herkese Marksist demek yanlış olur. Ama tabii ki ben Batı'da doğup gelişmiş birçok görüşün yetiştirdiği bir insanım” (Akşam, 20.03.2005).

netleştirerek Müslüman olmuştur. Bu meseleyi ilerleyen bölümlerde detaylandırıyor olacağız.

Özel'in "arayışı"nın nişaneleri olan bu üç sıfatın yerleşik anlamlarının yıkılması ve kendisinin yüklediği anlamların açığa çıkarılmasıyla görünür kılınacak birincil ilişki şiir ile siyaset ilişkisidir. Özel'in Türk sosyalist solu eleştirilerini incelemeyen önce bu ilişkiyi görmek önemlidir. Bu nedenle çalışmamızın ilk bölümünde; Özel'in şairliğini, komünistliğini ve Müslümanlığını, bu merhalelerin keskinlik kazandığı biyografik dönemler ve şiiri üzerinden inceleyeceğiz. Girişte de belirttiğimiz gibi, bu bölümde biyografik detaylarda kaybolmadan Özel'in fikrî temeli üzerinde duracak; bunun için de nesirlerinden yararlanacağımız kadar, şiirlerinin hermenötik çözümlemesini yapmaya da gayret edeceğiz.

1.1. Çocukluk: "Tedarikler Ülkesi"

"Büyükler o Allah'ın belaları
Anlasalardı bir ülkedir
Hem ne de çok şeyler için
Tedarikler ülkesidir çocukluk
Bekleyebilseydi büyükler karşısına
Bir alan rengârenk çıkınca sürülmemiş hiç boya
Ses çıkarmadan şaşmayı öğrenebilselerdi
Bakmasalardı kusura
Heyhat! Ancak orada çocuklukta
Kalmıştır son soy saydam sahi masura
Sarkaç kerpeten falçata oluk

Ey çocukluk! Ey Romasızlık!"

("John Maynard Keynes'ten Nefretim Yirmi Sebebi", Özel, 2014: 340)

Özel'in düşüncesinin sacayaklarından birinin sahicilik teması olduğuna değindik. Bu bölümde bu temanın doğuş koşullarına değinecek ve Özel'de çocuklukla sahicilik özdeşliğinin nasıl yer bulduğuna bakacağız. Sahicilikten, önceki başlık altında Özel'in benimsediği, "düşünce ve davranış birliği"ni ifade eden Marksist bir ilke olarak söz ettik. Bu, Özel'in çocuklukta edindiği sahiciliğin bir başka alanda tezahürü, bir başka alana taşınmasıdır. Burada sahiciliği, Özel'in tasavvurunda çocukluk dönemine ait ilksel biçimiyle ele alacağız. Özel'in "tedarikler ülkesi" şeklinde imlediği çocuklukta neler tedarik ettiğini, bunların mahiyetlerini ve daha sonra hangi şekilleri alarak Özel'de bunların muhafazalarının sürdürüldüğünü araştıracağız. Sırayla ve özetle söyleyecek

olursak, Özel'in çocukluğundan yanına kalanlar: sanat ilgisi/sanat terbiyesi, merak duygusu, sahicilik, "kadirşinas itaatsizlik" ve "tevarüs edilmemiş asalet"tir.

Özel'de merak ve sanat ilgisi birlikte gelişmiştir diyebiliriz. Doğup büyüdüğü ev ortamını tasvir ederken kültür seviyesi yüksek bir tablo çizen Özel, ebeveynleri ve kardeşleri aracılığıyla müzikle, resimle, edebiyatla haşır neşir bir çocukluk geçirir. Evin en küçüğü olmasıyla, çevresindeki büyüklerin ilgilerinden oldukça etkilenmiş, onların her hareketini merakla takip etmiştir:

"Ben 6 kardeşin en küçüğüyüm. Küçük kardeş olunca öbürlerini gözlüyorsun. Büyükler küçüklerin ne yaptığını bilmez ama küçükler büyüklerin ne yaptığını bilir ve hep merak ederler. Ne yapıyorlar, nereye gidiyorlar? Hayat nasıl? Dünya nasıl bir şeydir? Bunları hep merak ederdim" (Tüzer, 2008: 26)

Abi ve ablaları dolayısıyla kitaplarla dolu bir evde büyümüştür. Çizgi romanlardan, coğrafya kitaplarına, ne bulduysa büyük bir açlıkla okuduğunu anlatır:

"Düş dünyasında yaşayan bir çocuktum, okuduğum kitaplardan beni etkileyenlerin ismini vermek gerekirse Gorki'nin *Ekmeğimi Kazanırken* gibi romanlarından tutun da Mayk Hammer maceralarına kadar uzanan bir küme-kitap. Bilgiye karşı müthiş bir açlığım vardı. Yine o yıllarda sayfa sayfa karıştırmaktan keyif duyduğum ciltli bir Ülkeler Coğrafyası kitabıydı. Onu karıştırarak okumak ilginçti... Hep söylerler ya, kitaplar insanın ufkunu genişletir diye ben de aynı fikri paylaşıyorum. Sanatın her dalına eğilim duyuyordum, resim yapmayı severdim, müziğe çok açtım. Bizim yetişme çağının nemur çocukları öz kültürlerinden uzak yetiştirilirdi öte yandan. Yine o zamanlar, evimize radyonun alındığı ilk günlerde Nat King Cole'u severek dinlerdim. Ortaokulda da aynı eğilimlerim devam etti" (Özel, 1997: 81).

Merak ve sanat terbiyesi iç içe gelişmiştir Özel'de. Şiir yazmaya ilkokulda başlar.

İlk şiiri, ilkokul üçüncü sınıftayken Ankara'daki bir çocuk dergisinde yayınlanır:

"Ankara'da çıkan bir çocuk dergisine yazdıklarımın birini yollamışım. Konusu kıştı... Gözlüklü, zayıf, sınırlı bir kadın öğretmen vardı okulda. Bir gün sınıfın kapısını açtı, 'İsmet Özel kim?' diye sordu. Ben çıktım... Şöyle bir süzüp, 'Sen şair mi oldun be!' dedi küçümseyen bir tonla. Bu ilk olumsuz izlenim beni hiç yıldırmadı... O yaşlarda bile, eğer yaptığının doğruluğuna inandıysam başkalarının olumsuz tepkilerine, yargılarına kulak vermedim. Öğretmenin, sen şair mi oldun sorusuyla şiirimin çocuk dergisinde yayımlandığını anladım" (Özel, 1997: 81).

İsmet Özel şiir yazmaya ortaokulda da devam etmiş ve bir şiir yarışmasında okul birinciliğini kazanmıştır. Lisede de şiir yazmaya ve yarışmalara katılmaya devam eder. Esas uğraş olarak şair olmayı seçmesi ise lise sonda olur. Kısacası, Özel'in 1950'li yılları, 1960'lı yıllarda parlayacak olan şairliğinin "tedarik" evresidir:

"Ortaokulda da aynı eğilimlerim devam etti. Şiir yazıyordum ama disiplinli davrandığım söylenemezdi. O yıllarda yine okulun açtığı şiir okuma yarışmasına katıldım. Birincilik kazandım. 1956'da da yeni şairlerin şiirlerinin bulunduğu bir antoloji verilmişti. Şiir antolojisini yutarcasına bıkmadan okurdum, bu da benim için yönlendirici oldu. Sonra Çankırı'dan Ankara'ya geldik... Bu dönemde, istersem çok iyi şiir yazabileceğime inanıyordum. Liseler arasında yapılan bir şiir yarışmasına katıldım bu arada. Derece aldım, jüride Halide Nusret Zorlutuna da vardı. Çok çelimsizdim, bu yüzden olacak Zorlutuna bana dönerek 'sen şair olacaksın çocuk' dedi. Bu söz beni etkiledi diyemem, çünkü içimden biliyordum bunu" (Özel, 1997: 81-82).

Özel'in şairliğini, sanat felsefesi alanında bağlandığı öğretiyi, sanat-sanatçılık, şiir-şairlik üzerine fikirlerini ilerleyen bölümlerde inceleyeceğiz. Oraya gelmeden önce, sahicilik temasının Özel'in çocukluğundaki yerini açığa çıkarmamız gerek.

Sahicilik arayışının Özel'de uyanışı, ebeveynleriyle arasındaki kuşak farkından doğar. 1899 doğumlu bir baba ve 1902 doğumlu bir annenin yetişme çağları ile Özel'in yetiştiği ortam arasındaki fark, Özel üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır. Buradaki vurgu, iki dünya savaşı arasında Türkiye'nin geçirdiği siyasî dönüşümün ertesinde bir "memur çocuğu" olarak yetişmiş olmaya dönüktür. Yukarıda alıntıladığımız bir pasajda geçtiği üzere, Özel'in "yetişme çağının memur çocukları öz kültürlerinden uzak yetiştiril"miştir (Özel, 1997: 81). Özel bu anlamda tam olarak "eski" ile "yeni" dünya arasında kalmış, bundan doğan parçalanmışlığı deneyimlemiştir. Yaşadığı dünyayı, anne ve babasından dinlediği dünyadan oldukça uzak bulur. Özel için, anne ve babasının dünyası daha gerçekçi, daha tutarlı, daha özlemi duyulacak, daha sahici bir dünyadır:

"Annem ve babamın benden çok yaşlı olmaları gelişmemde menfi bir etki uyandırmışsa, müspet etki de bu kavrayışın bende oluşmasını sağlamaları dolayısıyla olmuştur. Ben, seferberlik ve İstiklâl Harbi içerisinde bulunmuş bir adamın çocuğuyum. Onlar bana, bu gün yaşadığımız dünyanın dışında sahici bir dünya olduğu fikrini verdiler ve bunu içime yerleştirdiler. Dolayısıyla ben dünyayı verili olarak kabul etmedim. Veri olarak da kabul etmedim. Bunu ben çok küçük yaşında kavradım. Dolayısıyla, yeni bir dünya özlemi içimde doğmuşsa, bu imkânın bana çok daha sahici görünmesindedir. Yaşadığımızdan çok özlediğimiz dünya daha reel bir şeydi benim için. Çünkü annemin ve babamın yaşadığı dünya benim yaşadığım dünyadan daha reeldi" (Tüzer, 2008: 36-37).

Aynı söyleşinin bir başka yerinde ise şöyle demektedir Özel:

"62 yaşında İsmet Özel diye bir adam var. Bu adam 9 yaşında da bu adamdı, 21 yaşında da bu adamdı. 35 yaşında da bu adamdı. Adam "göz" arıyor. Ben sahici bir şey arıyorum. Onu nasıl bulabilirim, o bana yeterdi" (Tüzer, 2008: 142).

Özel'in Tüzer'le yaptığı söyleşideki "İstiklâl Harbi içerisinde bulunmuş bir adamın çocuğu" olma ifadesi ile "yaşadığımızdan çok özlediğimiz dünya daha reel bir şeydi benim için" ifadesi önemlidir. Çocukluğu boyunca "sahteliğin acısını" tattığını söyleyen Özel'in "sahici dünya" özleminde merkez rolü iki savaş arasında doğmuş olması oynamaktadır. Anne ve babasının doğup yetiştiği koşullar, Özel'in yetiştiği dönemde tasfiyesine çalışılan koşullardır. Özel'in yetiştiği Cumhuriyet rejiminde izlenen politikalar, anne ve babasının yaşadığı dönemden bir iz bırakmamaya yöneliktir. Özel'in, "sahici dünya özlemi" çekmesini, anne ve babasıyla arasındaki yaş farkına bağlaması bu anlamda anlamlıdır: Eğer Özel ve ebeveynleri arasında kırk değil yirmi yaş farkı olsaydı, ebeveynleri de Cumhuriyet rejiminde yetişmiş olacakları için belki de bu "sahici dünya"dan izler taşımayacaklardı ve Özel'de de bu özlem uyanmayacaktı. Özel bu

sahiciliği ise şöyle açıklıyor: “Türkiye’de yaşayan bizler için hiçbir beşerî vakıa başımızdan geçen siyasî değişmeler kadar belirleyici olmamıştır. Yani ne bir vahşî toplumun köklü alışkanlıklarına, ne de bir medenî toplumun köklü yapı(t)larına sahibiz” (Özel, 2015b: 29). Dolayısıyla anlıyoruz ki, alışkanlıklar ve ilgi duyulan yapıtlar noktasında ebeveynleriyle uzlaş(ama)mazlıktan doğuyor Özel’in “sahicilik” arayışı. “Oysa babam bilirdi yaşadığını aptes alırdı çünkü / anlatacak şeyleri vardı, eğilip kalkmaları” (“Bakmaklar”, Özel, 2018b: 52) dizelerinin bu durumdan doğduğu düşünülebilir. Nihayetinde Özel’in “sahicilik vaktine kavuş”ması⁵ da, bu kuşak farkından doğacaktır. Özel’in arayışının sonunu ilân eden şiiri “Amentü” de, babasıyla yüzleşmesi etrafında dönecek; bu kuşak farkından doğan varlık sorgusunu aksettirecektir. Amentü’yü, “Bir ‘Amentü’ Okuması” başlığı altında detaylıca inceliyoruz.

İsmet Özel’in “çocukluk” tasavvuru, merak duygusu ve sahicilikle özdeşdir. Öyle ki çocuklar, meraklı ve sahici doğalarıyla Özel şiirinin imge haznesinde en büyük alanı kaplar gibidir. Özel’in çocukluğa verdiği önem, “Şiir Türk’ün İklimi”⁶ programının bir bölümünde şöyle ifadesini bulur:

“Hakikati aracısız, tek taraflı olarak tecessüm ettiren, tecelli ettiren özel unsurlar var. Bunlardan bir tanesi ve birincisi çocuklar. (...) İkincisi deliler. Üçüncüsü de şairler. Bu üçünün dışında, hakikatin tecellisi ancak iki yanlı arayışın aynı anlam alanında birleşmeleriyle oluyor” (TRT2, 14.10.2006).

Çocukların hakikati aracısız -bir başkası olmadan- elde edebiliyor olmaları sahip oldukları bilgisizlik/önyargısızlık ve yoğun merak duygusundan gelir. Dünyayla yüzleşme evresindeki çocukların, deneyimledikleri şeylere ilişkin ön kabullerinin olmayışı, aynı şeylere ilişkin yoğun bir tedrisattan geçmiş yetişkinlere nazaran, hakikate erişmelerini kolaylaştırıyor diyebiliriz. İsmet Özel’in epistemolojik kopuşa verdiği önemden bahsederken, onun “Bir şeyin bilincine varabilmeniz için size onun öğretilmemiş olması lazım. O artık sizin ürettiğiniz bir şey olması lazım.”(İMDER, 2017b) dediğini aktarmıştık. Çocuklar da Özel için bilgiyi üreten kesim olmalarıyla bilinçli ve sahici varoluşlardır.

“Sahicilik” temasına tüm fikir ve yazın hayatında başat önem atfeden şair için çocuklar sahicilik kalesinin bekçileri gibidir. Bu sahici tarafları dolayısıyla, Özel ilk

⁵ Özel’in bir şiirinde geçen ifade: “Aradın ve anladın / Haber almakla yol tüketilmiyor / Arayış sahicilik vaktine erişsin istiyorsan / Senin kendin / Haber olsa gerektir” (“Şivekâr’ın Yolculuğudur”, Özel, 2000b: 84).

⁶ İsmet Özel’in Eylül 2006’dan Haziran 2007’ye değin TRT 2’de haftalık yayınlanan televizyon programı. Özel tek başına bulunduğu 37 bölümden oluşan bu programda çağdaş Türk ve dünya şiiri üzerine konuşmalar yapmıştır.

şairlerinde “çocuklar” derken, kendi kuşağının genç sosyalistlerini imler; “gece ayakları kokan bir adam gibi gelir / eşiklere oturmuş aya doğru çocuklar” (“Yorgun”, Özel, 2018b: 16) dizelerinde gece kelimesi “Batı emperyalizminin karanlığı” çağrışımını yapar, “eşiklere oturmuş aya doğru çocuklar” ise, Türkiye’nin eşiğinde/girişinde bekçi gibi duran ve yüzünü Batı emperyalizminin karanlığında önlerini görebilecekleri tek ışık kaynağına, doğacak günün habercisine, yani sosyalizme dönmüş gençler imlenir. Belki burada “sosyalizm” yerine sosyalist dönüşümden beklenen “kazancın” ifade edildiğini söylemek daha genel ve kapsayıcı olacaktır. O kazancın mahiyetini ilerleyen bölümlerde açıyor olacağız.

Özel’in şiirlerinde “çocuk/çocukluk” kelimeleriyle merak duygusu ve sahiçiliği elden bırakmayan bir tutum imlenir ve yüceltilir: “bir çocuğun şehri çarpar yüzümün varoşlarına” (“Bir Ağrı Yakıldıkça Sevilmeli”, Özel, 2018b: 60), “Binlerce, binlerce çocuk / koşarak dokumuş benim kumaşımı” (“Bir Devrimcinin Armonikası”, Özel, 2018b: 71), “böğrümde kambur çocuklardan bir payanda” (“Kan Kalesi”, Özel, 2018b: 87), “ben öyle bilirim ki yaşamak / berrak bir gökte çocuklar aşkına savaşmaktır” (“Sevgilim Hayat”, Özel, 2018b: 109), “Ey çocuklarda uyuyan intizamsız güneşler! gelin ve boğdurun bu köleleri” (“Propaganda”, Özel, 2018b: 166), “kapanmaz yağmurun açtığı yaralar / çocuklarda” (“Kanla Kirlenmiş Evrak”, Özel, 2018b: 172), “öcalınmazsa çocuklar bile birden büyüyebilir” (“Esenlik Bildirisi”, Özel, 2018b: 174), “Hepimiz, yani taflan çiğnemekle güzelleşen çocuklar” (“Akdeniz’in Ufka Doğru Mora Çalan Mavisi”, Özel, 2018b: 190)...

Aynı zamanda şairin *Erbain* adını verdiği, kırk yılın şiirlerini bir araya topladığı şiir kitabına, henüz dokuz yaşındayken yazdığı “Kış” şiiriyle başlaması da çocukluğu ciddiye alışının bir göstergesi sayılabilir. Böylelikle Özel şairliğini, çocukluğuna has yoğun merak duygusu ve bilgilenmeye duyduğu açlıkla başlatır diyebiliriz.

“Merak / bir devrimcinin hazırlığıdır” (“Sevgilime Bir Kefen”, Özel, 2018b: 81) diye yazıyor Özel. Özel’in “tedarikler ülkesi” çocuklukta edindiği büyük merakı, hayatı boyunca muhafaza ettiği bir nitelik olmuştur. Çocukluğa mahsus derin merak duygusunu hayatının ileriki safhalarında da elden bırakmayı onun devrimciliğini beslemiştir. Buna bir örnek yine Tüzer’le yaptığı söyleşide bulunabilir:

“Karar vermek, çocukluğumdan beri çok aslî bir şeydi. Algı ile çok bağlı saymadım kendimi. Kendimi bağlı saydığım şey karar idi. Bu karar da benim karar verdiğim şey olabiliyordu ancak. Bir de telkin edilmiş karar olabiliyor. İşte anneniz, babanız, ağabeyiniz, ablanız bir şeyi tercih ettiği için üzerinizde baskı yapabiliyor. Sevgiliniz, karınız neyse yani. ‘O seviyor demek ki bunda bir şey var’ diyebilirsiniz. Bende bu olmadı. Belki de biraz tersi oldu. Başkalarının tercihleri ‘Dur bakalım bir de biz gözden geçirelim, elden geçirelim’ şeklinde bir etki uyandırdı bende. Siyasî

tercihlerimde de böyle oldu. Mesela Sosyalist olduğum zaman herkes gibi Sosyalist olmadım. Herkesten başka mı oldum? Tam tersine, insanların eğer sosyalizmle ilişkisi sosyalizmin aslı vasıflarından farklı bir tarzda kurulmuşsa, bunu görebilecek bir elden geçirme yaşadım ben” (Tüzer, 2008: 64).

Merakın, bir devrimcinin hazırlığı olması böyle bir şeydir: Meraklı bir devrimci “elden geçirme” yaşar. “Telkin edilmiş karar”lara değil, elden geçirerek kendisinin aldığı kararlara uyar. Elden geçirmek, devrim için sahip olunan veya olunması gereken alet çantasının teftişidir.

Özel’in “tedarikler ülkesi” çocukluktan gelen ve hayatına hâkim olan diğer iki unsura gelelim: “kadirşinas itaatsizlik” ve “tevarüs edilmemiş asalet”. Bu kavram öbeklerini açıklığa kavuşturmak için, öncelikle onların Özel’in hayatında ne işe yaradığını bilmek gerek.

Özel’in, şair olmaya karar verdiği gençlik döneminde, zihninde “şiirin gereği” diye tanımladığı bir tasarısı vardır. Şiirin gereği, şairin kendisine “durulacak bir yer” belirlemesidir, bir kimlik inşa etmiş olmasıdır. Şiir yazmak istiyorsa kişi, hayata karşı sarsılmaz bir temeli olmalıdır; temel bir tavır benimsemelidir; bir düşünme tarzı edinmeli ve bir düşünce sistemi kurmalıdır; politik bir bağlılığı olmalıdır. Özel, bu temeli atmak için önceden bir hazırlığı olduğunu söyler. Bu temeli çocuklukta tedarik etmiştir. Küçük yaşlardan itibaren sahip olduğu iki unsur, onu bugün de ayakta tutan iki temel unsurdur: şahsî tabiriyle “kadirşinas itaatsizlik” ve “tevarüs edilmemiş asalet”. Bu iki nitelik sayesinde, İsmet Özel yetişme yıllarında kendisine “durulacak bir yer” belirleyebilmiş, bir zaviye kurabilmiştir:

“Ben kendimi şair sanarak değil, şair olmanın gereğine inanarak ve şiirin gereğini yerine getirmeksizin bu alanda gerçek bir çalışma yürütülemeyeceğini kabul ederek işe koyuldum. Yolumun her durağında, yürüdüğüm mesafenin, göze aldığım mesafe yanında kısa kaldığını anlayacak bir hazırlığım vardı. Bu hazırlığı da doğuştan getirmediğim, dünyadan aldım. Hazırlığımın, bugün de beni ayakta, aklı başında tutan hazırlığımın özelliği ikidir: Kadirşinas itaatsizlik ve tevarüs edilmemiş asalet” (Özel, 2015b: 19).

Kadirşinas itaatsizliği, otoriteleri reddetmek ancak kıymet bilmezlik de etmemekle ilgilidir. Küçük yaşta, büyüklerin kendisiyle ilgili kararlar alabilecek yeterlilikte kişiler olmadığının farkına varır. Dolayısıyla, büyüklere, büyüklüklerinden ötürü imtiyazlı bir yer tanımamak, onlara itaat etmemek, ancak iyiliklerinden ötürü de kıymetlerini bilmek gibi bir tavrı benimser:

“Büyüklerle itaatin haklı bir sebebi olamazdı, çünkü birçok şeyi anlayamıyorlar, birçok şeyi bilmiyorlar ve birçok şeyi doğru yapmıyorlardı. Büyüklerle düşmanca davranmanın da haklı bir sebebi yoktu çünkü çocuklara karşı yardımsever dostluk gösteren onlardı. Böyle bir bakış açısı ile çocukluğum boyunca ebeveynimi, öğretmenlerimi, diğer büyükleri kendilerine zararımın dokunmamasına özen gösterdiğim, ama benim hakkımda karar vermeye ehil olmayan varlıklar diye kabul ettim. Verilen desteğe karşılık severek hizmet, fakat asla itaat etmemek. Sonu itaate

varacaksa sunulan yardımı reddetmek ve insanların sahip oldukları yerin değerini bilmek” (Özel, 2015b: 20).

Özel, yukarıda bahsettiğimiz gibi, çocukluğundan beri “karar”ı önemsemiş; “telkin edilen karar”ı değil, kendisinin elden geçirdiği, kendisinin verdiği kararı takip etmiştir. Dolayısıyla üzerinde hiçbir otorite tanımamış, “kadirşinas itaatsizlik” dediği tavrı hayatında hâkim kılmıştır. Bununla ilgili bir başka ifadesi de şöyledir:

“Ben çocukken müthiş bir anti-otoriter tavra sahiptim. Mesela öğretmenlerimi sevmezdim. Sebebi de şuydu: ‘Yani ne oluyor geliyor sınıfa herkesi ayağa falan kaldırıyor’ derdim. Birinin üzerimde baskı kurması için bir gerekçesinin olmasını beklerdim” (Tüzer, 2008: 29-30).

“Tevarüs edilmemiş asalet” ise, şairin içinde yetiştiği sosyal çevrenin, kendisiyle kurduğu etkileşim biçiminden kaynaklanır. Özel, başkomiserin oğlu olmasından ötürü, çevresinde ona daha ayrıcalıklı bir yer tahsis edildiğini deneyimler. Özel bu durumu şöyle izah ediyor:

“İçinden çıktığım aile, herhangi bir üstünlük hissini besleyebilecek özellikler taşımaz. Annem bir ortakçının kızı. Babamın ailesi de arabacılık yaparmış. Benim teneffüs ettiğim hava da çok çocuklu bir küçük memur ailesinin iki yakasını bir araya getirme sıkıntılarıyla dolu sayılırdı. (...) Ama benim özel hayatım dışında ve benim varlığıma da bir anlam katan bir devlet vardı. Türkiye Cumhuriyeti, bürokrasiye tanıdığı zabitçe bir yetkiyle bütün toplumu kuşatmıştı. Cumhuriyet rejiminin temsilcisi olmak, kişinin, toplum içinde geçerli bir unsur olduğu duygusunu güçlendiriyordu. Buna bir de yerli halkın memurlara karşı mesafeli tutumunu eklerseniz, ortaya sahte bir soyluluk manzarası çıkıyordu” (Özel, 2015b: 21).

İsmet Özel çocukluğu boyunca bu sahteliğin acısını tattığını söyler. Ona göre acı olan şey, “kim bilir kaç gömlek aşağıdan frenk taklidi tavırlar”la (Özel, 2015b: 21) sahte soyluluğunu desteklemeye çalışmaktır:

“Örneğin hiç yerli film seyretmemek, alt yazılı harc-ı âlem yabancı filmlerden tad almayı marifet saymak gibi. (...) Bir şeylerden haberdar olmanın, bazı metinleri okumanın getirdiği yenilenme duygusu ve ulaşılmaya değer hedefler bulunduğu dair güçlü duygular da bu rejim türevi insanların özellikleri arasındaydı” (Özel, 2015b: 21).

Ancak kaynağı her ne kadar sahte de olsa, kendini soylu zannetmek, İsmet Özel’in fikrî dünyasının derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Çünkü -esasında böyle bir durum olmasa da- insanın kendisini diğerlerinden farklı/ayrıcalıklı/üstün görmesi, buna inanması, beraberinde buna yaraşacak veya bunu temellendirecek birtakım işler yapmasını getirecektir ve getirmiştir de:

“Bürokrasinin halk üzerinde yılgınlık verici üstünlüğü elbette, vasıfsız, temelsiz, sahte bir üstünlüktü; ama insanın kendini bir aristokrat saymasının ruhuna ne büyük genişlik getirdiğini tadabilmenin bir imkânıydı aynı zamanda” (Özel, 2015b: 21-22).

Yıllar geçip, çocukluk yerini gençliğe bıraktığında, kadirşinas itaatsizliği de tevarüs edilmemiş asaleti de yön değiştirir. İtaatsizliği toplumsal kurum ve normlara

yönelirken, asalet duygusu “iyilerin”⁷ savaşını vermekle elde edilebilecek bir hal kabul edilir.

Doğduğu çevrenin kültürel ortamı ile kişiliği arasında kurduğu rabıta bir yana, diyalektik yaklaşıma sahip Özel, bireyi yalnızca kendi kişisel seçme kapasitesinden kalkarak değil; aynı zamanda dışsal ve makro koşullar bağlamında ele alarak da açıklar. Öyle ki bir röportajda kendisine yöneltilen “Özel yaşamınıza, Türkiye’ye ve dünyaya ilişkin, geçen on yıldaki olaylardan hangileri aklınızda kaldı?” sorusuna, şu cevabı verir:

“Seksenli yılların en önemli olayını seçerken kendim için ayrı, yakın çevrem için, Türkiye için ve dünya için ayrı ayrı olayları işaret etmek bana yerinde bir tutum gibi görünmüyor. Öyle sanıyorum ki dünya için en önemli olay neyse, aynı olay Türkiye için, yakın çevrem için ve benim için önemini belirgin kılmıştır” (Özel, 1997: 272).

Özel, kendi durumu üzerinde de içine doğduğu ailenin kültürel ortamından çok, Türkiye’nin ve dünyanın o günkü tarihsel durumunun etkisi olduğunu savunur. *Waldo Sen Neden Burada Değilsin* adlı eserinde, hayatını “Müttefik kuvvetlerin Almanya sınırlarını aştığı günlerde doğdum” (Özel, 2015b: 31) cümlesiyle başlatırken, hikayesinin bu bağlam içerisinde anlaşılması gerektiğine işaret eder.

Müttefik kuvvetlerin Almanya sınırlarını aştığı günlerde, Türkiye’de, taşrada bir polis memurunun çocuğu olarak dünyaya gelmenin ne demek olduğunu yine aynı eserinde açıklıyor şair. Özel’e göre İkinci Dünya Savaşı’nın ardından gelen Demokrat Partili on yılda Türkiye’de “üç anlayış tarzı” hüküm sürüyordu ve bu üç anlayış tarzı etrafında yetişmek onun üzerinde oldukça tesirli olmuştu:

“Bunlardan birincisi; tek parti döneminin değerlerine sadık, okumuşların temsil ettiği, disiplin yanlısı, yenilikçi anlayıştı. İkincisi; gücünü ve cesaretini Demokrat Parti iktidarından alan, liberal, ama sadece kendine para kazandıran değişimleri savunan yeni zenginlerin anlayıştı. (...) Demokrat Parti yönetimi sırasında canlılık gösteren üçüncü anlayış, Müslüman halkın (yeni) anlayıştı” (Özel, 2015b: 32-33).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, savaşın muhatapları arasında cereyan eden ideolojik ve siyasî dönüşümlerin atmosferinde Türkiye’nin gösterdiği tavır, ülke içinde bu üç anlayış tarzına canlılık katmıştı.⁸ Türkiye, savaş sonrası şartlar karşısında

⁷ “Yıllar ilerledikçe kadirşinas itaatsizliğim, karşıma tek tek çıkan insanlara değil, toplum kurumlarına yöneldi. Tevarüs edilmemiş asaletim de yön değiştirdi: Artık kendimi ister istemez içinde bulduğum topluma ilişkin bir ayırımın birimi değil, bile isteye seçtiğim ‘iyilerin’ savunmasını gözüpük ve tavizsiz bir tarzda yapmaya aday biri olarak görüyordum” (Özel, 2015b: 22).

⁸ İkinci Dünya Savaşı sonrası şartlar İsmet Özel’in söyleminde en kısa şöyle özetlenir: “İkinci Cihan Harbi’nin yegâne galibi ABD, iki harp arasında doğan bütün rejimlerin devrini, bütün büyük anlatılar çağını kapattı. Yeni dönemde ABD fiilen dünyanın kutbu oldu. Yeni dönem bir PAX AMERICANA icraatı demektir. Bundan böyle yetkili ve etkili Amerikalılar, dünyanın diğer yerlerine mensup okuyup yazmış insanlar arasında hiçbir büyük anlatının yaygınlaşmasına izin verilmeyeceği ikazıyla meşgul oldu. 1945 sonrasında neler oldu? Yaşamakta olduğumuz günlerde revaçta olan şu şaka durumu izah ediyor: ‘ABD ile iyi geçinin, sakın ABD ile aranızı bozmayın, yoksa sizin ülkenize de demokrasi gelir’” (Özel, 2009e: 14).

“değerleriyle köklü kalma ısrarı” göstermemiştir. Alınan yeni biçim Türkiye’nin değerlerine değil, ülkelerarası siyasî konjonktüre bağlı gelişmiştir: “İtalya’da Duçe, Almanya’da Führer artık yoktu. Peki, bizim ‘Millî Şef’ ne olacaktı? Akılları durduracak bir pişkinlikle diktatörümüzü demokrat yaptık” (Özel, 2015b: 32).

Yeni düzenin getirdiği yenilikçi kesim ile yeni zenginler, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e süregelmiş Batıcı anlayışı paylaşıyordu. Batının kültür ürünlerine nüfuz edebilme yeterliliğinden çok uzakta, yalnız taklitle yetiniyorlardı. Genelde memur olan, okumuş, yenilikçi kesimin insanları alafranga tavırlara öykünürken, yeni zenginlere kıyasla “işin aslını bilen” kişiler olarak görünüyordu çünkü yeni zenginlerin alafrangalığa meyledişi paralı olmasındandı. Diğer yandan bu dönemde sivil ve asker bürokratlar iktisadî kayba ve “prestij erozyonuna” uğramışlardı:

“Devletin ruhbanı hâlâ onlardı, ama rahiplerin gücüne inananların sayısı gittikçe azalıyordu. Memurların satın alma gücündeki azalma, onların, devlet aracılığıyla sahip oldukları hak ve imtiyazlara daha çok sarılmalarına sebep olmuştu” (Özel, 2015b: 34).

Bu üç anlayış tarzının hüküm sürdüğü bir dönemde çocukluk ve yetişme yıllarını geçiren Özel, “Geriye bakıp bir değerlendirme yaptığımda mayamda her üç anlayışın bariz etkilerini fark edebiliyorum” (Özel, 2015b: 34) der. Etkilerini ise şöyle ifade eder:

“Hükümetten bağımsız bir devlet bulunduğunu hissetmem büyük kazançtı benim için. Bu duygu, görünürdeki otoriteden yılmaksızın yaşanabileceği düşüncesini içimde pekiştiriyordu. (...) Zenginleşmesiyle alafrangalığı atbaşı giden insanların ruhça kaba, insan ilişkileri bakımından da yıkıcı, hatta ifsat edici olduklarını görüyor ve öyle kabul ediyordum” (Özel, 2015b: 34).

Müttefik kuvvetlerin Almanya sınırlarını aştığı günlerde, Türkiye’de, taşrada bir polis memurunun çocuğu olarak doğmak ve savaş sonrasının -dünyadaki ve Türkiye’deki- şartları altında çocukluk dönemini geçirmek demek, Türkiye’de hâkim olan üç farklı anlayış tarzıyla temas halinde yetişmek demektir ve Özel üzerinde belirleyici olan husus da buydu.

Çocukluk yılları, İsmet Özel’in bugüne kadar takındığı tavrın ve düşünce sisteminin nüvelerinin atıldığı yıllardır. Hayata karşı duyduğu merak, görünenin ardındakini araştırması, nedenleri ve nasılları sorgulaması, “güzel”⁹ olanı araması ve tabii

⁹ Özel, söylemine yön veren endişenin estetik bir endişe olduğunu bildirir: “Bugün neler olup bittiğini, geçmişte neler olup bittiğini, gelecekte neler olup biteceğini düşünürken, bizim bir etik değil estetik temelimiz olması lazım. Yani biz neyi güzel görüyoruz? Güzel olarak kabul ettiğimiz şey nedir? İçimizde bizim değer yargısı üretebilmek için sahip olduğumuz kalite hangi çizgidedir, hangi seviyededir? Bu bizim ahlâkî davranışlarımızı da tayin edecek olan bir şey. (...) Eğer benim söylediklerimi bir yere oturtmak, bir yere koymak, bir yere yerleştirmek istiyorsanız, endişemin estetik bir endişe olduğunu bilmeniz ve bu estetik endişenin etik yansımasıyla ilgilendiğimi akıl edebilmeniz lazım” (İMDER, 2013).

ki kadirşinas itaatsizliği ve tevarüs edilmemiş asaleti, -dönem dönem çehreler değiştirerek- her zaman onun söylemlerinde gözlemlenebilir nitelikler olarak kalmıştır.

1.2. Gençlik: “Geceleyin Bir Koşu”

“ben yakarım çağımın ellerini. Ben bekliyenim.
Gecenin kıyısında benden konuşulur.”

(*Bir Ağrı Yakıldıkça Sevilmeli*, 1964)

Özel’in gençlik yıllarını anlatmaya, öncelikle bu dönemi hülâsa etmek için neden “Geceleyin Bir Koşu” başlığını seçtiğimizi açıklayarak başlayacağız. Gençliğini *geceleyin bir koşu* olarak düşünmek, bölümün ilerleyen safhaları için aydınlatıcı olacaktır.

“Geceleyin Bir Koşu” Özel’in 1963 tarihli bir şiirinin adı. Özel aynı zamanda 1962-1966 aralığında yazdığı ve “artık yazmadığım şiirler” dediği şiirlerini bir araya toplayıp kitaplaştırdığında da kitaba bu şiirinin adını verir. Kitap olarak *Geceleyin Bir Koşu* 1966 yılında yayımlanır. Kitaba alacağı şiirleri “artık yazmadığım şiirler” kıstasıyla seçtiği için, *Partizan*’ı 1965’te yazmış olmasına karşın bu kitaba dahil etmemiştir. *Partizan*la beraber şiir yolculuğunda yeni bir dönemi başlattığını ilân etmiştir böylelikle:

“Ben birinci kitabımı artık böyle şiirler yazmıyorum diye yayınladım. *Partizan* şiirinin tarihi, Şubat 1965’tir; *Geceleyin Bir Koşu*’nun yayın tarihi 1966’dır. Oysa *Geceleyin Bir Koşu*’da *Partizan* yok. Dolayısıyla, bir şiir kitabı tıpkı bir resim sergisine benzer. Ressamlar atölyelerindeki tamamlanmış resimlerin hepsini bir sergiye koymazlar. Resim sergisi gibi bir şiir kitabının da bir bütünlük arz etmesi, bir karakterinin olması beklenir” (Gerçek Hayat, 06.01.2006).

Özel’in gençliğini “Geceleyin Bir Koşu” olarak hülâsa etmeye kalkışmamızın sebebinin, Özel’in “artık yazmadığım şiirler” tanımlamasıyla ilgisinin olmadığını baştan belirtelim. Bizim bu yakıştırmamızın altında, Özel’in şiirlerindeki *gece*, *sabah*, *ay*, *şafak* gibi karşıt temaların izini -nesirlerini de göz önünde bulundurarak- sürdürdüğümüzde edindiğimiz iki izlenim yatmaktadır.

İlk yorumumuz, *geceleyin bir koşunun*, karanlığa/gericiliğe karşı koşan bir devrimciyi imlediğidir. Burada “gece”, Batı emperyalizminin Türkiye üzerine düşürdüğü gölgeyi, karanlığı ifade eder. Gece kelimesinin içinde bulunan kötücül/olumsuz/istenmeyen bir durumu imleyebilecek olması genel geçer bir kabul olsa da Özel’de bu çağrışımın oluşma sebebi İstiklâl Marşı’na bağlılığından mütevellit

“doğacaktır sana vadettiği günler Hakk’ın” dizeleri de olabilir. Bir “gün doğması” bekleniyorsa, mevcut durumda ülke karanlıktadır, gece yaşanmaktadır. İstiklâl Marşı’na gönderme yapmamızın sebebi ise, İsmet Özel’in, “Çünkü ben on beş yaşından itibaren ‘Bir İdeoloji Olarak İstiklâl Marşı’ ile kayıtlı sayıyordum kendimi. Komünist dönemimde ‘nasıl olsa sağlam bir metin var’ fikrini içimde taşıyordum” (İMDER, 2008b) ifadesidir. Şair olmadan önce bir dünya görüşüne, düşüncesini dayandıracığı bir temele sahip olması gerektiğini düşünen şair, bu temeli ülkesine aidiyette bulmuş ve ülkesinin geleceği için varlık göstermeyi vazife edinmiştir. Bu vazifesi için rehberi ise İstiklâl Marşı olmuştur. İstiklâl Marşı’nın hedeflerini, kendi hedefleri olarak benimsemiştir.

Geceleyn bir koşu, aynı zamanda, önünü görmeden, ne ile karşılaşacağını, başına ne geleceğini bilmeden, hiçbir güvence altında değilken belalardan korkmadan yalın kılıç ortaya atılan bir devrimciyi de imlemektedir. Nitekim Özel gençliğinde, yalın kılıç ortaya atılmış “görünen” sosyalistlerin gözü pekliğinden etkilendiğinden, onların inandıkları şeyler uğruna haksızlığa uğradıklarını gördüğünde onların yanında yer almayı seçtiğinden, ancak aradan uzun zaman geçtikten sonra aslında o insanların bir takım garantiler altında oldukları için böyle cesur olduklarını fark ettiğinden bahseder.¹⁰ Yani o, birilerinin samimiyetine inanarak yürüdüğü yolda, aslında yalnız olduğunu fark etmiştir. Cesur görünen insanlar esasında arka planda ordu ile temas halinde darbe planları yaptıkları için belki de cesur olabilmektedirler? Nitekim tarih bunu gösterir. Bu mesele, çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde aydınlatılacaktır. Ancak şimdi Özel’den bir alıntıyla kısaca değinelim:

“Biraz bir şeye benzediysem bize millet olarak yapılandırılmak istenen avanaklığa uzak durarak benzedim. Türk milletinin şeytanî hesaplar karşısındaki cehaletinin istismarı yolundan devletin eline geçen bir kalıp var. Ben kadirşinas itaatsizliğim ve tevarüs edilmemiş asaletim yardımıyla milletin kabule zorlandığı kalıbı geçerli kılan tutum karşısında hep küçümseyici bir tavır aldım. Benim bu küçümseyici tavrım bazen şahsî bir hedef güttüğüm zannı uyandırdı. Bazen de karakterimin gerektirdiği bir şıklık gibi algılandı. Zaman geçip, maskeler yüzü saklayamaz derecede yıpranmaya uğradığında, benim küçümseyici tavrımın neye değdiği kısmen de olsa, anlaşıldı. Şubat 1965’te ben Partizan diye bir şiir yazdığım zaman bu ‘daha fol yok, yumurta yok, adam kendi edebî yeri adına riskli şeyler yazdı’ fikrine sahip olanlar vardı. O zaman eli kalem turan birinin böyle bir metne emek sarf etmesi bir cür’et görüntüsündeydi; ama yıllar geçtikten sonra o şiir yazılmış olarak kaldı. O şiirin yazıldığı sırada, Türkiye’deki meşhur eşhasın neyi ne adına savundukları yıllar sonra ortaya çıktı” (İMDER, 2007b).

Özel, öğrencilerin sosyalist olarak öne çıkmaktan dahi çekindiği bir dönemde, komünist olarak bilinmekte ve fakültede yakasında TİP rozetiyle gezmektedir. Ayrıca

¹⁰ “Bunlardan birincisi, sosyalist (veya kendisine komünist denilen) yazarların yalın kılıç ortaya atılmış görünmeleriydi. Ben elbette onların hangi garantiler altında bulduklarını bilemiyor, uğradıkları kovuşturmalardan etkileniyordum. İnsanların doğru bildikleri yolda sıkıntıya katlanıyor olmaları, rizikoyu göze almaları benim için önemli ve değerli bir şeydi (halen öyledir)” (Özel, 2015b: 41).

Partizan'ı yazdığı 1965 yılında, henüz sosyalist hareket büyük kitlelere ulaşmamıştır; hareketin niceliksel olarak zirve boyutuna ulaşmasına iki ila üç yıl vardır. Yani 1965 yılı, sosyalistlerin henüz kendilerini tam olarak emniyette hissedemediği yıllardandır. Bu durumda yalın kılıç ortaya atılan İsmet Özel'dir. Gece ise, o “kimin ne olduğunun” seçilmediği ortamdır. Yani Özel'in gençliğinin “geceleyin bir koşu” oluşu, aynı zamanda onun bu dönemin sonunda çevresiyle irtibatını koparmasına varan hayal kırıklıklarını da imlemektedir. Özel'in gençliği, bulunduğu çevreyi net seçemediği, kimin sahici olup kimin başka hesaplara koştuğunu sonradan fark ettiği bir ortamda, *gecede* geçer. Böylelikle, bizim yer verdiğimiz şekliyle “geceleyin bir koşu” olan gençlik; hem emperyalizme karşı bağımsızlık için mücadele veren bir devrimciyi; hem de bu devrimcinin tuttuğu yol, benimsediği anlayış bakımından dahil olduğu sosyalist sol çevre içindeki ayrıksı durumunu imler.

Özel'in şiirlerinde gece sözcüğüyle çoğunlukla ülkenin içinde bulunduğu durumun imlendiğini belirttik. “Yorgun” adlı şiirinde geçen “gece ayakları kokan bir adam gibi gelir / eşiklere oturmuş aya doğru çocuklar” dizelerinde de bir yerin girişini tutan ve yüzünü geceyi aydınlatan tek noktaya dönmüş devrimciler imlendiğinden bahsetmiştik. O ay geceleyin önlerini görmeyi sağlayan ışığın kaynağıdır, yol haritaları, metotlarıdır. Ay, güneşin nereden doğacağını gösterir, dolayısıyla buradaki Ay ile imlenen de gericiliğin/emperyalizmin (yani gecenin/karanlığın) üstesinden gelmek için rehberlik sunan sosyalist dönüşüm yoludur. Nitekim şair 1967 tarihli “Evet, İsyan” adlı şiirini de “Demirden sağanaklar altında uyur sevdiğim” diyerek başlatacak ve “Yüzüne ay kırıkları çarpıp uyansın sevdiğim” diyerek bitirecektir (Özel, 2018b: 97-100). Demirden sağanakların, yani makineleşmenin/kapitalizmin diktası altındaki Türkiye'yi ay kırıkları yani sosyalizm aydınlatsın/uyandırсын/canlandırsın istenmektedir.

“Sabahı nasıl tetikte bekliyorum. Şafakla damar damara seviştiğini görmek için bilgeliğin” (“Yıldızların Uzaklığına Övgü”, Özel, 2018b: 37); “Aptalca beklerim o hiç sökmeyecek şafağı” (“Gececil Kuşların Ürkmediği Aydınlık” Özel, 2018b: 41); “bir tabut beklenen bir aydınlıktır” (“Bakmaklar”, Özel, 2018b: 52); “Çarpar yüzü bir çocuğun mezarlara / yine de ağartamaz tanımını gecenin (...) ben yakarım çağımın ellerini. Ben bekliyenim. / Gecenin kıyısında benden konuşulur” (“Bir Ağrı Yakıldıkça Sevilmeli”, Özel, 2018b: 60); “ölünce bir partizan gibi ölmeliyim / sabahın kuşluk vaktine savrulan / savrulan savrulan ergen ölüleri gibi” (“Partizan”, Özel, 2018b: 67); “Ay vurunca çatlatır göğsümdeki mahşeri / çünkü kavganın göbeğidir benim yerim” (“Evet, İsyan”, Özel,

2018b: 99); “Ay sürekli yükselirse içimizde / çirkin ama güçlü bir tanrıya taptığımızdandır” (“Gececil Kuşların Ürkmediği Aydınlık”, Özel, 2018b: 40) vb. dizelerdeki imgeler, Özel’in sosyalist duyarlılığıyla kurulmuş imgelerdir. Özel, “gece” derken emperyalizmin karanlığını, “aydınlık/şafak/sabah” derken Türkiye’nin bağımsız ve tutarlı bir karaktere sahip olacağı yani aydınlığa çıkacağı zamanı, “ay” derken güneşin nereden doğacağını, yani aydınlığa nasıl çıkılacağını bildiren yol haritasını/metodu/sosyalizmi, “çocuklar” derken bu yolda sahici bir varoluşla sosyalist dönüşüm için çabalayan devrimcileri imler.

Ele aldığımız imgelerin yorumunu buraya vardırılmaz, Özel’in bağlandığı sanat felsefesi ile ilgilidir. “Maceranın İzleği: Şiir ile Siyaset” bölümünde detaylıca ele alacağız. Ancak burada özetle bahsedecek olursak, Özel’in, bir önceki bölümde de bahsettiğimiz üzere, şair olmadan önce kendine “durulacak bir yer” seçmesi gerektiği düşüncesi çıkış noktamızdır. Özel, “Şiir bir sayıklama gibi dışa vurmuyorsa şairin de bile isteye durduğu bir yer, ayık olduğunu anladığı bir alan olmalı” (Özel, 2015b: 36) diye düşünür. Demek ki şiir, şairin duyarlığından doğuyor. Şair bir yere ait değilse, eserinden bu aidiyet taşmıyorsa, kültür hayatı içerisinde de bir yer edinmiyor, bir yere konulamıyor.

Özel böylelikle esas uğraş alanı olarak şairlikte karar kıldıktan sonra girdiği aidiyet arayışından, sosyalist olarak çıkar. Lise sonda bir dersten ikmale kalmasıyla mezun olmak için bir yıl bekleyen şair: “O bekleyiş sırasında sosyalist oldum, şair olmaya karar verdim” demiştir (Gerçek Hayat, 06.01.2006). Sosyalist ve devrimci karakterine gelmeden önce, şairliği üzerine yukarıda açtığımız meseleyi neticelendirelim. Özel bu “durulacak yer” ile ilgili düşüncelerini, Eylül 1964’te *Evrin* dergisinde yayınlanan “İmge ve Dizgin” başlıklı yazısında daha teorik olarak şöyle ortaya koyar:

“Şiiri ortaya koyarken üç evreden geçtiğini göz önünde tutuyorum. Birincisi şiir öncesi duyarlığı, ikincisi bu duyarlığın yarattığı imge, üçüncüsü imgenin ussal ve eleştirel gücüyle sınırlanıp şiirleşmesi.(...) Şiir öncesi duyarlığını hazırlayan, ozanın içinde yaşadığı düzendir. Toplumun, doğanın, eşyanın düzeni onda ham, kabaca belirli bir duyarlık yaratır. (...) Hem ussal hem duygusal öğelerin karmakarışık devinimi vardır bu duyarlıkta. Bu çıplak duyarlık doğurgandır (çünkü gerektiğinde dışa vurur), doğaldır (çünkü yeti ile ilgilidir), dinamiktir (çünkü kültürle ilgilidir). Bu özellikleri şiir öncesi duyarlığın imgeye dönüşmesini sağlar” (Özel, 1980: 79-80).

Yani şiirde imge, şairin duyarlığından doğar. Şiir üzerinden, şairin yaşadığı toplumu, düzeni gözlemlene imkânımız olur. Şiir, şairinin “nereye ait” sorusuna cevap verebildiği ölçüde şiir olabilmektedir. Bu konuyu “Maceranın İzleği: Şiir ile Siyaset” bölümünde detaylandırıyoruz. Şimdi Özel’in sosyalizmine geçelim.

Özel, kendine bağlanılacak bir dünya görüşü aradığı genç yaşında, ilkin Kur'an-ı Kerim'e yönelir, dini tanınması gerektiğini düşünür. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın üç ciltlik Kur'an-ı Kerim mealini bitirdiğinde ise sonuç düş kırıklığıdır. Özel, aradığının dinde olmadığına kanaat getirir. Bununla da kalmaz, tam aksine din aleyhtarlığı yapmanın en doğru tutum olacağına karar verir:

“Her türlü dine, doğulu veya batılı, geleneksel veya modern, insanların sorgulamadan kabul edip bağlandıkları her şeye karşı bir husumet duydum. İnsan zihninin işlenebilir ve geliştirilebilir tarafına yönelmiş terör nereden gelirse gelsin karşı çıkmalı, onunla savaşılmalıydı. Yaşasın şiir! Şiir bunun içindi işte!” (Özel, 2015b: 37).

Böylelikle, şiir yazabilmek için gerekli dayanağa ilişkin bir ipucu bulmuş olur: “dinin bütün görünümünden bağımsız bir inanç” (Özel, 2015b: 38). Sıra, sosyalist düşünceyle tanışmaya gelir. Ancak bundan evvel, İsmet Özel'in yetişme çağında kendine ideolojik metin olarak İstiklâl Marşı'nı kabul ettiği de hatırdan tutulmalıdır. Nitekim bu bize Özel'in sosyalist dönüşümden beklentisinin ne olduğunu göstermektedir. Zaten ikinci bölümde de göreceğimiz üzere 1960'lar Türk sosyalist solunun genel söylemi “bağımsızlık” üzerine bina edilir. Özel de her ne kadar adına “bilimsel sosyalizm” dese de esas tavrının bununla uyuşmadığını sonradan kabul eder. Zaten bir on yılın ardından sosyalist mücadelenin artık Türkiye için manevra alanı yaratamayacak hale geldiği noktada, yüzünü İslâm'a çevirmesi de böylelikle mümkün olabilmiştir: Özel, başından beri güttüğü amacı netleştirmiş olur. Bununla ilgili iki alıntı açıklayıcı olacaktır:

“Her ne kadar adına sosyalizm desek ve görüntüsünü modernlikle bezesek bile o günlerde ben yaşlardaki gençlerin temel eğilimleri yurtsever, memleketçi ve giderek milliyetçi bir karakter sahibiydi. Yine de bu kelimeleri anmak kimsenin hoşuna gitmezdi. Çünkü bu kelimelerle birlikte modernlik, ilericilik, Avrupalılık elden gidiveriyordu sanki” (Özel, 2015b: 41).

“1965'lerde TİP'in benimsediği en vurucu sözlerden biri ‘Kula kulluk yetsin artık!’ sloganıydı. Bu İslâmî bir deyiştir. Sosyalizan bir yaklaşımı dile getirirken bile, en etkili Müslüman mantığına uygun gelen olabiliyor. Benim tezlerimden biri de bu: Bu yararlanmayı, bu mecburiyeti, bu isteği öne çıkaralım, açık açık telaffuz edelim, adını koyalım” (Özel, 1997: 169).

Bu konu ilerleyen bölümlerde -bilhassa üçüncü bölümde- detaylıca inceleniyor olacak. Şimdi Özel için Marksizm'in katkısına ve sosyalizmin çekiciliğine gelelim.

1960'lı yıllarla birlikte Türkiye, dünyadaki -bilhassa Avrupa'daki- felsefi tartışmalarla tanışma dönemine girer. İsmet Özel'in bu tanışma yıllarına dair izlenimleri, oldukça derli toplu bir özet sunduğundan ve kendi bakış açısını da içerdiğinden doğrudan alıntılanmakta fayda var:

“Her şeyin karmakarışık olduğu bir çağ. Benim sakalımın bıyığımın yeni çıkmaya başladığı bir zamanda, Türkiye'nin de yeni düşüncelerle çalkalandığı görülüyor. Yerlilik, yabancılik eğilimleri tartışılıyor. Yeni ünsiyetler tanıyor Türkiye, yeni zıtlasmalar. Gerçi konuşulan birçok meselenin çoğu geçen yüzyıldan kalma, ama Türkiye'de ilk defa dünyaya ilişkin, toplumun geleceğine ilişkin

konular dar bir okumuşlar çevresinin sınırlarını taşıyor. Yine okumuşlar çerçevesi içinde doğuyor tartışmalar, ama bu kez tartışmaya katılanların sayısı epey fazla. Tartışılan şeylerin sayısında büyük bir artış var. Gerçekte buna tartışma demek yanlış olur: Bir öğrenme, tanışma dönemi bu. Varoluşçuluk, Marksizm, Psikanaliz, Sürrealizm 60'lı yılların başlarından itibaren çok sayıda insanın ilgisini çeken konular haline geliyor: Kitap yayınında bir önceki döneme oranla gözle görülür bir artış var. Belki de ben öyle algılıyorum. Çünkü yaşım gereği benim dünyaya merakla, heyecanla, hevesle baktığım günler bunlar. Ama hayır, Türkiye'de bilgilenmeye duyulan ilginin 60'lı yıllar dünyasının havasıyla da bağlantısı var. Bütün dünyada cesur arayışların tezahürleri farkediliyor” (Özel, 2015b: 38).

Sosyalizm tartışmalarının “okumuşlar çevresi”nin dışına taşmış olduğunun ilk ve en önemli göstergesi, *Yön*'ün Bildiri'sini imzalayan 1.024 kişide bulunabilir. *Yön*, Türkiye için sosyalist kalkınmayı öneren bir dergi olarak 1961'de yayın hayatına başladığında, bir de Bildiri yayınlamıştı. Bu Bildiri'ye imza verenler her hafta derginin ilk sayfalarında isim ve ünvanlarıyla -ve varsa mesajlarıyla- yer alıyordu. İmzacıların spektrumu oldukça genişti: bakan, milletvekili, avukat, öğretmen, hava üsteğmeni, yazar, parti başkanı, senatör, emekli general, sendika başkanı, gazeteci, yorgancı, eczacı, makine teknisyeni, şair, doktor, oto sanatkârı, işçi, bankacı, savcı yardımcısı, hâkim, terzi, zeytinci, berber, lise öğrencisi, üniversite öğrencisi, ev kadını, futbolcu ve daha niceleri...

Özel'in yetişme çağı, Türkiye'de sosyalizmin 1961 Anayasası'nın açtığı görece serbestiyet ortamında kendine geçit bulduğu çağdır. Özgürlük ve demokrasi söylemiyle gelen 27 Mayısçılar, o döneme kadar bastırılan sosyalizan tezlere artık geçit verileceğini açıkça ifade etmişlerdir: Gürsel Paşa'nın “Sosyalist bir parti Türkiye için zararlı değildir. Belki de faydalı olacağı kanaatindeyim; işin içine kötü maksatlar girmedikçe” dediği bilinmektedir (Aybar, 988: 74). İsmet Özel'in henüz liseyi bitirmeye çalışan bir talebe olduğu 1961 yılında, 1961 Anayasası kabul edildikten hemen sonra TİP kurulur (13 Şubat 1961), yıl sonunda da *Yön* dergisi yayın hayatına başlar (20 Aralık 1961). Yayın hayatına 1954'te başlayan ve liberal bir çizgiyi takip eden Forum dergisi çevresinde de 1961 Anayasasından sonra sol bir kümelenme görülür. İsmet Özel böylesi bir ortamdaki sosyalizan söylemlerden, kendi deyişiyle “kaçınılmaz” olarak etkilenmiş ve sosyalizme yönelmiştir.

Özel'in sosyalist olmaya karar verişini değerlendirmeye geçmeden önce, onun daha evvelden, çocukluk döneminden edinmiş olduğu bir tutuma da değinmekte fayda var. Önceki başlık altında, Özel'in genel olarak makro bir yorumlayıcı olduğundan bahsetmiştik. Dünyaya yönelik bu makro bakış açısı, onda bir aidiyet hissini de doğurur. Kendini hiçbir zaman bir topluma mensup olmanın berisinde, tek başına değerlendirmemiştir. Bu tutumu en başta annesinden alır:

“Allah rahmet eylesin, anneciğim, çoğu zaman elini göğe açar kendi çocukları için hayır isterdi Allah’tan. (...) Allah’tan çocukları için hayır diler ve şunu ilave edip bitirirdi duasını: ‘cümle ümmet-i Muhammed’in çocuklarıyla beraber.’ Ben çocukluk günlerimden itibaren, kendimin nereye ait olduğunu annemden öğrendim. Yani benim iyiliğim ancak başkalarının iyiliğiyle mukayyetti. Annem, duasının, ‘cümle ümmet-i Muhammed’in çocuklarıyla beraber’ demediği takdirde kabul olmayacağını bildiği için böyle söylüyordu ve dolayısıyla ben kendimi annemin dile getirdiği bütünün içinde sayıyordum. Dolayısıyla hayatımın her safhasında mensup olduğum yere ihanet etmemek benim için birinci vazifeydi” (Özel, 2015c: 20).

Özel, her dönemde kendisini bir ülke ve tarihî bir karakter olarak Türkiye’ye ait, mensup ve borçlu addetmiş ve Türkiye’ye ilişkin kendisiyle aynı kabulleri/duyguları paylaşan insanlarla da kendisini bir bütün içinde saymıştır. Yazın hayatında dönem dönem önce sosyalizmi sonra Müslümanlığı en son da Türklük meselesini öne çıkarması, Türkiye’nin geçirdiği değişimlerle, Türkiye’nin dönem dönem nerelerde manevra alanı kazandığıyla ilgilidir esasen; İsmet Özel’in değişimiyle değil. Bu konuya ilerleyen bölümlerde tekrar döneceğiz.

Özel’in, bilimsel sosyalizmi benimsemişken esasen İstiklâl Marşı’nın hedeflerine koşması arasındaki çelişkiye sonradan açıklık getirdiğinden bahsetmiştik. Bu çelişkinin, Özel’e değil, bir kuşağa mahsus olduğunu da biliyoruz. 1960’ların sosyalist solunun esasen milliyetçilik eğiliminde oluşuna Özel’in tuttuğu bir ışık, Ataol Behramoğlu’yla ilgili bir anısında şöyle belirir:

“Her ikimiz de askerliğimizi bitirdikten sonra, yine Ankara’da Ekim yayınlarının balkonunda Jose Marti’den konuşuyoruz. Benim Pete Seeger’ın bir plağından ‘Quantanamera’yı ezberlemeye çalıştığım günler: Yo soy un hombre sincero! Şöyle soruyorum Ataol’a: Şu bizi heyecanlandıran şeylere bak! Nelerle meşgul hep kafamız! Biz sosyalist falan olduğumuzu söylüyoruz ama, yoksa sadece milliyetçi miyiz? Kısa bir sessizlikten sonra Ataol cevap veriyor: ‘Evet, gidip Vietnam’da çarpışmadığımızı göre’” (Ataol & İsmet, 1995: 24).

Şu hâlde, Özel’i sosyalist olmaya götüren ilk itki, dönemin siyasî ve kültürel havasıyla beraber, onun kendisine neyi misyon olarak yüklediğidir. Henüz 16-17 yaşlarındayken okumuş olduğu *Dirilen Şehir* romanındaki şu satırlar onu derinden etkiler ve adeta yol göstericisi olur: “Midesine indirdiği her lokmanın karşılığını topluma vermeyen kişi o toplumda asalaktır” (Özel, 1997: 55). Çocukluğundan itibaren yaşadığı coğrafyaya karşı aidiyet duyan Özel, yetişme yıllarında da bu hissin bir getirisi olarak eyleme geçme ihtiyacı duyar. Bir şeyler yapmalı ve “midesine indirdiği her lokmanın” karşılığını vermelidir.¹¹

¹¹ “Bu sözden kendi hayatımı göz önüne alarak öylesine etkilenmişim ki asalak olmaktan kurtulmanın fiili ve fikrî çarelerini aramaya koyulmuşum. Bu sözü işittiğim, yani okuduğum sıra bir lise öğrencisiydim ve o günkü durumumla kendimi yediğim lokmanın karşılığını topluma iade etmeyen bir kişi olarak görüyordum (hani yediğim lokma da lokma olsa bari!). Hayatımın yeniden düzene sokulması gerektiği konusunda karar vermenin zamanı geldiğini düşünüyordum. Endişelerimi benden dokuz yaş büyük

Bu “karşılık verme” niyetinin uzantısı olarak sosyalizme meyletmesinin ise birçok nedeni vardır. İlk olarak “pozitivist ön yargılarla yüklü bir eğitimin ürünü olan kafa yapısıyla, 60’lı yılların başlarında bir gencin sosyalizme meyletmesi kadar olağan bir şey düşünülemezdi” (Özel, 2015b: 40) demektedir Özel. Bunun yanısıra çevresindeki sosyalistlerin “doğru bildikleri yolda sıkıntıya katlanıyor olmaları, rizikoyu göze almaları” (Özel, 2015b: 41) da hayatı boyunca hep böyle insanlara değer/önem atfeden Özel’i oldukça etkilemiştir. Sosyalistlerin sıkıntıya katlanıyor olmaları, “haksızlığa uğramaları” anlamını da taşımaktadır ve bu da Özel’e bu tarafta yer alma seçimini yaptırmıştır: “Ortada bir haksızlık var, sizin için de iki seçenek var, ya bu haksızlığı siz yapacaksınız veyahut bu haksızlığa uğrayacaksınız. (...) Ben haksızlığı kendim işleyeceğime, haksızlığa uğramayı tercih eden tarafta yer aldım” (Özel, 1997: 55). Öte yandan sosyalistlerin uğradıkları dışlanmalar, kovuşturmalar, “dinsizlik ve komünistlik” suçlamaları, şairi ürkütmemiştir:

“İçinde yaşadığım topluma borcumu ödemenin yolunun, bu toplumun önyargılarına itaatten geçmediğini peşinen kabul etmişim zaten. Şair, ressam ya da müzisyen de olsam toplumun hazır kalıplarıyla zıtlaşmayı göze alarak işe başlayacağımı biliyordum” (Özel, 2015b: 41).

Bir yanda “tek tek insanlara” yönelik olmaktan çıkıp, “toplum kurumlarına” yönelen “kadirşinas itaatsizliği”, diğer yanda “tevarüs edilmemiş asaleti”dir onu sosyalist olmaya iten: “Öte yandan asaletim de kışkırtıyordu beni. İşin aslını anlayan azınlığa mensup olmak! Anladıklarının bekçisi olmayı şeref bilmek! Başımı ‘benim başımı yakarlar’ korkusundan uzak tutmak! Dik tutabilmek!” (Özel, 2015b: 41).

Özel, sosyalist ve komünist kimliğinin daha iyi anlaşılabilmesi için, 27 Mayıs 1960 sonrasında Türkiye’deki siyasî ve fikrî atmosferin genel karakteristiğinin anlaşılması gerektiğine vurgu yapar:

“Benim masalımın sosyalist ve komünist unsuru ancak 27 Mayıs 1960 sonrasında Türkiye’de genç düşünceli insanların çok yönlü yurtsever atılımları alıcı gözle yeniden değerlendirilebilirse bariz bir şekilde anlaşılabilir. Çok yönlü diyorum çünkü Türkiye’nin yeni ve köklü değişiklikler getirecek reorganizasyonunu öneren sadece sosyalistler değildi. Yaşanan zelil durumun müsebbibi olmadığına inanan herkes, toplum karşısında suçluluk duygusu taşımayan ve daha iyisi için sorumluluk yüklenebileceğini düşünen herkes Türkiye’de gerilik zincirini kırmanın gereğine inanıyordu” (Özel, 2015b: 64).

1962 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne giren Özel, buradaki dört yılı boyunca şiir ve siyasetle yakından ilgilenir. Fakülte çevresinde bilinen, tanınan ve devamlı “pervasız konuşmalar” yapan biridir: “Ukalânın biriydim ben. Her

---

ağabeyime açtığım zaman aldığım cevap biraz rahatlatıcı olmuştu: ‘Sen henüz yatırım safhasındasın’ demişti o” (Özel, 1993b: 52).

yerde bilgiçlik taşıyor, sosyalist olmayanların adamdan sayılamayacağını söylüyordum” (Özel, 2015b: 42). Bu şöhreti neticesinde, SBF Fikir Kulübü’nün tanışma toplantısına çağırılır. Kulübün önce bir üyesi, sonra topluluk sekreteri, daha sonra da astbaşkanı olur. Fikir Kulüpleri Federasyonu’nun kuruluşuna öncülük ettiği gibi, FKF Marşı’nın şairi de İsmet Özel’dir.

2 Aralık 1963’te, kuruluşundan 2 yıl sonra TİP’e kaydolur. Özel’in siyasî bir partiye kaydolması, öncesinde kendisinin hiç ummayacağı bir şeydir. Siyasetle ilgilenir, herkesin içinde yaşadığı topluma karşı bir sorumluluğu olduğuna da inanır ancak o üzerine düşen sorumluluğu şiiri üzerinden yerine getirmektedir, böyle ifade eder. Bunun yanısıra partiler düzeyindeki siyaset onun için “alt kademe insanların” işidir ve güncel siyasetle de ilgilenmez.¹² Bu konuda onu düşündüren kişi Ataol Behramoğlu olur. Behramoğlu’nun bir gün “İsmet, neden partiye kaydolmuyorsun?” diye sormasıyla başlar süreç. Özel “Buna hiç gerek yok!” diyerek şöyle yanıt verir Behramoğlu’na:

“Çünkü Türkiye sosyalist düşünce yönünde bir bilgilenme ve yaygınlık kazanma aşamasındadır. Ben de bu aşamanın gereği sayılabilecek tutumu takınıyorum. Partili veya partisiz bütün sosyalistler toplumun işleyişi ve yeni bir toplum kuruluşunun temininin niçin zaruri, kaçınılmaz olduğu konularında halkı aydınlatmakla yükümlüdürler. Üstelik ben bu konuda hiç de pasif değilim, fakültede dünyanın işini yapıyoruz” (Özel, 2015b: 44).

Ancak Ataol Behramoğlu meseleye daha farklı yaklaşmakta ve partinin her an kapatılabileceğinden dem vurmaktadır. Partinin kapatılmaması, kapatılsa bile yankısının daha büyük olması için de üye sayısının önemi büyüktür (Özel, 2015b: 44). Hal böyle olunca, Özel bu işin gerekliliğine ikna olarak partiye kaydolur. “Anti-komünizmin millî bir değer sayıldığı”, üniversite gençleri arasında bile sosyalist olanların sayısının oldukça düşük olduğu bir toplumsal atmosferde, “komünist olma zannı” altındaki TİP’e kaydolan Özel, artık “müseccel komünist” olmuştur.¹³

¹² “Türkiye İşçi Partisi kurulalı belki tam tamına iki yıl bile olmamış. Bildiğim kadarıyla ülke çapında bir meşruiyet savaşı veriyor bu parti. Herhangi bir yere tabela asması bile mesele oluyor, bir başarı kabul ediliyor. Partinin gerçek kimliği ve yapısı hakkında açık seçik bilgilere sahip değilim. Hattâ, Türk siyasî hayatı içinde nasıl bir yere sahip olduğu konusu da ilgilendirmiyor beni. Esasen reel varlığıyla siyasetin benden başkalarının işi olduğuna inanıyorum, nasıl mühendislik başkalarının işiyse. Bütün bunların ötesinde bana niye bir partiye girme teklifi yapılsın? Velez ki o bir sol veya sosyalist parti olsun. Ben şair olmayı en değerli uğraşı saymış, kafası insanı keşfetmekle meşgul biriyim. Parti marti, bunlar daha alt kademe insanların işi” (Özel, 2015b: 43-44).

¹³ “Bir partiye kaydolmak, elbet bir okula kaydolmaya benzemiyor. Hele bu parti anti-komünizmin millî bir değer sayıldığı bir toplumda komünist olma zannı altında bulunun bir parti ise. O yıllar üniversite öğrencileri arasında bile sosyalist düşüncelere meyledenlerin sayısının ihmal edilebilecek kadar düşük olduğu zamanlardı ve çok daha sonra 1968’de İçişleri Bakanı Faruk Sükan, ‘Solcuların nefeslerini bile kontrol ediyoruz, hepsini 24 saatte toplarız.’ demekle bariz bir gerçeği ifade edecekti. (...) Komünist olmak başka, ‘müseccel komünist’ olmak başkaydı. Ben bir bakıma partiye kaydolmakla bu tescili kendi elimle

Özel'in sosyalist kanatlar içerisinde TİP'e meylediği, TİP'in daha demokrat karakterli olmasındandır. Türkiye'de sosyalist bir dönüşüm olacaksa bunun hangi yoldan olacağı üzerine yapılan tartışmalarda TİP, diğerlerinin aksine tepeden inmeci/ordu yanlısı olmayan bir tutumu benimsiyordu, sosyalist dönüşümün gerekliliğine halk ikna edilmeli ve halkın desteğiyle bu dönüşüm sağlanmalıydı. Özel, bu demokratik teze, TİP'e kaydolmadan önce meylettiğini de ifade eder. 27 Mayıs 1960 darbesini çoğunluk gibi coşkuyla karşılamadığını ve “darbenin olumsuz etkilerini bildiğini” söyler. Eğer bir rejim/yönetim değişikliği yaşanacaksa bunda halkın rızasının olması gerektiğine inanır (Özel, 2015b: 48).

Özel'in şiirleri yine TİP'e üye olduğu 1963 yılında yayınlanmaya başlar. İlk şiir kitabı 1966'da yayınlanan şairin “ünlenmesi” için biraz zaman geçmesi gerekmektedir. Bu anlamda kendi deyişiyle, Özel şiirde bir “acemilik” dönemi yaşamamış; edebiyat çevresince “eh bu çocuk da adam olur” diye görülmemiş; şiire zaten “büyük şair” olarak başlamıştır:

“Benim şiirde yaptığım şey, öyle küller arasından ortaya çıkan bir şey olarak doğmadı. Ben şairler açısından düşündüğümüzde, yıkanmış, tozu alınmış bir şekilde idim daha işin başında. Ben acemilik falan çekmedim şiirde. Zaten büyük şair olarak başladım ben şiire. Yazdım ve ‘bu budur’ dedim. ‘Acaba tutuyor mu tutmuyor mu’ diye bakmadım. (...) Tomris Uyar’la tanıştığımda yazdığım şiirlerden hareketle ‘ben sizi 35 yaşın üzerinde zannediyordum’ dedi. Şiir yazmaya başladığım zaman ‘Eh bu çocuk da adam olur’ demediler. ‘Bak neler yazıyor’ dediler bana hep. Edip Cansever ile kişisel ilişkimiz vardı. (...) Bir yamak gibi ilişkim yoktu onunla. Bu ondan gelen bir şeydi. O beni karşısında eşit düzeyde bir insan olarak görürdü. Aynı şekilde Turgut Uyar’la da öyleydi ilişkimiz. Ankara’daki çalıştığı bürosuna giderdim zaman zaman. Uzun süre hiçbir şey konuşmadan susardı. Bir gün konuşma sırasında öylesine ‘Yazları bir yere gidemem’ dedim. Turgut Uyar, ‘Ne müthiş bir mısra’ dedi. Hatta benim yaşıttım olan arkadaşlar, ‘Sen normal konuşamaz mısın?’ derlerdi. Mısra mısra konuştuğumu düşünürlerdi. Çünkü ben bir kere başladım bir işe ve başka bir şey düşünmedim” (Tüzer, 2008: 143).

Özel'in “bir kere başladım bir işe ve başka bir şey düşünmedim” ifadesi önemlidir. Bu noktada, Özel'in politik tarafgirliğinin, “şiirin sağlamlığı” adına mecbur olunan bir durum olduğu meselesi karşımıza çıkıyor. Özel, ilk önce bir sanatçı, bir şair olmaya karar vermiştir. Tarafgirliği, aidiyeti, bunun bir gereği olarak görmüştür. Dolayısıyla Özel'in tüm macerası, tüm mücadelesi, şiir için mücadeledir; şiiri ayakta tutmak için girilen mücadelelerdir. Özel'in sosyalist çevreyi terk edişi, şiir içindir. Sosyalist mücadele başladığı noktadan saptırıldığında, Özel'in endişesiyle bu çevrenin endişesinin birbirine tetabuk edişi son bulduğunda, şiiri onu başka yere gitmeye zorlar. Şiirin Özel'e verdiği telkin, “içinde yer almakla haklılığı keşfedebileceği” (Özel, 2015b: 85) bir zemin

---

yapmış bulunuyordum. Yanılmıyorsam Fikir Kulübü yönetim kurulu içinde TİP'e kaydını yaptıranların ilki bendim” (Özel, 2015b: 45-46).

bulmasıdır. Şiiri “ayakta” ve “sağlam” dursun diye benimsediği sosyalizm ile “haklılığı keşfetmek” ve “iyilerin” savaşını vermek üzere yer aldığı sosyalist çevre artık şiiri taşıyamayacak konuma gelmiştir. Sosyalizm fikri çarpıtılmış, sosyalist çevreyle birlikte olmanın “haklı” yanı kalmamıştır. “Maceranın İzleği: Şiir ile Siyaset” başlığında Özel’in sanat anlayışını incelediğimizde bu konu daha da aydınlanacaktır.

Özel’in sosyalist sol çevreyle bağlarının zayıflaması süreci 1968 yılında başlar. Bu dönemde sosyalist solda MDD’ci görüşün baskın görüş olmasıyla birlikte silahlı mücadele eğiliminin yükselişi, sağ-sol çatışmaları, solun kendi içindeki çatışmalar, Çekoslovakya’nın Sovyetler tarafından işgaline Türk sosyalist solundan verilen tepkiler gibi hadiseler, Özel’e, sosyalist dönüşüm imkânının tüketildiğini duyumsatır:

“Herkesin, en yakın arkadaşlarımın bile politik iştihasının kabarmış bulunması içimde inişler çıkışlar, burukluklar doğuruyordu. Bence sosyal değişimin siyasî araçlarla fazla zorlanması felaketi çağırırdı. Eski komünistlerden biriyle bile karşılaşmak istemiyordum. Silahlı mücadele lafi edenler hem cahil hem provokatördü. Hele illegal çalışma heveslilerinin bu meselelere hiç aklının ermediğini düşünüyordum” (Özel, 2015b: 56).

Özel’in askerden döndükten sonra sosyalist sol çevreyle kendi içinde düştüğü çatışmalardan doğan buhran yıllar sürer. Bu sırada hem birlikte yürüdüğü insanları hem bu yolun imkânını hem de benimsediği metot olarak Marksizmi sorgulayan Özel, çeşitli kırılmalar yaşar. Bu geçiş sürecini sonraki bölümde inceliyoruz.

Sonuç olarak, Özel’in “*Geceleyin Bir Koşu*” olarak görebileceğimiz bir on yıllık gençlik dönemi, onun çocukluğunda kazandığı “kadirşinas itaatsizlik” tutumunu toplumsal kurumlara yönelttiği, “tevarüs edilmemiş asalet”ini ise sosyalist olmaya eklediği yıllardır; şair ve komünist olarak toplum içinde vaziyetini/safını aldığı ve sağlamlaştırdığı yıllardır.

1.3. Şairin Amentüsü: Arayışın Sonu

“Yola madem
çöllerdeki satrabı yalvartmak için çıkmıştım
hava bozar, yüzüm eğik giderdim yine
yaza doğru en kuduzuyla sürüngelelerin sabahlar
yola devam ederdim.”
(“Münacaat”, Özel, 2000b: 13)

Özel’in, kabaca 1969-1974 yılları arasında yaşadığı buhranı ve bu süreçten nasıl Müslüman olarak çıktığını anlamlandırabilmek için, Özel’in şu pasajından yola çıkmak gerek:

“Benim İslâmiyet sularında yüzmemin sebebi herhangi bir iktisadî, içtimâî veya siyasî bir hususa bağlanacaksa bu çok titizlik göstererek gerçekleştirilebilecek bir işlemdir. İşin bir ucunda benim ihtida edişim var ki, kendimi Müslüman olarak görmemin, annem babam da dahil, çocukluğumdan beri gördüğüm Müslümanlarla bir ilgisi yok. İşin diğer ucu kolayca sosyalizmle birleşiyor. Eğer benim için sosyalizmin bir ahlâkî yönü var idiyse işaret oklarının beni götürdüğü yer İslâm’dan başka bir yer olamazdı. Bu yüzden ben sosyalist iken neden herkesin sosyalist olmadığına ve ben İslâmcı iken neden herkesin İslâmcı olmadığına hep hayret ettim” (Özel, 2008b: 153-154).

Dolayısıyla bu noktada Özel için sosyalizmin ahlâkî yönünün ne ifade ettiğini bilmek gerek. Önceki bölümde bu meseleye değinmiştik ancak tekrar bir başka alıntıyla değinmek gerekirse; Özel’in şu ifadesi, onun sosyalizminin İslâm’a nasıl geçit verdiğiine işaret edebilecektir:

“Hayatımın 10 yılı sosyalist olarak geçti. Ama demek ki çok belirleyici bir 10 yılımış ki daha etkileyici oldu. Ben hem etimolojik olarak, hem mânâ itibarıyla sosyalizmi karalamak taraftarı değilim. İlk sosyalistler Saint Simonculardı; önden ilikli gömlek giymezerdi, gömlekleri arkadan ilikliydi. Çünkü giyinip soyunmak için bile başkasına muhtaç olacaksın. Sosyalizm demek, birey olarak kendi başının çaresine bakmayı reddetmek demek. İnsanlar dayanışarak, yardımlaşarak, hatta birbirlerine el açarak yaşamayı seçmelidir. Başka türlü yaşamayı seçebilirler; ama o hayvan hayatıdır. Sosyalizmle hayatımın bir döneminin dolu olması bana rahatsızlık vermemek bir tarafa, şükretmeme sebep olmakta” (Özel, 2008a: 371-372).

Yani Özel, “komünizm”i ve “sosyalizm”i cemaatçilik olarak okumaktadır. Bu yönüyle benimsediği bu zaviye, onun daha sonra Müslüman dünya görüşüne bağlanmasına varabilmiştir. Peki bunlar aynı mânâlara sahip düşünce sistemleriye, Özel niçin böyle bir geçiş yaşamıştır? Bu noktada, Özel’in “işin bir ucunda benim ihtida edişim var” dediği mesele devreye giriyor. Bunun yanısıra; sosyalist iken de Müslüman iken de değişmeyen temayülü “cemaatçilik” olan Özel’in, bu iki uğrak arasında değişen inancı, o cemaati oluşturan insanlarla ilgili olmuştur. Özel, “hangi insanlarla” “birlik” olduğunu sorgulayarak girer bu sürecin içerisine:

“12 Mart 1971 sonrası, sosyal hayattan el etek çekmemi sağlamadı ama birlikte bazı işleri başardığımız, dünyayı tanımada yardımlaştığımız, birbirimizin dilinden anladığımız inandığımız arkadaşlarımın hemen hepsi uzağımdaydı. Bense hep düşünüyorum, düşünmenin gücüne varmaya çabalıyordum. Bu düşüncelerim neyi, nasıl, niçin yaptığımınla doğrudan ilişkiydi. Bana kişilik kazandırmış bulunan değerler nelerdi? Bu değerler kendi başlarına ayakta kalabilirler miydi? Bu değerleri bana yakın kılan daha temel değerler var mıydı? Neyi, hangi insanlarla yapıyordum? Benim sahip olduğum değerlerle bu insanların bir ilişkisi var mıydı? Bunların yoksa, bunlarla ilişkili olan başka insanların var mıydı?” (Özel, 2015b: 81).

Bir önceki başlıkta, Özel’in “sosyalistliğinin esasında milliyetçiliğe denk düştüğünü” fark ettiğinden bahsetmiştik. İşte bu farkındalık, yukarıdaki alıntıda yer alan “Bu değerleri bana yakın kılan daha temel değerler var mıydı?” sorusuyla ilgilidir. Özel, sosyalist değerlerin kendisine yakın olmasının altında daha temel bir değer bulunduğunu fark eder; bu “milliyetçilik” değildir, daha da temelde cemaatçiliktir, yaşadığı yere ve bağlantılı olduğu insanlara duyduğu aidiyet duygusudur. Sonra şu soru gelir: “Neyi, hangi insanlarla yapıyorum? Benim sahip olduğum değerlerle bu insanların bir ilişkisi var

mydı?”. Bu sorunun cevabı olumsuz olur. Birlikte, aynı değerler ve hedeflerle donanarak yola çıktığı arkadaşları, yolu yarıda bırakmıştır Özel’e göre. Şimdi bu konuyu açalım.

Özel, askerden döndüğü 1969 sonbaharında, dahil olduğu çevreyi bıraktığı gibi bulamaz. Üniversite öğrencileri arasında bile sosyalist eğilimin oldukça düşük olduğu yılların aksine, şimdi lise talebeleri arasında dahi yaygınlaşan üstelik silahlanma eğiliminin baskın olduğu bir sosyalist solculuk revaçtadır. Sosyalizan sesler daha yoğun, daha gür çıkmaktadır. Aynı zamanda sağ-sol çatışmalarının yanısıra sol-sol çatışmaları da gündemdedir. Türk sosyalist sol hareketliliği içerisinde MDD’ciler güç kazanmış, Marksizm eylem yönelimli bir metot olarak alınarak silahlı mücadele hevesine ivme kazandırılmıştır:

“1969 sonbaharında askerden döndüğümde sosyal çevre bakımından çok değişik bir ortamda buldum kendimi. Sosyalistlerin arasına katılan yeni çehrelerin sayısında büyük bir artış vardı. Bunların bir kısmı, daha iki yıl önce “gel şu işin ucundan tut” denildiğinde yan çizen kimselerdi. Ama bugün mangalda toz bırakmıyorlar, oradan oraya koşuşturuyorlardı. (...) Peki, benden önce, benimle birlikte ortaya atılanlar neredeydi? Onları da diğerlerinden ayırdetmek güçleşir olmuştu. Herkes birbirine karşı gergin. Herkes diğerinin ne kadar hain olduğunu düşünmeden edemiyor. (...) Gördüğüm kadarıyla solculuk, sağcılığın düşman kardeşi haline gelmişti: Solcu tarikatlar doğmuştu. Gençler düşünmek, tartıp biçmek ve karar vermek gibi yorucu işlerden kendilerini uzak tutuyor, bunun yerine bedenlerini yormayı ve böylelikle dikkat çekmeyi uygun buluyorlardı. Artık solculuğun da gelecek va’deden, kâra dönüşebilir tarafı olduğundan, kendisinin de işe yaradığını birilerine ispat etme yarışındaydı” (Özel, 2015b: 71).

Özel’in burada “solculuğun da gelecek va’deden, kâra dönüşebilir tarafı olduğundan” diyerek işaret ettiği husus, sosyalist sol içindeki darbe planlarıdır. Özel, sosyalist soldaki bu niceliksel artışı, “Tepeden inmecilerin kulağına birileri ‘devrim yakın’ diye fısıldamıştı” (Özel, 2015b: 71) diyerek açıklar. 1969 yılı, *Yön*’ün devamı niteliğindeki *Devrim* gazetesinin yayın hayatına başladığı yıldır. *Devrim* gazetesinin 12 Mart muhtırasının ardından, 9 Mart 1971’de sol bir darbe gerçekleştirmeyi planlayan askerî cuntanın yayın ayağı olduğu kabul edilerek kapatıldığı hatırlandığında, Özel’in bu yorumu anlaşılacaktır.

Dahil olduğu çevrenin çehresinin bu yönde değişimi, sosyalist dönüşüm imkânını hızla tüketmektedir Özel’e göre. Nitekim Özel, tahavvülün (*transformation*) değil, tekâmülün (*evolution*) verimine inanır. Böylelikle “neyi, hangi insanlarla” yaptığını sorgulayan Özel, artık sosyalist bir dönüşüm için mücadele etmenin Türkiye için verimli bir alan açmayacağına, dolayısıyla Türkiye’nin geleceği için bir başka yol bulmak gerektiğine; bunun da “bu insanlar”la, yani sosyalist mücadeleyi demokratik olmayan yollardan ve gayri-millî (Sovyet müdahalesine açık) sürdürmeye niyetli insanlarla

yapılamayacağına kani olur. Bundan sonra yapılacak şey, şair için arayışı sürdürmekten başka bir şey değildir: Başlangıçtaki “sarsılmaz dayanak” arayışını:

“Günlük hayatın derinlikten mahrum ve ‘âlemler gelen düğün bayram’ anlayışı içinde akışına duyduğu tepkiden ötürü bir siyasî bağlanmayı seçen birinin, bu siyasî bağlanma paralelinde doğan olayların alabildiğince yüzeyselleşmesi karşısında duyacağı doğal tepki, mihreri arama konusundaki ısrarını sürdürmek olabilirdi. Nitekim de öyle oldu. (...) Benim için bir başka direniş dönemi başlamıştı. İşlerin aslını merak edenlerin, meselelerin özüne varmak isteyenlerin ilgileri neye yönelmişti? Cebimdeki adreslerden umut kalmamıştı gerçekten” (Özel, 2015b: 69-71).

İlk gençliğinde şair olabilmek için kendisine benimsenecek bir dünya görüşü, bir zaviye, sarsılmaz bir dayanak arayışına koyulan Özel için nasıl ki çocukluğunda kazandığı “kadirşinas itaatsizliği” ve “tevarüs edilmemiş asaleti” olanak sağlamış, yardımcı olmuşsa; bir on yıl sonra yeniden arayışa yöneldiğinde, o on yıl içerisinde benimsediği iki görüşün kendisini yılgınlığa düşmekten kurtardığını ifade eder Özel. Bu iki husus, önce sosyalist sonra Marksist olmaktır:

“Önce sosyalist, sonra Marksist olmanın bana sağladığı büyük imkândan yararlanarak sıradan bir insanı yılgınlığa, küskünlüğe ve bunalıma sürükleyecek şartlarda kendi başıma savaşı sürdürdüm. Şiirin sağlam bir kalkan olduğunu o günlerde daha iyi anladım. Neydi büyük imkânlarım? Sosyalist olmak bana yurtseverliği, yani toprağı ve insanıyla kendi ülkemini benimsenişini getirmişti. Kendi ülkemde tehlikede olmamak, kendi ülkemi tehlikeye atmamak fikri belli bir psikolojik rahatlık sağlıyordu bana. Bunun ötesinde doğru şeylerin ancak kendimize ait bir kültürel donatım sayesinde yapılabileceğini kafama iyice yerleştirdiğimden elverişli araçlar bulabilmek için çaba harcıyordum. Meselâ, devrimci bir grubun toplantılarına katılma teklifini, cumartesi günleri Farsça dersine gitmek zorunda olduğumdan reddedebilecek güvene sahiptim. Güven diyorum, çünkü çevremdekiler semeresini uzun vadede verebilecek köklü değişimler yerine o gün kendi devrimci prestijlerini artıracak davranışları seçiyorlardı. Aksini yapmak için kişinin kendi sosyalistliğine ve Marksist formasyonuna sağlam bir güven duyması gerekirdi” (Özel, 2015b: 72).

Özel’in bir on yılını vakfettiği sosyalist dönüşümden beklentisi bu doğrultuda olmuştur: Türkiye’nin tutarlı bir karaktere sahip olması, kültürel donanımına sahip çıkması. Türkiye İşçi Partisi üyesi bir sosyalist olarak Özel, hedeflenen dönüşüm için uzun-erimli planları makul bulmaktadır. Dolayısıyla ilk olarak bu inancı, onu askerlik dönüşünde başlayan süreçte yılgınlığa düşürmemiştir. O zaten Türkiye’nin tutarlı bir karaktere kavuşarak Türkiye olarak kalmasının kısa vadede başarılabilir bir iş olmadığı farkındadır. “Toprağı ve insanıyla” ülkesini benimsemiş olan şair, yapabileceklerinin sonunun geldiğini düşünmemiş, aramaya devam etmiştir.

Bu yolda ona olanak sağlayan ikinci husus Marksist oluşudur: “Marksist olmanın bana sağladığı imkân ise her türlü dogmatizme karşı durabilecek bir araştırmacılıkla, yeniliğe açık olmakla bağlantılıydı” (Özel, 2015b: 72) diyerek ifade eder bu durumu. Anlaşıldığı üzere Özel, Marksizm’den bir metot olarak yararlanmıştır. Daha önceki bölümlerde epistemolojik kopuşa verdiği önemden bahsettiğimiz şair, hiçbir konuda kendini dogmalara kaptırmamış olmaktan fayda sağladığını öne sürer. Nihayetinde

Marksizm'den kopuşunu da Marksizme borçlu olması gibi bir tablo çıkmaktadır ortaya. Bu kopuşu üçüncü bölümde “Komünizm, Sosyalizm ve Marksizm Üzerine” başlığı altında ele alıyoruz.

Diğer yandan, Özel'in “İşlerin aslını merak edenlerin, meselelerin özüne varmak isteyenlerin ilgileri neye yönelmişti? Cebimdeki adreslerden umut kalmamıştı gerçekten” (Özel, 2015b: 69-71) diyerek ifade ettiği husus, düşünce temeli arayışında bakacağı yönü değiştirmesi ile ilgilidir. “İşin aslı”, “meselenin özü” dediği şey, “düşünce” ile ilgilidir. Bir düşüncenin ortaya çıkışındaki etkenler üzerine düşünür. Düşüncenin, düşünürle ve kültürle ilişkisi üzerine kafa yorar. Dünyada kendine durulacak bir yer belirlemiş, varlığını anlamlandırmaya gayret etmiş ve bir düşünce sistemi kurmuş düşünürler, bunu kurarken neye ilgi göstermişlerdi? Bu süreçte Özel, Batı'nın kültür ürünleriyle, düşünce ve tarihî birikimiyle sıkı irtibat kurar.

Özel'in yüzünü niçin İslâm'a döndüğünü, nasıl ihtida ettiğini elbette formüle etmek mümkün değil; netice itibarıyla bu gözlemlenebilir bir süreç olmadığı gibi, süreci deneyimleyen özne olarak İsmet Özel de “Bu süreç içinde beni Müslüman olmaya götüren belirgin bir olay, bir kişi veya belirgin bir iç aydınlanma yok” (Özel, 2015b: 81) diyor. Bu, Goffmancı anlamda *sahne arkası* bir süreç. Ancak sürecin bir ayağında, yukarıda bahsettiğimiz fikrî sorgulamaların yer aldığı da belirtmek gerek. Cebindeki adreslerden ümit kalmayan¹⁴ Özel'in bundan sonra ne yapacağını, yine aynı şiirinin son dizesi bildirir: “Ve şimdi birçok sayfasını atlayarak bitirdiğim kitabın / başından başlayabilirim” (Özel, 1975: 7). Özel, böylelikle gençliğinde okuyup düş kırıklığı yaşadığı Kur'an-ı Kerim'e, bu sefer alıcı gözle yeniden yönelir.

İkmale kaldığı, şair olmaya karar verdiği ve kendine sarsılmaz bir dayanak aradığı 1961 yılında İsmet Özel'in, ilk olarak Müslümanlığa yöneldiğinden bahsetmiştik. Büyük bir özenle, öncesinde abdest alarak ve bel hizasından yukarıda tutarak okuduğu Kur'an-ı Kerim meâli, onda büyük bir düş kırıklığı yaratmıştı.¹⁵

¹⁴ Özel'in 1971 tarihli “Kanla Kirlenmiş Evrak” şiirinde yer alan bir dize: “Karanlık sözler yazıyorum hayatım hakkında / Aşkларım, inançларım işgal altındadır / tabutumun üstünde zar atıyorlar / cebimdeki adreslerden umut kalmamıştır” (Özel, 1975: 7).

¹⁵ “1961 yılında, dinî düşüncenin nitelikleri hakkında hiçbir temel bilgilenme sağlamamış, genel olarak düşüncenin hangi meseleler çevresinde döndüğü konusunda donanımlı olmayan bir lise son sınıf talebesinin ‘Bakalım bizim temel dinî metnimizde neler var?’ merakıyla giriştiği okumadan nasıl bir sonuç doğabilirdi? Olacak olan oldu: Sonuç büyük bir düş kırıklığıydı!” (Özel, 2015b: 36).

Yıllar sonra geriye dönüp baktığında, yaşadığı bu hayal kırıklığını, Cumhuriyet döneminin eğitim sistemiyle açıklar Özel. Ona göre Cumhuriyet döneminde Batılılaşma gayretleriyle paralel şekilde verilen eğitim, İslâmî düşünceyi kavramaya elvermiyordu. Bu elverişsizliğin sebebi ise “çok Batılılaşıp Doğu’ya yabancı kalmak” değildi, aksine “yeterince Batılılaşmamak”tı. Verilen eğitim, öğrenim gören insanları yüzeyde bir Batılılaşmaya yönlendirdiği için İslâmî metinler anlaşılmaya elverişli bir konumda olamamıştı.¹⁶

İsmet Özel’in buradaki Batılılaşmak ifadesi, Batı kültürünün temel ürünlerini kavrayabilecek bir yeterliği ifade eder. Verilen eğitim, Batı’nın kültür ürünlerini tanıtıyor ancak tarihsel ve felsefî arka planına kişiyi vakıf kılmıyordu. Batı’daki aydınlanmanın koşullarını, kültür ürünlerinin kümülatifliğini, Batılı aydınların hangi eğitim safhalarından geçtiklerini veya etkileşim sahalarını, Batı düşüncesinin temel mantık örgüsünü, varlığa veya bilgiye nasıl yaklaştıklarını ve aydınlanmanın ardındaki birikimi bilmeden, yalnızca öykünme yoluyla Batılılaşmak, İslâm’a karşı da “Batılı nasıl yapıyorsa öyle yapmak” şeklinde pozisyon aldırılmıştı insanlara. Halbuki düşünce ithal edilemezdi; Batılılaşmak için Batı’da doğmuş düşünceleri benimsemeye çalışmak değil, onların kendi gerçekliklerinden yola çıktıkları gibi kendi gerçekliğimizi temel alıp bir fikir ve kültür dünyası inşa etmek gerekirdi. Bu “düşüncenin ithal edilemeyeceği” konusuyla ilgili Özel’in şu pasajı oldukça açıklayıcı olacaktır:

“Milletlerin karakteri vardır: Hobbes’un İngiliz, Descartes’ın Fransız, Heidegger’in Alman olması boşuna, tesadüfî ve anlamsız değildir. (...) Karşımıza çıkan bazı durumlar bizi şaşırtabilir. Goethe’nin, Marx’ın, Hitler’in aynı millettten oluşunun sebebinin kavrayamayız. Bunun sebebi baktığımız meseleyi sadece kendi sabit seviyemizden bakılacağını sanmamızdır. Halbuki bir milletin düşüncesini oluşturan ana damarın farkına varılırsa her düşünürün her filozofun bu ana damardaki yeri veya ondan emdiği özsu anlaşılabilir. Goethe’yi, Marx’ı ve Hitler’i bir burjuva, bir sosyalist, bir faşist olarak görebiliriz, ama her üçünün de Alman duygusalcılığıyla (*sentimentalism*) olan bağları onları birbirinden uzaklaştıracığına yaklaştırır” (Özel, 1984: 29).

İşte Batı düşüncesine, Batı kültürüne veya sadece felsefeye ilişkin bu fikrî donatım olmadığından, Cumhuriyet Türkiye’sinde verilen eğitim Batılılaşmaktan ziyade

¹⁶ “Bugün için bana açıklayıcı görünen husus, Cumhuriyet’in okullarında eğitim görmüş herkesin, İslâmî metinlere yaklaşırken ister istemez elverişsiz bir konumda bulduklarıdır. (...) Türkiye’de verilen eğitim diploma sahiplerini yeterince Batılılaştırmadığı, onları Batı dünyasının temel ürünlerine nüfuz edebilecek yeterliğe ulaştırmadığı için İslâmî metinlere alıcı gözle bakılamıyor. Okumuşlarımız fantazyaya düşkünlükleri ve fantazyaya üretme güçleri bakımından doğu dünyasına olan mensubiyetlerini devam ettiriyorlar ama bu yönelimlerini batılı formlar altında tatmin etme hevesine kapılıyorlar. (...) Elden düşme kültür hiçbir iyi şeyi anlayabilmek için yeterli değil, hiçbir köklü tercih yapmak için elverişli değildir. Nitekim ben de aradığımı Kur’an-ı Kerim’de bulamadığımı rahatlıkla düşünebildim” (Özel, 2015b: 37).

sahicilikten uzaklaşmaya yarıyordu, böylelikle İslâm'a “alıcı gözle” bakılamamıştı. Özel’in aydınlara getirdiği şu eleştiri, meseleyi daha anlaşılır kılmaya yardımcı olacaktır:

“Bugün içinde yaşadığımız toplumda kendini aydın sayanların büyük bir kesimi aynı zamanda kendini Müslümanlıkla bağlantısız sayan insanlardır. Bunlar aydın mıdır, değil midir, tekrar tartışmak lazım. Çünkü aydın kelimesinin anlamına bağlı kalırsak aydınlanmış olması lazım. Nesi aydınlanmış? Zihni aydınlanmış. Batı’da bunu, daha çok dinin hükümlerinden kopmaya, kilisenin baskısından, dogmalarından, karanlığından uzaklaşma ve yırtma şeklinde anladılar. Türkiye’de ise kendilerine baskı yapacak ve kendilerinin aydınlanmasını önleyecek kilise yoktu” (Özel, 1997: 112-113).

Özel’e göre aydın, “içinde yaşadığı toplum ve yeryüzündeki insanın mevcudiyeti konusundaki tutumu tutarlı bilgilere, görüşlere sahip insan”dır. Türkiye’de de eğer “okumuşlar”¹⁷ Batı’daki temel felsefî ilgilerin ve aydınlanmanın temelini kavrayabilselerdi, orada doğmuş yaklaşımların/düşünme biçimlerinin o coğrafyaya mahsus ve de tutsak olduğunun farkına varabilir ve kendiliklerine, yaşadıkları topluma dair tutarlı bir görüş sahibi olabilmek için de İslâm’a alıcı gözle bakabilirlerdi. Ancak böyle olmamıştı ve İsmet Özel de aradığı şeyin Kur’an-ı Kerim’de olmadığını düşünebilmişti.

Bir yandan kendini bir cemaat saydığı insanlarla ortak bağının ne olduğunu, diğer yandan “düşünmenin gücüne varmak” adına felsefî sorgulamalara giren, kültür-düşünce-düşünür ilişkilerini anlamaya çalışan Özel, bu iki sorgudan çıkan sonuçların muvacehesinde, aradığı şeyi ahlâkî bir temelde bulabileceğine kâni olur. Ahlâkî bir tercih, ona hem kimlerle bir arada olacağına kistasını hem de hangi yol üzere yaşayacağını bildirecektir. Şimdi bu meseleyi açalım.

İlk gençliğinde komünist olan, yani kendini birlikte yaşadığı insanlarla bir bütün içinde sayan, bu anlamda cemaatçiliği benimseyen Özel, bir noktaya kadar bu birliği “kültür” üzerinden sağlamaya çalıştığını ifade eder. Bölümün başında alıntıladığımız bir pasajında da Özel “Bunun ötesinde doğru şeylerin ancak kendimize ait bir kültürel donatım sayesinde yapılabileceğini kafama iyice yerleştirdiğimden elverişli araçlar bulabilmek için çaba harcıyordum” (Özel, 2015b: 72) diyordu. Burada yer verdiği “kültürel donatım” ifadesi önemlidir. Anlaşıldığı üzere, Özel birlikte bir ülkede yaşadığı insanlarla kendisini bütün kılan hususun kültür olduğuna, Türkiye’nin kültürüne sahip çıkması gerektiğine inanır. Ancak bir yerden sonra kültürün, “doğru”nun referansı

¹⁷ Özel Türkiye’deki aydın kesimden “okumuşlar” diye bahseder: “Ben Türkiye’de aydın yerine, okumuş gibi bir kelimeyi seçmekten yanayım. Çünkü, intelicensia Türkiye’de, oluşmuş bir şey değil; Türkiye’nin bir intelicensiası yok. Fakat bizim Osmanlı’dan devraldığımız bir okumuşluk vakıası var. Bunu biz, yüzü Batı’ya dönük aydınlar katında seyrettiği kadar yaşadık, yaşıyoruz hala” (Özel, 1997: 231).

olamayacak olması zihnini meşgul eder. Kişinin eylemlerinin doğruluğunu yanlışlığını belirleyecek, ona yön verecek bir dayanak noktası olmalıdır ve kültür bu ihtiyaca cevap verememektedir:

“Ondokuz yaşında yazdığım bir şiirde, ‘Zengin dul dışı bir kedi seviyor ya kucağında / Belki bu insanlara güvenimi doğuruyor durmadan’ demişim. İnsanlara hangi bağlamda güvenilebileceği demek ki kafamda yer eden bir hususmuş. Bu günlere kadar insanlarla aramdaki güven bağına kültürel bir dolayımından geçirecek kurabileceğimi düşünmüştüm. Bu yüzden, yazdığım birkaç teorik yazıda kültürü mümkün olduğunca sabit bir referans noktası görme eğilimi taşıdığımı ifadeye çabalamışım. Fakat bu düşüncemi fazla ileri götüremedim. Çünkü, kültür ‘doğru’nun referansı olarak alınacaksa, ahlâk iflas ederdi. Ederse etsin diyemiyordum. Fark ettiğim kadarıyla, ahlâkı dışarıda bırakmak, insanî olan her şeyi açıklamazsız bırakmak demekti” (Özel, 2015b: 82).

Özel böylece sürüp giden sorgulamalarla dolu inziva sürecinden Müslüman olarak çıkar: “Böylece öteden beri sahip olduğum ve beni kendimi kandırmaktan alıkoyan *deus otiosus* inancı, içimde İslâm itikadının Allah, Kadir-i Mutlak inancına inkilâb etti” (Özel, 2015b: 82-83). Özel’in “ontolojik güvenlik alanı”¹⁸ arayışı böylelikle nihayete erer:

“Beni sosyalist olmaya iten etkenler Müslüman olmaya da itti. Ben aynı yol üstünde yürüyüp Müslüman oldum. Daha sarıh bir güvenlik noktasıdır benim Müslüman olmam. Belki hayatımdaki bütün değişiklikleri bir ‘*securite ontologique*’ arayışı olarak tanımlamak mümkündür. İnsan iki şey peşindedir: Ya özgürlüğünü arar, ya güvenliğini. Aslında birini bulmadan öbürünü sağlaması mümkün değil. (...) Özgürlük büyük ölçüde dışı doğru, güvenlik içe doğru bir edimdir. Ben bugün Kur’an’a bağlanmakla varoluşsal güvenliğime kavuştuğum inancındayım. Ancak bu güvenlik noktasından sonradır ki özgürlük elde edilebilir. İslâm benim için şifadır. Yaralı olmayan veya yarasını tanımayan bu şifadan nasibini alamaz” (Özel, 1997: 28-29).

Arayışın neticesi “Amentü” şiirinde görünür kılınır. 1974 yılında Sezai Karakoç’un dergisi *Diriliş*’te yayınlanan şiir, Özel’in Müslümanlığının ilânı olur. Daha önce bu şiirin, Özel’in babasıyla yüzleşmesi ve ünsiyet kurması etrafında dönen bir şiir olduğundan bahsetmiştik. Şair, bir amentü yazmaya 1960’ların ortasında karar vermiştir esasen. Sosyalist solda o dönem hâkim çalkantılı atmosferde, Özel kendi durduğu yeri, inandığı ilkeleri belirgin kılacak bir şiir ortaya koymak istemektedir. Özel, o yıllarda

¹⁸ Özel bir başka metninde “varlıkbilimsel güvenlik alanı”nı şöyle açıyor: “Her insan kasıtlı veya kasıtsız olarak varlığın özünüyle bağlantı içindedir. (...) Akli başında sayılan her insanın varlık bilgisi bakımından bir güvenlik içinde olduğunu kabul ederiz. Delirmek, insandaki varlıkbilimsel güvenlik alanının yıkılması demektir. (...) Eğer insanın eğitimi, dünya görüşü, tatmin vasıtaları yaşadığı toplumun değer yargılarıyla, yürürlükte bulunan yaşama biçimiyle uygunluk gösteriyorsa, bu insan varlıkbilimsel güvenliğini kolaylıkla sağlama imkânını elinde tutar. Fakat toplumun genel geçer değerlerini kabul etmeyen veya herhangi bir sebeple bu değerlerle uzlaşmazlık içinde bulunan kişi varlıkbilimsel güvensizlik tehlikesiyle tehdit ediliyor demektir. Yani toplumsal yapıya olduğu kadar, toplumun akıl düzenine, kavrayış biçimine uymayan, bunlarla çatışmaya giren herkesin ruh sağlığı tehdit altındadır. (...) Eğer medeni hayat içinde sürdürdüğü bu hayat gerçekten hayat ise niçin kendini devamlı olarak inanmadığı, istemediği, doğruluğunu kabul etmediği davranışları göstermek için disipline almak ve sıkıntıya sokmak mecburiyetini hissediyor? Demek ki kendi özündeki hususiyetler yaşadığı hayatın şartlarıyla ahenk içinde değil. Bu durumda ya ahlâkî ve zihni değerlerini toplumun geçerli ölçülerine uyduracak veya kendi değerlerinin yaşayabildiği bir ortam arayacak. İkisinden birini başaramadığı takdirde ontolojik güvenliği sarsılacak ve belki parçalanacak. Bu insana artık biz deli diyeceğiz. Çünkü ona deli demek, akli başında olan bizlerin ikiyüzlülüğünü saklayacaktır” (Özel, 1993a: 54-57).

sosyalist sol içinde silahlanma veya orduyla işbirliği etme temayülleri arasında, demokratik teze meyiletmesiyle ayrılmaktadır; onun arzu ettiği ve hedeflediği siyasî dönüşüm muhakkak halkın rızasına dayanmalı, toplumun sosyal/kültürel temeline uyum göstermelidir:

“(…) Bana göre siyasî başarı, haklı bir başarı olacaksa sosyal temel sahibi olduğu içindi. Sosyal temelin bizim keyfi kabullerimizle temini ise muhaldî. Yani biz çok iyi sonuçlar elde etmek istediğimiz için başarımızı haklı kılamazdık. Toplum içinde tanınabilir türden bir haklılık tecessüm etmeliydi. Bu düşünceler beni, benim gibilerden ayırıyordu. Söz konusu ayrımı vurgulayabilmek çabasıyla bir amentü yazmaya çok önceden karar vermiştim. Bu bir şair olarak benim ‘credo’ m olacaktı. Benim babam Tevfik Fikret olmadığı için benim amentüm de Protestan papazlığıyla tebellür etmedi, milletimin, içinde yer almakla haklılığı keşfedebileceğim ümmetin amentüsüyle çakıştı, tetabuk etti” (Özel, 2015b: 85).

Şimdi, bu motivasyonla kaleme alınan “Amentü” şiirinin tahlili üzerinden, *haklılığın* nerede ve nasıl *keşfedildiğini* araştıracağız.

1.3.1. Bir “Amentü” Okuması

“Amentü”, baştan sona, Özel’in babasıyla -veya babasında imlediği “sahici dünya” ile- yüzleşmesi etrafında dönen şiirdir. Özel’in, kendi yaşadığı hayat ile babasının yaşadığı hayat arasındaki farktan yola çıkarak varlığı yeniden yorumlayışını anlatır. Özel’in “Türkiye’nin taşrasında bir memur çocuğu olarak büyüdüğümü söylesem, bu dediğimin anlamını şiir çerçevesinde sunmadıkça hiçbir şey söylemiş olmayacağım ortada idi” (Özel, 2013c: 156) deyişinden anlıyoruz ki, onun şiirleri “Türkiye’nin taşrasında bir memur çocuğu olmanın” mahiyetini arz eder. Bu “çocuğa” ilişkin dünyadan haber verir. Amentü’de seyrettiğimiz de bu dünyadır. Şiirde çoğu kıta şairin yaşantısından kareler sunarak başlayıp, babasının yaşantısından bir kare ile biter; böylece iki ayrı neslin, iki ayrı kuşağın karşı karşıya konulduğuna şahit oluruz. “Eskiler” ve “yeniler” arasındaki farklara bakarak, o “taşradaki memur çocuğunun” zihin ve pratik dünyasına (eğer böyle bir ayırım mümkünse) nelerin ilk elden etki etmiş olduğunu fark ederiz. Şimdi bu söylediklerimizi açmak üzere şiiri detaylıca inceleyelim:

“Dilce susup / bedence konuşulan bir çağda / biliyorum kolay anlaşılmayacak / kanatları kara fücür çiçekleri açmış olan dünyanın / yanık yağda boğulan yapıların arasında / delirmek hakkını elde bulundurmak / rahma çağdaş terimlerle yanaşmak için / bana deha değil / belgeler gerekli / kanıtlar, ifadeler, resmi mühür ve imza / gençken / peşpeşe kaç gece yıllarca / acıyan, yumuşak yerlerime yaslanıp uçardım / bilmezdim neden bazı saatler / alaturka vakitlere ayarlı / neden karpuz sergilerinde lüküs yanar / yazgı desem / kötü bir şey dokunmuş olurdu sanki dudaklarıma / Tokat / aklıma bile gelmezdi / babam onbeşli olmasa” (Özel, 2018b: 178).

Rahma çağdaş terimlerle yanaşmak için, dehaya değil, belgelere, kanıtlara, ifadelere, resmi mühür ve imzaya ihtiyaç duyan; bazı saatlerin, neden alaturka vakitlere

ayarlı olduğunu bilmeyen, burada şahıs olarak yalnız İsmet Özel değil, bir kuşağın insanlarıdır: İki savaş arası Türkiye’de doğmuş insanların resmidir bu şiir. Ama bu kuşak içinde de hususi olarak “memur çocuklarının” resmidir. Daha önce değindiğimiz bir meseleye tekrar değinecek olursak: Özel yetişme yıllarında taşrada bir polis çocuğu olduğu için ona ayrıcalıklı bir yerin tahsis edildiğini deneyimlemiştir. Memur çocuğu olmanın getirdiği “soyluluk manzarası”ndan, “çocukluğu boyunca acısını tattığı bir sahtelik” olarak söz eden Özel; bu sahte manzaranın sebebi olarak ise Cumhuriyet’in “bürokrasiye tanıdığı zabıtçe yetki”yi gösteriyordu. Dolayısıyla rejimin değerleriyle (pozitivist yorumlama tarzı ve Batı hayranlığı şeklinde özetlenebilir) entegre olmak da bu memur kesimin payına düşen tavır olagelmiştir:

“Ben, çocukluğum boyunca bu sahteliğin acısını tattım. Okullar, resmî daireler, kütüphaneler, sinemalar, gazete sütunları, kim bilir kaç gömlek aşağıdan frenk taklidi tavırlar benim gibiler için meşru mekânlardı. Gerçekte buralar herkes içindi, ancak buralarda bazıları farklı olabiliyor, buralarda üstünlüklerine dayanak arıyorlardı. Örnekse, hiç yerli film seyretmemek, alt yazılı harcı âlem yabancı filmlerden tad almayı marifet saymak gibi” (Özel, 2015b: 21).

Şiirde de, *Rahma çağdaş terimlerle yaşılması*, bunun için *dehaya/zekaya* değil; *belgelere, kanıtlara, ifadelere, resmi mühür ve imzaya* ihtiyaç duyulması, Cumhuriyet döneminin pozitivist tedarisini akıllara getirmektedir. Şair bu kıtayı, “Tokat aklıma bile gelmezdi / babam onbeşli olmasa” şeklinde bitirerek, kendisinin iki savaş arasında doğduğu bilgisi vermiş olur. Dolayısıyla kişiliğinde de (yani aynı zamanda yukarıda çizdiği resme dahil kuşağın karakterinde) Cumhuriyet dönemi politikalarının belirleyiciliği olduğunu sezdirir okuyucuya. Burada politikaya vurgu takvim değişikliği üzerinden yapılmıştır; nitekim Özel’in babası hicrî 1315 doğumlu olduğu için “onbeşli”dir.

Sonraki kıtada şair, babasının Forbes firmasına meyan kökleri sattığı yaşlarda kendisinin Gide okuduğundan bahseder:

“Meyan kökü kazarmış babam kırlarda / ben o yaşta koltuğumda kitaplar / işaret parmağında zincir, cebimde sedef çakı / cebimde kırlangıçlar çılgınlık sayfaları / kafamda yasak düşünceler, Gide mesela. / Kar yağarken kirlenen bir şeydi benim yüzüm / her sevinç nöbetinde kuskak sunuldu bana / gecenin anlamı tıkansın diye ıslık çalar / resimli bir kitaptan çalardım hayatımı / oysa her gün / merkep kiralayıp da kazılan kökleri / Forbes firmasına satan babamdı” (Özel, 2018b: 179).

Burada ise, babasının Forbes firmasına meyan kökü satmasına değinilmesi, Türkiye’nin yüzünü değiştiren sürecin kilometre taşlarından birini düşündürür. Forbes firması, emperyalizmin Türkiye’ye gelişini imlemektedir.¹⁹ Emperyalizmin Türkiye’ye

¹⁹ Kısaca değinmek gerekirse: Özel’in babası Ahmet Bey, Sökeli. Forbes ise 1854 yılında Aydın, Nazilli ve Kuşadası’nın yanısıra Söke’de de Meyan Kökü Fabrikaları açan, başlangıçta Osmanlı’dan ruhsat

girişinden bir nesil sonra, Türkiye’de Gide okunmaya başlanmıştır. Burada Gide okunmasının direkt olarak olumsuzlanan bir yanının bulunduğunu düşünmemek gerek; vurgu kültürel iklime ilişkindir. Kıtadaki diğer dizelerde, şairin acısını tattığını söylediği sahtelik yansıtılmaktadır: “resimli bir kitaptan çalardım hayatımı” dizesi sahicilikten uzak bir hayatın yaşanıyor olduğunu, bir “yerini bulamama” durumunun söz konusu olduğunu düşündürür. Aynı zamanda “kitap” kelimesinin “Kanla Kirlenmiş Evrak”ta Kur-an’ı Kerim’i imlediği yorumumuzu göz önüne alırsak; burada da (“resimli kitap” Kur-an’ı Kerim olmadığı/olamayacağı için) “resimli bir kitaptan çalardım hayatımı” dizesiyle şair, “yerli” olmayan düşünceler üzerinden varlığını anlamlandırdığını anlatır gibidir. Nitekim “çalmak”, “sana ait olmayan”a yönelik gerçekleşen bir eylemdir. Nitekim bu kıtanın akabinde gelen kıtada şöyle yazar şair: “kelepçeler, sürgünler, gençlik acılarıyla / güç bela kurduğum cümle işte bu; / ten kaygusu yüklü ağır bir haç taşımaktan / tenimin olanca ağırlığı yok oldu” (Özel, 2018b:180).

“Ten kaygusu yüklü ağır bir haç taşımaktan / tenimin olanca ağırlığı yok oldu” dizeleri epey önemli. Özel’in sahicilik arayışına ilişkin kritik bir nokta bu. Varlığını anlamlandırma ve kendisine rota belirleme noktasında Batı orijinli normları esas almış olan şairin; teninin olanca ağırlığının yok olduğunu, yani ayaklarının yere basmadığını hissetmesini anlatır bu dizeler. “Ten kaygusu yüklü ağır haç” burada Marksizm’dir. *Ten kaygusu yüklü* olması, bir “dünya cenneti” tasavvuruna sahip olmasından; “haç” oluşu ise Hıristiyanlığa alternatif bir inanç sistemi teşkil etmesinden kaynaklanır.²⁰ Özel’in Marksizm’den kopuşu, genel olarak tüm Batı düşüncesinin altında akan ortak bir mantık örgüsü bulunduğunu, bunun da membainin Hıristiyan kültürü olduğunu fark etmesiyle başlar. Bu meseleyi üçüncü bölümde detaylandırıyoruz ancak burada kısa bir alıntıyla değinmek gerek. Şöyle yazıyor Özel: “Hıristiyanlığa alternatif olarak sunabileceğimiz Marksizm de dünyevileşmiş bir ilâhiyatı katkı diye sunuyorsa olayı yerli yerine oturtmamız ve Hıristiyan olduğumuzu kabul etmemiz gerekmez miydi? *Adeste fideles!*”

---

almadan meyan kökü toplayan, bu kökleri sigara, Coca-Cola gibi ürünlerde aroma olarak kullanan bir şirket. Meyan kökü toplama imtiyazını alarak Aydın ve çevresinde toprak sahipleriyle anlaşılan Forbesliler, köylünün meyan kökünü toplayıp kendisine getirmesi usulüyle satın alım yapıyordu. Forbes’in ve Osmanlı toprakları üzerinden meyan ticareti savaşına giren yabancı şirketlerin hikayesi uzun. Bize burada gerekli olan Forbes’in imgesidir; o da açıktır ki “emperyalizm”dir. Ayrıntılı bir çalışma için bkz. Süleyman Uygun, “Batılıların Gözdesi Meyan Kökü ve Üzerine Yaşanan Emperyalist Rekabet”, OTAM, 37/Bahar 2015, 337-373.

²⁰ Bu yorumlar Özel’e aittir ve üçüncü bölümde detaylıca ele alınacaktır.

(Özel, 2015b: 74). Aynı zamanda, Müslüman olmasıyla içine düştüğü yalnızlıktan kurtulduğunu ifade eden Özel, bu yalnızlığı da şöyle açar:

“Yalnızlıktan kurtuluşum bir bakıma modern bir insan olmaktan kurtuluşum sayılır. (...) Modern (çağcıl) bir duygudur yalnızlık ve ancak adına bazen Batı Medeniyeti denilen, burjuva hükümleraltığı altında bulunan ortamın ürünü olan insanda, ‘yeni insan’da kök salabilir. (...) Türkiye’de insanların çektiği yalnızlık ise iki katlı cehaletin baskısını duymaktan doğar, kişi hem bir batılı gibi ‘birey’ haline dönüşmemiştir (böyle olsaydı yalnızlıktan yine kurtulamayacaktı) hem de batılının elden düşme, işporta malı kültürünün tasallutu altındadır. (...) Benim yalnızlıktan kurtuluşum birinci aşamada emperyalizmin beni mahkum ettiği cehaleti reddetmekle başladı. Emperyalizm Türkiye’de yaşayan insana (eğer varsa) çıkış yolu olarak, önce emperyalizmin varoluş şartlarının bir veri olarak kabul edilmesini, yani Batı’ya özgü temellerin benimsenmesi halinde ve bu temellerden yükselerek kabul edilebilir bir yaşama alanının elde edilebileceğini gösteriyor. Türkiye’de yaşayan insanın kendi mevcudiyetini tanıma hususunda emperyalizmin sunduklarını reddedip, kendine özgü temeller aramaya başlaması zorla itildiği yalnızlık kabuğunu kırmasıdır” (Özel, 2015b: 86-92).

Dolayısıyla “Amentü”; şairin, “ten kaygusu yüklü ağır bir haç” taşımayı, “emperyalizmin” kendisini “mahkum ettiği cehaleti” reddedip, “kendine özgü temeller aramaya” başlayarak yalnızlıktan kurtuluşunu, “teninin olanca ağırlığını” kazanışını anlatır.

Sonraki kıtada ise, yurtseverliğin/milliyetçiliğin değişen çehresine/pratiğine tanıklık ederiz. Özel, kendi devrimciliğiyle, babasının mekkâreliğini karşı karşıya getirir: “şahlanan grevler içinde kakkahalarım küstah / bakışlarım beyaz bulutlara karşı obur / marşlara ayarlanmak hevesindeki sesim / gider şehre ve şaraba yaltaklanarak / biraz ağlayabilmek için / fotoğraflar çektirir / babam / seferberlikte mekkâredir” (Özel, 2018b: 180). Mekkârenin sözlükteki karşılığı “kira ile tutulan hayvan, yük hayvanı”dır (Devellioğlu, 2010: 700). Burada İsmet Özel şiiriyle ilgili önemli bir detay karşımıza çıkıyor; o da İsmet Özel’in şiirini kurarken kullandığı imgelerin anlamlarının sözlükte değil; tarihte, kültürde bulunabileceği.²¹ Şair, babasının seferberlikte “yük hayvanı gütme” görevi gördüğünü belirtecek olsa, “mekkâreci” kelimesini kullanırdı.²² Nitekim yük hayvanını güden insanlar için “mekkâreci, mekkârebaşı, mekkâre eri” gibi tanımlar

²¹ Nitekim Özel bunu şöyle tarif ediyor: “Dilden öğrendiğimiz şiirden öğrenilebilecek olanın çok altındadır. Şiirin dediğine ulaşma çabası içinde en işe yarar disiplin etimoloji olamaz; çünkü dilin mahiyeti hakkında en sağlam bilgiyi bize şiirin kendisi verir. Dil adını verdiğimiz şey o yörede söylenmiş şiirin gölgesine sığınıp okurlarını hesaba katılır varlıklardan kılmadıkça kendine gelemmez” (Özel, 2020).

²² 2017 yılında İstiklâl Marşı Derneği’nin İsmet Özel himayesinde düzenlenen “Kalp ile Tasdik” panelinde, konuşmacı Gökhan Göbel, İsmet Özel şiiri hakkında şunları söylüyor: “İsmet Özel ise yani neşredilen ilk şiirinden itibaren, ilk şiirinin ilk mısraından itibaren görülebilecek bir şeydir Türk’e mahsus gerçeklerle şiirini kurmuştur. Kendisi de ‘ölüler beni serinliğe yakıştıramaz’ mısraının; İstiklâl Marşındaki ‘Sen şehit oğlusun incitme yazıktır atanı’ mısraının İsmet Özel’cesi olduğunu söylemiştir. Mesela bir de Amentü şiirinde ‘babam seferberlikte mekkaredir’ der İsmet Özel. İsmet Özel ‘mekkâreci’ demeyi bilmiyor değil ama Yahya Kemal [bey]efendinin de söylediği gibi bunu Sakarya Meydan Muharebesinden sonra söylemiştir: ‘haydi çocuklar evinize dönün Kur’an devletini kurtardınız’. Bütün tarih boyunca başımıza gelen budur. İsmet Özel’in şiiri bizim şiirimiz midir? Mesele de budur” (İMDER, 2017a).

mevcuttur. Sözlüklerde “mekkâre” aynı zamanda hayvanı güden kişiye de işaret eder; ancak şiirin anlam bütünlüğüne, babasının seferberlikte yük hayvanı güttüğü bilgisinin bir katkısı olmayacaktır. Dolayısıyla burada bir imge söz konusudur ve imgenin “yük hayvanını güden kişi” üzerinde çağrışımı kuvvetli olmayacağından, “yük hayvanı”na yüklendiğini düşünmek daha yerindedir. Burada şiirle irtibat kurabilmek için, mekkârenin gündelik dildeki kullanımını, kültür hayatına sirayet etmiş şeklini bilmek gerek. Maalesef bununla ilgili gösterilebilecek kaynak yok. Ancak, şiirin bütününden yola çıkarak yorum yapılabilir; o da, Özel’in babasının kuşağının, “seferberlik” dönemi insanların, bu seferberliğin yükünü/eziyetini çeken insanlar olduğudur. Amentü’de; şairin döneminde *marşlara ayarlanmak hevesindeki seslerin, biraz ağlayabilmek için, şehre ve şaraba yaltaklanarak fotoğraflar çektirmesinin* karşısına seferberliğin yükünü sırtlanan insanlar konumlandırılmıştır: “ölümler / ölümlere ulanmakta ustadır / hayatsa bir başka hayata karşı” (“Amentü”, Özel, 2018b: 183). Bir tarafta “marşlara ayarlanma hevesindeki seslere” sahip insanlar yani devrimciler, “biraz ağlayabilmek için” yani acıyı duyumsamak için sloganlar atmakta (seslerin şehre ve şaraba yaltaklanarak fotoğraf çektirmesi belki bu anlama gelir?) diğer yanda “ağlayabilmek için” mazeret aramasına gerek olmayan nitekim savaşa katılarak ülkesi için acı çekmiş insanlar durmaktadır. Özel, bir konferansında bu doğrultuda şunları söylüyor:

“Ben 1899 doğumlu bir babanın çocuğuyum. 19. yüzyılın son yılında doğmuş bir babanın çocuğuyum. Baba diye bildiğim insan hem Birinci Dünya Savaşı’na hem İstiklal Harbi’ne iştirak etmiş birisi. Benim babam 1969’da öldü. Sanıyorum ki şu anda Türkiye’de Türkiye Cumhuriyeti’nin ortaya çıkmasını bilen ona şahitlik yapmış olan şu anda Türkiye’de hiç kimse yaşamıyor. Dolayısıyla insanların öğrendikleri şeyler ya okudukları ya işittikleri şeyler. Müşahede ettikleri tadını tattıkları acısını çektikleri şeyler asla değil” (İMDER, 2013).

Özel ve onun kuşağının devrimcilerinin (şiirde konu edildiği için bilhassa onları anıyoruz) “öğrendikleri şeyler ya okudukları ya işittikleri şeyler”dir; “müşahede ettikleri, tadını tattıkları, acısını çektikleri şeyler asla değil”. Dolayısıyla, şiirde; “onların” *ağlayabilmek için fotoğraflar çektirmesi* tasvirinin arkasından “babam / seferberlikte mekkâredir” dizelerinin gelişi bunu anlatır. Öte yandan tam da bu nedenle, yani mekkârenin ya da “partizan”ın²³ ne anlama geldiğini sözlükten öğrenemeyeceğimiz için Özel, Behramoğlu’na yazdığı bir mektupta “Gariban Avrupalılar ne anlar benim şiirimden? Veya Türkçe yazılmış iyi bir şiirden?” diyordu (Behramoğlu & Özel, 1995: 188).

²³ “Bu yüzden benim Partizan’ında Bolşevik, Balkanlı veya İtalyan bir eda bulmak ne mümkün ne de gerekliydi. Partizan sözünü anlamak için sözlüğe değil şiire bakmak kaçınılmazdı” (Özel, 2015b: 51).

Ardından, “İnsanın / gölgesiyle tanımlandığı bir çağda / marşlara düşer belki birkaç şey açıklamak / belki ruhların gölgesi / düşer de marşlara / mümkün olur babamı / varlık sancısıyla çığırarak” diyen şair, varlık sorgusuna düştüğü bu sancılı dönemden babasını “çığırarak” çıkış yolu aramakta olduğunu anlatır. Burada “babasını çağırması”, direkt “sahicilik arayışı” olarak okunabilir. Seferberlikte mekkâre olan kuşağın “Ezan sesi duyulmuyor / Haç dikilmiş minbere / Kâfir yunan bayrak asmış / Camilere, her yere / Öyle ise gel kardeşim / Hep verelim el ele / Patlatalım bombaları / Çanlar sussun her yerde” diyerek marş söylediği günler geride kalmış, yerini “Tanrı Uludur” şeklinde okunan ezanlara bırakmıştır.

Bu şartlar altında partizanlığı, tarafgirliği, devrimciliği benimseyen ama bunu “ten kaygusu yüklü ağır bir haç” taşıyarak yapan şair, neticede pratiğinin işe yararlığı konusunda “sanrı”ya kapıldığını fark eder:

“dokunduğum banknotlardan tiksilmeyi itiraz / nakışsız yaşamakları / silâhlanmak sanarak / çıkardım / boğaza tıkanan lokmanın hartasını / çıkınımında güneşler halka dağıtmak için / halkı suvarmak bin saçlarımda bin ırmak / ihtirdim caddeleri meğerki mezarlanmış / hazırmış zaten duvar sıkılmış bir yumruğa / fly Pan-Am / drink Coca-Cola” (Özel, 2018b: 182).

Özel’in *Dirilen Şehir* romanında karşılaştığı “Midesine indirdiği her lokmanın karşılığını topluma vermeyen kişi o toplumda asalaktır” sözünden çok etkilendiğini ve genç yaşında bu sözü kendisine ilke edindiğinden bahsetmiştik. Dolayısıyla şiirde “çıkardım boğaza tıkanan lokmanın hartasını” dizesi; ülkesine, birlikte yaşadığı insanlara, “yediği lokmanın karşılığını” verebilmek için bulduğu yolu anlatır. Ancak, işe yarar olduğunu düşünerek yaptıklarının toplumda karşılık bulmadığını fark eder. *Silahlanmak sandığı* iki şeyden biri olarak “nakışsız yaşamaklar”, sahici şiirler yazmaktır ve fakat bu bir “silah” görevi görememiştir; hedefine ulaşamamıştır. İhtirdiği caddelerin mezarlar oluşu, zor bir işi başardığını düşündüğü noktada aslında bunun karşılığının olmadığını fark edişidir. Nitekim, “ihtirmek” develer söz konusu olduğunda kullanılır ve deveyi ihtirmek zordur. Özel’in de komünist olarak ortaya atılması, yakasında TİP rozetiyle fakültede dolaşması, 1965 yılında Partizan’ı yazması, o dönem insanların gözünde zor işlerdir; Özel başkalarının “başım yanar” korkusuyla cesaret edemediği işlere kalkışmıştır. Ancak bu zor iş, Özel’in umduğu hedefe ulaşamamış; Partizan “yazılmış” olarak kalmıştır:

“Şubat 1965’te ben Partizan diye bir şiir yazdığım zaman bu ‘daha fol yok, yumurta yok, adam kendi edebî yeri adına riskli şeyler yazdı’ fikrine sahip olanlar vardı. O zaman eli kalem tutan birinin böyle bir metne emek sarf etmesi bir cür’et görüntüsündeydi; ama yıllar geçtikten sonra o şiir yazılmış olarak kaldı” (İMDER, 2007b).

Diğer bir silahlanma tavrı olarak, “itiraz” olarak “dokunduğu banknotlardan tiksirmek” gösterilir şiirde. Bunun “sanrı” oluşu ise “duvar”ın mahiyetinde yatar. Amentü’deki duvar, İstiklâl Marşı’nın “garbın âfâkını sar”an “çelik zırlı duvar”ıdır; Nazım Hikmet’in “İzmir’den Akdeniz’e dökülen ve yakında Bombay’dan Hint denizine dökülecek olan emperyalizmin şarkı saran duvarı”dır. *Hazırdır zaten duvar sıkılmış bir yumruğa: Fly Pan-Am, drink Coca-Cola*. Şair, dokunduğu banknotlardan tiksirmeyi bir itiraz, bir karşı çıkış, bir “yumruk” *sanarken*, emperyalizm bu yumruğa teknolojisi ve tüketim kültürüyle *zaten hazırdır*.

“Amentü” şiiri boyunca sancısı dışı vurulan şey, şairin hayatında deneyimlediği tutarsızlıktır, parçalanmışlıktır; yapmacık bir düzenden doğan huzursuzluktur. Tüm bu karşılaştırmaların muvacehesinde, “Tutun ve yüzleştirin hayatları / biri kör batakların çırpınışında kutsal / biri serkeş ama oldukça da haklı” diyerek iki kuşağa bir yorum getirir şair. Babasının kuşağı *kör batakların çırpınışında kutsal*; kendi kuşağı *serkeş ama oldukça da haklıdır*.

Ve şiirin sonunda, *gönlün dağdağasını durultacak şeyi, eşref-i mahlûkat* oluşta bulunduğunu ilân eder şair. “İnsan / eşref-i mahlûkattır, derdi babam” denilerek başlatılan şiir, “pişirilmiş çamurun zifirî korkusunu / ham yüreğin pütürlerini geçtim / gövdemi âlemlere zerkederek / varoldum kayrasıyla Varedenin / eşref-i mahlûkat / nedir bildim” denilerek terk edilir. Özel’in “sahicilik arayışı”nın tasvirine, “Bir Yusuf Masalı”nda da şöyle rastlarız: “Aradın ve anladın / Haber almakla yol tüketilmiyor / Arayış sahicilik vaktine erişsin istiyorsan / Senin kendin / Haber olsa gerektir” (“Şivekâr’ın Yolculuğudur”, Özel, 2000b: 84).

Netice-i kalam, şair; sahiciliği, *benî ademin eşref-i mahlûkat* oluşunda bulmuştur: “tanıdım Ademoğlu kimin nesiymiş / ter döküp soru sormak nereye sürüklermiş kişiyi” (“Münacat”, Özel, 2000b: 12).

1.4. Maceranın İzleği: Şiir ile Siyaset

Özel “şiir ile siyaset” ilişkisi üzerinde sıkça durmuş; hem bunlar arasındaki kopmaz bağa, hem bu ikisinin kendisi için bir “sığınak” olduğuna, hem de şiirinin üstünlüğünün siyasî yaklaşımıyla bağlantılı olduğuna sıkça vurgu yapmıştır. Bu başlık altında, Özel’in şiir ile siyaseti birbirinden ayırmayan anlayışını, bu anlayışın sanat

felsefesi içerisinde denk düştüğü yeri görmeye çalışacağız. Böyle bir çabanın, bu tezin sınırlılığını aşacak derinlikte olduğu açıktır. O nedenle bu başlık altında amacımızın, kuşbakışı bir gözlem sunmak olduğunu belirtmek gerek.

Özel, *Waldo Sen Neden Burada Değilsin* adlı kitabının önsözünde, “Bu kitabı, intihar eden birkaç arkadaşına ve paranoyadan, şizofreniden mustarip birçok arkadaşına ithaf ediyorum” der, ve onların “çağımızın (belki de bütün çağların) belâsını en yakından görecektir noktaya” yaklaştıklarını dile getirir. Ve “Onlara isabet eden yıldırımın” kendisine “çarpmamış” olmasını da, “şiiir ve siyaset” alanlarında bulduğu tekinlikle açıklar:

“Onlara işaret eden yıldırım bana çarpmadıysa, bunu önce şiiir saçağının altına sıçrayacak ataklığı göstermiş olmama ve sonra siyasî anlamda bir bağlanmanın hayat içindeki karşılığını arama çabasına borçlu olduğuma inanıyorum. Şiiir ve siyaset, bana verilen tekinlikti. Dolayısıyla bu kitabın konusunu şiiirin ve siyasî bağlanmanın birbirine geçtiği bölge veya bölgeler oluşturacak” (Özel, 2015b: 7).

Waldo Sen Neden Burada Değilsin adlı kitabı kapsamında şiiir ve siyaset ilişkisini serimlemeye yönelik Özel, aynı zamanda “Hemen belirtmeliyim ki, size sistematik bir temellendirme sunacak değilim” (Özel, 2015b:7) de demektedir. Biz de başından belirtmeliyiz ki, Özel’in şairliği ve politik yönelişi arasında bir denklem kurma, bu ilişkiyi formüle etme gayesi gütmüyoruz. Bu bölümde amacımız, “İsmet Özel şiiiri”nin kalkış noktası üzerine ışık tutabilecek sanat öğretisine değinmek ve buradan hareketle politik yönelimindeki temel motivasyonu bir parça görünür kılabilmektir.

Özel’in, şair olmaya karar verdiği 16-17 yaşlarında şair olmanın neyi gerektirdiğiyle ilgili bir kanaati hali hazırda vardır; şiiir ancak onu ortaya koyan kişinin sağlam bir fikrî zemini varsa şiiir olabilir diye düşünür:

“Şiiiri kendim için esas uğraş edinmeye karar verdiğim zamanda düşünceme bir dayanak arama, sağlam bir temel bulma isteğine kapıldım. Düşüncenin şiiirini yazacak değildim elbet. Düşündüklerimi yazmaya da niyetim yoktu. Yine de şiiir yazan birinin ne olduğu, kim olduğu, kendine hangi yeri seçtiği önemli olsa gerekti. Şiiir bir sayıklama gibi dışı vurmayacaksa şairin de bile isteye durduğu bir yer, ayık olduğunu anladığı bir alan olmalıydı. Sağlam bir dayanağım, sarsılmaz bir temelim olmazsa yazdıklarımı neyle değerlendirebilir, hangi tartıya vurabilirdim?” (Özel, 2015b: 36).

Burada kritik noktalar “düşüncenin şiiirini yazmamak” ve “şiiir yazanın kimliği” konularıdır. Düşüncenin şiiirini yazmamak demek, şiiire bir ideolojiyi aktarma görevi yüklememek demektir. “Şiiir, düşüncelerimizin simgelerle sunulduğu bir yazı değil, imgenin düşünsel bir temelle değerlendirildiği yazıdır” diye yazar yirmi yaşındayken Özel, bu bakış açısını o yaşından itibaren koruduğunu da daha ileri yaşlarında belirtmiştir (Özel, 1980: 60).

Şair, şiir öncesinde sahip olduğu duyarlığın yarattığı imgeyi eleştirel gücüyle sınırlandırıp biçimlendirerek şiirini ortaya koyar (Özel, 1980: 79). Özel'in "şiir öncesi duyarlık" diyerek bahsettiği husus ise şairin yaşadığı düzenden, toplumsal durumdan, çağdan beslenmektedir. Bu anlamda, şiir bize "şaire ilişen dünya" hakkında bilgi verir. Şiir, nesirden beklenen şeyi vermeye çalıştığı zaman şiir olmaktan çıkmaktadır. Şiirden elde etmeyi umduğumuz bilgi, nesirden elde edeceğimiz türden bir bilgi değildir. Yani şiir bir ideolojinin aktarımı işlevini üstlenemez. Bu, idealist estetiğe bir karşı çıkıştır. Konuyla ilgili Özel'in zaviyesine ışık tutabilecek bir özet, Kagan'ın eserinde şu şekilde yer bulmaktadır:

"Sanatı bilimsel, siyasal ve etik fikirlerin sırf bir tasviri sayan kaba yorumlamalar kadar, sanatı bilim, siyasa ve ahlâktan tam biçimsel şekilde yalıtılmış bir konuma sokan estetikleştirici yorumlamalar da, vardıkları sonuçlar bakımından birbirine ne denli karşıt olursa olsunlar, hep bir ve aynı metafizik metodolojinin ifadesi olmaktadır. (...) Estetikte diyalektik yöntem gerek nesne ve içerik olarak, gerek biçim ve sanatın belirlenişi ve yapısı olarak, özgül olanın, yani genel olan ile özel olanın birliğini inceler" (Kagan, 1982: 10).

Yani estetikte diyalektik yaklaşıma göre, şiir "bilimsel, siyasal ve etik fikirlerin" kabaca aktarıldığı bir metin olamayacağı gibi; bunun tam aksi yönde "siyasa ve ahlâktan" tamamen arındırılmış şekilde sırf doğada verili kabul edilen güzelliği konu edindiğinde de şiir olmamaktadır. Veyahut en azından "büyük şiir" olamamaktadır. Diyalektik yaklaşım bu iki metafiziksel biçime karşı çıkar. Şiirden elde edilen bilgi, "şaire ilişen dünya" bilgisidir. Bu yaklaşıma göre "büyük şair"; "siyasa ve ahlâk"tan, yani bir toplumsal yapıdan bağımsız olmadığı için şiirinde bu "bağlılığı" aksettirebilen ancak bunu da "kabaca" değil estetik biçimde yapabilen kişidir. Şair, yaşadığı topluma sirayet edebildiği ölçüde, insanlarda veya toplumda "tipik-olan"ı açığa vurur. Bu açığa vurma işlevini görebildiği ölçüde, şiir "şaire ilişen dünya"dan haber verebilir ve "büyük şiir" olur:

"Sanatsal imge, bu şekilde, tikel-olan'ı yeniden yaratarak, tikel-olan yoluyla genel-olan'ı kavrar. Bireysel-olan'ı göstererek, bireysel-olan içinde tipik-olan'ı açığa çıkarır. Rastlantısal-olan'ı anlatırken, onun gerisinde yatan yasallık'ın kavranmasını sağlar. Gerçekliğin yansıtılışı, tikel-olan'ın yeniden yaratılmasıyla sınırlı olup hiçbir genellemeyi içermediği zaman, rahatlıkla belgesel bir değer taşıyabilir ama sanatsal hiçbir değer taşımaz (tıpkı belgesel fotoğrafta, haftalık gösterilerde, gazete röportajında, günlük yazılarında, anılarda ve daha başka yerlerde olduğu gibi)" (Kagan, 1982: 272).

Şiirin, bu anlamda "şaire ilişen dünya" hakkında bilgi veriyor olması için, şiiri şaire ve şaire ilişen dünyaya, yani çağa yerleştirebilmek gerektiğinden bahseder Özel (Özel, 1980: 77). Şiiri tabana yerleştirebilmek demek, şairin "kim" olduğunun anlaşılabilmesi demektir. Burada, "kim"liğin nasıl anlaşıldığını da bilmek gerek. Özel'de

“kimlik” bir topluma mensubiyetle belirir. Dolayısıyla şair, parçası olduğu bütün hakkında bir fikir verebildiği ölçüde kimlik sahibidir:

“Eğer bir sanat eserinin arkasında bir insan olduğunu fark edebilmişsek, daha doğrusu, o sanat eseri bize bu ürünün arkasında bir insan var, özel bir insan var, bilhassa bir insan var etkisini uyandırabilmişse, o sanat eserinin bir şarlatanlık olmadığını ama bir insan hayatına katkıda bulunan mesaj olduğunu anlayabiliriz. Bir sanat eserinin -diyelim ki bu bir şiir olsun- arkasında bir insan varsa o sahici, hakiki, gerçek bir sanat eseridir veyahut gerçek bir şüirdir diyebiliyoruz. Ama iş burada bitmiyor. Bir de bu gerçek kişinin, bu sahici sanat eserinin ortaya çıkmasına vesile olan kişinin arkasında bir toplum var mı? Bir de bu mesele var. Eğer o sanat eserinin arkasında da bir toplum olduğu görüşünü üründen çıkarabiliyorsak, o zaman gerçekten, bizi, hayatımızı zenginleştiren ve kişiliğimizi geliştiren bir durumla yüzyüze olduğumuzu anlayabiliriz” (Şiir Türk’ün İklimi, 23.09.2006).

Dolayısıyla şair, üstün veya doğuştan yetenekli olduğu için iyi şiirler yazan bir kimse değildir. Ancak tamamıyla toplumsal bir vakıa da değildir. Sanat felsefesinde diyalektik yaklaşımı benimseyen Özel, bu sentezi şöyle ortaya koymaktadır:

“Diyebiliriz ki şairin ortaya çıkışında yeteneğin, eğitimin ve sosyo-psikolojik zorlamaların belli dozlarda etkisi vardır. Bu takdirde şairi toplumsal bir vakıa olarak anlamamız gerekir ki ben, böyle bir anlayışı doğru bulmuyorum. Sanat eserlerinin onları doğuran şartlarla bağları ne kadar sıkı olursa olsun, o eseri ortaya koyan sanatçının özel ve özgün, kasıtlı ve iradî biçim verme katkısı olmadığı zaman doğmayacaklarını hatırla tutmamız lazım. Sanat eserlerinin iki sahibi birden olmaz. Bu şartlarda nasıl olsa böyle bir sanatçı çıkacaktı diyemeyiz. Sanat eseri keşfedilmek üzere bir yerde bekliyor değildir. XVII. yüzyılın son çeyreğinde Leibniz ve Newton birbirlerinden habersiz infinitesimal hesaplamayı bulmuşlardı. Sanat alanında böyle yakınlıklar gerçekleşmemiştir. İngiliz tarihinin bir başka Cromwell ortaya çıkarabileceğini düşünebiliriz, ama İngiliz edebiyatının bir başka Milton vereceği söylenemez. Kolomb yeni bir kıta bulduğunu bilmeden öldü. Sanatçıların başına böyle kazalar gelmez. Kısacası sanat gayr-i şahsî kılınmaz” (Özel, 2015b: 16-17).

Bir insanın şair oluşu doğuştan getirilen bir özellik olmadığı gibi, toplumsal şartların mutlak bir sonucu da değildir: “Bir şeyler olunur veya olunmaz. İnsanların o şeyleri olma noktasında yüzyüze geldikleri durumlar ve bu durumlara takındıkları tavır belirleyicidir” (Özel, 2015b:19) der Özel.

Özel, bu anlamda şairliğini bir maliyet hesabı olarak gösterir; esas ilgisinin sanat olduğunu keşfedip, esas uğraşını bu alanda verme kararı aldığı anda, sanatın diğer dallarında faal olmanın gerektireceği malî mertebeye sahip olmayışı onu şair olmaya itmiştir. Özel bu açıklamayla “muhasibeci olarak doğulmadığı gibi, şair olarak da doğulmaz” demektedir. Onun bu yaklaşımının, sanat felsefesinde diyalektik yaklaşıma denk düşüşü barizdir:

“Öznel-idealist estetik’in derin yanılgısı, dehanın olağanüstülüğünü, yetinin başlı başına özgünlüğünü ve sanatçının özelliklerini öbür insanların karşısına koymasındadır. Yanlışı, yaratıcı kişiliğin bu kendi özelliklerini metafizik bir şekilde mutlaklaştırıp, bunları sanatçının kişiliğindeki toplumsal, genel- insansal ve halka bağlı olan yanlarının karşısına koyuşundan gelir. Buna karşılık, diyalektik maddecilik, ne denli özgün ve büyük olursa olsun, sanatçının, toplum ve toplum yasalarının üstünde bir ‘üstün insan’ olmadığının estetikte saptanıp ortaya konmasını sağlar” (Kagan, 1982: 345).

Çalışmamızın girişinde, Özel'in politik duruşunu “büyük şair” oluşuna borçlu çıkaracağımızdan söz etmiştik. “Büyük şair” olmanın, diyalektik yaklaşım açısından mahiyetine gelecek olursak; öncelikle bu hususta Özel'in görüşlerini ifade etmek gerek. Özel, şairlerin “iyi” ve “kötü” şairler olarak ayırlamayacağını, “büyük” ve “küçük” şairlerden bahis açılabilceğini öne sürmektedir. Bu ayırım, esasen tüm sanat sahasında, her daldan sanatçı için geçerlidir. Bir sanat eserinin büyüklüğünün ölçütünü ise şöyle ifade eder Özel:

“Bir sanat eseri resim olsun, müzik olsun, edebiyat olsun, eğer bir sanat eseri büyük sanat eseriye, o eser dolayısıyla bütün insanlar kendilerine ait bir şifre çözücü anahtar elde ederler. Onun için fakir, zengin, bilgin veyahut yeterli bilgi donatımı olmayan insan, büyük sanat eserinden kendinin çözümüne imkân veren bir anahtar elde eder” (Merhaba Gazetesi, 18.05.2008).

Estetikte diyalektik yaklaşımın “büyük” ve “küçük” sanatçı/sanat eseri ayırımı da bu kritere yaslanmaktadır:

“Böylelikle ‘kişinin kendinin ifadesi’ olarak bir sanat yaratımı, aynı zamanda, toplumun kendisinin de ifadesi olmaktadır; toplumun büyük bir sanatçıda kendi kahramanını, kendi ideoloğunu, kendi sesini bulmasının nedeni de budur. Dahilik kişiliği toplumdan ayırmaz, tam tersine, milyonlarca insanın temsilcisi yapar; dünyaya başkalarından daha derinden, daha güçlü ve daha hassas şekilde, şiirsel olarak nüfus edebilme ve öbür insanların ruhunda dağılık, biçimlenmemiş şekilde yaşayan şeyleri imgesel olarak cisimlendirebilme gücüne sahip olduğu için. İnsanlar dehayı selamlarken, keskin görüşüne hayranlık duyarken, onun yapıtlarında kendilerinden, kendi deneyimlerinden, kendi çabalarından da bir şeyler bulurlar. Bu nedenle, sanatçıya duyulan bu hayranlık ve saygınlık, onları sanatçıya yabancı kılmaz, tam tersine güvendirir; onu kendilerine manevi bir öğretmen, yaşamları için bir yardımcı olarak görmelerini sağlar” (Kagan, 1982: 346).

Ancak, sanat eserinin insanlarla bu nevi bir irtibat kurabilmesinin de koşulu vardır. Bir şiir eğer okuyucuyla irtibata geçebilen bir dile sahip olarak “büyük şiir” mertebesine ulaşmışsa, bunu kelimelerin ahenkli sıralanışına değil, sanatçının içinden çıktığı topluma sirayet etme derecesine borçludur. Şair, içinden çıktığı toplumla kaynaştığı, o topluma kök saldığı ve şiirinden de bu durumun taşıdığı ölçüde büyük şairdir. Bunu başardıktan sonra, o şairin eseri yalnız kendi toplumu için değil, o esere erişebilen tüm insanlar için bir “yardımcı”, bir “şifre çözücü anahtar” işlevi görür. Bu bahsi İsmet Özel bir röportajında “Türkiye’deki edebiyat ve sanat hayatını nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorusuna karşılık şöyle açıyor:

“Türkiye’de öyle bir şey yok. Bakınız, bu sanat meselesi kısmî bir şey değildir. Yani sanat olayı hiçbir şekilde bir bölgeye mahsus kalarak büyük sanat eseri olmaz. O yüzden Türkiye’nin bir merkez vasfı var mı, yok mu ona bakmak lazım. Eğer merkez vasfı varsa dünyadan insanlar o merkezin neyi yansıttığına dikkat kesilirler. Eğer merkez vasfı yoksa Türkiye’de üretilen bütün sanat eserleri merkeze yönelirler. (...) Bu böyle bir şeydir. Mesela 30’lu yıllarda Berlin dünya kültürünün bir çeşit merkeziydi. Yani kendini Berlin’de ispatladığın zaman dünyada ispatlamış oluyordun. 30’lu yıllarda böyleydi. Bunu sağlayan neydi? 1871 yılında millî birliğini kurmuş olan Almanya’nın öncü kültür saplantısı böyle bir zemini mümkün kılmıştır” (Merhaba Gazetesi, 18.05.2008).

Burada Berlin'in merkez vasfı, Almanya'nın millî birliğine bağlandığı gibi, “büyük şair” vasfını kazanmak da bireysel ölçekte ne kadar “millî” olduğuna bağlanmaktadır Özel'de. Bu minvalde, Necip Fazıl Kısakürek şairliğini “Sakarya Türküsü”nü yazmış olmasına borçlu iken; Sezai Karakoç şairliğini “Mona Roza”yı yazmamasına borçludur (Özel, Karakoç'un da bu bilinç doğrultusunda, kendi yayınevinin neşriyat programına “Mona Roza”yı dahil etmediğini bildirir)²⁴. Kagan'ın Belinski'den aktardığı ifadeler de Özel'in bahsettiği meseleyi açar niteliktedir:

“Sanatta, sanatçının dahiliği, hele istidatı, toplumdan ayrı değildir, tam tersine, toplumsal yaşamın derinliklerine yerleşmiştir. Burada, Belinski'nin şu çok önemli sözlerini anmalıyız: ‘Bir şair ne kadar büyükse doğduğu topluma o kadar ait olup, kendi yetisinin gelişmesi, doğrultusu, hatta karakteri, toplumun tarihsel gelişmesiyle o denli bağlıdır.’ Bir başka yazısında ise şunları söyler Belinski: ‘Hiçbir şair, ne kendi ıstırapları, ne de kendi mutluluğu sayesinde, kendi başına, kendi kendine büyük şair olup çıkmaz. Kendi ıstırapları ile kendi mutluluğu toplumsal yaşama, tarihe kök saldığı için ve böylece kendisi toplumun, çağın, insanlığın bir organı ve temsilcisi haline geldiği için her şair büyüktür. Ancak küçük şairler kendi başına, kendi kendine mutlu ya da mutsuz olup çıkarlar; bu yüzden de ne toplumu ne de insanlığı ilgilendiren kendi seslerini kendileri dinlerler’” (Kagan, 1982: 345-346).

Belinski'nin bahsettiği “büyük şairin; toplumun, çağın, insanlığın temsilcisi olma” durumunun Özel'de ifade tarzı şöyle olur:

“Benim şiirlerimde ben diye geçen her şey Türkiye'dir. Bu on yedi yaşımdan beri böyle. Onun için İsmet Özel diye bir şey yok zaten. Arthur Rimbaud '*J'ai est un autre*' demiş. Ben bir başkasıdır: *Je est un autre*. Oscar Wilde da demiş ki ‘sanatta birinci tekil şahıs yoktur’” (Özel, 2013a: 227).

“*Je est un autre*'. Bunu öğreten Rimbaud idi. Filvaki sanatta birinci tekil şahıs olmadığı gerçeğinden işin içine giren herkes haberdardır. Şiirlerimde (düzyazılarımda değil) ben dediysem hep Türkiye'yi kastettim” (Özel, 2013c: 161).

Dolayısıyla, komünist bir şair olarak İsmet Özel, şiirini kurarken yaşadığı topluma derinlemesine nüfuz etmeye birincil önem atfetmiş, bununla beraber toplumun yapısı ve meseleleriyle her daim yakından ilgilenmiştir. Onun sanat felsefesi alanındaki bu yaklaşımı, politik duruşunu, “partizan”lığını besleyen ve “gerekiren” bir durum olmuştur. Özel'in vatanperver/yurtsever/millî tavrı, “büyük şair”liğin gereği olarak belirir. Nitekim Özel en başta şairlik serüvenine başlarken de ideolojik dayanak noktası olarak bir şairin şiirini, İstiklâl Marşı'nı benimsemiştir. İstiklâl Marşı'nın tembih

²⁴ “Sakarya Türküsü”nü yok sayın, geride kalan herhangi bir şeyiyle Necip Fazıl Kısakürek ne şair, ne düşünür olarak başını dik tutabilme gücü gösterebilir. Ne var ki, ‘Sakarya Türküsü’nün şairi Necip Fazıl Kısakürek tek başına ve yalnız bu şiiriyle terazinin bir kefesine yerleştirildiğinde 1928 sonrası Türk edebiyatının tümünü, hikâye, roman, deneme türleriyle birlikte dengeler. Neden böyledir? Çünkü mugaddi oluşudur sanat eserini değerli kılan. Milletten aldığı millete veriş. (...) Terzi de vakidir. Neyin millet hayatını çürüteceği sanatçının, şairin tarassut sahasındadır. Bu meyanda Sezai Karakoç olanca şairliğini ‘Mona Roza’yı yazmış olmasına değil, yazmamış olmasına borçlu idi. Nitekim bunun bilinci sayesinde yıllar yılı kendi yönetiminde yürüten Diriliş Yayınları'nın neşriyat programında şair ‘Mona Roza’ya yer vermedi” (Özel, 2018a: 66-67).

ettiklerini “esas” kabul etmiş, hayatını bu esaslar çerçevesinde faaliyet göstererek, bu amaçlar doğrultusunda ürünler vererek geçirmiştir. Ancak bunu yaparken, şiirine bir ideolojinin bayraktarlığı misyonunu yüklememiştir; o *şaire ilişen dünyadan* haber vermiştir. Nitekim şairin içinden çıktığı topluma köklü sirayeti; onun şiirinin “tek bir insan” olarak şaire ilişen dünyadan değil, şairin içinden çıktığı topluma ilişen dünyadan haber vermiştir. Okuyucu, bu şiirlerden kendisine ait dünyayı duyumsadığı için İsmet Özel “büyük şair” olmuştur. Bir örnek, Edip Cansever’in, “dinsin dinsin benim çağdaş olmayan iğrenç yüzüm. (...) ve yüzüm, o deşilmiş, o iğrenç yara” (Özel, 2018b: 39) dizelerinin yer aldığı *Waterloo’da Bir Dişi Kedi* şiiriyle ilgili Özel’e yazdığı mektupta yer alan şu ifadedir: “... o iğrenç yara olan yüzünüz, yalnız sizin taşıdığımız bir yüz değil” (Göbel & Köksal, 2018).

İKİNCİ BÖLÜM

1961-1971 ARALIĞINDA TÜRKİYE'DE SOSYALİST SÖYLEMLERİN GENEL KARAKTERİSTİĞİ

Türkiye'nin 1960'lı yılları denildiğinde akla ilk gelen hiç şüphesiz bu dönemin sosyalist/devrimci atmosferidir. 1960'ların gündemi, esasen sosyalist solun yarattığı gündemdir. Askerlerin başlatıp askerlerin kapattığı, 27 Mayıs'la 12 Mart arasında geçen on yıllık dönemde Türkiye, sosyalist sola dahil veya meyilli aydınların ortaya attığı meseleleri tartışmış, bu çevre etrafında dönen olaylarla çalkalanmıştır. Tartışılan meseleler “bağımsızlık”, “sanayileşme”, “kalkınma” etrafında dönen meselelerdir. Bu meseleler sosyalist sol muhitin tekelinde olmamıştır elbet, ancak döneme damgasını vuran, bugün hâlâ konuşulan çevre bu çevre olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin 1960'lı yıllarının tarihi demek, aynı zamanda TİP'in, YDH'nin ve MDD'nin bir on yıllık tarihleri demektir. 1961-71 arasında canlılık gösteren sosyalist sol çevrenin mahiyeti, bu çevreden alınabilecek veri, bu husus göz önünde tutularak elde edilebilir. Bu husustan yola çıkarak alacağımız veri, 1961-71 Türk sosyalist solunun aktüel siyasetin başrollerinden olacak derecede ülke meseleleriyle ilgilenmiş olmasında yatar; yani onların sosyalist söylemlerinin üzerine bina olduğu esas, evrenselci değil ulusalcı tondadır. 1971 sonrası sosyalist solda evrenselcilik (Sovyet öncülüğünü kabul etmek demektir bu) eğilimi baskınlık kazandığında ise ülke gündeminde artık ciddi bir yer işgal etmesi mümkün olamamıştır.

1960'ların sosyalist solu, Türkiye'nin millî meselelerini çözüme kavuşturmak üzere faaliyet gösteren bir çevreydi. Türkiye'nin bağımsızlığını koruyarak kalkınmasının ancak kapitalist olmayan yoldan, sosyalist bir dönüşümle sağlanabileceğini ileri sürüyor, bu anlamda devletçiliği savunuyor, AET'ye, NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığa karşı çıkıyordu. 27 Mayıs 1960 darbesinden doğan yeni politik sahada işçilerin, öğrencilerin, aydınların sosyalizme ilgileri, Marx'ın bilimsel sosyalizm tezini okumuş olmaktan doğmuyordu, nitekim 1965'te başlayacak olan çeviri furyasına kadar hatırı sayılır bir Marksist yazına dahi sahip değildi Türkçe literatür. Öyleyse bu sosyalizmin muhtevası neydi, bu ilgi neyden doğmuştu?

Bu konuda göze çarpan ilk koşul, İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen ülkelerarası ilişkilerdir. Savaşın galibi ABD'nin, bu dönemde tek güçlü rakibinin SSCB oluşu, emperyalist ülkelerin sömürsünden kurtulan ülkeleri sosyalist yönetimler

benimsemeye sevk etmişti. Siyasî bağımsızlığın, iktisadî bağımsızlıkla taçlandırılması adına sosyalist hükümetler kurulmuştu. Sosyalist ülküleri koşturmak; kapitalist-emperyalist Amerika'ya karşı, iktisaden içtimâen ve siyaseten “tam bağımsız” ve “ileri” bir toplum düzenine kavuşmak için mesai harcamak anlamına geliyordu. Hodgson bu dönemi şöyle özetliyor:

“Biçimsel bağımsızlık yeterli değildi -bu hâlâ Batıya bağımlılık anlamına geliyordu; iktisadî bağımsızlıkla güçlendirilmeliydi; ve bu iktisadî bağımsızlık artık reddedilemeyecek kitlelerin iktisadî düzeylerini yükseltmek şeklinde olmalı ve bu da, sanayileşme ve bir çeşit sosyalizm yoluyla olmalıydı. Bu Modernleşmecilerin çoğu komünist olmak istemiyordu; fakat en azından komünist-olmayan Batının kontrolünden kurtulmak istiyorlardı. Arkalarındaki kitlelerin tehdit dolu desteğiyle Batı blokuyla ve Amerikan liderleriyle aynı safta yer almayı şiddetle reddettiler; tesir sahibi olma noktasındaki başarıları ölçüsünde, Müslüman hükümetler, önerilen Amerikan dünya ittifakı sistemini reddettiler” (Hodgson, 1995: 392).

Türkiye’de de 1960’lı yıllarda sosyalist bir yönetim tesis etme hedefiyle donanmış çevrelere baktığımızda, motivasyonlarının bu olduğunu görürüz. Tartışılan meseleler Türkiye’nin millî meseleleridir; değil “dünya işçileri”, sadece Türkiye’deki işçi sınıfının davasını gütmek bile uzağındadırlar. Esas tartışma konuları: “Türkiye hangi yoldan bağımsız şekilde kalkınabilir?”, “Türkiye’de sosyalist bir yönetim nasıl tesis edilebilir?”, “sosyalizme varış yolları kaç çeşittir ve Türkiye hangi yolu kullanabilir?”, “Türkiye, tarihî ve toplumsal yapısı incelendiğinde, kapitalist midir, prekapitalist midir, yoksa *Asya Tipi Üretim Tarzı*’na mı tâbidir?”, “devrimin öncüsü kimler olabilir?”, “devrim derhal mi olmalıdır, aşamalı mı ilerlemelidir?” gibi konulardır.

Sosyalist solda, bu on yıllık dönemde Türkiye için hedeflenen toplum düzeni üzerine bir mutabakatın varlığı kabul edilebilirse de, bu toplum düzenine nasıl ulaşılacağı konusu çözüme kavuşmamıştır. Kıvılcım’ın haklı serzenişi ile “[mesele] Konulmaz ki çözülsün”²⁵ (Kıvılcımlı, 1967: 6). Nitekim, Türkiye’nin arzu edilen düzene ulaşabilmesinin yolunu tespit etmek, öncelikle Türkiye’nin dününü ve bugününü tespit edebilmekten geçiyordu. Türkiye’nin nereden nereye geldiği gözlemlenebilirse, ardından bu yolculuğun zemini, koşulları, “nasıl”ı da anlaşılmasına müsait olabilecek ve nihayetinde belki nereye gidebileceği de kestirilebilecektir. Ancak bu üç aşamanın yalnız “nereye gideceği” hakkındaki tasarılar kısmında bir görüş birliği vardır: o da “sosyalist Türkiye”; tüm keşmekeş bittikten sonra geriye kalacak olan ideal bir toplum; bağımsız, demokratik, her alanda öncü, gelişmiş, sömürüye ve adaletsizliğe yeri olmayan bir toplum. Ancak

²⁵ Kıvılcımlı, sosyalist solda teori tartışmalarının ve MDD’ciliğin revaçta olduğu dönemde, Türkiye’nin sosyolojik yapısı, tarihî aşaması üzerine ortaya atılan tezlere karşılık yazdığı “Birinci Basamak: Türkiye’nin Düzeni” yazısına şöyle başlar: “Türkiye çözümlenmemiş meseleler ülkesidir. Konulmaz ki çözülsün” (Kıvılcımlı, 1967: 6).

buraya nasıl gelinecekti? Böyle bir düzen dünyada nerede vardı? Varanlar nasıl varmıştı? Yoksa da biz yaratabilir miydik onu? Nasıl yapabiliriz? Türkiye'nin nereden nereye nasıl geldiği bu noktada önem kazanıyordu. Bu noktada; kimisi geçmişte “tüm ileri hareketlerin öncüsü” olarak orduyu görüyordu, kimisi de “1950’de tek-parti döneminin sonunu getiren devrimci halk”ı. Marksist literatürle tanışmanın ardından hemen yapbozda Türkiye'nin *altyapısının* nerede yer aldığını bulmak için hareketlenen kalabalıkta bu sefer pre-kapitalizm, ATÜT, Osmanlı Tipi Üretim Tarzı tartışmaları başlamıştı. Gerçekten de, Cumhuriyet Türkiye'sinde bir daha benzerine rastlanmayan bir dönemdir bu: Toplumun her katmanından on binlerce insanın; öğrencinin, aydınının, işçinin, sanatçının, bürokratin aynı toplumsal hareket yörüngesinde yer alarak aynı mesele üzerine kafa yorduğu, mesai harcadığı, son derece dinamik bir on yıl. Bu ortamın, o “on yıl”a mahsus kalışı, meselenin *ortaya konamamasından* belki. Bu da; “Türkiye’ye özgü sosyalizm”i bulmak ve kurmak için yola çıkmış kalabalığın, bu uğurda fayda sağlayabileceği kendine özgü bir teoriden mahrum oluşunun bir sonucu olarak pek tabii okunabilir.

2.1. 27 Mayıs ve Bölünmenin Yeni Çehresi: Sağ-Sol

1960’ların sosyalist hareketliliğini değerlendirebilmek için ilkin bu hareketin yerleştiği toplumsal/tarihî zemini seçebilmek gerekir. Bunun için de bu dönemi başlatan 27 Mayıs’ın karşılanma biçimlerini araştırmak yerinde ve verimli bir başlangıç olacaktır.

27 Mayıs, toplumsal tabakalarda temelde ikili bir bölünmeye yol açmıştı: kimisi bir inkılâp olarak, kimisi bir darbe olarak görüyordu hadiseyi.²⁶ 27 Mayıs’ın darbe ya da devrim olarak karşılanma farkı, bize Türkiye’deki genel politik bölünmenin bir çehresini sunuyor. 27 Mayıs’ı kutlayanlar, 27 Mayısçıları DP hükümetini devirdikleri için “ilerici” addediyor ve bu davranış biçimleriyle de kabaca “ilericiler” kampına dahil oluyorlardı; aksi istikamette yol alanlar ise pek tabii “gericiler” sınıfına düşüyordu. İlerleyen süreçte görünürlüğü keskinlik kazanan sağ ve sol ayrımı da esasen bu temel üzerine inşa olmuş bir ayrılıktı.

Tanzimat’tan Cumhuriyet’e süregelen, kıstasını Batı ile ilişkide bulan, bildik bir dikotomidir bu. Batılılaşma serüveninin başlangıcından bugüne, ayrışmanın kriteri aynı kalmış ancak değişen siyasî atmosfere/jargona göre farklı isimler almıştır. Başlangıçta

²⁶ Nitekim resmî olarak da, 1982 Anayasası yürürlüğe girene kadar bu vakıa “27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı” olarak kutlanmıştı.

“alafranga” olanlar zaman içinde “ilerici”, “inkılâpçı”, “muasır medeniyetçi” ve nihayet “solcu” olurken; “gericiler” de bu süreçte “alaturka”, “muhafazakâr” ve “sağcı” şeklinde ifadeler bulur. Bu ifade biçimlerinin birbiri yerine geçebiliyor oluşu, esasen ne kadar işlevsiz olduklarını da göstermektedir; bir düşünce temeline değil bir hayat tarzına dayandıklarını düşündürmektedir. Konuyla ilgili Demirel’in Türkiye’de 1946-1960 döneminde politik sahada alınan vaziyetlerin, ayrışan kutupların aldıkları yeni tanımlar üzerine yaptığı şu değerlendirmeye yer vermek gerek:

“Çatışma ve uzlaşma eksenlerinin yeniden tanımlandığı, yeniden tanımlanmaya çalışılan bu eksenlerin tanımlanabildikleri kadarıyla üst üste geldiği, ya da birbirini çapraz kestiği böyle bir ortamda ilerici/gerici, inkılâpçı/muhafazakâr, solcu/sağcı gibi dikotomiler her zamankinden daha yetersiz hale gelirler. Kavramlar -tabiidir ki- kullanılırlar ancak hem açıklayıcı güçleri yetersizdir hem de diğer birçok dikotomilerle aynı anda kullanılmak gibi bir kaderi paylaşmak durumundadırlar” (Demirel, 2009: 419).

Türkiye’de 1960’larda yaşanan sosyalist sol uyanışa bu arka plan üzerinde bakmak şart. Nitekim 1960’ların sosyalistleri arasında da bu dikotomi görülüyordu: bir kısmı “ilerici” oluyordu, bir kısmı “gerici”; kimisi “darbeci” oluyordu, kimisi “demokrat”; kimisi “reformist”, kimisi “ortodoks”... Ayrıştırılan kamplar bu gibi isimler olsa da temelde ayrışmanın kritiği yine belliydi: Batılılaşma ile ilişki veya Batı karşısında takınılan tutum. Veyahut buna Batılılaşmayla başlayan ayrışmanın devamı da diyebiliriz: Bir yanda radikal Kemalistler, bir yanda “ağırdan alalım” diyen reformistler. Birinci ve ikinci meclis ayrılığına benzemektedir YDH-TİP ayrılığı da. YDH “sosyalist devrimin öncüsü ordu olmalıdır” derken tepeden inmece Batılılaşma politikasının bir sürdürücüsü görünümü çizer; TİP ise “halkın rızasıyla anayasal yollardan iktidara gelecek ve birkaç on yılda sosyalist düzeni kurmuş olacağız” derken “ağırdan alan” reformcu çizginin sürdürücüsüdür. Elbette meselenin böyle basit bir formülasyona, böyle bir denkleştirme işlemine fazla mahal vermeyecek bir çok yönlülüğü veya zenginliği barındırdığı da muhakkaktır. Ancak işaret etmek istediğimiz husus, ilerleyen bölümlerde detaylıca göreceğimiz üzere, 1961-71 Türk sosyalist solu içindeki bölünmenin düşünce/teori bazlı olmaktan çok strateji bazlı olduğudur. Bu stratejiler, sosyalist bir düzenin nasıl kurulacağına, nasıl iktidar olunabileceğine yöneliktir.

Yön çevresi CHP kanadından gelen, 27 Mayıs darbesini devrim olarak gören, darbeci aktörleri “ilerici zinde kuvvetler” olarak kabul eden, “orducular” olarak bilinen gruptu: Demokrasinin “doğru” çalışmadığını, halkın eşraf ve ağa tahakkümü altında olduğunu (bu yüzden ilericilere karşı da çekingen tavır takındıklarını), dolayısıyla köklü reformların yukarıdan dayatılmasının mecburî olduğunu ve burada da görevin subaylara

ve aydınlara düştüğünü ifade ediyorlardı ve bu halleriyle de Tanzimat'tan Cumhuriyet'e süregelen tepeden inmece Batılılaşma anlayışının taşıyıcısı görüntüsü çiziyorlardı. Diğer yandan bir TİP vardı ki, onlar “İşçim, köylüm, esnafım, dar gelirli kardeşim, genç arkadaşım!” (TİP, 1964b: 16) diyerek seslendikleri halkın iradesiyle, yani ancak parlamenter yoldan kurulacak bir sosyalist yönetimin selametine inanıyorlardı. Diğer yandan, 1965 sonrası güç kazanan MDD tezi, “sosyalizm sonranın meselesidir” diyordu; ilk önce proletarya devriminin önünü açacak bir millî demokratik devrim gerekliydi. Önce antiemperyalist bir savaş vermek, Amerikan diktasından kurtulmak gerekiyordu. Amerikan diktasının hâkim olduğu alanlardan biri olarak mevcut demokratik rejim, devrimin ilk uğrağı olmalıydı. Burada da görev, Yöncülerin stratejisiyle benzer şekilde, asker – sivil aydın zümreye düşüyordu. 1965 sonrası yaklaşan Yön ve MDD çevrelerince, TİP oportünistti; devrimi sulandırıyor, kaçak dövüşüyordu. Onlar TİP'i “gerici”, TİP onları “maceracı” buluyordu.

1960'lar sosyalist solunu bölen temel ayrılığı bu şekilde özetlerken göstermeye çalıştığımız nokta, bu ayrışma kriterinin yeni olmadığıdır. Batılılaşma serüveniyle başlayan temel ikili bölünme, yalnız “sağ – sol” diye anılan “hükümet yanlısı – muhalif” kesimler arasında vuku bulmamış; “sol” kendi içinde bölünürken de yine bu temel kritere göre bölünmüştür. Solu bölen, “İlerici kim? Öncü kim? Devrimi kim yapacak?” sorgusudur ve bu sorgu Tanzimat'tan Cumhuriyet'e, Batılılaşmayla kurulan ilişki çerçevesinde iki farklı şekilde yanıt bulur.

2.2. 1960'ların Üçüncü Dünyası: Sosyalizm ve Ulusalçılık

Türkiye'deki sosyalist sol hareketliliğin 1960'larda dünyada patlak veren cesur arayışlarla/atılımlarla çok yakından ilgisi vardır. 1960'lı yıllar, Hodgson'ın deyişiyle herkesin “dünya çapında bir ‘devrim’in tam ortasında bulunduğu bilincine vardırıldığı” yıllardır (1995: 175). Bu tam da Turgut Uyar'ın 1962 tarihli *Tütünler Islak* kitabının epigrafi olan “bütün mümkünlerin kıyısında” ifadesinde anlatılan şeydir: Dünya ve bu daire içinde Türkiye, bütün mümkünlerin kıyısındadır.

1960'larda devrimci mücadele, Batı'da “dadaizm, sürrealizm, Freudçuluk, varoluşçuluk ya da Hıristiyan yeni-Ortodoksluğu, milliyetçi totalitarizm ya da sosyalizm” üzerinden ifadesini bulurken; “Batının prestijine kapılmış olan ‘az gelişmiş’ ülkelerde” de yine bu minvalde 19. yy. Batı'sını reddetmek doğrultusunda -ancak daha değişik

şekillerde- karşılık bulur: “ithal varoluşçuluk ya da yerli dinsel diriliş, sömürgecilik-aleyhtarı milliyetçilik, komünizm ya da yabancı-karşıtı endüstriyel bağımsızlık hareketleri” (Hodgson, 1995: 175).

Dünyanın iki kutuplu görüldüğü yıllar: ABD-SSCB/ kapitalizm-sosyalizm. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle sömürge durumundan kurtulan ülkeler bir bir bağımsızlıklarını ilân ediyor, sosyalist hükümetler kuruluyordu. Sosyalist olmayan hükümetler bile sosyalizme sempatiyle yaklaşıyordu; bunlardan biri de Türkiye'ydi. Daha önce belirttiğimiz gibi, 27 Mayıs'ın hemen ertesinde Gürsel Paşa sosyalist bir partiye ihtiyaç olduğunu ifade etmişti.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyadaki bu sosyalizm fırtınası, Marksist-sosyalist programa duyulan ilgiden ziyade, “kapitalist ABD'nin zıttı olarak sosyalizm”e duyulan ilgiden kopuyordu. En azından “Üçüncü Dünya” kategorisine sokulan ülkelere bu böyle alımlandı. Üçüncü Dünya sosyalistleri, “Batı karşıtı”, “anti-emperyalist”, “anti-Amerikancı” oldukları için sosyalist olmuş oluyorlardı. Bu sosyalist programlar “iktisadî bağımsızlık” metodu olduğu kadar, yeni bir “modernleşme” metodu olarak da alımlanmıştır. Buralarda sosyalizm doktriner anlamda “iktisadî faaliyetler üzerindeki kolektif sosyal otorite” anlamına gelmekten çok, “millî ekonomi için sosyal bir sorumluluğun kabulü” anlamına gelir:

“Bu yüzden *milliyetçilik, endüstriyalizm, demokrasi, sosyalizm* gibi popüler yirminci yüzyıl terimleri acil bir anlam kazanır. ‘Milliyetçilik’ yalnızca vatanseverlik değil, mümkünse kontrolsüz yabancı yatırımın ikili rolünden bile bağımsız olarak, milletin tam olarak özerklik kazanması ve engellenmeyen bir güce erişmesi noktasında ısrar etmek anlamına da gelir. ‘Endüstriyalizm’ yalnızca bir iktisadî verimlilik formu değil, millete bağımsız bir Modern toplumun en asli niteliklerini verme aracıdır. ‘Demokrasi’ yalnızca tüm bireylere kişisel dokunulmazlık ve siyasi bir tercih hakkı vermenin kabulü değil, esasen tüm sınıfların siyasî süreç de dahil olmak üzere Modern teknikalistik hayata katılımıdır. ‘Sosyalizm’ klasik anlamda olduğu gibi özellikle (özel otoritenin kontrolünde pratikte zaten kolektif hale gelen) iktisadî faaliyetler üzerindeki kolektif sosyal otorite anlamına gelmez; daha genel olarak, hangi kurumda ifade edilirse edilsin, millî ekonomi için sosyal bir sorumluluğun kabulü anlamına gelmeye başlar” (Hodgson, 1995: 407).

Bizce, üçüncü dünya sosyalistlerinin milliyetçi hedeflerine sosyalizm kılıfı geçirmelerinin mahiyeti, “faşizm”in tarihî okuması üzerinden de yapılabilir. Sosyalist hareketin yükselişe geçmesinin arefesinde, iki dünya savaşı arasında dünyanın her yerinde otoriter rejimler, “tek adam”lar görölüyordu: *Führer, Duçe, Caudillo, Koba, Millî Şef...* Bu *tek adamlar*, o toplumda geçerli olan temel eğilimin veya normun bir neticesiydi, nitekim o günün normu faşizmdi. Faşizm, İtalya’da Mussolini’nin ortaya attığı bir ideoloji ve Latince *fasces* sözcüğünden ileri geliyor; *fasces*’in sembolü ise Antik Roma’da yöneticilerin yetkesini simgeleyen, ucunda balta bulunan bir ok demeti. Bu ok

demetinin, insanları simgelediği ve “birliğe” önemi vurguladığı düşünülebilir. Bundan öte, faşizmin neye karşı/tepki olarak ortaya çıktığını göz önüne almak meseleyi daha anlaşılır kılacaktır. Faşizm, dünyadaki işçi hareketine, Bolşevik korkusuna tepki olarak ortaya çıkmıştır, bu anlamda bir karşı-devrim olarak düşünülebilir. Faşizmi ortaya atan Mussolini, insanların sınıf bilinci olmadığında daha özgür olacaklarını düşünüyordu çünkü üzerindeki tek kontrol mekanizması ulus olacaktı; yalnız ulusa ibadet etmeleri yeterliydi, ulus sınıfı aşan bir kavramdı. “Sınıf çatışması fikrini temel alan ve işçileri bir milletin değil enternasyonalin parçası (ya da ‘dünya vatandaşı’) olarak gören sosyalist Bolşeviklere karşı; bulunduğu toprak parçasının sınırları içinde, birlikte yaşadığı insanlarla ortak hedef/çıkar etrafında birleşen faşistler” şeklinde özetleyebiliriz bu tabloyu.

İkinci Dünya Savaşı’ndan ABD’nin galip çıkması ise *tek adamlar çağını* kapattı ve ABD’nin kendi rejimini dünyanın geri kalanına dayatması sonucunu doğurdu. ABD’nin, demokratik olmayan rejimlere destek olmayacağını açıklaması üzerine, tüm dünyada demokrasi rüzgârı esmeye başladı. Artık “faşist” nitelmesi hakaret işlevi görüyor, demokrasi her türden siyasî adımın meşruiyet ölçüsü oluyordu; bir şey için “bu demokrasiye aykırıdır” dendi mi akan sular duruyordu. Bugün havasını soluduğumuz bu atmosfer, böyle bir politik neticeyle gelişti.

Faşizme değinmemizin, Türkiye de dahil 1960’larda tüm dünyada yükselişe geçen sosyalist sol hareketlerin niteliğiyle bir ilgisi var. Faşizm çağı “biraz evvel” kapanmıştı, dolayısıyla toplumların kolektif bilinci halen bu faşist normlarla bezeliydi. Monarklar artık yoktu ama monarkların tebaaları olduğu gibi faşist/millî hedeflerle donanmış vaziyette aynı duruyordu. Hâlâ *fascis*’in sembolü ok demeti gibi bir insan demeti, bir millet olduklarına, bir toplumsal sınıftan önce bir ülkeye ve bir millete ait olduklarına, aynı ülkede yaşayan insanlar olarak çıkarlarının ortak olduğuna, bireyin değil bütünün selametinin önemli olduğuna inanıyor ve bu ortak hedefe koşuyorlardı, “işçilerin vatani yoktur” diyen Komintern’in sosyalist hedeflerine değil. Ancak hal böyleyken yine de kendilerine sosyalist demelerin tek sebebi olabilirdi: ABD’nin güçlü rakibi SSCB’nin sosyalist bir rejime sahip olması.

Türkiye’de de sosyalist hareketlerin esas niteliğinin milliyetçi olması bu geçmişle ilgilidir. Dünyada demokrasi rüzgarının esmeye başlamasının üzerinden 70 yıl geçtikten sonra, bugünün insanları için, kendini bir “insan demeti”nden oluşan bir ulus

bütünlüğünün parçası olarak görmek, kendinden önce ulus için endişe duymak ve her an kendini feda etmeye hazır bulunmak tanıdık kabuller/yüklenimler değil. Ancak o günlerde, sosyalist söylemlerin revaçta olduğu 1960'lı yıllarda iklim bundan çok farklıdır. “Milletin ortak çıkarı” gözetilerek, “ülkenin geleceği” için toplumun her kesiminden insanın topyekûn politikleşmesi 1960'lara mahsus kalmıştır denilebilir.

2.3. 1961 Anayasası: Sosyalizme Geçit

27 Mayıs'ın ardından gelen 1961 Anayasası, hâkim atmosferin özgürlükçü, demokratik niteliğini pekiştirmişti. Bu anayasa ile birlikte, işçilerin sendikal hakları ve vatandaşların önceden izin almaksızın siyasî parti kurma, dernek kurma, bunlara üye olma ve toplanma/gösteri yapma hakları tanınıyordu. Siyasî parti kurma hakkı tanınmakla kalmayıp “Siyasî partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır” (m. 56) deniyordu.

1961 Anayasası'ndan da evvel, sosyalist politika için ilk yeşil ışık Cemal Gürsel'den gelir. İktidara gelir gelmez verdiği bir basın konferansında şöyle söyler Gürsel Paşa: “Komünist partisinin başarı kazanacağını sanmıyorum. Ama bir sosyalist partisinin yurdumuz için yararlı olacağına inanıyorum. Sosyal davalarımız ancak bir sosyalist partisinin yardımıyla çözülebilir” (Aybar, 1968: 179).

Ve böylelikle, 1961 Anayasası'nın açtığı yolda, sosyalist hareket canlılık kazanır. Önce Şubat 1961'de 12 sendikal işçi bir araya gelip Türkiye İşçi Partisi'ni kurar. Ardından Aralık 1961'de Türkiye için sosyalist kalkınmayı öneren programı ile *Yön* dergisi yayın hayatına başlar.

2.4. Yön-Devrim Hareketi

2.4.1. “Yön” Tayini: “Hızlı Kalkınma” için “Hızlı” Dönüşüm

“Türkiye’de 1960’larda sosyalist sol düşünce” denildiğinde akla ilk gelen, *Yön* dergisi çevresidir. *Yön*’ün kendi çizgisi bir yana, farklı diğer sosyalist kanatlar da *Yön*’de kendilerini ifade etme imkânı bulmuştur; böylelikle *Yön*’ün yayın hayatı oldukça demokratik seyretmiştir diyebiliriz. 1961-1967 yılları arasında 222 sayı yayınlanan

Yön'de TİP mensupları da, *eski tüfekler* de, MDD'ciler de, eski Kadro'cular da yazmıştır. *Yön*, sosyalist solun ana tartışma sahası olmuştur.

1961 yılı Aralık ayında yayın hayatına başlayan "haftalık fikir ve sanat dergisi" *Yön*, altı kişi tarafından kurulmuştu: -derginin imtiyaz sahibi ve mesul müdür- Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, Cemal Reşit Eyüboğlu ve Hamdi Avcıoğlu. Bu isimler, 1950'li yılların muhalif yayın organı *Forum* dergisi çizgisinden geliyorlardı. Mümtaz Soysal *Forum* kadrosunda, Doğan Avcıoğlu ve İlhami Soysal da *Akis* kadrosunda yer almaktaydılar. Doğan Avcıoğlu *Akis*'in yanısıra *Kim* ve *Ulus* dergilerinde de yazıyordu. İlhan Selçuk ise 1950'li yıllarda, kardeşi Turhan Selçuk ile muhalif mizah dergisi olan *Dolmuş*'u çıkarıyordu (Atılğan, 2018: 597-598).

20 Aralık 1961'de, *Yön* dergisinin ilk sayısı, 531 kişinin imzaladığı -ve sonradan toplam imza sayısının 1.042'ye yükseleceği- "Yön gazetesi etrafında toplananlar"ın, "inandıkları ve savunacakları fikirleri" açıklayan *Bildiri* ile yayınlanır. Bildiride, "Türk halkının, çok çetin iktisadî, siyasî ve sosyal meseleler ortasında, kendisini bütün özlemlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu günlerde"n geçmekte olduğundan bahsedilir (YÖN, 1961). *Yön* dergisinin amacı da Türkiye'yi özlemlerine kavuşturacak o "yön"ü işaret etmektir. O yön, bildiride 4 madde etrafında şöyle açıklanır:

"1- Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın , ancak, iktisadî alanda hızla kalkınmakta, yani millî istihlal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz. (...) 2- Bugün Türk toplumuna yön verebilmek durumunda bulunan öğretmen, yazar, politikacı, sendikacı, müteşebbis ve idareci gibi kimselerin, belli bir kalkınma felsefesinin ana hatları üzerinde anlaşmaya varmalarını zaruri sayıyoruz. (...) 3- Kalkınma felsefemizin hareket noktaları olarak, bütün imkânlarımızı harekete geçirmeyi, yatırımları hızla arttırmayı, iktisadî hayatı bütünüyle planlamayı, kütleleri sosyal adalete kavuşturmayı, istismarı kaldırmayı ve demokrasiyi kütlelere maletmeyi zaruri sayıyoruz. Varmak istediğimiz bu amaçlara yeni bir devletçilik anlayışıyla erişebileceğimize inanıyoruz. (...) 4- Yeni devletçiliği, yukarıda belirttiğimiz amaçlara erişmek için mutlaka başvurulması gereken şuurlu devlet müdahalesi şeklinde anlıyoruz" (YÖN, 1961).

Yöncülerin programı ilerleyen yıllarda bu ilk sayıda çizilen yoldan daha ileri gitmeyecektir. Burada belirtildiği gibi onlar için temel hedef "iktisadî alanda hızla kalkınmaktır". "Hızla kalkınma"nın yolu ise "yeni devletçilik" anlayışından yani "şuurlu devlet müdahalesi"nden geçer, bu ise "sosyalist kalkınma" anlamına gelmektedir. "Türk demokrasisi" de, "sosyal adalet" de, "demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtma" da ancak bununla mümkün olabilir. Bu hedefi gerçekleştirmek üzere çağrıda bulunulan kesim de "Türk toplumuna yön verebilmek durumunda" kabul edilen okumuşlar (aydınlar), politikacılar ve ordu mensuplarıdır (ordu mensupları *Bildiri*'de

geçmez ancak daha sonra yüksek sesle adları anılacaktır); sonraki takma adlarıyla “öncü-zinde kuvvetler”.

Tabii bu hedefin bir de meşruiyet zemini vardır ki o da elbette Atatürkçülüktür; Yöncüler, hedeflerinin “Atatürk devrimleriyle amaç edinilen” düzeni kurmak olduğunu ifade ederler. Yön programında Atatürk’e yaslanma durumu o kadar kuvvetli yer bulur ki, onlar için “sosyalist programlarına Atatürkçü mazeretler sunarak meşruiyet kazanmaya çalışıyorlardı” demekten ziyade “Atatürkçülüğü ‘yeni moda’ olan sosyalizme uyarlamaya çalışıyorlardı” demek daha yerinde kabul edilebilir. Onların bu vurguları, “sosyalist”ten çok “sol Kemalist” olarak anılmalarını da getirmiştir.

Yön’de sosyalizmin adının anılması yine ilk sayıda, Doğan Avcıoğlu’nun “Kemer Sıkalmı” başlıklı yazısında vaki olur. Avcıoğlu, Türkiye’nin kalkınması için önerdikleri programın sosyalizm olduğunu *Yön* dergisini başlatan bu ilk yazıda ifade eder. Avcıoğlu yazı boyunca hükümetin “kemer sıkma” politikasını eleştirir; Türkiye’nin, içinde bulunduğu iktisadî darboğazdan, işçilerin ve memurların kemerlerini sıkmalarıyla değil, ancak hükümetin gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermeye ve sosyal adaleti sağlamaya yönelik çalışmasıyla çıkabileceğinden bahseder. “Mes’ut azınlık ve halk kütleleri arasında, doların memleketimize akmasından beri, gittikçe genişleyen uçurumu kapatmak” (YÖN, 1961) için Türkiye’ye gereken sosyalist bir kalkınma planıdır:

“Hızlı kalkınma temposunu sağlayacak çapta bir kemer sıkma gayreti, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi, fedakârlık ve nimetlerde eşitliğin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır. Bu sebeptendir ki Yirminci yüzyılın ikinci yarısında az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol, sosyalizmdir” (Avcıoğlu, 1961: 3).

Zira 27 Mayıs hareketine yol açan da bu gelir adaletsizliğidir; Avcıoğlu “27 Mayısı yaratan sebeplerin belki de en önemlisi (şuur altında kalmış bile olsa) gelir dağılımındaki adaletsizliğin gittikçe artmasının yarattığı bu sosyal huzursuzluktur” (Avcıoğlu, 1962g: 3) diye yazmaktadır.

Türkiye’de temel “sosyal huzursuzluk” kaynağı olarak iktisadî durum kabul edildiği için, Yöncülerin üzerinde en çok durduğu meseleler, iktisadî meseleler olmuştur; işsizlik, yoksulluk, yolsuzluk, hükümet politikaları, kalkınma, sanayileşme gibi konular en çok işlenen konulardır. Yön programı özetle şu sorulara cevap vermek üzere tasarlanmıştır:

“Artan nüfusu nasıl besleyeceğiz? (...) Bu nüfusa nasıl iş sağlayacağız? (...) Çocuklarımızı nasıl okutacağız? Büyük şehirlerin gecekondu diyarı haline gelmesini nasıl önleyeceğiz? Köylünün sömürülmesini nasıl durduracağız? Milleti fakirlikten nasıl kurtaracağız? Millî tasarrufu nasıl arttıracacağız? Yatırımları nasıl en verimli şekilde kullanacağız?” (Avcıoğlu, 1962b: 3).

İşte bu sorulara cevap bulabilmek üzere faaliyete geçen Yön çevresinin bulduğu çözüm yolu sosyalizmden geçmektedir. Dolayısıyla onların sosyalizmi, bir “kalkınma metodu”ndan fazlası değildir. Nitekim Avcıoğlu da sosyalist programlarının sınırını bu minvalde çizer: “Biz sosyalizmi bir kalkınma metodu olarak ele alacağız. İddiamız şudur: Az gelişmiş memleketler arasında bulunan Türkiye’imizde, hürriyet ve sosyal adalet içinde hızlı kalkınmayı sağlayacak tek metot sosyalizmdir” (Avcıoğlu, 1962h: 3). Onlara göre bütün “geri kalmışlıkların” temelinde iktisadî bağımlılık yatmaktadır. Sosyal adaletin tesisi, demokrasinin “doğru” işlenmesi, eğitim gibi tüm *üst yapısal* meseleler, *alt yapısal* meselenin hal yoluna koyulmasıyla, yani sosyalist kalkınma planı işler kılındıktan sonra çözülebilecektir.

Sosyalizmin tek olduğunu, ancak ona varış yolları dolayısıyla farklı farklı sosyalizmlerden bahis açılabilirdiğini söyleyen Avcıoğlu, bu varış yolları ayrımı dolayısıyla sosyalizmleri “Doğu sosyalizmi”, “Batı sosyalizmi” ve “az gelişmiş ülkeler sosyalizmi” şeklinde üçe ayırır. Türkiye’nin de dahil edildiği az gelişmiş ülkelerin önlerindeki sosyalizmin işlevi “Batı ekonomilerinin birkaç yüzyılda aldığı mesafeyi hızla kapayıp, en kısa zamanda ileri toplum düzenlerine ulaşma” (Avcıoğlu, 1962f: 3) noktasında kendisini göstermektedir. Bu bakımdan sosyalistler “gerçek milliyetçiler”dir; sosyalizm Atatürk inkılablarının varacağı yerdir:

“Türk halkının refah ve saadeti için mücadele eden sosyalistlerin gerçek milliyetçiler olduklarına inanıyoruz. Sosyalizmin milliyetçi anlayışı, milli bağımsızlık konusunda da görülmektedir. Sosyalist, Amerikan boyunduruğuna da, Rus boyunduruğuna da karşıdır. Ekonomik bağımsızlık tamamlanmadıkça, yirminci yüzyılda siyasî bağımsızlığın fazla bir mana taşımayacağına inanır. (...) Milliyetçilik bânında, sosyalistlere toz kondurabilecek fazla sayıda babayiğit mevcut olmasa gerektir... (...) Esasen sosyalizmi halkçılık, devrimcilik, laiklik, Cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün en tabii sonucu ve devamı sayıyoruz” (Avcıoğlu, 1962e: 3).

Yöncülere göre “Atatürk’le başlayan millî kurtuluş hareketi tamamlanamamıştı” (Avcıoğlu, 1962j: 20), şimdi İkinci Kurtuluş Savaşı zamanıydı. Türkiye, sosyalizm yolundan giderek, Atatürk ilkelerinden biri olan devletçilik ilkesini hayata geçirmiş olacaktı. Şevket Süreyya Aydemir, *Yön*’deki bir yazısında “(...) Türk sosyalizmi, bir ihtilâl değildir ama, hem Anayasamızın sosyal devlet anlayışını kâğıt üzerinde bırakmayacak hem de rahmetli Atatürk’ü kabrinde sevindirecek bir inkılâpçılıktır!” (Aydemir, 1962: 20) diyordu.

Diğer yandan “milleti kurtarmak”tan söz eden Yöncüler, yüklendikleri bu üstenci misyonla aslında CHP zihniyetinin bir koruyucusu görünümündedirler. Nitekim demokrasi ile ilgili görüşleri, sosyalizme varış yolu bakımından benimsedikleri strateji de

bunu destekler niteliktedir. Strateji konusuna gelmeden önce, Yön sosyalizminin Atatürkçü, milliyetçi ve kalkınmacı karakterine bir alıntıyla daha açıklık getirelim:

“Bu buhranlı durumda, gerçek milliyetçinin ve vatanseverin vazifesi, çıkmazdan kurtuluş yolu aramak, bir çıkar yol bulmak için çırpınmaktır. YÖN bu gaye ile ortaya çıkmıştır. Yüzlerce Atatürk çocuğunun imzasını taşıyan YÖN’ün BİLDİRİ’si bu çırpımın müsbet yolda bir ifadesidir. ‘Yeni Devletçilik’ anlayışı, bir kalkınma metodu olarak ortaya konmuştur. Biz şahsen, bir adım daha atarak, demokratik bir sosyalizmin tek çıkar yol olduğuna inanıyoruz” (Avcıoğlu, 1962b: 3).

Yöncülerin bu kalkınmanın gerçekleşmesi için gerekli gördüğü adımlar ise; toprak reformu, eğitim reformu, mali kurumların devletleştirilmesi, demokrasinin tesisine yönelik reformlar, devletçilik ve halkçılık ilkelerini hayata geçirecek politikalar gibi, çok da belirgin olmayan, net çizilmemiş adımlar şeklinde ifade edilir. Bunlar bir programın bileşenleri olmaktan ziyade, programı yaparken temel alınacak ilkeler gibi görünmektedir:

“Ağaların ekonomik ve politik gücünü kırarak ve köylünün kurtuluşunu sağlayacak ve tarımı sanayiye yiyecek ambarı bankası ve pazarı haline getirecek şekilde bir toprak reformunun yapılması, dış ticaret ve mali kurumların devletleştirilmesi, ekonomiyi milletlerarası kapitalizmin peyki olmaktan kurtaracak tedbirlerin alınması, milli sanayiye milletlerarası kapitalizme karşı korunması, müessir bir planlamaya dayanan ileri devletçi ve halkçı bir politikanın uygulanması, halk çocuklarına en geniş imkânları verecek demokratik bir eğitim reformunun sahneye konması, sendikacılığın geliştirilmesi ve siyasî iktidarı bugünkü statükocu hâkim sınıfların tekelinden kurtaracak diğer demokratik reformların gerçekleştirilmesi gibi hayatî reformlar, çağdaş Atatürkçü bir programın vazgeçilmez maddeleridir. 27 Mayısçı dinamik kuvvetler, böyle bir programın hasreti içindedir” (Avcıoğlu, 1963: 9).

Avcıoğlu’nun 10 Nisan 1963’te, yani Talat Aydemir’in ikinci darbe girişiminden bir ay önce yayınlanan yazısından alıntıladığımız bu pasajın son cümlesi ise, Yöncülerin programlarını yürürlüğe koyma noktasında itici kuvvet olarak kabul ettikleri unsuru ifade eder: “27 Mayısçı dinamik kuvvetler”. Şimdi bu meseleyi açalım.

Yöncüler sosyalizmi “hızlı kalkınma metodu” şeklinde tarif ettikleri gibi, bu “yeni devletçilik” düzenine de “hızla” ulaşmak istemektedirler. Türkiye’nin önünde bulunan “çetin iktisadî, sosyal ve kültürel davalar”, yani Yöncülerin programlarında yer alan ümit ettikleri dönüşümler, 1962 Şubat’ında hâlâ parlamentoda gündem olamamıştır. Daha dokuzuncu sayılarında, kitleleri sosyalist dönüşüm için mücadeleye çağıran Bildiri’yi yayınlamaya iki ay olmuşken, talep ettikleri dönüşüm konularının “hâlâ parlamentoda gündem olmamasından” yakınmaları, ne kadar “hızlı” bir sosyalist dönüşüm istediklerini açıklar niteliktedir. 1962 Şubat’ında “artık” ciddi işlere sıra geldiğinden bahsedilmektedir:

“Bütün partiler, rejimin yaşama şansının İnönü’nün etrafında toplanmak olduğunu bilmektedir. Üstelik, günlük işlerin dışında Parlamento henüz hiçbir önemli davaya el atmamıştır. Çetin iktisadî, sosyal ve kültürel davalar, beklemektedir. Grev hakkının demokratik ölçülere uygun

olarak tanınması, devlet gelirlerini arttıracak şekilde vergi reformunun gerçekleştirilmesi, ciddi bir toprak kanununun çıkarılması gibi fırtına koparacak tasarımlara daha sıra gelmemiştir. (...) Bu manzara rejimin işleyişi bakımından, ümit verici değildir. Şimdiden güçlükle işleyen mekanizma, sıra ciddi işlere gelince ne olacaktır, bilinemez. Ciddi işlere ise artık sıra gelmiştir” (Avcıoğlu, 1962i: 3).

Yöncülere göre meclis muhafazakâr doludur, ancak Türkiye’ye köklü reformlar, ihtilâlcî hamleler lazımdır. Bu noktada “hızla kötüye giden sosyal ve iktisadî meselelerin ağırlığı altında bir kurtuluş yolu” arayan “zinde kuvvetler” (Avcıoğlu, 1962a: 3) bir yana; mecliste ümit vadeden siyasî aktör de İnönü’dür: “İnönü, rejimi yürütebilmek için, ilerlemiş yaşına rağmen, insanüstü bir çaba göster”mektedir (Avcıoğlu, 1962i: 3). Yöncüler bu noktada İnönü hükümetinin önünde iki yol görür:

“Hükümet, ya Parlamento çoğunluğunun temayüllerine uygun olarak günlük işlerin tedvirinden öteye gitmeyen muhafazakâr bir politikaya rıza gösterecektir, ya da memleketi hızla ilerleme yoluna koyacak olan devrimci bir politikayı yürütmeye çalışacaktır” (Avcıoğlu, 1962i:3).

Akabinde “İnönü ve zinde kuvvetler” başlığı altında yazısına devam eden Avcıoğlu, İnönü eğer ikinci yolu seçer ve devrimci bir politika gütmeye yönelirse, meclis dışından büyük bir destek göreceğini ifade eder: “27 Mayısı yapan kuvvetler ve hızla uyanan işçi kütleleri, hızla Batılılaşma yolunda girişilecek ileri hamlelere dört elle sarılacaklardır” (Avcıoğlu, 1962i:3) demektedir.

Yöncüler için, umdukları köklü reformları gerçekleştirebilecek bir tekil şahıs olarak “öncü” arayışları noktasında “İnönü ve zinde kuvvetler” oldukça ümit kaynağı olmuştur. İnönü’nün ilerici imajının kaynağı malumdur; 27 Mayısçılar da zaten “gerici” Menderes hükümetini devirerek birer devrimci, ilerici olmuşlardır:

“Türk ordusu halkın içinden çıkmıştır. Halkın dertlerini yakından tanımaktadır. Halkın sefaletine bir an önce çare bulunmasını istemektedir. Ordu, memleketin sosyal adalet içinde hızla ileriye gitmesinin, füze çağında tek kurtuluş yolu olduğunu bilmektedir. 27 Mayıs’tan sonra, sosyal adalet çıkırımı, bir takım politikacıların çelmelerine rağmen, ordu açmıştır. Bugün sosyal adalet fikrini boğmaya çalışanların yeteri kadar cür’etkâr olmasını önliyen tek kuvvet ordudur. Ordunun, din istismarcılarıyla Menderes devri zenginlerinden kuvvet alan ve her türlü yapıcı fikirden yoksun bulunan bu sözde milliyetçilerin memleketi götürmelerine izin vermesi düşünülemez. (...) Türkiye orduya dayanarak ve ordunun desteğiyle, gericiliği ve gericileri yenmesini bilecektir” (Avcıoğlu, 1962c: 3).

Bu yazı 22 Şubat 1962 tarihli darbe girişiminin önceki günü yayınlanır. Yön ekibi, darbe girişiminin öncüsü olan Talat Aydemir’e özel bir ilgi göstermektedir. Darbenin başarısızlığının üzerinden aylar geçtikten sonra ise dergide bu sefer demokrasiyle sosyalizmin ikiz kardeş olduğu yazılacaktır. Ancak bundan biraz daha önce, darbenin başarısızlığının ardından yayınlanan ilk sayısında, 22 Şubat’ın ordu mensuplarının yaşadığı “inanç buhranı”ndan kaynaklandığı yazılmaktadır. Ordu mensupları, çok partili

rejime, Türkiye’yi ileriye götürme noktasında güvenemedikleri, inanmadıkları için bu darbe girişiminde bulunmuşlardır Avcıoğlu’na göre.

Avcıoğlu’nun, “Son olaylar sürpriz sayılmamalıdır. 22 Şubat kaynaşması, üzerinde ne düşünürsek düşünelim, yıllardır sürüp giden ve 27 Mayısla çözülemeyen bir ‘İnanç’ buhranının tabii sonucudur” (Avcıoğlu, 1962d: 3) şeklindeki yorumuna bakarsak, bu inançsızlığa onun da sahip olduğunu anlarız. “17 yılın bilançosu” alt başlığı altında sunulan yazı, bu inançsızlığın haklı gerekçeleri olduğunu gösterme çabalarıyla devam etmektedir.

Avcıoğlu aynı zamanda 27 Mayısçıların geldiklerinde buldukları ortamın talihsizliğinden de dem vurur: “27 Mayısın en büyük talihsizliği, herhalde boşu boşuna kaybedilen bu 15 yıldan sonra gelmesi olmuştur. Olgunlaşmış fikirler ve yetişmiş bir kadro bulamayan 27 Mayısçıların reformları gerçekleştirememeleri mukadderdi” (Avcıoğlu, 1962d:) diye yazan Avcıoğlu, belli ki Yön çevresini darbecilere gerekli olan “yetişmiş kadro” olarak görüyor ve işe yarayabilecekleri bir darbenin özlemini dile getirmiş oluyordu.

Özetle; Yöncülerin tasavvur ettiği sosyalist/devletçi düzene geçişin yolu, öncü ve zinde kuvvetlerin; yani aydınların ve subayların işbirliğinden geçmekteydi. İlerici, genç subaylar hükümete el koyacak, yetişmiş aydın kadro desteğiyle iktisadî programı değiştirecek ve ondan sonra tüm demokrasi, eğitim, sosyal adalet sorunları giderilecekti. O günkü durumda halk eşrafın ve ağaların baskısı altında olduğundan “doğru” oy kullanamıyordu, dolayısıyla demokrasi aksaktı. Bu nedenle hedeflenen sosyalist dönüşüme parlamenter sistem yoluyla, “sandık” vasıtasıyla varılamazdı: “Halk iradesinin serbestçe tezahürü ve demokratik rejimin memleket gerçeklerine uygun hale gelmesi, ancak köklü reformlarla mümkün olacaktır” (Avcıoğlu, 1961: 3) deniyordu.

Yöncüler, “halk için halka rağmen” sloganında ifadesini bulan üstenci bakış açısını miras alarak, öncü kuvvetleri, “geri kalmış” halkın karşısında yer alan kurtarıcı aydınlar şeklinde konumlandırmıştı. Zinde kuvvetler, Atatürk devrimlerinin bekçisi/koruyucusu, muasır medeniyetler seviyesine ulaşmanın garantörü ordu mensuplarıydı. Ordunun “ilerici” vasfı olduğuna dair inanç, elbette 27 Mayıs 1960 darbesinin “gerici” Menderes hükümetine yönelik gerçekleşmesinden kaynaklanıyordu. Hatta öyle ki, İlhan Selçuk, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e her “geri” harekette, “gericilerin”, “ordunun yumruğunu akılsız kafalarında” hissettiklerini yazıyordu:

“Türkiye’de ordu halkın ordusudur. Tanzimat’tan beri Türkiye’nin Batılılaşma devrimlerinde ve hürriyet hareketlerinde hep halkın önünde yürümüştür ordu... Ordunun bu devrimci karakteri Türkiye’nin geleceğinde de kurtuluş sigortasıdır. (...) Türkiye’de ordu, eski ve müstehase düzenin değil, yeninin, ilerinin, devrimlerin, sosyal adaletin ve sosyal güvenliğin yanındadır. Bunun içindir ki, eskinin muhafazakârları ve gerinin gericiileri her devirde ve her harekette ordunun yumruğunu akılsız kafalarında hissetmişlerdir” (Selçuk, 1962: 10).

Ordu ve aydınların yanı sıra, Yöncüler o sıralarda sosyalist hareketliliğin temel bileşenlerinden olan üniversite gençliğini de devrime öncülük edeceğini umduğu “zinde kuvvetler” arasına katmıştır:

“27 Mayıs hareketi göstermiştir ki, memleketimizde, ilerici hamlelere öncülük edecek bir kütle mevcuttur. Bu kütleli gerçekçi aydınlar, gençlik ve ordu mensupları meydana getirmektedir. 27 Mayıs, memleketin zinde kuvvetlerini teşkil eden bu kuvvetler yapmıştır. Bugün demokratik bir çerçeve içinde ordunun tarafsızlığı esas olduğuna göre, liderin dayanacağı kuvvetler aydınlar ve gençlikten ibaret olacaktır” (Timur, 1962: 13).

Taner Timur’un, bu pasajda ordunun “ileri hamlelere öncülük” edebileceğini ama bunun “demokratik çerçeve”ye aykırı düşeceği için olamayacağı fikrini öne sürerken, esasen 27 Mayıs’ı da haksız çıkardığının düşünülmesi gerekir. Ancak öyle olmaz. Yalnız Timur özelinde de değil, genel olarak tüm sosyalist solda yaşanan bir çelişkidir bu: bir darbe olan 27 Mayıs’ı ve demokrasiyi birlikte yüceltmek; demokrasiyi 27 Mayıs’ın yüce bir katkısı şeklinde alımlamak; demokratik (?) ortamı 27 Mayıs’a borçlu çıkarmak.

Yöncülerin stratejisinin zaman içerisinde değiştiğini söyleyemeyiz. Onlar yayın hayatları boyunca yukarıdan bir hareketin imkânına inanmışlardır. Başta “zinde kuvvetler” daha sonra “ara tabakalar” şeklinde bahsettikleri ordu mensupları, onlar için devrimin değişmez itici/yapıcı güçleri olarak kalmıştır.

Yöncülerin TİP’le ilişkisine gelecek olursak, başlangıçta bu hareketler arasında herhangi bir ayrışmadan söz edilemeyeceği açıktır. *Yön* ve TİP “bir” ve “tek” mücadelenin iki ayrı ayağı şeklinde görünür: Biri sosyalist mücadelenin yayıncılık sahasındaki sesi diğeri de siyaset arenasındaki/meclisteki sesi. Nitekim TİP kadrosunun önde gelen isimleri, sosyalist programlarını TİP’ten önce *Yön* aracılığıyla ifade etmiştir: Behice Boran, Çetin Altan, Sadun Aren gibi isimler *Yön*’de yazarlık yapmıştır.

“Yön Programı” başlığında da ifade ettiğimiz gibi, başlangıçta sosyalist program üzerinde bir anlaşmazlık, bu hususta bir kutuplaşma yoktur. Mehmet Ali Aybar’ın Genel Başkan olmasından sonra değişen TİP Programı (ileride detaylıca göreceğimiz üzere) *Yön*’ün programı ile aynı minvaldedir. Yine daha önce belirttiğimiz gibi, anlaşmazlık strateji üzerinedir. Ancak strateji üzerine anlaşmazlıkların başladığı zamanda da belirgin bir ayrılık göze çarpmaz; bu dönemde İlhan Selçuk, TİP’i tenkit ettiği bir yazısında

“Türkiye İşçi Partisi bu memleketin partisidir, hepimizin partisidir” diye yazmaktadır (Selçuk, 1966: 5). Dönemin, sosyalist sol muhite mensup tanıklarından Aydınöglu da bu “birliği” şöyle anlatır:

“Hatırlıyorum, 1963 mahalli seçimlerinde, TİP’in radyo propaganda konuşmalarının heyecanlı bir dinleyicisiydim. ‘İşçim, köylüm, emekçi kardeşim. Gel, etme eyleme, ver oyunu Türkiye İşçi Partisine’ diyen rahmetli Orhan Arsal, o müthiş güzel konuşmalarıyla işçi ve köylüleri değil ama, galiba benim de içinde bulunduğum bir yeni kuşağı dünyayı değiştirme kavgasına kazanmaktaydı. Bundan sonraki üç dört yıl, YÖN okuyuculuğu ve TİP sempatanlığı ile belirlendi. Aralarındaki anlaşmazlık beni fazla ilgilendirmiyordu. Önemli bir anlaşmazlık da görmüyordum zaten. En nihayetinde, hepsi ‘bizimkiler’ değil miydi?” (Aydınöglu, 1992: 8-9).

“Bizimkiler” tabiri, sosyalist/komünist retorikte sıkça yer bulur. Nazım Hikmet ve İsmet Özel’den birer örnek vermek gerekirse: Nazım Hikmet “Duvar” şiirinde “Orda / o duvarda / o duvarın dibinde / bizimkilerin bağlandı kolları / O duvarı / bizim için yaptılar (...) O duvarın dibinde / bizimkiler kurşunlanıyor!” şeklinde ve İsmet Özel’in “Çağdaş Bir Ürperti” şiirinde de “Çocuklar sinemada bir atlı alkışlıyor / bu yüzden seviyorum seni / bizimkiler bu yüzden yeniyor ötekileri” şeklinde yer bulur bu tabir. Konudan bağımsız olsa da, bu iki şiirde “bizimkiler”in millî tonuna kısaca değinmek gerek. Nazım Hikmet’in “duvar”ı, Mehmet Âkif Ersoy’un “çelik zırlı duvar”ıyla aynı imgeleme sahiptir: emperyalizme işaret eder. Daha önce İsmet Özel’in de “duvar”ı aynı şekilde kullandığından bahsetmiştik: “hazırmiş zaten duvar / sıkılmış bir yumruğa / *fly Pan-Am / drink Coca-Cola*” derken, Özel emperyalizmin “sıkılmış yumruklara” teknolojisi ve tüketim kültürüyle hazır olduğunu anlatmaktaydı. “Çağdaş Bir Ürperti”ye gelecek olursak; “at”, şiirde, Türkiye’nin henüz kapitalizmin boyunduruğu altına girmediği, kendi karakteristik özelliklerini yitirmediği, yani henüz atların yerini otomobillerin almadığı zamanları imler. Çocukların sinemada atlı alkışlaması, bu dönemlere duyulan özlemi dile getirir ve bu özlem var olduğu için *bizimkiler ötekileri yenmektedir*. “At”, aynı zamanda Turgut Uyar’ın “Terziler Geldiler” isimli şiirinde de aynı imgeleme sahiptir. Türkiye’de sosyalist solun millî karakterine verdiğimiz bu kısa örnekten sonra, Yön ve TİP anlaşmazlığına geri dönebiliriz.

Yön ve TİP arasında (buna SD – MDD arasında da diyebiliriz) temel ayrılığın strateji üzerine olduğunu belirtmiştik. TİP elbette en bağta çok partili bir rejimin, parlamentonun bir unsuru olmakla, “anayasal yollardan iktidara yürümektedir” (TİP, 1964a: 14). Bağından beri de “12 sendikalı işçi tarafından kurulduğu” ısrarla vurgulanan partide, bu doğrultuda “emekçi” sınıfa sesleniş hakimdir. Yöncülerin ise bu konuda söylemleri biraz kafa karıştıracı kalır. Şöyle ki; *Yön*’de sıkça demokrasi güzellemesine rastlanmakta, demokrasiyle sosyalizm ikiz kardeş addedilmekte, sosyalistlerin görevi

demokrasi düşmanlarıyla mücadele etmek şeklinde görülmektedir; ancak bu demokrasi “bugünkü” demokrasi değildir, gelecekte kurulacak olan ideal bir demokrasi tasavvuru vardır burada. Bugünkü durumda halkın doğru oy kullanması engellenmektedir, ilk önce öncü ve zinde kuvvetler işbirliğiyle bir devrim gerçekleştirilmeli, köylüyü eşraf ve ağa tahakkümünden kurtaracak olan toprak reformu yürürlüğe konmalıdır; işte o gün yaşanacak demokrasi ortamı güzellenir ve aranır *Yön*’de.

Hasılı, henüz böylesi bir ortam mevcut olmadığından, henüz gerekli köklü reformlar gerçekleştiril(e)mediğinden, demokrasi aksak işlemekte ve dolayısıyla “işçi sınıfı öncülüğü” gibi bir strateji de mümkün olamamaktadır Yöncüler için. Ortada bir sosyalizm davası vardır ancak belirttiğimiz gibi onların sosyalizmi devletçiliğe tekabül ettiğinden ve devletçilik ilkesini de ancak “ileri gelenler”, “öncüler”, “zinde kuvvetler” yürütebileceğinden, “işçi sınıfı” diye bir unsurdan bahsedilmez. Onun yerine ağırlıklı olarak “halk”tan bahsedilir; o “halk” da ancak “yön verilmesi” veya “kurtarılması” gereken şekliyle yer bulabilir. Ara ara “çalışanlar” diyerek emekçilerin bahsi geçse de, bu vurgu “zinde kuvvetlerin devrimci rolü”ne yapılan vurguların yanında oldukça hafif kalır. Veya şöyle demek daha doğru olabilir: “Çalışanlar”, bir devrimci güç kaynağı olarak yer bulmaz; çalışanların düzenini, onlar için öncü ve zinde kuvvetler kuracaktır. Yöncülerin işçi sınıfının öncülüğüne de, sandık vasıtasıyla iktidar olma fikrine de sıcak bakmadıkları aşikardır; TİP’e getirdikleri eleştiriler de bu minvalde seyretmiştir. Onlar Bildiri’de zaten kimlerin “Türk toplumuna yön verebilmek durumunda” olduğunu açıklamışlardır ve bu kesim arasında işçi sınıfı yoktur.

Ancak yine de Yöncüler 1965 seçimlerine kadar TİP’le belirgin bir yol ayrımı çizmez. Bu anlamda Avcıoğlu ve çevresinin, YDH ömrü süresince iki ayrı çizgi izledikleri söylenebilir: TİP’le beraber ve TİP’e karşı. 1965 seçimlerine gelinceye kadar, TİP’in stratejisine yoğun bir antitez üretme gayreti güdülmez. Ancak TİP’in meclise girmesi ile beraber *Yön*’de “TİP Tartışmaları” başlar. Birçok aydının katılımıyla sürdürülen bu tartışmalarda; sosyalizme ulaşma yolları, devrimde sınıfların rolü, Türkiye’nin hangi tarihsel aşamada olduğu ve buna mukabil hangi yoldan sosyalizme varabileceği gibi konular tartışılır. Bu tartışmalar, TİP’in stratejisine antitez üretme gayreti şeklinde vuku bulur. Aydınoğlu’nun tespitiyle, bu sıralarda Yön, “partinin yönelişinden haklı ya da haksız nedenlerle endişe duyan ama tutarlı analizler de getiremeyen bir dizi solcu memnuniyetsizin içini dökme alanı haline gelir” (Aydınoğlu, 1992: 73).

Meselenin başlangıcına gelecek olursak, 1965 seçimleri Yöncüler için hayal kırıklığı olmuştur (doğrusu onların zaten bu konuda ümitvâr olduklarını söylemek güçtür). TİP “parti olarak” başarılı olmuş olsa da; AP, aldığı %52 oy oranı ile, Yöncüler için “1960 Mayıs’ında süngüyle gidenler”in geri döndüğünü göstermektedir:

“TİP parti olarak başarı sağlamakla beraber, 1965 seçimleri solun yenilgisiyle ve sağın zaferiyle sonuçlanmıştır. (...) 1960 Mayıs’ında süngüyle gidenler, 1965 Ekim’inde büyük oy çoğunluğu ile iktidara gelmişlerdir. Yeni iktidar, istese de istemese de bir karşı-devrim niteliği taşıyacaktı” (Avcioğlu, 1965: 3).

10 Ekim 1965 genel seçimlerini, 5 Haziran 1966 senato seçimleri takip eder. Senato seçimlerinde TİP, genel seçimlerde aldığı %2,9’luk oy oranını %3,9’a çekerek Yöncüler için daha ümit vadeden bir konuma gelmiştir diyebiliriz. Ancak yine de Avcioğlu’nun ümidi, Genel Başkan Aybar’ın söylediği şekilde 1969’da TİP’in “başta güreşeceği” yönünde değildir; Avcioğlu olası bir CHP-TİP koalisyonuna umutla bakmaktadır.²⁷ Bunun üzerine 17 Haziran 1966’da Yön’de TİP’i “gerçekçi” olmaya davet eden tartışma dizisi başlar:

“Yavaş yavaş anlaşılmaktadır ki, sosyalist mücadele, çok çalışma, sabır, ciddiyet ve doğru teşhis isteyen uzun vadeli bir çabadır. Bu sebeple ‘1969’da başa güreşmek’ ya da ‘sosyalizmi gerçekleştirme yolunda yeni bir çıkış açmak iddiaları’, gerçeklere pek uygun düşmemektedir. (...) 1969 seçimlerine daha üç yıl vardır. Bu zamanı iyi değerlendirmek ve doğru teşhislere varmak zorundayız” (Avcioğlu, 1966a: 3).

Avcioğlu burada sosyalizmin “uzun vadeli” bir çaba gerektirdiğinden bahsederken, “aşamalı devrim” savunması yapmaktadır. Bu, SD – MDD tartışmalarının temelini teşkil eder. “Sosyalist Devrim” safındaki TİP, Türkiye’nin bir ara devrime ihtiyaç duymaksızın, seçim yoluyla iktidara geldikten sonra sosyalist düzenin kurulabileceğini savunurken; “Millî Demokratik Devrim” safında yer alanlar, sosyalist devrimden önce bir anti-emperyalist devrimin şart olduğunu savunuyordu. Buna göre önce küçük-burjuva radikallerinin devrimle iş başına gelerek, proletarya devriminin önündeki engelleri kaldırması, anti-emperyalist ve demokratik bir ortam yaratması

²⁷ Avcioğlu’nun bu koalisyon ümidini, başlangıçta Aybar ve İnönü yeşertmiştir. Avcioğlu 1966 Temmuz’unda, İnönü ve Aybar’ın bir yıl öncesinde birbirlerinin partileri üzerine müspet şeyler söylerken şimdi kavga ediyor olmalarından rahatsızlığını şöyle dile getirir: “Bir yıl önce Sayın İnönü, ‘programı itibarıyla iki ciddi parti CHP ve TİP’tir’ görüşünü ileri sürüyor ve (...) AP’nin zorba davranışlarına karşı TİP’i azimle savunuyordu. (...) TİP Genel Başkanı Aybar da, milletvekili seçimlerinden hemen önce YÖN’ün sorularını cevaplandırırken, anti-emperyalist mücadelede CHP-TİP işbirliğini şart saymaktaydı. (...) Bugün ise, İnönü’nün dışındaki CHP liderleri, TİP’i Carthy’cilere yakışır bir üslupla suçlamaktadırlar. (...) TİP yetkilileri de, CHP’yi ‘faşist zihniyetli, halka dışardan bakan Osmanlı tipi devletin mirasçısı, ceberrut bir devlet olmak ve memleketi adım adım Amerikan nüfuzuna sokmak’ ile suçlamaktadırlar. (...) Farklardan çok yakınlıkların önemli olduğu bir dönemde, iki parti arasındaki bu ölçsüz kavga üzücüdür. Kavganın en çok AP’nin kompradorları ile ‘milliyetçi cephe, mutlaka parçalanmalıdır’ diyen Albay Dickson’un patronlarını sevindirdiği muhakkaktır” (Avcioğlu, 1966b:3).

gerekiyordu. TİP ise buna karşılık, demokratik devrimin zaten tamamlandığı ve ayrıca sosyalist mücadele ile anti-emperyalist mücadelenin birbirinden ayrı tutulamayacağı görüşündeydi. TİP ve MDD tezleri ilerleyen bölümlerde detaylıca ele alınacak. Şimdi Yöncülere geri dönelim.

Yöncüler TİP tartışmalarını yürüttükleri süreçte MDD tezi ile yakınlık kurmuş ve Marksist kavram dağarcıklarını geliştirmişlerdir. Bu dönemde TİP'e yöneltilen eleştiriler, Marksist literatür üzerinden yapılıyor görüntüsü çizilir. Tartışmaların başlatılmasıyla beraber her hafta yönde "Marksist Kalkınma Görüşü – Burjuva Kalkınma Teorilerinin Eleştirisi", "İlerici Askerî Rejimler ve Marksist Teori" gibi yazılar yayınlanarak, esasen sosyalist devrime ordu öncülüğünde yol alınması stratejisine Marksist dayanak sağlanmaya çalışılıyordu. Ne var ki, tartışmaların bu şekilde Marksist jargonla sürdürülmesi, tezlerin değiştiği anlamına veya Türkiye'de Marksizme hâkim çevrelerin filizlendiği anlamına gelmiyordu. Bu, Aydınoğlu'nun deyişiyle; "klasik Kemalist tezlerin bu kez yarım yamalak Marksist kavramlarla sunulduğu"ydü (Aydınoğlu, 1992: 79).

Yöncülerin TİP'e yönelik eleştirilerini özetlemek gerekirse, öncelikle TİP'in "işçi sınıfı öncülüğü"nü esas almasını sıkıntılı bulmaktaydılar. Bu dönemde TİP'in, "eli nasırlılar meclisi" sloganında ifadesini bulan parti politikası, üyelerin yarısının işçi sınıfından oluşması zorunluluğuydu ve Avcıoğlu'na göre bu politika "çoğunluğu sosyalizmden habersiz oportünist ve bürokrat küçük burjuvalar olan sendika yöneticilerine, değerli unsurların feda edilmesi pahasına, haksız imtiyazlar tanınmasına yol aç"mıştı (Avcıoğlu, 1966a: 3). Avcıoğlu'na göre TİP'e üyelikte gözetilmesi gereken kriter "ne kadar iyi sosyalist" olduğuydu; mensup olunan sınıf değil.

Diğer yandan TİP'i, anti-emperyalist mücadele ile sosyalist mücadeleyi bir görmesi konusunda eleştiriyorlardı. Bu da esasen MDD ile yapılan ağız birliğinden doğuyordu. MDD tezini incelerken detaylıca göreceğimiz üzere; 1965 sonrasında Türkiye'de, sosyalist devrimin "yarının meselesi" olduğu, bugünkü aşamanın "Millî Demokratik Devrim" aşaması olduğu tezi yükselişe geçmişti. Bu tezin yükselişe geçişinin teori alanında yaşanan bir açılmayla, bilgilenmeyle ilgisi olduğu söylenemezdi. Esas yükselişe geçen eylemcilikti. Bu konuya MDD bölümünde değineceğiz.

MDD'nin tezi, "sosyalist devrim" ile "antiemperyalist savaşım"ın ayrı şeyler olduğuydu. Sosyalist devrim imkânı, antiemperyalist mücadelenin başarısına bağlanıyordu. Çünkü sosyalist devrime giden yolu emperyalist düzen tıkamıştı.

Sosyalizme proletarya öncülüğünde varılabildi ancak “emperyalizm – komprador – ağa” ittifakı; köylünün, işçinin, emekçinin üzerindeki tahakkümü buna geçit vermiyordu. Önce bu üçlü ittifakın hakimiyeti sonlandırılmalı, proletarya özgürlüğüne kavuşturulmalıydı; “sosyalist devrim” ondan sonra mümkün olabilecekti. TİP ise bu ayrımı kabul etmiyor; sosyalistlerin, “sosyalist mücadeleyi” de “antiemperyalist mücadeleyi” de tek başlarına verebileceklerine inanıyordu. Sosyalistler, sandık yoluyla TİP’i iktidara getirdikten sonra, anayasal yollardan atılacak adımlar, yapılacak reformlar, Türkiye’yi hem emperyalizmin hakimiyet alanından çıkaracak hem de sosyalist bir düzene kavuşturacaktı.

YDH – MDD kanadının TİP’i eleştirdiği bir diğer nokta, TİP’in sosyalist devrim konusunda takındığı anti-militarist tavrıdır. YDH ve MDD kanadı; Tanzimat’tan Cumhuriyet’e, ülkede yaşanan her ilerici hareketin ordu sayesinde veya ordu desteğiyle vuku bulduğunu öne sürüyor ve dolayısıyla da sosyalist bir devrime giden yolda öncü kuvvetin ordu olabileceğini savunuyordu. TİP grubunun bu hususta ne düşündüğü, zaten bu çevrenin bir siyasî parti bünyesinde örgütlenmiş olmasında verilidir. Partililer, bu işte halkla diyalog kurmaktan, halka güvenmekten yanadır. Halk, TİP’in kendilerine getireceği sosyalizmin nasıl bir şey olduğunu anladığında, TİP’i kendi partisi olarak sahiplenecek ve onu iktidara taşıyacaktır.

Altı yıl boyunca gerekli görülen tüm tartışmalar yapıldıktan sonra, *Yön* dergisi, artık Türkiye’nin yönünü yeterince açık tayin ettiğini düşünerek, yani misyonunu tamamlayarak, 1967’de yayın hayatına son verir. Artık *Devrim* zamanıdır:

“Haftalık YÖN’ün amacı, Türkiye’nin tablosunu ve çıkış yollarını ısrarlı bir yayımla ve ana çizgileriyle gözler önüne sermektir. Bunu tam olarak yaptığımız ve söylenmesi gereken her şeyi söylediğimiz kanısındayız. Şimdi boşluk – kitaplar ya da aylık, üç aylık dergilerle doldurulabilecek – yarının Türkiye’sinin nasıl inşa edileceği konusundaki uzun araştırmalarla, iç ve dış olaylarda günlük doğru haber, geniş ve sağlam yorum sağlama noktasında gözükmektedir” (YÖN, 1967: 2).

Bu boşluğu doldurmak adına hazırlık yapmak üzere köşesine çekilen Avcıoğlu, 1968 yılında *Türkiye’nin Düzeni* ile geri gelecek ve burada 1969’da çıkacak olan *Devrim*’in de çizgisi belli olacaktır.

2.4.2. “Devrim” Zamanı: “Millî Dev[i]rimci Kalkınma”

Yön-Devrim Hareketi, *Yön* ve *Devrim* dergilerinin çıktığı iki ayrı dönemde iki ayrı siyaset gütmüştür. *Yön*’ün yayın hayatında olduğu 1961-1967 aralığında süregiden

tartışmalar, 1969-1971 aralığında yayınlanan *Devrim*'de yerini farklı boyutta tartışmalara bırakmıştır. *Yön*'ü “Türkiye'nin yönünü belirlemek” kaygısıyla çıkararak ekip, *Devrim*'i de “bu yöne doğru ilerlemek”, yani “devrim yapmak” kaygısıyla çıkarır.²⁸

Yön (1961-1967) döneminde Türkiye'nin sosyalist bir dönüşüme gereksinim duyduğu saptanmış ve bu sosyalist dönüşümün hangi yönde gerçekleştirilmesi gerektiği üzerine tartışmalar açılmıştır. Yöncüler iktisadî alanda sosyalist bir dönüşümün altını çizmiş, “hızlı kalkınma planı olarak sosyalizm”i savunmuşlardır. Onlara göre diğer bütün *üst yapısal* problemler, *alt yapısal* problemlerin aşılmasıyla çözülecektir. Türkiye'de demokrasi “doğru” işlememektedir çünkü işçi ve köylüler eşrafın tahakkümü altında, eşraf da emperyalist Batı güçleri tarafındadır. Millî bir burjuvazinin oluşması ve işçi ve köylü kütlelerinin millî çıkar yönünde bilinçlenmesi ile ancak demokrasi “doğru” şekilde işleyebilir (“yerli/millî” ve “sosyalist” kelimeleri 1960'lar Türkiye'sinin ana akım sosyalist solunun kavram sözlüğünde birbiri yerine rahatlıkla geçmektedir). Onun için, ilk aşamada, köylü ve işçilerin bilinçlenmesine “öncü – zinde kuvvetler” önyak olacaktır. Ordu, “ilerici” vasfıyla, “gericiliğin” kendisinde cisimleştiği hükümeti devirerek göreve gelecek ve sonra sosyalist aşamaya geçiş yapmak aydınlarla dayanışma içinde faaliyet gösterecek, köklü reformlar yapacaktır.

1965 seçimlerinde AP'nin yükselişi (%52,9) ve CHP'nin düşüşü (%28,7) Yöncüleri hayal kırıklığına uğramıştır. 1965 seçimleriyle mecliste 14 sandalye kazanan TİP ise, parti olarak başarı elde ettiği kabul edilse de, Yöncüler vakıayı daha çok “sağcılar kazandı” şeklinde okumaktadır. “Gericî” hükümeti deviren “ilerici” subayların açtığı bir dönemde, sosyalist dönüşümün anayasal yollardan gerçekleşebilmesine duydukları ufak bir inançları vardıysa da; 15 Ekim seçimlerinde yine DP çizgisinde bir koalisyon hükümetinin kurulması sonucunda yok olmuştur. *Yön*'ün devrim özlemi pekişmiştir. Oy çoğunluğuyla seçilen partiler aracılığıyla sosyalist düzene kavuşulamayacağı inancı yerleşmiş, halktan ümit tamamen kesilmiştir.

Yöncülerin zaten başından beri umut bağladıkları kesim bellidir: “zinde ve öncü kuvvetler”. Onlar başından beri kendilerini Jön Türklerin devamı olarak görmektedirler. *Devrim* programı, esasen Doğan Avcıoğlu'nun 1968'de yayınladığı *Türkiye'nin Düzeni* adlı kitabıyla başlatılabilir. 1967'de *Yön*'ün yayın hayatını sonlandırmalarının ardından

²⁸ Şöyle diyordu Avcıoğlu: “1960'larda *Yön*'le Türkiye'nin yönünü belirledik. *Devrim*'le devrimi yapacağız” (Cemal, 1999: 204; aktaran Şener, 2015: 82).

yeni program ve strateji arayışlarına giren Avcıoğlu ve çevresi, Yön zamanındaki söylemlerini/programlarını devam ettirir ancak stratejik olarak farklı kavramsal çerçeveler kullanmaya başlarlar. Bu yeni kavramsal çerçeve de ilkin, *Yön*'ün kapanışıyla *Devrim*'in başlangıcı arasında kalan ara dönemde yayınlanan *Türkiye'nin Düzeni* kitabında yer alır. Bu eser, esasen *Yön* dergisinin yayın faaliyetine son vermesinin sebebini ve yakın gelecekte yayın hayatına başlayacak olan *Devrim*'le beraber artık neyin hedeflendiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin Düzeni'nde Avcıoğlu, kitap boyu Osmanlı/Türkiye tarihinin kriz ve savaş dönemlerinde, subayların ve aydınların nasıl öncü rol oynadıklarını anlatır. 1962 yılında halkı ilerici kabul eden ve onları “cahil” olmakla suçlayan aydınlara karşı çıkan Avcıoğlu, altı yıl sonra o aydınların yerinde bulur kendini. Şöyle yazmıştır *Yön* zamanında Avcıoğlu:

“Bir kısım aydınlar, demokrasinin kötü işlemeden halkı sorumlu tutmaktadır. Bu çevreler “Halk cahil, halk geri. Yarısından çoğu okuma yazma bilmeyen insanlarla demokrasi olmaz” demektedir. Biz bu düşüncenin doğruluğuna inanmıyoruz. (...) Bugün halkın gerçek isteği nedir? Halk iş istiyor, ekmek istiyor, toprak istiyor, biraz daha iyi yaşamak istiyor. Tek kelimeyle halk, ileriye gitmek istiyor. İleriye gitmek isteyen halk, gerici olamaz” (Avcıoğlu, 1962e: 3).

1965 seçimlerinin yarattığı umutsuzluğun ardından gelen dönemde kaleme aldığı eserinde ise, halk artık “ilerici” değil, ilerlemeye karşı “ilgisiz ve hatta düşmanca tutum” sergileyen bir unsur oluverir. Osmanlı dönemi halkı için yazdıkları, esasen mevcut durumun kökenine ışık tutma gayreti gibidir. Örneğin, “Kurtuluş Savaşında Milliyetçilik” bölümünde, köylüleri; askerlikten kaçan, milliyetçi duygulara sahip olmayan, cahil, miskin, güvensiz kişiler olarak tasvir eder. Anadolu eşrafı da mandacılıktan yana olmuştur. Yalnız subay ve aydınlar milliyetçi duygulara sahiptir ve Türkiye için ortaya atılmışlardır, Kurtuluş Savaşı'nın kahramanı onlardır:

“Durumunda bir iyileşme olacağına inanmayan köylü, yüzyılların tevekkülü ile, tefeci, eşraf, derebeyi, vb. gibi doğrudan doğruya ilişkileri bulunan sömürücülerine çaresiz sığınmıştır. Onların peşinden gitmekte, onların sözüne kulak vermekte ve vatani kurtarma çabasındaki milliyetçi subay ve aydınlara karşı güvensizlik duymaktadır” (Avcıoğlu, 1968: 136).

“Anadolu eşrafı da büyük devletlerin himayesine razıdır. Anadolu parçalansa ve büyük devletlerin nüfuz bölgelerine ayrılrsa, eşraf bir mukavemet göstereceğe benzememektedir” (Avcıoğlu, 1968: 139).

“Yakup Kadri'nin Yaban'ı, halk için bir şeyler yapmak isteyen aydının, halkın ilgisizliği ve hatta düşmanca tutumu karşısında düştüğü şaşkınlık ve hayal kırıklığının ifadesidir: “Onu hangi dille gerçeğe çekebilirim. Aramızda asırlık mesafeler var. Bu mesafeleri geçip de ona kadar nasıl erişebileceğim? Zira ne kadar çağırırsam, o bana doğru yürümeyecektir. Bu, tarihin bir noktasında donmuş, taş kesilmiş bir insandır” (Avcıoğlu, 1968: 137).

Bu ve benzeri üstenci kabuller etrafında yapılan “Türkiye'nin toplumsal yapısı” etütlerinin ardından, son bölümde Avcıoğlu programlarını açıkça ortaya koymaktadır.

Asıl amaçları, Türkiye'nin esas meselesi olarak gördükleri "kalkınma"yı sağlamaktır: "Çağımız, kalkınma çağıdır. Bütün az gelişmiş ülkeler, kalkınma çabası içindedir." (Avcıoğlu, 1968: 441) diyerek ifade eder bu durumu. Amaçları/programları başından itibaren zaten kalkınmadır; ancak bu sefer, Yön dönemi boyunca defaatle "sosyalist kalkınma" diyerek altı çizilen yol/metot, yerini "millî devrimci kalkınma yolu" söylemine bırakmıştır. Bir süre önce "Millî Demokratik Devrim" saflarına geçmiş olmalarının neticesidir bu söylem değişikliği.

Avcıoğlu, "millî devrimci kalkınma yolu"nu, o günün dünyasında az gelişmiş ülkelerin önünde bulunan üç ana kalkınma vasıtasından biri olarak izah eder. Bu vasıtalar "1 – Komünist kalkınma yolu, 2 – Amerikan tipi, yabancı sermayeye ve özel sektöre dayanan kalkınma yolu, 3 – Prof. Oscar Lange'nin 'Millî devrimci kalkınma yolu' dediği devletçi kalkınma yolu"dur (Avcıoğlu, 1968: 441). Komünist kalkınma yolu işçi sınıfı diktatörlüğüne dayanmaktadır; Amerikan tipi kalkınma ise Türkiye'nin bağımsızlığını tehdit etmektedir. Bunun için Türkiye "millî devrimci kalkınma yolu"na girmek zorundadır.

Önceki bölümde bahsettiğimiz üzere, Avcıoğlu *Yön* döneminde "Doğu sosyalizmi, Batı sosyalizmi, az gelişmiş ülke sosyalizmi" şeklinde üç ayrı vasıta çiziyor ve Türkiye'nin önündeki seçeneğin "az gelişmiş ülke sosyalizmi" olabileceğini ifade ediyordu. Bu dönemde bunun yerini "millî devrimci kalkınma yolu" söylemi almıştır. Program muhtevası çok mu farklıdır? Şüphesiz hayır. Zaten 1960'lar Türk sosyalist solunda kavramsal tercihlerle belirginleştirilen ayrışmaların esas mahiyeti teorik düzlemde değil pratik düzlemde seyrediyor. MDD – SD tartışması içinde yer alanlar, kendi savlarını teorik düzlemde savunmaya gayret etmiş olsalar da, anlaşmazlığın esasen tercih edilen pratikte olduğu ve bu pratiğe sağlamaya çalıştıkları teorik alt yapının da yetersizliği göze çarpar. Şimdi bu pratiğin mahiyetine gelelim.

Avcıoğlu *Türkiye'nin Düzeni*'nde, kendilerini Namık Kemal'in, Jön Türklerin devamı saydıklarına, aynı zamanda onlarla aynı kaderi paylaştıklarına işaret ediyordu:

"İşte Jön Türkler, böyle bir entelektüel ortam içinde, Namık Kemal'in ateşlediği vatansever duygularla vatani kurtarmaya çalışmışlardır. Egemen düşünce, bir Anayasa'dan mucizeler beklemek olmuştur. Anayasa, İmparatorluğun çeşitli milletlerine eşitlik ve özgürlük getirecek, bu milletlerin İmparatorluktan kopma çabaları son bulacak ve bu büyük devrimi gözleriyle gören Avrupa, iç işlerimize müdahaleden vazgeçeceği gibi, böylece uygar toplumlar arasına katılan Türkiye'ye yardımcı olacaktır. Kurtuluşa engel, Abdülhamit'tir, o halde Abdülhamit'i devirmeye çalışmalıdır. (...) Para sıkıntısı yüzünden bir hayli kayıp vermelerine rağmen, Jön Türkler, Avrupa'da pek çok sayıda gazete çıkararak, Abdülhamit'i bombardıman etmişlerdir. Ama çok dar bir aydın çevrede okunan bu yayınlarla bir sonuç alınmayacağını görmüşlerdir. 1902 yılında

Paris'te toplanan ilk Jön Türk Kongresinde bu mesele ele alınmıştır. Kongre, iki nokta etrafında dönmüştür: a) Yalnız propaganda ve yayıncılık devrim yapılamaz. Askerî kuvvetlerin de ihtilâl hareketine katılmaları gerçekleştirilmelidir. b) Yabancı devletlerin müdahalesi sağlanmalıdır” (Avcıoğlu, 1968: 118-119).

Doğan Avcıoğlu bu satırları 1968 yılında, *Yön* dergisinin yayın hayatının son bulmasından yaklaşık bir yıl sonra yazıyordu. Bu satırlar, Yöncülerin artık strateji değiştirdiğinin habercisiydi. Yön çevresi de başlangıçta, Jön Türkler gibi, dönüşüm vasıtası olarak “Anayasa’dan mucizeler beklemiş” (veya Anayasa’dan mucizeler bekleyen TİP’in bir şansı olabileceğine inanmış), yayıncılık yapmanın önemine inanmış ancak zaman içerisinde “dar bir aydın çevrede okunan bu yayınlarla bir sonuç alınamayacağını görmüş” ve artık “devrim” yapmak üzere hazırlıklara başlamışlardır.

Yöncülerin ordu içindeki sol-darbeye meyilli gruplarla kaynaşması da tam bu aralıkta, *Yön*’ün yayın hayatının bitişiyle, *Devrim*’in yayın hayatına başlaması arasında geçen bir buçuk yıllık süre zarfında gerçekleşmişti. Bu süre zarfında yayınlanan *Türkiye’nin Düzeni* ordu mensupları arasında çokça okunur olmuştu. Faruk Gürler’in, “ben *Türkiye’nin Düzeni*’ni okumamış subayı eksik sayarım” dediği biliniyordu.

Türkiye’nin Düzeni’nden sonra, 1969 seçimlerinin akabinde *Devrim* yayın hayatına başlar. *Yön*’ün yayın hayatını bir “Bildiri” ile başlatan Avcıoğlu ve arkadaşları, *Devrim*’de de yola “Devrim Bildirisi” ile çıkarlar. Bu bildiriye, Türkiye’nin mevcut durumu, *Yön*’de okunduğu şekliyle daha farklı okunmamaktadır:

“Çağımız hızlı kalkınma çağıdır. (...) Üçüncü Dünya Ülkeleri ‘fabrika yapan fabrikalar’ kurarak ekonomik bağımsızlığa kavuşma ve hızlı kalkınma yarışı içindedir. Türkiye bu yarışta gittikçe geri kalmaktadır. (...) Geri tarıma ve geçekonu sanayie dayanan bir ekonomide, toplumsal sorunlar, çözümlenme yolunda olmak şöyle dursun, gittikçe ağırlaşmaktadır. (...) Şehirlerde işsizlik bugün yarım milyonun üzerindedir. (...) Cehaletten kurtulma davası çözülebilmemiş olmaktan çok uzaktır. (...) İzni-izinsiz Kur’an kurslarının çığ gibi büyümesine ve hatta Doğu’da medreselerin faaliyet göstermesine göz yumulmaktadır. Özel yüksek okulların yeryüzünde eşi benzeri görülmemiş bir skandal olarak gelişmesine seyirci kalınmaktadır. (...) Avrupa ve Amerika’ya beyin göçü devam etmekte çağdaş uygarlığa ulaşmak için Türkiye’ye gerekli en değerli bilim adamlarımız millî kalkınmanın itici gücü olacak yerde dışarıya gitmektedirler. (...) Gelir dağılımındaki adaletsizlik, şimdiden çok büyüktür. Toprak ağası, tefecisi, montajcı sanayicisi ve kompradoruyla birlikte ufak bir zümre, millî gelirin üçte birine yakın bir kısmını almaktadır. (...) Ekonomik ve askerî yardımlarla dışa bağımlılık, yardım veren ülkenin çıkarlarıyla ulusal çıkarlar bağdaşmadığı ölçüde, ulusal savunma stratejisinden fedakarlığı gerektirmektedir. Askerî yardımlar, bunu yapan devletin elinde daima müdahaleci baskı aracı olmaktadır” (DEVİRİM, 1969; aktaran Atılğan, 2008: 333).

Türkiye’nin çözüme kavuşturulmayı bekleyen meseleleri değişmemiştir; bağımsız yoldan kalkınmayı sağlayacak bir program geliştirilmelidir. Eğitim, sağlık, gelir eşitsizlikleri gibi tüm sorunlar bundan sonra pamuk ipliği gibi çözülecek, hal yoluna girecektir. *Devrim* döneminde değişen şey, artık MDD izleğinin takip ediliyor olmasından mütevellit, kullanılan jargondur. Hedeflenen kalkınma artık “sosyalist kalkınma” değil,

“millî devrimci kalkınma”dır. Planlanan devrimin adı da “Ulusal Kurtuluş Devrimi”dir. MDD’yi takip etmeye başlayan YDH’ciler, “sosyalizmin yarının meselesi” olduğunu tamamen benimsemiş; öncelikli adımın “yarım kalan Kemalist devrimi” tamamlamak olduğunu savunmaya geçmişlerdir.

Bu söylemin dayanağını ise demokratik işleyişin sonuçları teşkil etmektedir. Çok partili düzene geçildiğinden beri gelen her hükümet, Cumhuriyet devrimlerine yönelen birer karşı-devrim niteliği taşımaktadır YDH ve MDD için. Demokrasi rejiminin “büyük kitle”yi söz sahibi yapacağı yerde, Türkiye’de bu rejim “tersine işlemiş” ve “tutucu güçler koalisyonunun” nüfuzuna yaramıştır. Devrim Bildirisi’nde geçen “tutucu güçler koalisyonu”nun ifade ettiği “toprak bey ve ağalarından ile tefeci ve aracıdan başlayıp montajcı sanayici ile kompradorlara kadar uzanan” (DEVİRİM, 1969; aktaran Atılgan, 2008: 340) bir birlik/ittifaktır. Bu ittifak, Belli’nin 1962’de *Yön*’de temellerini attığı “Emperyalizm – Komprador – Ağa” ittifakıyla anlamdaştır.

Nitekim Avcıoğlu’nun “sandık demokrasi”, “cici demokrasi” diyerek yerdiği sistem, esasen emperyalist devletlerin, sömürgecilik bittikten sonra, üçüncü dünya ülkelerine kendi sistemlerini dikta etmelerinin sonucu olmasıyla Batı’daki gibi bir işleyiş kavuşamamış, daima emperyalistlerin işine yaramıştır:

“Anglosaksonlar, hegemonyalarını kurdukları Güney Amerika, Asya ve Afrika ülkelerinde, İngiliz biçimi parlamentoculuğun, ya da Amerikan biçimi prezidansiyel sistemin satıcılığını yapmışlardır. (...) Bu az gelişmiş ülkelerde parlamentoculuk, yaşayabildiği sürece, tutucu güçlerin ve dolayısıyla emperyalizmin işine yaramıştır. Biçimsel bağımsızlığa rağmen, sömürgecilik yeni biçimlerde devam etmiştir” (Avcıoğlu, 1971: 127).

Ancak demokrasinin “tek-partili” versiyonu, çok-partili versiyonundan evladır Avcıoğlu’na göre: “Batı tipi çok partili rejimler işbirlikçi kapitalistler ile feodal unsurların egemenliğini sağlarken, ‘tek partili demokrasi’ etiketi yapıştırılan ilerici yönetimler ise, emperyalizmle uyuşan bu sınıfların tasfiyesine koyulmuşlardır” (Avcıoğlu, 1971: 128). YDH -bilhassa *Devrim*- çizgisinin Kemalist çizgi olduğu aşikardır. “Atatürkçülüğü yeni moda sosyalizme uyarlama çabası” şeklinde ele aldığımız Yön çizgisi, Devrim döneminde artık “sosyalizm” lafzını tamamen rafa kaldırmış, katıksız şekilde Kemalizm davası gütmeye başlamış, yani deyim yerindeyse “sadede gelmiş”tir.

Demokratik işleyiş bu şekilde verimsiz kabul edildikten sonra, kalkınmaya gidecek sıhhatli yol nasıl tayin edilecektir peki *Devrim*’de? Devrim, “Kemalist devrimlerin yarıda bırakıldığını” ve şimdi “Ulusal Kurtuluş Devrimi” ile bunun

tamamlanması gerektiğini söylerken aslında gidilecek yolu işaret etmektedir: Kemalist küçük-burjuva radikallerinin izlediği yolu:

“Bugünkü antikemalist gidişin unutturmak istediği Kemalist tez kısaca şudur: Bağımsızlık içinde, devrimler yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşmak Kurtuluş Savaşı’ndan sonra bağımsız kalkınma olanağı elde edilince, Atatürk, Çağdaş uygarlığa ulaşmanın Tanzimat yıllarındaki gibi, Batı uydusu olmakla değil, içeride devrimlerle ortaçağ kurumları tasfiye edilerek, bir düzen değişikliğinin gerçekleşmesiyle sağlanacağını görmüştür. Saltanat ve hilafetin kaldırılması, akla ve bilime dayanan lâik düşüncenin bütünün kurumlara egemen kılınması yeni bir düzen kurma yolunda girilen üst yapı devrimleridir. Atatürk üst yapı devrimleriyle yetinmeyip devlet eliyle sanayileşme ve bir toprak reformuyla düzen değişikliğini temele indirmeye yönelmiştir. Ne var ki, 1945 yılına kadar süren toprak reformunu gerçekleştirme çabaları, toprak ağaları ve müttefiklerinin mukavemeti ile bir türlü başarıya ulaştırılamamıştır” (DEVRİM, 1969; aktaran Atılğan, 2008: 339).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından geçilen çok-partili rejim, esasen “Kemalizmin sandık yoluyla tasfiyesi”ne yol açmıştır. Böylelikle “Kemalist devrim yarıda kalmıştır” ve “Bugünün Kemalistlerine düşen görev” de, “antikemalist gidişe son vererek, Kemalist devrimi sürdürmek”, Atatürk’ün gittiği yoldan giderek tam bağımsızlığa ulaşmaktır (DEVRİM, 1969; aktaran Atılğan, 2008: 340).

Avcıoğlu’nun bu dönemdeki tezi Belli’nin MDD tezi ile örtüşür. Farklı kelimelerle, aynı tezi savunurlar. Misal, Belli; 1966’da *Yön*’de yayınlanan “Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı?” başlıklı yazısında, safların ayırdına varabilmek için ekonomi temelli sınıf mensubiyetine bakılmasını salık veriyor ve “antiemperyalist savaşım” kimlerin işine yaramayacak, kimlerin sınıf çıkarlarıyla ters düşecekse onların devrimin karşı tarafında yer alacağını belirtiyordu. Avcıoğlu da benzer şekilde “Ulusal kurtuluş devriminin dostları ve hasımları kimlerdir?” (Avcıoğlu, 1971: 12) başlıklı yazısında “Büyük arazi sahipleri ve tefeciler, toprak devrimine tabiatıyla karşı çıkacaklardır” şeklinde yazıyordu.

“Dost güçler”e gelindiğinde ise, elbette işin bu tarafında ordu en ağırlıklı yere sahiptir. Avcıoğlu, Atatürk’ün subaylardan övgü ile bahsettiği yazılarından alıntılarla bu “güç”lerin “dostluğunu” temellendirdikten sonra şöyle yazar: “Atatürk ne yaptıysa, yukarıda tanımladığı devrimci ordu gücüne dayanarak yaptı. Türkiye’nin o günkü şartlarında, bilinçli ve örgütlü bir halk desteğinden yoksun kaldı” (Avcıoğlu, 1971: 19).

Ancak Avcıoğlu yine de “devrimin parolası”nın, “halk için halka rağmen” değil, “halkla beraber halk için” olduğunu yazıyordu (DEVRİM, 1969; aktaran Atılğan, 2008: 343). Dolayısıyla bir halk desteğinin örgütlenmesini öngörüyordu. Ancak bu halk desteğinin sağlanması, yukarıdan gerçekleştirilecek devrimlerle mümkün olabilirdi. Yani öncelikle Kemalist devrimciler, halkın yararına reformlar gerçekleştirecek; atılan

adımlardan fayda gören halk da bu devrimin destekçisi ve sürdürücüsü olacaktı. Yani öncelikli görev “devrimci”lerindir. Bu devrimciler ise MDD’ci adıyla “asker – sivil aydın zümre”dir:

“Türkiye’nin özel şartlarında bir devrim savaşı, toplumdaki kuvvet dengesi gerçekçi gözle değerlendirildiği takdirde, başlangıçta, Atatürk’ün tanımladığı anlamda bir ‘Devrimci Ordu Gücü’ne dayanacaktır: Asker, sivil genç devrimci aydınlar, öğretmenler ve üniversite gençliği, devrimin ilk andaki dayanaklarıdır. (...) Fakat asıl amaç, en kısa sürede örgütlü ve bilinçli halk desteğini sağlamaktır. Kuşkusuz, devrimci yönetim, daha ilk andan halk güçleri yararına birçok tedbir alacaktır” (Avcıoğlu, 1971: 21).

Yöncülerin *Devrim* dergisini çıkardıkları yıllar, Türkiye’de MDD’ci kanadın güç kazandığı, öğrenci hareketlerinin radikalleştiği zamana rastlar. Bir an önce bir siyasî dönüşüm, bir devrim özlemi içinde olan ’68 kuşağı gençleri, o yıllarda gazete manşetlerini doldurmakta, ülke gündeminin esas meşguliyetini teşkil etmektedirler. 1965 yılında kurulan ve TİP çizgisinde olan Fikir Kulüpleri Federasyonu, birkaç yıl içerisinde MDD’ci çizgiye kaydırılmış ve 1969’da Dev-Genç’e dönüşerek TİP çizgisinden tamamen kopmuştur. Artık onlar “Devrimci” vasıflarını öne çıkarmış, hayal ettikleri devrim için silahlı mücadele fikriyle yakınlaşmaya başlamışlardır. *Devrim*, bu dönemin bir bileşeni, bir destekçisi şeklinde varlık gösterir. Solcu öğrencilerin, sağcılarla girdikleri çatışma haberleri kışkırtıcı şekilde verilir; “Gençlik eylemlerinin amacı köhne düzeni değiştirmektir” denilir:

“Devrim neler yazmadı ki; Hacettepe Üniversitesi’nde öğrenci derneği seçimlerinde ‘Bağımsız Türkiye’ diye bağırان gençlere ‘Kahrolsun Komünistler’ diye bağırıp saldırmak isteyen gerici öğrencilerin ‘sert bir biçimde’ dağıtılmasından, iki askeri öğrenciyi döven gericilerin ‘gereğince cezalandırılmış’ olmasından, ODTÜ Rektörü Mustafa Parlar’ın istifasına neden olan eylemlerden övgü ile söz ediyordu. ‘Eylemler hız kazanıyor’ başlığı sık sık göze çarpıyordu. Avcıoğlu ön sayfadaki bir baş yazısında ‘Eylem yapmayın, faşizm gelir’ diyenlere ‘Faşizm gelirmiş’ başlıklı yazısı ile cevap veriyordu. Aynı sayıda ön sayfada kocaman bir başlıkta ‘Gençlik eylemlerinin amacı ‘köhne düzen’i değiştirmektir’ cümlesi yer alıyordu” (Seçkinöglü, 1989).

1960’ların Yön-Devrim Hareketi, 1930’ların *Kadro* hareketiyle aynı kefeye konulmuş, bu hareketler arasında süreklilik arz eden savlara dikkat çekilmiştir. Kadro, 1930’larda Kemalist iktidara ideolojik dayanak üretme çabası içindeyken, *Yön*, yapılması planlanan sosyalist programlı askerî darbeye ideolojik altyapı üretme çabasıydı. Devamındaki *Devrim* ise “sosyalist programı” bir kenara itmiş, “Kemalist bir devrim”in ideoloğu olmaya gayret etmişti. *Yön*’de de *Devrim*’de strateji aynıydı; ancak mazeretler farklıydı. *Yön* “sosyalist kalkınma” peşinde; *Devrim* “Ulusal Kurtuluş Devrimi” peşindeydi. Bu tezlerin ise yazılışlarının farklı, anlamlarının aynı olduğu aşikardır. O yıllarda YDH’cilerin stratejisine karşıt konumlanan TİP’in Genel Başkanı M. A. Aybar’ın

Yön'e dair bir eleştirisi, bu stratejiye sıcak bakmayan kesimin ortak kanaatini yansıtması açısından kayda değerdir:

“Doğan Avcıoğlu'nun çevresinde toplanan sol eğilimli aydınların çıkardığı YÖN dergisi, bir çeşit yeni KADRO hareketi olarak değerlendiriliyordu. Yön yayın yaşamına, ilk sayısında yer verdiği bir bildiri ile girmişti. Bu bir çeşit manifesto idi. Türkiye'nin kurtuluşu, Tanzimatçı geleneklere uygun olarak, gene Bey takımının 'ilerletici' girişimlerine bağlanıyordu. Şu farkla ki, bu kez tepeden inceciler, Bey takımının sol kanadındandı” (Aybar, 1988a: 172).

Sosyalist hareket içerisinde “eylem” arzusunun yükselişe geçtiği 1968 yılı ve sonrasında gerilimi yüksek ortamında *Devrim* dergisi 1969-1971 yılları arasında yayın faaliyetini sürdürdü. 12 Mart Muhtırası, işte bu “sol darbeci” özlemlere karşı gelişen bir vakıa oldu. Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları, 9 Mart 1971'de gerçekleştirilmesi planlanan “sola yakın” darbenin ideologları olmaktan yargılandılar.

2.5. Türkiye İşçi Partisi: Anayasal Yürüyüş

TİP, 13 Şubat 1961 yılında, “emekçi takımından 12 kişi”²⁹ tarafından kurulduğunda, henüz sosyalist muhtevalı bir parti değildir. Partiyi kuran sendikacılar, 27 Mayıs'ın getirdiği özgürlükçü görünen ortamda, mecliste işçilerin de temsil edilmesi gerektiğini düşünerek bu işe girişmişlerdir, siyasî bir programları yoktur. Aren'e göre de sendikacıları parti kurmaya motive eden etken, 27 Mayısçıların Anayasa yapmak üzere oluşturdukları Temsilciler Meclisi'ne, işçileri temsilen altı sendikalı işçi üye almaları olmuştur (Aren, 1993: 31).

Sendikacılar, partiyi kurduktan sonra bir yıl boyunca çeşitli aydınlarla kendilerine liderlik etmeleri veya bir program hazırlamaları için görüşmeler yaparlar; Ekinci'nin aktardığına göre, Cemil Sait Barlas, Cahit Talas, Orhan Arsal, Sadi Irmak, Prof. Z. F. Fındıkoğlu, Nadir Nadi, Sabahattin Zaim, Prof. Sabri Esat Siyavuşgil, Esat Çağa, Esat Tekeli bunlardandır (CNN TÜRK, 07.02.2016). Sendikacıların, görüştüğü isimlere

²⁹ Aybar, *TİP Tarihi*'nde TİP'i kuran kişiler için bu ifadeyi kullanır. TİP'in, tamamı emekçi/işçi sınıfına mensup kişiler tarafından kurulmuş olması, onun sık sık vurgu yaptığı bir husustur. Türkiye İşçi Partisi'ne gelene kadar Osmanlı/Cumhuriyet tarihi boyunca kurulmuş tüm sosyalist nitelikli/eğilimli partiler, *Bey takımından* kişilerce kurulmuş partilerdir. Yalnız TİP *emekçi takımından* oluşmaktadır. Vakıanın bir önemli yanı buysa, diğeri de TİP kurucularının TİP'in amacına yönelik basına verdikleri demeçlerdir; “ezilen işçi sınıfının haklarını korumak için parti kurduklarını”, “işçinin şimdiye kadar çeşitli siyasî partiler içinde eriyip kaybolduğunu; TİP'in ise işçi sınıfının temsilcisi olmak amacıyla kurulduğunu” ifade etmeleri, Türkiye'de işçi sınıfının bilinçlenmeye başladığının ve bu anlamda bir şeylerin değiştiğinin işaretiydi Aybar'a göre (Aybar, 1988a: 167-168).

bakılırsa sosyalist temayülleri yoktur; aradıkları sosyalist veya muhafazakâr bir aydın değil, yalnızca bir aydındır: Parti programını hazırlayabilecek bir aydın.

Kimseye tekliflerini kabul ettiremeyen sendikacılar³⁰ daha sonra Mehmet Ali Aybar ve arkadaşlarına teklif götürürler. Aybar ve arkadaşları parti programına M. Kemal Paşa'nın 1 Aralık 1921 tarihli meclis konuşmasından bir bölüm eklemek şeklinde ufak bir katkıda bulunurlar.³¹

Aybar'ın sosyalist programının mahiyetini kavramak için, -kuruculara da parti programına almalarını önerdiği- Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Aralık 1921 tarihli meclis konuşması bilhassa dikkate alınmalıdır. Sosyalist solda yaygın olan "Atatürk'ün izinden gitme" meylli TİP'te de önemli ölçüde yer alacaktır. Aybar da, diğer kanatlarla benzer şekilde "Atatürk'e, Atatürk'çülüğe dönüyoruz. Atatürk ilkelerine sarılıyoruz" (TİP, 1964b: 57) diyecektir. Ancak YDH ve MDD Atatürk'ün "asker" karakterine, ordu övgülerine, radikal/devrimci yanına ağırlık verirken; Aybar, Atatürk'ün halkçılık ve bağımsızlıkla ilgili görüşlerine ağırlık veriyor, "Atatürkçülüğün temel ilkesi halkçılıktır. Halkçılık, çalışan halkı bütün değerlerin kaynağı ve son gayesi kabul eder" (TİP, 1964b: 55-56) diyordu. Önemli bir diğer nokta da, Aybar'ın, "Fakat asıl Atatürk'çülük, Atatürk ilkelerini her gün değişen gerçekler önünde yeniden değerlendirerek daima yaşatmaktır" (TİP, 1964b: 57) yorumudur. Bu görüşü Aybar, Marx'ın teorisi ve sosyalizmin genel ilkeleri hususunda da dile getirecek; teoriyi bugünün ve Türkiye'nin şartlarına göre değerlendirerek ortaya attığı "Türkiye'ye özgü sosyalizm" tezinden ötürü, '65 sonrasının değişen sosyalist sol ikliminde ortodoks Marksistlerce "revizyonist" olmakla, "oportünist" olmakla suçlanacak, yalnızlaştırılacaktır.

Aybar'ın tezine dönecek olursak; Aybar'a göre, Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Aralık konuşmasına, aydınlar ya da politikacılar tarafından hiçbir zaman gereken önem verilmemiştir; halbuki rehber edinilmesi gereken bir konuşmadır bu. TİP'in sosyalist programının dayanak noktası da bu konuşma olarak görülebilir. Aybar, *TİP Tarihi*'nde

³⁰ Esasen Orhan Arsal teklifi kabul eder ancak Arsal o sıralarda başka bir grup işçiyle parti kurma hazırlıkları içinde olduğu için, sendikacılar ona bu görevi vermemişlerdir (CNN TÜRK, 07.02.2016).

³¹ "TİP kurucuları Fındıkoğlu ve öteki başvuru aydınlardan da bekledikleri taslakları alamayınca, programlarını, belki partiye yeni girmiş olan bir iki aydının yardımıyla, kendileri hazırladılar. Bizim katkımız, Mustafa Kemal paşanın mecliste 1 Aralık 1921 günü yaptığı konuşmadan, devletin halkçı niteliği ve emperyalizme, kapitalizme karşı ulusça savaşmak zorunluluğu hakkındaki bölümün, hazırlanan programın başına konması önerisinden ibaret kaldı. Kurucular önerimizi kabul ettiler ve programın başına 1 Aralık konuşmasının o bölümü alındı" (Aybar, 1988a: 177).

Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Aralık konuşmasından bir pasaja yer vererek kendisinin de esas meselesinin ne olduğuna işaret eder:

“Mustafa Kemal Paşa 1921 Aralığında: ‘...sırtüstü yatmak ve hayatını çalışmadan geçirmek isteyen insanların bizim toplumumuz içerisinde yeri yoktur, hakkı yoktur! O halde söyleyiniz efendiler! Halkçılık, toplum düzenini emeğine, hukukuna dayandırmak isteyen bir sosyal doktrindir. Efendiler! Biz bu hakkımızı korumak, bağımsızlığımızı güven altında bulundurabilmek için, toptan, milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı milletçe savaşmayı uygun gören bir doktrini izleyen insanlarız’ diye haykırıştı, ama bu çağrıyı artık kimse hatırlamak istemiyordu. Bunun bir ölüm kalım davası olduğu, ulusal bağımsızlığımızı ancak emperyalizm ve kapitalizme karşı savaşarak güvence altında bulundurabileceğimiz, altı çizilerek belirtilmiş olduğu halde, 1947’den beri iktidar ve muhalefet, Amerikan emperyalizminin güdümünde bir politika izlemek konusunda yarış halindeydi. Demokratlar, Amerika’ya teslimiyet politikasında en ileri giden iktidar oldukları halde, Yassıada davalarında kendilerine bu konuda tek bir soru sorulmamıştı. Bunun elbet bir anlamı vardı” (Aybar, 1988a: 179).

Yukarıda da belirttiğimiz doğrultuda ve bu pasajdan da anlaşıldığı üzere, Aybar Atatürk’ün “halkçılık” ve “bağımsızlıkçılık” vurgularını önemsiyor, Atatürk’e bu şekilde yaslanıyordu. Aybar’ın, TİP’in Genel Başkanı olarak duruşu da bu minvalde “bağımsızlıkçılık”la belirginleşecektir. Kızı Güllü Aybar’ın, babasının sosyalizme meyledişini “Kurtuluş Savaşı sırasında yetişmiş olması”yla³² açıklaması da önemli bir biyografik faktörü sunmaktadır. Aybar, Boğaz’da gördüğü işgal kuvvetleri gemileri neticesinde “tehlike altında olma” hissini derinden yaşamış ve siyasî arenada da, bağımsızlığın her an kaybedilebilir bir şey olduğu inancıyla hareket etmiştir. Yalnız bu da değil; savaş, o yıllarda yaşamış ve buna tanıklık etmiş insanlar için henüz çok taze olmasından ötürü, “her an yeniden olabilir” endişesini duyurmaktadır. Savaşlar, geçmişte kalmış/eski meseleler olarak değil; bugünün de yarının da temel meselesi olarak kavranır. Böylesi bir ortamda Türkiye’nin “topun ağzında” olmaması için tek şansı bağımsızlığını gözetmesidir; Aybar “Tam bağımsızlık yapısal bir sorundur. Varolmak ya da yokolmak sorunudur” (Aybar, 1988a: 178) diyerek ifade eder bunu. Ve ayrıca, dönemin sosyalist solunun baş aktörleri arasında “tam bağımsızlık” ilkesini tutarlı olarak savunan tek ismin Aybar olduğu da görülecektir.

Aybar’ın bağımsızlığın sağlanmasından ne anladığı hususunda ise, U2 Olayı ile ilgili yazdıkları açıklayıcı olacaktır. 1960 Mayıs’ında U2 Olayı yaşandığında, Aybar, İtalyan bir gazeteciye Türkiye gündemiyle ilgili verdiği bir röportaj sebebiyle Rami

³² “(...) en önemli şey nedir dersiniz: Kurtuluş Savaşı sırasında yetişmiş olması. Bana anlattıklarından hatırlıyorum, Boğaz’daki işgal kuvvetlerinin savaş gemileri onda müthiş bir travma yaratmış. Ve zannederseniz yıllar sonra anti-emperyalist düşüncelerine de kaynaklık etmiş. Kurtuluş Savaşı, babam için, Türkiye’ye özgü sosyalizmin, güler yüzlü sosyalizmin, insancıl sosyalizmin modeli. Yani halkın sahiplendiği, halkın başlattığı, halkın inandığı bir savaşın başarıya ulaşacağı bilgisi ve inancı” (CNN TÜRK, 07.02.2016).

kışlasında nezaret altındadır. Bulunduğu koğuştta, DP protestocusu gençler de vardır. U2 olayı gazetelerden duyulduğu vakit, gençlerin bu konuyla hiç ilgilenmemiş olması Aybar'ı kederlendirir. Bu gençleri, ciddi meselelerden uzak/habersiz bulmaktadır. U2 Olayı ve gençlerle ilgili değerlendirmeleri, Aybar'ın esas meselesinin kavranmasına yardımcı olacaktır:

“Bizim topraklarımız üzerinde bir yabancı devlete, Amerika'ya ait bir üstten havalanan bir Amerikan uçağı, Sovyetler Birliği hava sahası içinde düşürölmüş ve casusluk yaptığı ortaya çıkmıştı. Gene ortaya çıkmıştı ki, bu uçuştan bizim hükümetin haberi yoktu, ya da bu gibi uçuşlara önceden izin vermişti, ya da göz yummakta idi. Bunun ulusal egemenlik haklarımızla bağdaşmadığı, ulusal bağımsızlığımıza ters düştüğu açıktı. Ortaya çıkan ikinci gerçekte de, bu olayın dünyada gerginliği arttırdığı, benzer olayların dünyayı savaş tehlikesi ile karşı karşıya bırakacağı ve böyle bir durumda Türkiye'nin topun ağzında olacağı idi. (...) Gençler bu gerçekte görmüyorlardı. Kurtuluş Savaşının yarattığı bağımsız Türkiye, artık bağımlı bir öлке, emperyalist Amerika'nın ileri karakolu durumuna düşürölmüştü. (...) 1947'den beri iktidarı ve muhalefetiyle izlenen *teslimiyet politikası* ulusumuzun bağımsızlık konusundaki duyarlığını iyice körleştirmişti. Ulusal bağımsızlık sözcüğu gerçekte politikacıların dilinden düşmüyordu. Ama bu, kazanılmış ve artık kaybedilmesi olanaksız, ulusal bir niteliğimiz olarak gösteriliyordu. Ulusal bağımsızlık terimi gerçekte içeriğini kaybetmiş, bayramlarda övünç vesilesi olan bir sözcük haline gelmişti. (...) O yıllarda yaşamış olanlar gene de bir şeyler ansıyorlardı; ama gençler! Gençler için bu iki sözcük bir politik terimden ibaretti. (...) Bağımsız yaşama hakkını canımız pahasına kazandığımız günler 40 yıl geride kalmıştı. Atatürk ölmüş, onun *İstiklâl-i tam* öğretisi unutulmuştu artık. Artık onun en yakın arkadaşları bile Türkiye'yi Amerika'nın bir ileri karakolu haline getirmiş olmanın onurunu (!) aralarında paylaşamıyorlardı. Bundan dolayı Rami'deki genç insanları suçlamak haksızlık olurdu elbet. Ama ne olursa olsun U2 olayının hiçbir tepkiye yol açmamış olması karşıısında kahırlanmamak elde değildi” (Aybar, 1988a: 23-24).

Bağımsızlık teması 1960'lar Türk sosyalist solunun kavram dağarcığında baskın bir yer işgal etse de, Aybar'ın bağımsızlık vurgusu içlerinde en tutarlı veya samimi olanıdır. Samimidir, çünkü Aybar bağımsızlıktan yalnızca “devletçi kalkınma”yı veya Amerikancı politikalardan özgürleşmeyi anlamaz; Aybar dış politikada ne ABD ne Sovyet izi sürmeye gönüllü olduğu gibi, iç politikada da halkın üzerinde bir yönetici sınıfın tahakkümünden yana değildir. YDH ve MDD çizgisi millî meselelerdeki iyileşmeler için ısrarla bağımsız kalkınmaya vurgu yapsalar da, onlar Sovyet öncölüğüne kapıları kapatmıyorlardı; ayrıca hedefledikleri devrimin, bir “küçük-burjuva radikalleri” zümresi tarafından yukarıdan aşağıya gerçekteleşeceğini öngörüyorlardı. Aybar'lı TİP'te de tüm iyileşmeler bağımsızlıkçı politikalara bağlanıyordu ancak bu “tamamen” bağımsızlığı ifade ediyordu; Aybar'lı TİP'in “Türkiye'ye özgü sosyalizm” sloganında Sovyet öncölüğünü kabul etmediklerinin iması vardı. Nitekim TİP içinde bölünmeyi yaratan da bu slogan olacaktı.

TİP'in ilk yılına dönecek olursak, bu dönemde Aybar'la görüşmeyi, sohbet etmeyi sürdüren kurucular 1961 seçimlerine girmek istediklerinde Aybar onlara beklemelerini

salık verir. Seçimlere girmeden önce halka kendilerini tanıtmaları ve kabul ettirmeleri gerektiğini ifade eder. Böylece TİP 1961 seçimlerine girmez.

1962 yılının 1 Şubat'ını 2 Şubat'a bağlayan gece yarısı, TİP kurucuları Aybar'ın kapısını çalarak, "Oy birliği ile karar aldık: Genel Başkanlığı kabul etmeni istiyoruz" (Aybar, 1988a: 203-204) derler. Aybar, "Bir solcunun TİP'e başkan olmasına göz yummazlar. Bildiğiniz gibi, hakkımda komünizm propagandasından açılmış iki dava var. (...) Önemli bir adım attınız, yazık olmasın" (Aybar, 1988a: 204) dese de, kurucular kararlıdır. Netice itibariyle teklifi kabul eden Aybar'ın yedi yıl sürecek TİP Genel Başkanlığı görevi başlamış olur. Aybar'ın TİP Genel Başkanı olması, toplumcu/sosyalist aydınlar tarafından memnuniyetle karşılanır; "parti şimdi parti olmuştur".³³ Bundan sonra, Aybar'lı TİP aydınlar tarafından ilgiyle izlendiği kadar, üniversite gençliğinin de çekim merkezi olur. Aybar'ın Genel Başkan olmasından sekiz ay sonra, ilk TİP Gençlik Kolu İstanbul'da kurulur.³⁴

Aybar'ın Genel Başkan olarak ilk icraatı tüzük değişikliğidir. 1962 yılı Nisan'ında kabul edilen tüzüğün, partinin karakter ve amacını bildiren ikinci maddesi, onun aynı zamanda programının da temelini teşkil edecektir:

"Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (ırgat ve küçük köylülerin, aylıklı ve ücretlilerin, zanaatkarların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen, siyasî teşkilatıdır" (TİP, 1962: 5).

Partinin karakterini belirten "kanun yolundan iktidara yürüyen siyasî teşkilat" ifadesi, 1968 yılında 3. Kongre'den sonra değiştirilerek, yerini "demokratik, bağımsız, sosyalist örgüt" ifadesine bırakır. Ayrıca parti 1968 itibariyle, "Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında" değil, "Türkiye işçi sınıfının ve onun tarihi ve bilime

³³ Feyizoğlu bu tepkiyi şöyle aktarıyor: "O dönem aydınların, yazarların, sanatçıların, gazetecilerin Cağaloğlu'nda gittiği 'İkbal', 'Büyük', 'Meserret' kahvehaneleri vardır. Zaman zaman İkbal Kahvehanesine uğrayan Nurer Uğurlu, Orhan Kemal ve yakın çevresiyle günün olaylarını konuşur sohbet eder. Kemal Sülker, o dönem Orhan Kemal'in kızıyla evli ve TİP Genel Sekreteridir. (...) Kemal Sülker, İkbal Kahvehanesine bir uğrayışında, 'Mehmet Ali Aybar'ın TİP Genel Başkanlığını kabul ettiğini' söyler. Bu habere müthiş sevinen eski toplumcular ve sosyalistler, masaya ellerini vurarak 'Şimdi parti, parti oldu' der" (Feyizoğlu, 2015: 100).

³⁴ TİP'in gençlik kollarını kurmak niyetiyle Aybar'ın yanına giden öğrenciler, Aybar tarafından derhal kabul edilmez; Aybar kendisine başkanlık teklifinde bulunan kuruculara "iyi düşünün" dediği gibi, öğrencilere de "Gençler! Bu beni sevindirir ama size şunu söyleyeyim. Partili olmak zordur. Hele bizim partili olmak çok zordur" (Feyizoğlu, 2015: 101) şeklinde uyarıda bulunur. Gençlerin "Hocam! Elbette biliyoruz. TİP ne Halk Partisi'ne ne öteki partilere benzemiyor. Bunu biliyoruz. Abilerimiz bizi uyardılar. Sizinle çalışmaya bilerek geliyoruz" yanıtına karşılık Aybar yine "Gençler, iyice düşünün taşımın ondan sonra gelin" der (Feyizoğlu, 2015: 101). Netice itibariyle gençler kararlıdır ve "İlk TİP Gençlik Kolu 28 Ekim 1962 Pazar günü İstanbul'da, daha sonra Adana, Ankara, İzmir ve Gaziantep (Temmuz 1963)'de kurulur" (Feyizoğlu, 2015: 99).

dayanan demokratik öncülüğü etrafında” toplandığını da belirtir. Bir diğer değişiklik de kimlerin örgütü olduğu konusunda yapılır: TİP yeni şeklinde “bütün emekçi sınıf ve tabakaların” değil, “onunla [işçi sınıfıyla] kader birliğinin bilinç ve mutluluğuna varmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların” örgütüdür artık. Bu kavram tercihlerindeki değişikliğin sebeplerini açıklamadan önce, 1968 tüzüğünün söz konusu maddesine yer verelim:

“Türkiye İşçi Partisi, Türkiye işçi sınıfının ve onun tarihi ve bilime dayanan demokratik öncülüğü etrafında toplanmış, onunla kader birliğinin bilinç ve mutluluğuna varmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (ırgatların, topraksız ve az topraklı köylülerin, zanaatkârların, küçük esnafın, aylıklı ve ücretlilerin, dar gelirlili meslek sahipleri ile ilerici gençliğin ve aydınların) demokratik, bağımsız, sosyalist örgütüdür” (TİP, 1968: 3).

Burada yapılan değişiklikler 1965 sonrası sosyalist solun hâkim atmosferiyle ilgilidir. Sosyalist solda yükselişe geçen teori tartışmaları, TİP’in, işçi sınıfına atfettiği öncülük rolünün altını “teori” ile çizmesini gerektirmişti. Bu anlamda, programlarını bilimsel sosyalizme aykırı olmadığını savunma dönemindeydiler. Türk yerine Türkiye işçi sınıfı denmesi, elbet “Türk”ün kısıtlayıcı “Türkiye”nin kapsayıcı görünmesindedir. “Onunla kader birliğinin bilinç ve mutluluğuna varmış” olanların vurgulanması ise, o dönemde yükselişte olan MDD teziyle ayrımı belirtmek içindir. Sosyalist bir devrimden önce “asker – sivil aydın zümre” öncülüğünde bir millî demokratik devrim öngören geniş bir MDD’ci kitlenin varlığı, TİP’lileri “bütün emekçi sınıf ve tabakaların” ibaresini bu yönde değiştirmeye itmiştir. Parti, “herkesin” değil, yalnız işçi sınıfıyla “kader birliğinin bilinç ve mutluluğuna varmış kimselerin” partisidir. Nitekim, MDD tezi “işçilerin düzenini” kurma niyetinde olduğunu ifade etse de, bunu “işçilerle birlikte” yapma gayretinde olmadığı için, işçi sınıfının “kader ortağı” değildir. Son olarak “demokratik, bağımsız, sosyalist örgüt” ifadesinde; “demokratik” kavramı partinin stratejisi üzerinde ısrarlı vurgu için, “sosyalist” ifadesi artık resmî şekilde dile getirmekten çekinmedikleri için, “bağımsız” kelimesi ise partinin sağcılar tarafından “Moskova’dan emir aldığı” yönünde ve solcular tarafından da “TKP’nin bir devamı olduğu” yönünde maruz kaldığı suçlamalara karşı bir savunma amacıyla kullanılır (Aren, 1993: 50).

Partinin amacına gelince; TİP, işçi sınıfını ilerlemenin itici gücü haline getirmek üzere aydınlatmayı, bu yolla işçi sınıfının egemenliğinin sağlanmasıyla da büyük toprak sahiplerinin her türlü menfiliğe yol açan nüfuzlarını önlemeyi, devletçilikten yana kalkınma politikalarını izlemeyi, yani özetle ileri bir toplum düzenine demokratik yoldan

ulaşmak adına faaliyet yürütmeyi görev bildiğini ifade eder.³⁵ Bu amaca hizmet üzere planladıkları adımlar ise şöyledir:

- “a) Ulusal ekonomide kilit taşı vazifesi görenlerden başlayarak ve ekonomik kalkınma ve ilerlemenin gerekli kıldığı bir sıra izleyerek, büyük üretim ve mübadele araçlarını devletleştirmek;
- b) Kurulmamış temel sanayi kollarını devlet eli ile, devlet malı olarak kurmak ve işletmek;
- c) Topraksız veya az topraklı köylüyü topraklandırmak ve en yeni araçlarla, en ileri teknikle donatarak, en verimli işletmecilik sistemi içinde (devlet numune çiftliklerine, üretim kooperatiflerine ve özel işletmeciliğe yer veren bir sistem içinde) çalışmasını sağlamak; şehirle köy arasındaki, köyün geri kalmasına sebep olan temel ayrımları gidermek;
- ç) Sanayi ve tarımda kalkınıp ilerleme, belirli bir eğitimden geçmiş emek gücüne ve kadrolara ihtiyaç gösterdiğinden, genel ve teknik eğitimi ekonomik kalkınmaya paralel olarak ivedilikle yaymak ve ilerletmek;
- d) Ekonomik kalkınma ve kültürel ilerleme birbirini karşılıklı olarak etkilediğine ve amaç sadece üretimde verimi arttırmak olmayıp, kafa işçiliği ile kol işçiliği arasındaki ayrımları kaldırarak, bütün yurttaşların kişiliklerinin sonuna kadar geliştirmelerini sağlamak olduğuna göre, halk yığınlarının yaratıcı güçlerini açığa çıkaracak kültür çalışmalarına hız vermek; yurt ölçüsünde kültür merkezleri kurmak;
- e) Herkesi iş-güç sahibi etmek; işsizliğe kesinlikle son vermek ve ulusal gelirin dağılımında emeğe göre gelir ilkesini hâkim kılmak; yani herkese yaptığı işe göre ücret, aylık ve gelir sağlamak;
- f) Ulusal varlığımızı ve bağımsızlığımızı her şeyin üstünde tutan ve bütün devletlerle eşitlik içinde dostluk münasebetleri kurmayı amaç bilen, Birleşmiş Milletler Anayasasına bağlı, Kurtuluş Savaşı Türkiye’ sine yaraşır, barışçı bir dış politika savunmak; (...) Ve İNSANIN İNSAN TARAFINDAN SÖMÜRÜLMESİ SİSTEMİNE SON VERİP, Türkiye’yi, halkı artık yurt işlerinde gerçekten söz ve karar sahibi olan ve kardeşçe dayanışarak, işbirliği ederek, hürriyet ve eşitlik içinde, her bakımdan insanca, dopdolu yaşayan, medeniyeti ve kültürü ileri, tam bağımsız, insanlığın hizmetinde, barışçı, tam demokratik bir ülke haline getirmektir” (TİP, 1964a: 4-5).

TİP’in iktidara geldiği zaman atacağı adımlar, bu minvalde ağırlıklı olarak devletçilik ilkesine dayalı iktisadî kalkınmayı hedef alan adımlardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, TİP programı, *Yön*’ün çıkış “Bildiri”sinde ifade ettiği hedeflerden çok da farklı değildir. Bütün sosyalist nitelikli hareketler, Türkiye’nin az gelişmişlikten kaynaklanan bir buhran içinde olduğunu, endüstrileşmesinin büyük önem arz ettiğini kabul ediyordu. Nitekim TİP Programı’nda da “Türkiye’nin gelişmesi, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması davasının, her şeyden önce bir ekonomik kalkınma işi olduğunu, bugün artık herkes kabul etmektedir” (TİP, 1964a: 18) deniyordu. Aybar, Genel

³⁵ “İşçi sınıfının ve bütün emekçi halk yığınlarını eğitip aydınlatarak, ulusal kalkınma ve ilerlemenin bilinçli kuvveti haline getirmek; Anayasa teminatı altında olan hak ve hürriyetine sahip çıkacak işçi sınıfının ve emekçi halk yığınlarının, yurt işlerinde söz sahibi olmasını sağlamakla, büyük toprak sahiplerinin ve şehirli büyük sermayecilerin, demokratik rejimi aksatan, ekonomik kalkınmayı, sosyal ve kültürel gelişmeyi frenleyen, sosyal adalet ve güvenliğe karşı koyan, zararlı nüfuz ve hakimiyetlerini önlemek; Sanayileşmeye öncelik veren, planlı, emekten yana ve emekçi halk yığınlarının iştiraki ile işleyen bir devletçiliğin, ulusal ekonomide, sosyal ve kültürel hayatımızda düzenleyici ve yönetici temel kuvvet olmasını sağlamak; Özel sektörü, ulusal ekonominin genel plana bağlı yararlı bir kesimi haline getirmek; Ve böylece siyasî demokrasiye ekonomik ve sosyal bir öz kazandırarak, daha ileri bir toplum düzenine demokratik yoldan geçiş şartlarını hazırlamak (...)” (TİP, 1968: 4).

Başkanlığı kabul etmesinin ardından yaptığı basın konuşmasında da “Türkiye hızla endüstrileşmelidir. Tarım da ancak kuvvetli bir endüstri temeli üzerinde ve ileri teknikle, ihtiyaçlarımızı karşılayacak seviyeye ulaşabilir. Tam bağımsızlığın; bilim ve tekniğin ilerlemesinin şartı da budur” (Aybar, 1968: 195) diyordu. Ancak *Yön* çizgisiyle farkını ortaya koyan stratejik yönelmeyi de hemen ardına ilave ediyordu: “Fakat bütün bunlar, çalışan halk kütleleri yurt işlerinde söz ve karar sahibi olacak şekilde politik bir kuvvet haline gelmeden gerçekleşemez” (Aybar, 1968: 195). Daha önce de belirttiğimiz gibi, YDH çizgisi, “halkın söz ve karar sahibi olması”nı, devrimden sonrasına teslim ediyordu.

Türkiye, dışa bağımlı olmaktan kurtulmalı, kendine yeten bir ülke konumuna yükselmeliydi; bunun için sanayileşmesi -ama devletçilik ilkesi doğrultusunda bağımsız şekilde sanayileşmesi- elzemdi. Sosyalistler, bu devletçi kalkınmaya, “kapitalist olmayan kalkınma”, bir adım sonrasında da “sosyalist kalkınma” adını veriyorlardı. Sonlara doğru ise “millî devrimci kalkınma” dendiği olmuştu. Farklılaştıkları nokta: Bir kısmı, devletçi ilkeler doğrultusunda kalkınmayı mümkün kılacak siyasî düzenin (sosyalizmin), geçmişteki “devrimci” hamleler örnek alınarak yukarıdan aşağıya gerçekleşebileceğini savunuyor; bir kısmı ise, 1960 sonrasında yapılan seçimlerin sonuçları muvacehesinde, halkın desteği sağlanmaksızın tepeden gerçekleştirilmeye çalışılan hiçbir yenilikçi hareketin mayasının tutmayacağına inanıyordu. Aybar “halkın eğilimine saygı göstermedikçe sosyalizm kurulamaz” demektedir:

“Halkımız kuşaklardan beri tepeden inme merkezîyetçi, eli sopalı ceberut Osmanlı tipi devlet anlayışı ve yönetiminden çok ıstırap çekmiştir. Bundan dolayı da tepeden inmeciliğin her çeşidine karşıdır. Demokratik oy hakkına sahip çıkmıştır. Halkın bu isteklerine, bu eğilimine saygı göstermedikçe sosyalizm kurulamaz. Kaldı ki tepeden inme sosyalizm yoktur, olamaz. Tepeden inmecilik, halkın felsefesi halkın ekonomik sosyal ve politik düzeni demek olan sosyalizm ile asla bağdaşmaz. Tepeden inmecilik sosyalizmin red ve inkârı demektir” (Aybar, 1968: 612).

Burada ayrımı belirleyen husus 14 Mayıs, 27 Mayıs ve akabindeki seçim sonuçlarının nasıl okunduğuydu. YDH – MDD çevresi için 14 Mayıs 1950 bir karşı-devrimdi; 27 Mayıs bu karşı-devrimle hâkim konuma gelen “emperyalizmin yerli ortaklarının iktidarına kısa süre ara ver”mişti³⁶, akabinde yapılan seçimlerde Menderes çizgisinin galip gelmesi ise gösteriyordu ki demokratik rejim emperyalist – komprador – ağa ittifakının hakimiyetine yaramaktadır ve “bozuk”tur; bu minvalde de “Filipinler demokrasisi” veya “cici demokrasi” denilerek yerilir. TİP grubuna göre ise; 14 Mayıs halkın “geleneksel iktidar”a karşı çıkışı, 27 Mayıs ise “*Devleti Yönetenler Sınıfının*,

³⁶ Bu *Aydınlık Sosyalist Dergi*’nin ifadesidir (ASD, 1971: 276-277). Ancak *Yön*’ün görüşü de -daha önce incelediğimiz üzere- bundan farklı değildir.

devletle özdeşleşmiş Bey takımının bir karşı saldırısıydı” (Aybar, 1988a: 174). 1961 seçimlerinde çoğunluk oyu AP ile YTP’nin almış olması, yani Menderes’in asılmasının DP çizgisinin iktidarına son verememiş olması, halkın iradesine sahip çıktığını göstermesi açısından olumlu gelişmelerdi:

“Devrik iktidarın mirasçılara oy vermeyi tasarlayanları 27 Mayıs’ın düşündüreceğini hesap edenlerin aldandıkları, çok geçmeden ortaya çıktı. Önce Anayasa oylamasının sonuçları bir soğuk duş oldu; ardından genel seçimler, demokrat eğilimli yurttaşlarımızın, her şeye karşın, çoğunlukta olduğunu ortaya koydu: Anayasa’ya hayır diyenlerin oranı %40’a yaklaştı. Genel seçimlerde AP ile YTP (%38,8 + %13,7) geçerli oyların %48,5’ini aldılar. (...) Bu sonuçlar, demokrasi hesabına sevindiriciydi her şeye karşın: Demokrat Parti’ye oy vermiş olan yurttaşlar oylarına sahip çıkmışlardı” (Aybar, 1988a: 173).

Avcıoğlu, sandıktan her seferinde DP çizgisinden yana sonuçlar çıkmasından ötürü demokrasiye inanmıyordu. Aybar için ise “her seferinde aynı sonuçların çıkması” Türkiye’de demokrasinin yerleşmesi adına sevindirici gelişmelerdi. 1950’de DP’nin ezici oy çokluğuyla iktidara gelmesi, ardından ’61 Anayasası’na %40’a yakın hayır oyu verilmesi ve 27 Mayıs sonrası yapılan seçimlerde de oy çoğunluğunu DP mirasçılarının alması, Aybar için “halkın kendi iradesine vefa göstermesi” (Aybar, 1988a: 181) anlamını taşıyordu. Bunların yanısıra 1960’larda baş veren işçi hareketleri de Aybar’ı oldukça heyecanlandırmıştı:

“Türkiye tarihinde eşine rastlanmayan olaylar oluyor; bizleri umutlandırıyor: Emekçiler sanki birden yüzlerce yıllık uykularından uyanmışlardı. Alışılmadık hareketler oluyordu. Yurdun her yanında işçiler kıpırdanıyordu. Haklarını almak için mitingler, yürüyüşler, toplantılar yapıyorlar; yeni sendikalar kuruyorlardı. Ve kuşkusuz tabanda görülen bu hareketlerin en önemlisi, işçilerin tarihimize ilk kez bir siyasal parti kurmuş olmalarıydı. (...) 1961 yılı, işçilerin Saraçhane başında yaptıkları dev mitingle sona ermişti. (...) Alanın, camiye yakın bir yerine bir de kürsü konmuştu. Kürsünün karşısında dev bir resim vardı. Bez üzerine yapılmış bir resim: Tulumlu bir işçi, elinde Türk bayrağı, çevresinde kravatlı beylerin yer aldığı bir masaya yumruğunu vuruyor ve BİZİM DE SÖZÜMÜZ VAR! diye haykırıyor... *Bizim de sözümüz var!* sözleri beni çok etkilemişti. (...) Türkiye İşçi Partisi’nin kurulmuş olması, o gün bir kat daha anlam kazanmıştı gözümde. Türkiye 10 yıl öncesinin Türkiye’si değildi; 1930’ların Türkiye’si hiç değildi. Halkımız artık haklarına sahip çıkıyordu” (Aybar, 1988a: 190-191).

Dolayısıyla Aybar’ın hedeflediği sosyalist dönüşüm, halkın desteğiyle gerçekleştirilecekti. Aybar, halkın TİP’i kendi partisi olarak gördüğü, benimsediği takdirde iktidara taşıyacağına inanıyor ve bu yüzden seçmene TİP’in “derdini” anlatmak üzere yoğun mesai harcıyordu. İktidar olamasa da, nihayetinde Türkiye İşçi Partisi, bir sosyalist sol parti olarak, üstelik “komünizmle mücadele” pratiklerinin revaçta olduğu bir ortamda komünizm suçlamalarına maruz kalan bir parti olarak, Türkiye tarihinde görülmemiş bir başarı elde etmişti. Bunu da, halkla/seçmenle ve üniversite gençliğiyle kurabildiği diyaloga borçluydu. 1965 seçimi öncesi radyodan seçmene seslenen partililer (çoğunluğu hukukçu/avukat, akademisyen, yazar, gazeteci, doktor, sendikacı), halkın sıkıntılarını dışardan/uzaktan, soğuk bir gözlem sonucu gibi değil; içeriden/yakından,

sıcak bir gözlem sonucu elde edilmiş gibi dile getirirler. Seçmenin problemlerini, taleplerini, ihtiyaçlarını ve TİP'in bunlara nasıl çözüm bulacağını anlatırken; kürsüden konuşan bir siyasetçinin resmî/soğuk/uzak dilini değil, bir “komşu”nun samimi dilini kullanırlar. Örneğin Orhan Aarsal şöyle seslenir:

“İşçim, köylüm, esnafım, dar gelirli kardeşim, genç arkadaşım! Etme eyleme gel beni dinle. Bu böyle gitmez. Saçı bitmemiş yetimin acısını dindirmek lazım. Sana ev, yemek, su, ışık yakacak lazım. Sana okul, doktor, ilaç lazım. Sana iş, sana toprak lazım. 70 bin dönüm toprağı yalnız bir adam elinde tuttukça, traktör seni ağanın toprağından kovdukça, sen sırtında yorgan, yollara düşer, gurbette iş arar, sefil olursun. Köyünde Fadimen hasretinden kavrulur, Tosun'un acından ölür” (TİP, 1964b: 17).

Yanısıra Niyazi Ağırnaslı, “Alıştığımız seçim konuşmaları yanında üç günden beri yepyeni bir ses dinliyorsunuz. Sizden olanların, sizin dertlerinizi dile getirenlerin cesur ve yiğit sesini” (TİP, 1964b: 20); Tahir Öztürk, “Bu ses çalışanların, alın terini ekmeğine katık eden, nasırlı elleri ile bu vatani yaratacak, (...) kafa ile kolun bir arada, sizden, sizin içinizden, sizlerle çile dolduranların kurup geliştirdiği Türkiye İşçi Partisinin sesidir” (TİP, 1964b: 26); İbrahim Çetkin, “Tenceresinde et mi kaynar, dert mi belli olmayan ev kadını, aybaşıda bakkal kasap borcunu nasıl ödeyeceğini bilemeyen işçi, memur, dar gelirli yoksul yurttaş, (...) kendi öz partinin, Türkiye İşçi Partisi'nin sesini bir defa daha dinle” (TİP, 1964b: 37) diyordu. Partinin bir diğer önemli söylevi, “Doğulular” üzerineydi. TİP başından itibaren “Doğu sorunları” başlığını gündemde tutmuş; Doğu illerinde örgütlenmeye, bölgeye has sorunları dile getirmeye dikkat etmiştir. Seçimlere giderken seçmene radyodan seslenen Şekibe Çelenk, iktidarın “planlı bir döneme giriyoruz” şeklindeki övünmesini şöyle tenkit eder: “Doğu'nun yoksulluktan kıvranan halkına, Diyarbakırlılara, Antepçilere, Bingöllülere, Vanlılara kulakları tıkayıp bütün yatırımları üç büyük şehre yapmak da plân icabı mı?” (TİP, 1964b: 34) Yanısıra Diyarbakır Belediye Başkan adayı T. Z. Ekinci “Doğulu kardeşler”ine şöyle seslenir:

“Doğulu kardeşlerim, 1946'dan bu yana miting meydanlarının en hararetli hatipleri sizleri doğu kalkınması edebiyatıyla avutmaya çalıştılar. Doğu'da bankaların dağıttığı ziraî krediler ve devlet eli ile yapılan sulama tesisleri sizin kalkınmanız için yapılmış hizmetler olarak sayıldı. Aslında bu hizmetler başınızda bulunan ağalara yapıldı ve onların ekonomik ve siyasal yönden güçlenmelerine yaradı. Doğulu köylü kardeş, sense hayatın boyunca yoksulluk ve ölümle boğuşmaya mahkûm kaldın. Mağara misali barınaklarda hayatın çilesini doldurarak, yiyeceğin ekmeğin miktarından, gelinlik kızının evlenmesine ve oy vereceğin partinin tayinine kadar her şeyinle, daima tabi olduğun ağanın iradesine bağlı kaldın. Doğu kalkınması denemeleri ağanı daha çok zenginleştirirken sen daha çok sefalete ve daha çok bağlı duruma düştün. (...) Türkiye İşçi Partisi topraksız ve toprağı yetmeyen yoksul köylüyü toplandıracaktır. Pamuk ağalığına, pirinç ağalığına, tütün ağalığına, fındık ağalığına, portakal ağalığına, hayvan ağalığına son verecektir. (...) Aracıların, elçilerin, dayıların hakimiyetine son verilecektir. Tarım işçilerinin ücretleri düzenlenecek ve tarlada çamurlu su içmeleri önlenecektir” (TİP, 1964b: 48-52).

“Doğu sorunu” ilkin Aybar'ın 1963 yılında Gaziantep'te yaptığı konuşmasında yer alır: “Bir büyük meselemiz var: Doğu ve Güney-Doğu illerimizde daha çok Kürtçe

ve Arapça konuşan Alevî mezhebinden milyonlarca vatandaşımız yaşıyor. Bunun doğurduğu çetin meselelerle karşı karşıyayız” (Aybar, 1968: 281) diyerek, bu çetin meseleleri çözenin “ihmal edilemeyecek bir yurt vazifesi” olduğunu ifade eden Aybar, dönemine göre “cesur” sayılabilecek bir hamle yapmış oluyordu. Nitekim Partiler Yasası, Türkiye Cumhuriyeti’nde “millî veya kültür farklılıklarına dayanan azınlıklar” bulunduğunu ifade etmeyi yasaklıyordu. Böylesi bir ortamda TİP bu tavrıyla, Kürt aydınlarına meşru siyaset yapma alanı da açmış oluyordu. Zaman içerisinde TİP’li Kürtler, TİP içerisinde “Doğulular” adı verilen bir grubu oluşturdular ve 1967-1969 arası “Doğu Mitingleri”ni gerçekleştirdiler.³⁷ Bu mitinglere dair Tanıl Bora sloganlar üzerinden derli toplu bir özet sunar:

“Slogan repertuarı, mahrumiyete isyanı ve kalkınmacı talepleri yansıtır: ‘Batı’ya medeniyet, Doğu’ya cehalet, neden?’, ‘Bize mağara onlara villa’, ‘Batı’ya fabrika yol, Doğu’ya komando, karakol.’ Bu sonuncu slogan, eşitsizlikle beraber devletin baskı politikasına tepkinin beyanıdır. ‘Bazuka değil fabrika istiyoruz’, ‘Jandarma değil öğretmen istiyoruz’ sloganlarıyla da yükselen bir tepkidir bu. ‘Ağa, şeyh, komprador üçlüsüne paydos’ sloganı, TİP’in ve sosyalist Kürtlerin gönlüne göredir. ‘Doğulu, kanuni hakların için çalış, didin. Hak istemekle birlik bozulmaz’ sloganı Aybarcı vatandaşlık onuru ve özgürlük söylemini temsil eder” (Bora, 2017: 843).

Tekrar 1965 seçimlerine hazırlık sürecine dönersek; Aybar’ın Genel Başkanlığı kabulünden sonra aydınların ve üniversite öğrencilerinin çekim merkezi haline gelen TİP, seçim propagandaları sürecinde de çalışan-çalışmayan seçmenin ilgisini çeker, sempatisini ve desteğini kazanır. Tüm bu propagandaların neticesinde, Türkiye İşçi Partisi 1965 seçimlerinde oyların %2,9’unu alır. Yürürlükteki millî bakiye sistemi sayesinde, Meclis’e 15 milletvekiliyle dahil olan TİP için esas zorlu dönem başlar.

TİP’in meclise girmesiyle beraber, sosyalist sol muhitin diğer kanatları için TİP’in önemi artmış olur. Meclis’te yer edinmiş olmasının önemi bir yana, sosyalist sol hareketin en kritik bileşeni olan üniversite gençliği de TİP’ten yanadır. Üstelik şimdi, 1965 Aralık’ında, Ankara Üniversitesi’ne bağlı beş fikir kulübü bir araya gelerek Fikir Kulüpleri Federasyonu’nu kurmuş, böylelikle öğrenci hareketi önemi artırmıştır. Bu dönemde, TİP’in stratejisiyle uyum içinde olmayan Yön çevresi ve “eski tüfekler”in, ayrı bir siyasî parti kurarak örgütlenmeleri TİP’e alternatif bir güç oluşturmayacağı, TİP’in yanında dikkat çekemeyeceği için, bu çevrelerin izleyecekleri yol TİP’in çizgisini kendi çizgilerine doğru çekmeye çalışmak olacaktır. Bu da partiyi içten fethetmeye çalışmak

³⁷ “1967 Kasımında yapılmış olan bu mitinglere katılmak için Aybar, Boran, Tarık Ziya Ekinci ve diğer bazı yöneticilerden oluşan TİP heyeti, Diyarbakır, Siirt, Van, Hakkâri, Ağrı, Kars, Erzurum, Tatvan, Başkale, Erciş, Patnos, Iğdır, Ardahan, Pasof ve Sarıkamış’ı kapsayan 10 gün süren bir gezi yapmışlardır” (Aren, 1993: 120).

demektir. 1966 yılında yapılan senato seçimlerinin ardından (TİP genel seçimlerdeki %2,9'luk oy oranını, senato seçimlerinde %3,9'a çıkarır) *Yön*'de başlatılan “TİP Tartışmaları” ile, ileride yaşanacak ayrılıkların ilk çatırdamaları duyulmaya başlanır.

TİP'e yöneltilen eleştirilere geçmeden önce, değinilmesi gereken bir nokta, öğrenci hareketinin 1966 yılı itibariyle durumudur. *Yön* çevresinin, TİP'in çevresini kendi çizgisine çekme çabası ilkin öğrenci hareketi alanında kendisini gösterir. FKF kurulduktan sonra, *Yön* çevresi de benzer şekilde bir öğrenci hareketi örgütlemeye yönelmiştir. Yanısıra TİP'li öğrencilerle de görüşen Avcıoğlu, öğrencilerden umduğunu bulamaz.³⁸ Nitekim gençlik, Aybar'dan ve onun “halkçılığından” yanadır. FKF'nin ilk Genel Başkanı Hüseyin Ergün'ün askere gitmesiyle Genel Başkan olan Kudret Ulutürk, 1966 Ekim'i itibariyle FKF'nin “Aybarcı” çizgisini, eylemciliğe olan bakışını “Sosyalist Gençlik Eylemi” yazısında şöyle yansıtır:

“Sosyalist Gençler; yani bizler, Türkiye’de sosyalizmin halkla beraber kurulacağını biliyoruz. Halktan ayrı, temelden kopmuş davranışların, kavgaların bizlere, halkımıza yarar getirmeyeceği açıktır. Gençlik ve aydınlar yıllardır hep halkın karşısına çıkmış, onun giyinişini, yaşayışını yadırgamıştır, her zaman her çabasında ondan ayrı düşmüştür. Bugün bizim en büyük görevimiz, ‘züppe gençlik’, ‘boynu kravatlı aydın’ takımından ayrı olduğumuzu eylemlerimizle de halka gösterebilmektir. Halk, bu iki tabakaya daima karşı çıkmıştır. (...) Halk bunları ‘oy’una karşı çıkan insanlar olarak bilmektedir. Sosyalist gençler, bunların, kendilerinden ayrı olduklarını, kendilerinin daima halkla beraber olduklarını gösterebilmelidir. Bunun için göz önünde tutulması ve bundan sonraki eylemlerimizi buna göre sürdürmemiz gereken noktalar vardır. Bir kere, halkta, ‘oy’una karşı çıktığımız kanısını uyandıracak sokak gösterilerine, son günlerde olduğu gibi Başbakan veya Bakanları istifaya çağırmaya katılamayız. (...) Yapacağımız eylemler halkın gözünü dolduran, onu bir an olsun düşündüren eylemler olmalıdır. (...) Bu yolda verilen ilk eylem, Hüseyin Ergün ile Ahmet Arlı dostların Ankara’dan İstanbul’a kadar Çorumlu işçilerle beraber yürümeleridir. Üzerinde özenle durmamız gereken ikinci nokta, sosyalizmin halka verilecek bir lütuf olmadığıdır. Sosyalizmin halkla beraber ve hepimiz için kurulacağını bildiğimiz an ‘Bilimsel Sosyalizm’i biliyoruz demektir” (Feyizoğlu, 2015: 113).

Ancak FKF'ye hâkim olan bu çizginin ömrü uzun olmayacaktır. Bir yıl içerisinde kurulan yeni fikir kulüpleri ve gelen yeni üyelerle hızla genişleyen FKF'de muhalefet de hızla büyüyecektir. Bu muhalefetin, YDH – MDD çizgisiyle ilgisi ise aşikârdır. Nitekim eş zamanlı olarak *Yön*'de yürütülen “TİP Tartışmaları” -her ne kadar tartışmayı yürütenler teorik katkı sağlama amacı güdüyor gibi görünse de- TİP'e yönelik saldırıların fitilini ateşlemiştir. Tartışmaların öğrenci hareketini etkileyen önemli bir tarafı, Avcıoğlu'nun daha tartışmayı başlattığı ilk yazısında, TİP'in öğrenci hareketini “küçümsediğini”

³⁸ “YÖN dergisi çevresi, Ankara ve İstanbul’da bazı fikir kulüpleri kurdurarak bunları ayrı bir federasyon altında birleştirme çalışmaları yaparken, sola ve TİP'e sempati duyan gençlere de teklif götürür. Zülküf Şahin bu konuda şunları anlatmıştır: ‘Uğur Mumcu, Mümtaz Kotan ile beni Doğan Avcıoğlu’nun yanına götürdü. Kızılay’da Piknik Restoranın üst katında oturduk, konuştuk. Doğan Avcıoğlu, Türkiye’de gençlik teşkilatlarının artık yozlaşmış ve CHP’nin güdümünde olduğunu, yeni bir sosyalist gençlik teşkilatı kurulması gerektiğinden bahsetti. Avcıoğlu, kurulması düşünülen gençlik teşkilatının tüzüğünü hazırlamayı da üzerine almıştı. Fakat bir Hüseyin Ergün’le birlikte hareket ettik” (Feyizoğlu, 2015: 109).

yazması olur. Avcıoğlu “TİP’e Dair” yazısında, TİP’in “işçi sınıfı öncülüğü” ilkesinin hatalı bir politika olduğunu belirtiyor, arkasından ise şöyle yazıyordu:

“İşin garibi, işçiden kopuk ve işçi oyu üzerinde etkisiz sendika yöneticilerine bu imtiyazlar verilirken, TİP’in dayandığı en sağlam güç olan gençlik, bir sınıf teşkil etmiyor gerekçesiyle küçümsenmiştir. CHP’nin Kurultaydan sonra en yüksek organı olan Parti Meclisinde, gençlik kollarının iki temsilcisi yer almaktadır. TİP ise, gençlik kollarından gelen talebe rağmen, gençliğin parti organlarında temsilini reddetmiştir. Bir yandan bütün gücünüzü köklü değişikliklerden yana ‘zinde kuvvetler’den alacaksınız, öte yandan bu gücü küçümseyeceksiniz. Ortada bir tersliğin bulunduğu muhakkak” (Avcıoğlu, 1966a: 3).

Buna karşılık, TİP Ankara İl Gençlik Kolu Başkanı Atilla Sarp, iki hafta sonra *Yön*’de TİP’i savunacak; Avcıoğlu’nun “sosyalizmi uygulama alanındaki görüşlerine” katılmadığını bildirecek; ve ayrıca Parti’ye son zamanlarda akın eden öğrencilerin “bağımsızlık ve millileştirmeden bahseden sahte ilerici kuruluşlardan koparak” geldiklerini söyleyerek revaçtaki MDD tezi ile karşıtlıklarını ifade edecektir. Öğrencilerin küçümsendiği görüşüyle ilgili olarak ise şöyle yazacaktır:

“Ve bugün bu gençler, Türkiye İşçi Partisi’nin Türkiye’yi ileri ve yüzde yüz bağımsız bir ülke haline getireceğinin teminatıdırlar. Durum böyle iken Sayın Avcıoğlu’nun Partimizin gençliği sırf bir ‘sınıf’ kabul etmediği için önem vermediği iddiası şimdiden bu tartışmayı gençler arasında yanlış bir yola götürebilir. Yeni bir kuruluş olan Partimizin bugünkü durumu, gençliğin Parti içinde hukuki olarak tam bir organizasyonunu mümkün kılmamaktadır. Fakat Türkiye çapında örgütlerimize bakıldığı zaman genç arkadaşlarımızın bu örgütlerin kurulup yönetilmesinde ne derece sorumluluklar yüklendiği, görevler aldığı açıkça görülür” (Sarp, 1966: 2).

Nitekim Atilla Sarp’ın “korktuğu” TİP’in başına gelecek; zaman içerisinde MDD’ci gençlerin TİP ofislerine -şiddetli- baskınları gerçekleşecek; 1968’e gelindiğinde FKF içinde ve TİP’in yönetici katında başlayan bölünme (Aybar versus *Emek* grubu), 1969’a gelindiğinde, genel seçimlerin ardından Aybar’ın TİP’ten istifası ve FKF’nin Dev-Genç’e dönüşmesiyle son raddesini bulacaktır. Ancak işin ilginç tarafı, Atilla Sarp da “olmasından korktuğu” tabloda yerini alarak TGDF’nin Genel Başkanlığını yapacak ve bir zamanların TİP Gençlik Kolu Başkanı geriye dönüp baktığında TİP gençlik örgütünü “yönetimin ağzından çıkanı nimet sayan bir kukla gençlik yetiştirmeyi uygun gördükleri” yönünde eleştirecekti (Feyizoğlu, 2015: 127).

Ancak bu ayrışmalar üzerinde etkisi en kuvvetli isim Avcıoğlu değil, Mihri Belli olmuştur. “TİP Tartışmaları” döneminde Avcıoğlu esasen Belli’nin tezini savunmaya geçmiştir; yani TİP’in tezini güçten düşüren esas olarak Belli’nin canlandırdığı tezdır: Millî Demokratik Devrim tezi. Bu tezi sonraki bölümde detaylıca inceliyoruz. Ancak şimdi kısaca değinmek gerekirse; MDD tezi, Türkiye’de sosyalist bir dönüşümün yaşanması için gerekli şartların olgunlaşmadığını, sosyalizmin kurulması için gerekli olan “proletarya önderliğinin” mümkün olması için öncelikle demokrasinin “gerçekten”

işleyebilmesi gerektiğini, mevcut durumda demokrasinin “emperyalizm – komprador – ağa” ittifakının düzenini koruduğu için “yalandan” bir demokrasi olduğunu savunuyordu. Dolayısıyla devrimcilerin ilk görevi “millî demokratik devrim”di; asker – sivil aydın zümrenin yukarıdan aşağı köklü reformlar gerçekleştirerek “gerçek demokrasi”yi hâkim kılması için eyleme geçilmeliydi. TİP de bu durumda “demokratik yollardan iktidar olmayı” savunduğu için, yani demokrasinin işleyişine husumet gütmediği için, bu “bozuk düzenin koruyucusu” olmuş oluyordu. Kabaca bu şekilde özetleyebileceğimiz MDD tezinin sosyalist sola hâkim olduğu bu dönemde, “parlamentarist” kelimesi hakaret işlevi görmeye başlamıştı.

1965 sonrasında sosyalist soldaki baskın eğilimin değişmesinde tek faktör yoktur esasen, ancak tüm işleyiş el ele ve TİP’e yönelik gibidir. *Yön*’de başlayan “TİP Tartışmaları” ve bu tartışmalar aracılığıyla propagandasına başlanan MDD tezi ile, o dönemde yoğunluk kazanan çeviri faaliyetleri birbirini desteklemiş; TİP’e “teori” üzerinden yüklenilmeye başlanmıştır. Teori tartışmaları da esasen Marksizmle ilintili olmaktan çok, dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleşen sosyalist muhtevalı devrimlerin “taktik”leri üzerinden yapılmaktadır. Nitekim çeviri faaliyeti de bu devrimcilerin eserlerine yönelmiştir:

“1965’lerden sonra özellikle Latin Amerika, Afrika ve Vietnam’daki gerilla ve halk savaşlarını konu edinen eserler çok sayıda okurun dikkatini çekti. Çin ve Küba Devrimi’ni anlatan Mao Zedong ve Fidel Castro’nun eserlerinin yanısıra Che Guevara’nın anıları ve günlüğünün satışı önemli boyutlara ulaştı. Yeni yayınları izleyerek basan İnci ve Doğan Özgüden’in yönetimindeki Ant Yayınları özellikle Latin Amerika’daki devrimci mücadeleyi konu edinen kitapları basmakla ünlendi. Fransa’da bile pek çok yayıncının bir araya gelerek bastığı Brezilyalı devrimci Carlos Marighella’nın *Şehir Gerillası*, Victor Serge’in *Militana Notlar* ve Douglas Bravo’nun *Ulusal Kurtuluş Cephesi* adlı kitapları kısa bir süre sonra silahlı mücadeleye girişecek örgüt ve militanların ekipmanı oldu” (STMA, 1988: 2137).

Fikir Kulüpleri Federasyonu’nun, Türkiye Devrimci Gençler Federasyonu’na dönüşümündeki “devrimci” vurgusunun mahiyeti bu minvaldedir. Ve bu dönüşüm, sosyalist sol için kritik bir öneme sahiptir. Nitekim öğrenci hareketi, sosyalist sol hareketin en dinamik unsurunu teşkil ediyor; öğrenciler neredeyse mücadele orada oluyor, yani öğrencileri “kazanan”, tartışmayı kazanmış oluyordu denilebilir. FKF’nin kuruluşundan itibaren birkaç yıl içinde federasyon içinde güç kazanan MDD’ciler, esasen eylem yönelimli olmakla sivriliyorlardı. Bahsettiğimiz “eylem” tarzı ise; üniversite işgalleri, Amerikan arabalarına molotof kokteyli atmak, Amerikan binalarına saldırmak, ABD büyükelçisi Komer’in ODTÜ’de arabasını yakmak, 6. Filo askerlerini denize atmak gibi şiddet/vandalizm yanlısı bir karaktere sahipti. Ve bu doğrultuda MDD’ci öğrenciler,

TİP’li öğrencileri “pasifist” olmakla, eylemden kaçınmakla, devrimci olmamakla, “oportünist” olmakla suçluyorlardı. Yani; Belli, Avcioğlu ve çevreleri tarafından TİP yöneticilerine yöneltilen suçlamalardan öğrenciler de nasiplerini alıyorlardı.

TİP içindeki muhalefete gelecek olursak, 1966 yılı sonbaharında ilkin İstanbul’da (Olağanüstü Kongre) sonra Malatya’da (2. Büyük Kongre) düzenlenen kongreler muhalefet patlak verdiği kongreler olur. *Yön*’de “TİP Tartışmalarıyla” kendini gösteren bir muhalefet grubu ile arka planda partiyi ele geçirmeye yönelik çalışan Mihri Belli’nin çevresinde ayrı bir muhalefet grubu vardır. Ortak noktaları MDD tezini savunmak olur. Olaylı geçen Malatya kongresi ardından partiden MDD’cilerin tasfiyesi yaşanır. Ancak bu tasfiye ile konu kapanmayacaktır. MDD-YDH muhalefetinin öğrenci hareketinde güç kazanması bu noktada kritik önem taşır. Bu dönemde TİP’e yöneltilen eleştiriler “Sosyalist Devrim” tezi, tüzüğün 53. maddesi, Aybar’ın “Türkiye’ye Özgü Sosyalizm” – “Güler Yüzlü Sosyalizm” sloganları ve parti içinde “Aybarcılık” gibi konulardır.³⁹

MDD’cilerin (Yöncüler de bu sıra bu kanadın tarafındadır), Aybar’a “sosyalist devrim” hedefi üzerinden muhalefetinin özeti şudur: Aybar, “Bugün bir Millî Kurtuluş Hareketi içinde bulunuyoruz. (...) Türkiye şüphesiz ancak sosyalizm yoluyla kurtulacaktır” (Aybar, 1968: 390-395) diyerek millî kurtuluş mücadelesi (anti-empyralist savaşım demektir bu) ile sosyalist mücadeleyi “bir” mücadele olarak görüyordu; MDD’ciler de buna karşı çıkararak; millî kurtuluş mücadelesinin ayrı, sosyalist mücadelenin ayrı verileceğini savunuyordu. Onların tezi özetle; “sosyalizme geçişin belli

³⁹ Behice Boran o kongreyi şöyle anlatıyor: “Malatya kongresinden önce İstanbul’da yapılan ilçe kongrelerinden birinde, parti içinde bir muhalefet hareketinin oluşmuş olduğu ortaya çıktı. Malatya kongresinde bu gruptan olan delegelerin hazırlıklı, anlaşmış ve örgütlenmiş olarak kongreye gelmiş oldukları görüldü. Sözcüleri kongrede ‘Millî Demokratik Devrim’ tezini savundu. Konuşmacı ile dinleyiciler arasında karşılıklı atışmalar baş gösterdi. Kongre divan başkanı, kürsüdeki delegeye elindeki metni okumaya devam etmesini üç defa ihtar edip de sonuç alamayınca sözünü kesti, kürsüden indirdi. Okuduğu metin aynen, kısa süre önce *Yön* dergisinde delegenin imzasıyla ve kongrede okutulmayacağı görüşüyle yayımlanmıştı. *Yön* Malatya kongresine birkaç ay kala TİP’e karşı bir kampanya açmıştı. Muhalef delegasyonun asıl derdi, ideolojik tartışma yapmaktan çok Genel Yönetim Kurulu’nu ele geçirmektir. Bu başarılırsa, GYK tarafından seçilen Merkez Yürütme Kurulu’nu halletmek de kolaylaşacaktı. GYK için aday listesi tespit edip çoğaltmışlardı. Delegelerin kaldıkları otelleri geceleri ziyaret edip bu listeleri dağıtıyorlar, görüşmeler yapıyorlardı. Delegelerin ileri sürdükleri görüş, eleştiri ve önerilere yanıt olarak, MYK sözcüsü sıfatıyla yaptığım konuşma, hesaplarını boşa çıkardı. Seçimleri büyük çoğunlukla merkez listesi kazandı. *Yön* dergisi kongreye ilişkin yazısına ‘gladyatör’ alt başlığıyla benim resmimi de eklemişti. Kongreden sonra bu muhalefet grubu hakkında soruşturma yapıldı. Muhalefetin başını çekenler zaten açıkça ortadaydı. Bunlar 1950’lerdeki TKP davasında Mihri Belli yanında yer almış kişilerdi. Yapılan soruşturma ile muhalif grubun ardında Mihri Belli’nin yönlendirmesi olduğu anlaşıldı. Amaç, partiyi içinden fethetmektir. Biz bu olguları ne haysiyet divanına sevk yazısında, ne de bir başka parti belgesinde belirtmedik; kurullarda da sözünü etmedik. Ama MDD sorunu bununla kapanmadı. M. Belli üniversite gençliği içinde belli etkinlik ve destek kazandı, giderek MDD’cilik onun etkisi dışına da taşıdı” (Cumhuriyet, 9 Ağustos 1986).

başlı yasalara bağlı aşamaları vardır, Türkiye sosyalizme geçişin bir önceki aşamasında bulunmamaktadır, önümüzdeki aşama millî demokratik devrim aşamasıdır” şeklindeydi. Yani öncelikle, o güne kadar devrimler nasıl asker – sivil aydın zümre işbirliğinde yukarıdan aşağı gerçekleştirildiyse; yine aynı şekilde bir ittifak kurulup yukarıdan aşağı müdahalelerle emperyalizme karşı savaş verilecek, bu savaşın meyvesi olarak “doğru işleyen/gerçek demokrasi” sağlanacak ve bundan sonra “proletarya öncülüğü”nde bir sosyalist devrim söz konusu olabilecektir. Bugünün meselesi antiemperyalist savaşım, yarının meselesi sosyalizmdir. Aybar ise “Millî Kurtuluş Savaşı ile Sosyalizm madalyonun iki yüzü gibidir” (Aybar, 1968: 465) demektedir. Aybar’a göre, emperyalizme karşı savaş, onun işbirlikçileri olan “Komprador – Ağa – Amerikancı bürokrat” kesimle savaş anlamına gelecektir ve bu aynı zamanda sosyalist bir mücadele de olmuş olacaktır (Aybar, 1968: 660). Burada Aybar, MDD tezinde yer alan “emperyalizm – komprador – ağa” ittifakındaki “emperyalizm” unsuru yerine “Amerikancı bürokrat”ları koyarak, esasında emperyalizmin ülkeye zorla girmediğine işaret etmekteydi. Diğer yandan, anlaşmazlıktaki en büyük pay elbette MDD’nin ve Aybar’ın “sosyalizm”den ne anladıklarındaydı. Aynı “sosyalizm anlayışı farkı”, Aybar’ı TİP’in yöneticiler katında da yalnızlaştıracaktır.

Diğer yandan TİP tüzüğünün, parti organlarında görevli bulunanların yarısının işçi veya sendikacılardan oluşmasını öngören 53. maddesi⁴⁰ bir başka rahatsızlık sebebini oluşturur. Bu maddeye göre, seçimler iki ayrı liste üzerinden, “işçi olanlar – işçi olmayanlar” üzerinden yapılacaktır. Hem TİP dışından hem TİP üyelerince eleştirilen ve değiştirilmesi istenen bu madde; Parti yönetimince “Parti’de işçi sınıfının ağırlığını fiilen gerçekleştirmek kaygısı” ile ve ayrıca “Batı Avrupa’daki birçok sosyalist partilerde işçi üyelere yönetimde belli kontenjanlar ayrıldığını da göz önünde” tutularak savunulur ve değiştirilmez (Aren, 1993: 208).

MDD’ci atakların vardığı son nokta, Aybar’a verilen “beşli önerge” olacaktır. TİP’e yönelik eleştiriler, TİP’in “bilimsel sosyalizm”i takip etmediği argümanı üzerinde yoğunlaşırken; Aybar’ın tavrı “Türkiye’ye Özgü Sosyalizm” üzerinde ısrar etmek olur. Aybar’ın bu sloganlarda ifadesini bulan tezi; Türkiye’de sosyalizmin “kitaplarda

⁴⁰ “Partinin bütün organlarında görevli bulunanlardan yarısının, kendisi üretim araçlarına sahip olmadığı için, emek gücünü üretim aracı sahiplerine satarak yaşayanlar veya işçi sendikaları yönetim organlarında görevli bulunan üyeler arasından seçilmiş olması gözetilir. Yönetim organları kongrelere sunulacak aday listeleri bu esasa göre tertiplenir; Kongreler de delege ve organları bu esastan ilham alarak seçerler” (TİP, 1969: 30).

yazılanları” aynen tatbik etmeye kalkışmak suretiyle kurulamayacağı, sosyalizme giden yol için “hazır reçete” bulunmadığı, bu nedenle kitaplardan yola çıkarak Türkiye’nin gerçeklerine uyumlu olan “özgün” yolun tespit edilmesi ve bu doğrultuda bir politika izlenmesini içerir. Yukarıda sözünü ettiğimiz, Aybar’ı MDD’cilerden ve *Emek* grubundan ayıran “sosyalizm anlayışı farkı” budur. Aybar “sosyalizmin ne olduğu”nu şöyle ifade eder:

“Türkiye için: emekçi, fakara, çilekeş halkımız için biricik kurtuluş yolu sosyalizmdir. Bundan dolayı sosyalizmin ne olduğunu, ne olmadığını biz İşçi Partililerin gayet iyi bilmemiz şarttır. (...) Sosyalizmi kurmak için tarihi gerçeklerimizi iyi bilmek ve hata etmeden değerlendirmek zorundayız. Sosyalizmin kitaplarda yazılanları masa başında tekrarlamak ve Türkiye’nin gerçekleriyle ilgisi olmayan, sözde bilimsel konuşmalarla kurulamayacağını; sosyalizmi kurmanın son derece zahmetli ve ciddi bir iş olduğunu bilmemiz lazımdır. Sosyalist düşünce bilime dayandığına, araştırmalarda olsun, politikada olsun bilim metodu kullanıldığına göre, sosyalizmin temel kanunlarını, metodunu şüphesiz kitaplardan öğreneceğiz. Ama sosyalizmi kurmak için kitaplarda yazılı olanları aynen uygulamaya kalkmak hiç de yeterli değildir. (...) Her toplumun kendisine özgü tarihsel şartları ise başka başka olduğundan, sosyalizmin kuruluşunda bu etkenlerin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir ki, bu da sosyalizmde kitapçılığa, taklitçiliğe, dogmacılığa asla yer bırakmaz” (Aybar, 1968: 479).

Aybar, bu minvalde “Türk sosyalizminin kitabını (a)dan (z)ye kadar, her günkü mücadelemizle, bizler yani Türkiye İşçi Partililer yazacağız. Ve de yazmaktayız” (Aybar, 1968: 479) demektedir. Bunlara ek olarak, “kitaplar”la ilgili bir de “Kitaplar bir bakıma fotoğraflara benzer. Fotoğraflar gibi kitaplar da, bir durumu bir anı tespit ederler; nazariye olarak, hikâye olarak ister istemez gelişimin canlı akışını dondururlar” demesi, ortodoks Marksistler tarafından “adam artık Marx’ın kitabını bile inkâr etti”⁴¹ şeklinde karşılanır. Halbuki Aybar, “Biz İşçi Partililer (...) kitaplara ölmüş bilgiler yığını gözüyle bakılmasına asla razı değiliz” diye ilave ediyordu. Aybar için “kitap”, “tamamlanmamış, hayatın akışını yansıttıkça sonsuza kadar durmadan tamamlanan bir canlı varlık”tı (Aybar, 1968: 480). Ancak Aybar’ın söyleminin muhtevassından çok, imajı yankı uyandırır ve tartışılır. Bu imaj ise “bilimsellikten ayrılmak” şeklindedir. Aybar’ın söz konusu açıklamalarından yola çıkarak TİP’e getirilen eleştiriler (veya itibarsızlaştırma çabaları), parti yönetimini de muhalefete sürükler. MDD’ci tezlerden onlar da etkilenir. Zira Behice Boran, 1969 yılında şöyle yazacaktır: “TİP’teki son olaylar, dış görünüşüyle

⁴¹ İsmet Özel anlatıyor: “Anadolu’nun bir yerinde Mehmet Ali Aybar aleyhinde konuşan bir konuşmacı topluluğa diyor ki; ‘Sonunda arkadaşlar’ diyor, ‘Bu adam Karl Marx’ın kitabını da inkâr etti.’ M. Ali Aybar’ın beyanları arasında şöyle bir şey var. Diyordu ki; ‘kitaplar fotoğraflar gibidir.’ Elbette bir takım gerçekleri yansıtırılar tıpkı fotoğrafın o resmettiği şeyin o anını yansıttığı gibi. Dolayısıyla bizden önce yazılmış sosyalist metinlerden elbette yararlanırsınız ama onu o günün izahı olarak anlarız. Bir fotoğraftır o. Fotoğraftan tabi ki bir şey öğrenirsin. Bunun üzerine hasımları M. A. Aybar’ı TİP üyelerine şöyle şikâyet ettiler: ‘Arkadaşlar! Bu adam Karl Marks’ın kitabını da inkâr etti.’ Bu sözler üzerine toplantıdaki üyelere birisi kalkıyor. ‘Ulan!’ diyor, ‘Biz buraya Allah’ın kitabını inkâr edip geldik, adam Marx’ın kitabını inkâr etmiş çok mu?’” (İMDER, 2008c).

hareketi zayıflatıcı, bölücü gibi ise de, aslında hareketin sosyalist niteliğinin güçlendiğini (...) göstermiştir” (Boran, 2016: 52).

“Boran-Aren” veya “Emek” grubu olarak bilinen muhalefet bloğu, 1968 Ekim’inde, Merkez Yürütme Kurulu toplantısında Aybar’a “MYK Bildirisi” başlıklı bir önerge sunar. Nihat Sargın, Minnetullah Haydaroğlu, Sadun Aren, Şaban Erik ve Behice Boran’ın imzasını barındıran bildiri, “sosyalizmin nitelikleri” konusunda “son zamanlarda zihinlerde uyanan tereddütleri kesin olarak önlemek üzere” (Aybar, 1988b: 126) kaleme alınmıştır:

“Gerek politik, gerekse ekonomik bağımsızlığın son tahlilde sosyalizmle gerçekleşeceğine ve Türkiye’de sosyalizmin, genel sosyalist ilke ve gelişme kanunları çerçevesinde memleketimizin tarihsel şartlarına ve milli özelliklerine uygun, milli bağımsızlığına kıskançlıkla bağlı ve aşağıdan yukarı demokratik bir yoldan, yani örgütlenmiş emekçi sınıfların elbirliği, bilinçli, cesur çabasıyla gerçekleşeceğine olan inancımı teyid eder. Bu konuda yapılan ve yukardaki ifade ile farklılıklar gösterdiği düşünülen yorum ve açıklamaların, ancak kişisel görüşler olduğunu ve Parti’yi hiçbir suretle bağlamayacağını belirtmeyi görev bilir” (Aybar, 1988b: 126).

Böylelikle, parti içindeki Aybarcılığa (Aybar ile TİP’in bütünleşmesi, Aybar’ın yorumlarının TİP’e mal edilmesi) ve Aybar’ın “genel ilke”lerden sapan sosyalizm anlayışına karşı çıkarlar. Bildiride, Türkiye’de sosyalizmin “genel ilke ve gelişme kanunları çerçevesinde” kurulacağı vurgusu; Aybar’ın “sosyalizmin kitabını biz yazacağız” vurgularına karşı gelişir. Boran, Aybar’ın bu yorumlarıyla ilgili 1969’da şöyle yazmıştır:

“Örneğin son tartışmalar gösterdi ki ‘sosyalist uygulamada her ülke için geçerli, hazır, tek bir reçete yoktur’, ‘Türkiye’nin şartlarına uygun sosyalist yöntem’ ve ‘sosyalizm özde tek, uygulamada çeşitlidir’ ifadelerinden M. A. Aybar’ın ve benim çıkardığımız anlamlar ve sonuçlar çok farklıdır. Her ülkede sosyalizme götüreceği yol ve sosyalizmin kuruluşu için tek bir geçerli reçete yoktur ama reçeteler arasında bazı temel ortak unsurlar, benzerlikler yoktur anlamına gelmez bu. (...) Ayrıca ‘Kendi şartlarına özgü yol’, ‘uygulamada çeşitlilik’ görüşlerinden, Türkiye Sosyalizmi sui generis, nev’i şahsına münhasır olacaktır, yargısını çıkardınız mı iş değişir. (...) Bir ülkedeki sosyalist düzenin bütünüyle sui generis olduğu veya olacağı söylenirse, o zaman sosyalizmin muhtevada tek oluşu, bilimselliği, toplumların objektif gelişme kanunları olduğu konuları, tartışılabilir, şüpheli sorunlar haline gelir” (Boran, 2016: 49).

Diğer yandan, Aren de; Aybar’ın “Marksizmin doğruluğu hakkında şüphe uyandırıcı görüşler” belirttiğini, “Türkiye Sosyalizmi yazısının son kısmını hiç de gereği olmadığı halde, sosyalizm ve kitap konusuna” ayırarak aslında “Marksizme (bilimsel sosyalizme) olan güveni sarsmış” olduğunu, “sarsmak istediğini” yazar. Ayrıca Aybar “Türkiye İşçi Partisi, Türkiye’de daha önce kurulmuş sosyalist partilerden de bağımsızdır. (...) Türkiye İşçi Partisi bambaşka şartların yarattığı ve Tüzüğü, Programı, sosyalizm anlayışı ile yepyeni bir partidir” beyanı ile “TİP’in Marksist bir parti olmadığını” vurgulamış olur; nitekim “geçmişteki sosyalist hareketler ve partiler hep Marksist

nitelikte” olmuşlardır (Aren, 1993: 236-237). Aren-Boran grubunun bilimsel sosyalizme ağırlık vermeleri, “Türkiye’ye Özgü Sosyalizm / Güler Yüzlü Sosyalizm” temalarından rahatsızlık duymaları, esasında Aybar’ın “tam bağımsız” bir sosyalist düzen hayal edişi ancak kendilerinin bu konuda dünya sosyalizmine yani Sovyet önderliğine bağlı bir sosyalist düzen tasavvur etmeleridir. Nitekim, Behice Boran 1986 yılında Uğur Mumcu ile yaptığı söyleşide, ideolojilerin “her isteyenin masa başında oluşturduğu fikir salkımları” olmadığını söyleyecek ve bu anlamda “ideolojik bağımsızlık” sözünün anlamı olmadığını ifade edecektir:

“‘İdeolojik bağımsızlık’ bence anlamsız bir söz. Bilimsel sosyalizmi benimsemiş partilerin aynı ana çizgide olmaları olayını az önce açıkladım. TİP, Marksist bir parti olduğu için, açıkladığım bu anlam ve kapsamda her zaman Sovyetler Birliği ve genelinde dünya sosyalist sistemi çizgisindedir. Bunun bağımlı, direktif ve telkin altında bir parti olmakla hiçbir ilgisi yoktur” (Cumhuriyet, 12.08.1986).

Aybar ise buna karşılık *TİP Tarihi*’nde, Boran’ın, kendisinin “oy avcılığı” için bu sloganlara başvurduğu söylemesi üzerine şöyle yazar:

“Bir de halka Marksist teorinin anlatılmaması sorunu var. Seçim öncesinde halkımıza artı-değer teorisini anlatmaya kalksaydık alanlar boşalardı. Ama aşağılanma, horlanma konularını ele aldığımızda bize kulak verirdi. Kaldı ki, politik hasımlarımız yani sağcı partiler TİP’in Moskova doğrultusunda bir parti olduğunu, bizim Sovyet ajanı olduğumuzu söylüyorlardı. Bunların koca koca yalanlar olduğunu açıklamak zorundaydık. *Bize Özgü Sosyalizm, Güler Yüzlü Sosyalizmin* bir de böyle bir işlevi olmuştur” (Aybar, 1988b: 294).

Bu çatışmanın akabinde, Aren-Boran ekibi “Emek” adlı bir dergi çıkarmaya başlayıp burada, Aren’in ifadesiyle “ikinci bir genel merkez gibi çalışmaya başlamış” ve “kendisini partinin asıl sahibi olarak gördüğü için (...) Parti’yi yeniden derleyip toparlamanın yollarını arayıp bulmaya yönelmiştir” (Aren, 1993: 134). Böylesi bir atmosferde 1969 seçimlerine giden TİP’in oy oranı, 1965’in altına düşerek %2,7 olacaktır. Akabinde toplanan GYK’da Aybar istifa eder.

1962-66 aralığında Türkiye’deki sosyalist sol hareketin en güçlü unsuru TİP (gençlik hareketi de bu yörengededir), 1965’ten sonra, biraz da “paylaşılamanın” sonucu parçalanmıştır denilebilir. TİP’in parçalanması, yalnızca bir partinin değil tüm sosyalist sol ortamın dağılması anlamına gelmiştir. 1966’da *Yön*’deki “TİP Tartışmaları” ile başlayan süreç; 1967’de *Türk Solu*’nun, 1968’de *Aydınlık Sosyalist Dergi*’nin, 1969’de *Devrim*’in kurulması, 1969 Ekim’inde FKF’den TİP’li kadroların tasfiye edilip ardından federasyonun adının Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu’na (Dev-Genç) dönüştürülmesi, 1969 Kasım’ında Aybar’ın istifası, 1970’te MDD içindeki bölünmeler ve 1971 Muhtırası ile noktalanır. Türkiye İşçi Partisi, 12 Mart muhtırasında sonra, 4. Büyük Kongre’de “Doğu Sorunu” ile ilgili alınan karar gerekçe gösterilerek kapatılmıştır.

2.6. Millî Demokratik Devrim: Sosyalizmin “Mustafa Kemal”leri

Haziran 1967’de *Yön*’ün 222. sayısı ile veda etmesinin ardından, 17 Kasım 1967’de *Türk Solu*’nun ilk sayısı çıkar. Bu ilk sayının “Neden Çıkıyoruz?” manşeti altında bir ortak cepheden söz edilir. *Türk Solu*’nun amacı “ortanın solundan en sola kadar, devrimci olarak, solcu olarak, sosyalist olarak” herkesin çevresinde toplanacağı *güçlerini birleştireceği* bir platform olmaktır. “Türk solunda güçbirliğinin, ancak, tüm emekçi halktan yana olanların, tüm tutarlı milliyetçilerin katılabileceği bir diyalog ortamını yaratabildiğimiz ölçüde gerçekleştirebileceğimizi bilmekteyiz” diye yazarlar. Sloganları “Tam Bağımsız Gerçekten Demokratik Türkiye İçin Emperyalizme, İşbirlikçilerine Karşı Devrimci Dayanışma, Ulusal Güçbirliği”dir. Hedefledikleri devrimin şeması şöyle çizilir:

“(…) Türk toplumunun önündeki ilk devrimci adım, bir avuç asalak dışında, proletaryasıyla, küçük burjuvazisi ve aydınıyla, giderek, şu anda değilse bile, güçlü bir devrim hareketi karşısında, kompradorun etkisinden kurtulup bir süre için Demokratik Devrim saflarında yer alması mümkün olan millî burjuvazisiyle, tüm Türk ulusunun, her içtenlikle ‘Türküm!’ diyenin, elele, omuz omuza, güçbirliği halinde gerçekleştireceği Antiemperyalist ve Antifeodal Demokratik Devrimdir. Bugün Türkiye’de devrimci savaş, emperyalizme ve yerli işbirlikçilere karşı, tam bağımsız bir Türkiye uğruna, tam demokratik bir Türkiye uğruna, Demokratik Devrim uğruna savaştır” (TS, 1967: 1).

İşte *Millî Demokratik Devrimciler* bunlardır. Millî Demokratik Devrim programının mahiyetine geçmeden önce, 1967 ile yeniden doğuşunun arka planına kısaca değinmek gerek. Yeniden doğuş diyoruz, nitekim MDD tezine ilişkin ilk görüş, *Yön*’de Mihri Belli tarafından dile getirildiğinde yıl 1962 idi. Ancak bunun da gerisinde, MDD tezi TKP çizgisine dayanıyordu. 1960’lı yılların yeni sosyalist sol atmosferinde kendine zar zor yaşam alanı açmaya çalışan “eski tüfekler”, TKP çizgisinden gelen sosyalist solcular, görüşlerini kendilerine ait bir yayın organı veya siyasî teşkilat inşa ederek dile getiremedikleri için, kendi tezleriyle uyumluluk arz edebilen *Yön*’de yazıyorlardı.

Bu tezin 1960’lardaki öncüsü Mihri Belli, başlarda *Yön*’de takma isimler kullanarak yazar. Kasım 1962’de Mehmet Doğu ismiyle, *Yön*’e gönderdiği bir yazıda, MDD programının taslağını çizmektedir. Belli, “Sosyalizm Tartışmaları” başlığını attığı bu yazısında MDD’nin kavramsal bileşenlerinin bir serimini yaparken, *Yön*’ün kavram dağarcığına da yer vermeyi, bu şekilde *Yön* çevresine -ve okuyucusuna- “aynı şeyden bahsettiklerini” ima eden bir göz kırpmayı da eksik etmez. Misal, Belli Türkiye’nin önünde duran aşamanın bir “demokratik inkılap” aşaması olduğunu söylerken kendi

terminolojisinin taslağını çizmekte, diğer yandan bunun “ilerici” ve “zinde kuvvetlerin kutsal ödevi” olduğunu söylerken de Yöncülerle ağız birliği etmektedir:

“Bugünün Türkiye’si, dünün bağımsız, antiemperyalist, Kemalist Türkiye’si değildir. Zamanla, gittikçe güçlenen, çıkarı ve kaderi emperyalizme bağlı bulunan ticaret burjuvazisi, feodal unsurlarla uzlaşmıştır ve bu Komprador – Ağa ittifakı Türkiye’nin kumanda mevkilerini ele geçirmiştir. Türkiye’nin geri, yabancıya muhtaç, tâbi bir ülke durumunda kalışı, bu egemen çevrelerin çıkarına uygundur. Bunlar, gerçek demokrasiye, Türkiye’nin sanayileşmesine, gerçekten kalkınmasına karşıdırlar. Gelişmesinin bu safhasında bulunan Türkiye’nin önündeki ödev, millî bağımsızlığını ve demokratik inkılabını gerçekleştirmektir. Türkiye’nin bütün ilerici, zinde kuvvetlerinin kutsal ödevi de emekçilerin yararına gerçek bir kalkınma ve gerçek bir demokrasiyi hedef tutan köklü reformların başarılması için birleşerek, gerici cepheye karşı durmaktır” (Belli, 1962: 2).

Avcıoğlu’nun, Türkiye’nin mevcut durumunu tarif ederken hiç eksik etmediği “çok çetin iktisadî, siyasî ve sosyal meseleler ortasında” tanımlaması; Belli’de “bağımsız, antiemperyalist, Kemalist olmayan” şeklinde yer bulur. Farklı şeyler mi söylemektedirler? Daha önce defaatle belirttiğimiz gibi, 1960’ların sosyalist solcuları program/amaç/hedef bazında farklı şeyler söylemezler. Yalnız, kendilerine ait, sürekli tekrarladıkları birer dilsel repertuar geliştirirler ve çoğunlukla bu dilsel repertuar onların bağlı buldukları gelenekleri yansıtır. Nitekim, Belli de TKP’nin devamını arz ederek, büyük oranda “Kemalist Türkiye”nin “bağımsız, antiemperyalist, antifeodal” olduğu söylemine yaslanmaktaydı.

1960’ların sosyalist solcularının hedef bazında ayrışmamaları meselesini; Rasih Nuri İleri, herkesi biraz MDD’ci ilan ederek dile getirir. Sosyalistler, Belli’nin MDD’yi “uygulayış tarzına” karşıdırlar, MDD’ye değil.⁴² Nitekim herkesin mücadelesinde söz konusu olan, “Atatürk’ün dediği şekil ile değilse bile: ‘bizi mahvetmek isteyen emperyalizme’ karşı mücadeledir, köklü bir reform için mücadeledir, demokratik hakların elde edilmesi için mücadeledir” (İleri, 1976: 20).

Dolayısıyla, MDD’ciler kanalıyla 1965 sonrasında sosyalist ve Marksist teoriyle tanışıldığı doğrusa da, bu bilgilenme döneminde yapılan tartışmaların bir orijinalliği

⁴² “Burada Millî Demokratik Devrim’den söz ederken bu tezi Türkiye’deki ve hatta Türkiye dışındaki bütün solun kabul ettiğini belirtmek isterim, hatta işin en çelişkili yönü budur ki, ‘Bizim Radyo’ yayımlarında ve bazı dergilerde MDD’ye en ağır hücumlarda bulunan bir Zeki Baştımar (Yakup Demir) bile Lenin’in 100üncü doğum yılında yayınlanan ‘La Nouvelle Revue Internationale’de (Sayı 140/141, 1970) ‘Türkiye’de Devrimci Hareket’ yazısında Millî Demokratik Devrim’i savunmak zorunda kalmıştır. Dr. Hikmet Kıvılcımlı Mihri Belli’nin MDD kavrayışına karşı çıktığı ölçüde: ‘Bizim TKP’de savunduğumuz MDD çok daha güçlü, değişik bir kavramdı’ demekte; Behice Boran ise ‘Kemalist devrim Millî Demokratik Devrim aşamasını gerçekleştirmiştir’ iddiasında bulunmaktadır. 12 Mart öncesi ve sonrası sol grupların tümü için de bu veri doğrudur. Yeniden kurulan TİP’in programına MDD’ciler aleyhine eklenen bölüm ise programın tümü ile çelişki halindedir. Çünkü eski TİP için olduğu gibi yeni TİP’in de programı aslında bir Millî Demokratik Devrim programıdır” (İleri, 1976: 19).

yoktur. Yapılan, daha önce de Aydınöğlu'ndan aktardığımız gibi “klasik Kemalist tezlerin bu kez yarım yamalak Marksist kavramlarla sunuluşudur” (Aydınöğlu, 1992: 79). Bu dönemde sosyalist solun kavram dağarcığı oldukça gelişmiş; revizyonist, oportünist, proleter-devrimci, küçük-burjuva, aşamalı devrim, Troçkist, popülist, kampus Maocusu, goşist, uvriyerist gibi kavramlar dillere pelesenk olmuştur. Ancak bu birçok kavramın, zannedebileceğimiz anlamlara gelmeyecek olması kuvvetle muhtemeldir. 1960'lar sosyalist solunda kavramlar neredeyse mecaz veya argo olacak derecede orijininden azade kullanılıyordu. Örneğin birine korkak demek istendiğinde “oportünist” kavramının tercih edilmesi gibi. Esasen bu “kavramlarla hakaret etme” meylinin bir özeti Ozan Rençber'in “Mao Zedong Yoldaşım” adlı şarkısında bulunabilir: “modern revizyonist Troçkist kırması Menşevik alaşımı yeni oportünist cephe”nin yıkılacağından bahsedilir burada. Bu kavramlar 1960'ların son çeyreğinde Türkiye'de sosyalist solda yaygınlaşan ve süreç içinde de birer dövüş enstrümanı olarak kullanılagelen kavramlardır.

MDD programının mahiyetine gelecek olursak; bu çevrenin esas tezi, proletarya öncülüğünde gerçekleşecek sosyalist devrimin önünün açılması için, demokrasiyi işler kılacak bir devrimin gerekli olduğu yönündedir. Sloganlarında yer alan “Gerçekten Demokratik Türkiye” ibaresi, mevcut demokratik düzenin Amerikan emperyalizminin kontrolünde bir “Filipinler demokrasisi” olduğu tezine dayanır. Mevcut demokrasi, “Batı'daki şekliyle bir burjuva demokrasisi” değil, ABD kontrolünde bir “Filipinler demokrasisi”dir; “sağa açık-sola kapalı” bir demokrasidir. MDD'cilerin demokratik işleyişe yönelik ortaya attıkları bu tezin dayanak noktası ise, çok-partili siyasal hayata geçildiğinden beri iktidar olanların, “anti-Kemalist” olarak okunuşudur. Onlar için 1950'den itibaren DP'yi ve onun mirasçılarını iktidara taşıyan çok partili rejim, Amerika'nın bir oyunu gibidir ve bu düzende kurulan her hükümet de Kemalist devrime yönelmiş birer karşı-devrim niteliği taşırlar.

Bu “bozuk” demokratik işleyişe karşı devrimci tutum takınmayanlar, “demokratik devrimin zaten tamamlandığını” savunanlar “oportünisttir”, “gerçek sosyalist” değildir (ASD, 1971: 282). TİP'e yaptıkları saldırının temel dayanak noktası da budur: TİP, demokratik yollardan sosyalizmi kurmayı hedefleyen bir siyasî teşkilat olarak, bu “bozuk demokratik düzen”in koruyucusu olarak görülür. Çok-partili siyasal hayata, çoğulculuğa, bunun getirdiği dönüşüme halen alışamamış olan “ilerici”lerin, bundan çıkış yolu arayışdır aslında söz konusu olan. MDD'cilere göre, Amerikan emperyalizminin dayatmasıyla “sağa açık, sola kapalı” bir çok partili sistem getirilmiş, bu sisteme geçişle

de “feodal mütegalibenin siyasî iktidar üzerindeki egemenliği” artmıştır. DP’nin iktidara gelişi bu doğrultuda “anti-Kemalist karşı-devrim” olarak okunur (Erdost & Kaymak, 1971: 292).

Mademki sosyalizm işçi sınıfı ve onun destekçisi yığınlarla birlikte kurulacak bir düzendir ve fakat bu sınıf henüz buna meyilli değildir; o zaman Türkiye’nin devrimci aydınlarının mevcut durumda önlerindeki hedef, işçi sınıfının bilinçlenmesini sağlayacak olan demokratik devrim için uğraş vermektir:

“Sosyalizm, çağımızın devrimci düşüncesini benimsemiş olan bir aydınlar eliti tarafından emekçi yığınlarına yukardan aşağı sunulan bir lütuf olamayacağına göre, sosyalizm bizzat işçi sınıfının bağlaştığı emekçi yığınlarla birlikte verdiği devrimci mücadelenin ürünü olacağına göre, bu yığınların geniş bir kesiminin sosyalizm davasına henüz kazanılmadığı bu aşamada sosyalist hareketin o yığınlara ulaşması olanağını sağlayacak olan demokrasinin birinci hedef, demokrasi mücadelesinin de önde gelen devrimci görev olduğu açıktır” (Belli, 1988: 2144).

Türkiye’nin içinde bulunduğu aşamayı, Kemalist küçük-burjuva radikallerinin başlattığı “Millî Demokratik Devrim”i tamamlama aşaması olarak gören MDD’ciler, bir Mustafa Kemal misyonunu sırtlanarak, halkı devrime inandırmak gerektiğinden, devrim fikrinin halka indirilmesi gerektiğinden dem vururlar. Nitekim *Türk Solu* da bunun için çıkmaktadır: “Türk Solu’nun görevi demokratik özgürlükleri korumak, halkın devrimlere inandırılması, devrim isteğinin halka indirilmesi, demokratik devrimin gerçekleştirilmesi ve toplumun mutluluğa ulaştırılmasıdır” (Karaman, 1967: 2). Kıvılcımlı’nın, Avcıoğlu’nun “Türkiye sosyalizminin Mustafa Kemal’i olmak için”⁴³ davrandığı yönündeki yorumu, esasen 1965 sonrası MDD’cileri için de oldukça uygun düşmektedir.

“Eski tüfek” Mihri Belli, “E. Tüfekçi” mahlasıyla 1966’da *Yön*’de yayınlanan “Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı?” başlıklı yazısında, Türkiye’nin önündeki devrimci aşamayı tarif ediyor ve bu aşamanın yol haritasını çiziyordu. Bu dönem, *Yön*’de “TİP Tartışmaları” üzerinden MDD tezinin öne çıkarıldığı dönemdi.

Öncelikle, Belli, devrimin kimle beraber kime karşı gerçekleştirileceği sorusunun cevabının toplumsal sınıfta bulunacağını belirtir; bir toplumda herkes kendi sınıfının

⁴³ Avcıoğlu’nun, Kıvılcımlı’nın *Yön* hakkında eleştirilerine cevaben *Çaltı* dergisinde bir yazı yayınlaması üzerine Kıvılcımlı da bu cevaba cevaben “Atma Avcıoğlu Din Kardeşiyiz” başlıklı bir yazı yayınladı. Yazısında Avcıoğlu’nun “lütfedip”, “Çaltı gibi küçük bir dergide” eleştirilerine cevap vermesinden bahseden Kıvılcımlı, ardından şöyle bir parantez açar: “Çaltıyı küçümsemiyoruz. Biz küçüklerdeniz. Ve Çaltı Samsun’da çıkar. Samsun; Mustafa Kemal’in zafere erdiği günden beri Millî Kurtuluş’a ilk adım atıldığı toprak ününü kazanmıştır. Belki Avcıoğlu da, Türkiye sosyalizminin Mustafa Kemal’i olmak için Samsun’a ‘tenezzül’ etmiştir. Bir ufak takılmaya göre kendisi; 27 Mayıs’ı haber alır almaz, Paris’ten sosyalizmi koltuğu altına kaptığı gibi Türkiye’de Başbakan olmaya böyle azm-ü-rezm ile göçmüş” (Kıvılcımlı, 1965: 2).

“toplum ekonomisindeki yeri”ne göre devrime karşılık verecektir. Buna göre; mensubu olduğu sınıf uyarınca, Türkiye’nin bağımlı bir ülke olmasından çıkar sağlayan grup, elbette “reform yapmak onlar için bindikleri dalı kesmek” olacağından devrimin karşısında yer alacaktır. Bunlar, “Komprador sermaye” ve “taşra mütegalibesi”dir. Diğer yandan bir “devrimci kadro”nun, bu komprador sermaye ve “onunla kader birliğindeki” taşra mütegalibesinin nüfuzunu kısıtlayacak reformlar yapmasından kâr elde edecek olanlar da, devrimin yanındadırlar. Bunlar da esasen “Emperyalizm – Komprador – Ağa” ittifakının dışında kalan tüm “Türk halkı”dır (Belli, 1966: 10). Ayrıca, yayın hayatına 1968’de başlayan bir diğer MDD’ci yayın organı *Aydınlık Sosyalist Dergi* de, ilk sayısında görüşlerini bildirirken, devrimin taraflarını bu şekilde çizer: “Millî-demokratik devrim mücadelesi, sınıf mücadelesidir; millî sınıfların, emperyalizme ve millî topluluğumuz dışındaki işbirlikçi sınıflara karşı mücadelesidir” (ASD, 1968: 26).

Özetle Millî Demokratik Devrim’den anlaşılan, millî olanların millî olmayanları devirmesidir. Belli, her ne kadar devrimin taraflarının ayırdayına varabilmek için “toplumsal sınıf”a bakılması gerektiğini söylese de, bu kıstas yine aynı yazıda çürütülmektedir. Kıstas ekonomi temelli sınıf mensubiyeti değil, millî olup olunmadığıdır. Nitekim burjuvazinin millî olanı “bir süre için” de olsa “devrimci güçler” safında yer alabilecektir. Millî olmayan sömürücülerin dışında kalan herkes tek bir sınıfı teşkil eder: Devrimden çıkarı olacak olan sınıfı:

“Devrim, özgür vatandaşlar topluluğu olarak Türk ulusuna ekonomik kalkınma ve ulusal açılıp gelişme olanaklarını sağlayacak olan demokratik devrim, işte bu Emperyalizm – Komprador – Ağa üçlü ittifakına karşıdır. Ve biz, sınıf olarak varlığı Türk milletinin karanlıkta, geri ve bağımlı bir durumda kalmasını gerektiren bu bir avuç sömürücüyü Türk ulusal topluluğunun dışında sayıyoruz. (...) Peki Türk toplumunda hangi güçler sosyalizme giden yolun zorunlu bir aşaması olarak demokratik devrimden yanadır? (...) Ulusal topluluğumuz dışında sayılması gereken kompradorla feodal ağa dışında Türk ulusunun tümü, Türk proletaryası, yâni modern sanayide, küçük sanayide, zanaat kollarında, ticaret alanında, tarımda, işgücünü satarak yoksul bir geçim sağlayabilen, üretim araçlarından ve topraktan yoksun şehir ve köy proletaryası, ve bir miktar üretim aracına ve toprağa sahip olmakla birlikte gene de sömürülen şehir ve köy küçük burjuvazisi, yâni bir avuç asalak dışında tüm emekçi Türk halkı” (Belli, 1966: 10).

Diğer yandan bunlar yalnızca “demokratik devrimden yana” olanlardır, devrimden fayda görecektir olanlardır; devrimi yapacak olanlar değil. Demokratik devrimin eyleyicisi, yukarıda da adı geçen “küçük burjuvazi”dir. Ancak küçük burjuvazinin de bir sınıf olarak bütününe seslenmez Belli. Bu sınıfın içindeki bir zümredir esas kudret sahibi olan: Asker – sivil aydın zümre:

“Türk toplumunda pek önemli bir yeri olan, çoğunluğu küçük burjuva kökten gelme asker – sivil bürokrat aydın zümre de (ki öğrenci gençliği ve meslek erbabının çoğunluğunu da bu zümreye katabiliriz) küçük burjuvazi içinde ele alınmalıdır. Türk aydınlarının hemen hemen tümü, az çok

eğitim görmüşlerin büyük çoğunluğu bu zümre içindedir. (...) Asker – sivil aydın zümre Türkiye’de orduda olsun, devlet mekanizmasında olsun, kilit noktalarını elinde tutmaktadır. Bu zümre Tanzimat’tan bu yana Türkiye’nin yönetimini çok kez tekelinde tutmuş, hiç değilse bu yönetimde önemli rol oynamıştır” (Belli, 1966: 10).

MDD tezine göre, önce “demokratik” sonra “sosyalist” olmak üzere “aşamalı” gerçekleştirilecek bu devrimlerin somutta/politik alanda karşılıkları ne olacaktır peki? Ne gibi köklü reformlar beklenmektedir? Belli, 1970 yılında yayınladığı “Millî Demokratik Devrim” broşüründe programın şemasını şu şekilde çizer:

“Millî Demokratik Devrim emperyalizmin vesayetine son verecektir. (...) Ülkenin bağımsızlığını gerçekleştirmek amacıyla dış ticaretin, işbirlikçi sermayenin denetiminde olan bankacılığın ve sigortacılığın millileştirilmesi bu devrimin kapsamına girer... Millî Demokratik Devrim aşamasında millileştirmeler bir sosyalizasyon unsuru taşımakla birlikte, güdülen asıl amaç, millî bağımsızlıkla çelişen ekonomi kollarının millî niteliğe kavuşturulmasıdır. Amaç, henüz sosyalizm değildir, emperyalist tekellerin ve işbirlikçi sermayenin kollarının millî güçler tarafından zaptedilmesidir. Sosyalist kuruluş, yalnız sözkonusu ekonomi alanlarını değil, bütün üretim araçlarını toplumun ortak mülkiyeti haline getirmeyi ve insanın insan tarafından sömürülmesi olanağının ortadan kaldırılmasını amaç edinir ki, bu da Millî Demokratik Devrim’i izleyecek olan Sosyalist Devrim’in görevidir” (Belli, 1970; aktaran Aren, 1993: 223).

Bu programa bakıldığında, MDD’nin savunduğu “aşamalı devrim”in ilginç bir şey söylemediği görülür. Nitekim TİP’in “aşamasız”, “sosyalist devrim”i de Belli’nin ortaya koyduğu doğrultuda politikaları içermektedir; millileştirmeler, antiemperyalizm, bağımsız kalkınma, “insanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kaldırılması” meseleleri hali hazırda TİP’in programında yer almaktadır. Diğer yandan Aren, “SD – MDD” ayrışmasının, “devrimden ne anlaşıldığıyla ilgili” olduğunu da belirtir. Aren’e göre TİP’in devrimden anladığı “iktidarın sınıf yapısının değiştiği an” iken, MDD’de devrim fikri “bir süreç” şeklinde kavranıyordu (Aren, 1993: 224). TİP “Sosyalist Devrim”i bir “an”, ancak sosyalist düzenin kurulmasını bir “süreç” olarak kabul ediyor ve savunuyordu. Buna göre; iktidarın -demokratik yoldan- işçi sınıfına (onun haklarını gözeten siyasî teşkilatına) geçtiği gün sosyalist devrim gerçekleştirecek ve bu sosyalist iktidar, sosyalist düzeni kurmak üzere uzun yıllara yayılacak çalışmalara girişecekti. Ancak MDD’ciler bu ayrımı göz önünde tutmaksızın, “TİP’in iktidara geldiği an itibariyle sosyalizmin kurulacak olması” fikrine karşı çıkmakta, buna katılmamaktadırlar. Halbuki, sosyalist düzenin kurulmasının uzun zaman alacağı TİP yöneticilerince de belirtilmektedir. Nitekim Aybar, bu programı şöyle ifade etmiştir:

“Türkiye birden bire sosyalizme geçmeyecektir. Hiçbir toplum birden bire sosyalizme geçemez. Çünkü sosyalizm halkla beraber kurulduğu için bir ‘birikim’ işidir. Halk uyanacak, bilinçlenecek; bir sosyalist parti saflarında örgütlenerek etkin bir politik güç haline gelecek ve toplumdaki kuvvet dengesinin kendi lehinde dönüşmesiyle iktidara gelecektir. Bundan sonra köklü dönüşümlerle bir yandan sosyalist bir ekonominin temelleri atılırken, bir yandan da kapitalist ilişkiler yerine, sosyalist üretim ilişkileri kurulacaktır” (Aybar, 1968: 516).

MDD'nin, "aşamalı devrim"i; Aren'in ifadesiyle "aynı bir siyasal iktidarın, tarih sırasına göre yapacağı işlere bakıp, bunları yapay olarak ikiye bölüp, birinci döneme MDD ikinci döneme de sosyalist devrim" (Aren, 1993: 224) demek anlamına geldiğinden ilginç bir yanının bulunmadığı gibi, MDD'ciler strateji konusunda da yeni bir yol önermemektedirler. Asker – sivil aydın zümre öncülüğünde yukarıdan aşağı köklü reformlarla demokrasiyi kurma fikri, çıktığı günden beri *Yön*'de hâkim olan savdır zaten. Ancak burada önemli bir ayrım, MDD'nin "dünya sosyalist hareketi"ne bağlılığıdır. MDD'ciler; Aybar'ın ısrarla vurguladığı "Türkiye'ye özgü şartlar" diye bir şeyin olmadığını, dünyanın her yerindeki toplumlarda mevcut çelişkinin ortak olduğunu, dolayısıyla tüm dünya halklarının kaderinin bir olduğunu savunurlar:

"İçinde yaşadığımız dünya şartları, emperyalizm – ezilen halklar çelişkisi ve Türkiye toplumunun sınıfsal yapısı, cepheleri tayin etmiştir: Emperyalizm ile işbirlikçilerinin egemen ittifakına karşı, bütün millî sınıfların meydana getirdiği millî cephe. Türkiye dünya içindedir; Türkiye halkının geleceği de dünya geleceğine bağlıdır ve dünya şartlarından soyutlanarak tesbit edilen Türkiye'ye özgü şartlar yoktur. Halkımız, bütün dünya halklarıyla beraber, emperyalizme karşı ortak bir geleceğe sahiptir" (ASD, 1968: 25).

Bu anlamda, herkesin üzerinde anlaştığı husus, MDD hareketinin Türkiye'de Marksist bilgilendirme konusunda "özendirici" işlev gördüğüdür. Bunun ötesinde; MDD'nin faaliyetleri TİP'in yıpratılmasından fazla bir işlev görememiştir. Nitekim, öğrenci hareketini TİP'ten uzaklaştırdıktan ve parti içinde de ihtilaf yarattıktan sonra, 1970 ertesinde kendi içlerinde de dört ayrı gruba bölünmüşler⁴⁴; bu bölünmeler 1970'lerde katlanarak artmış, ve nihayetinde Türkiye'de sosyalist sol hareketin "ağırlığı" yitirilmiştir.

MDD'ciler, 1965 sonrasında ortaya çıktıklarında, bir siyasî örgüt kurmak yerine, hali-hazırda sosyalist sol kitleyi yörüngesine almış olan TİP'i ele geçirmeye çalışırlar. Bu minvalde, 1965'te TİP'in meclise girmesi ve FKF'nin kuruluşunun ardından, bu iki teşkilat içinde çalışmalarına başlarlar. İlk gençlikle temasa geçilir. FKF içinde yapılan MDD'ci propagandanın, "FKF'yi kurtarmak" şeklinde söz eden Perinçek'e göre; "gençlik hata içindedir", nitekim "Partiye zarar gelir diye her eyleme karşı çıkıyor, Kemalistlerle birlikte eylem yapmıyor"lardır, gençliği bu "hata"dan döndürmek ve onları

⁴⁴ MDD'ciler önce 1967'de *Türk Solu*, daha sonra 1968'de *Aydınlık Sosyalist Dergi* etrafında toplanmışlardır. Zamanla "sosyalist devrimin öncüsü" hususunda çıkan anlaşmazlıkların sonucu "Beyaz Aydınlar" ve "Kırmızı Aydınlar" olarak ikiye ayrılırlar. *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Belli'nin liderliğinde, SSCB deneyimine yakın duran "Kırmızı Aydınlar" grubunu; Ocak 1970'te kurulan *Proleter Devrimci Aydınlar* dergisi ise Doğu Perinçek liderliğinde Çin deneyimine ve Mao'ya yakın duran "Beyaz Aydınlar" grubunu teşkil eder. Akabinde bu Aydınlar grupları da bölünecek; Mahir Çayan ve arkadaşları öncülüğünde THKP-C, Deniz Gezmiş ve arkadaşları öncülüğünde THKO, İbrahim Kaypakkaya öncülüğünde de TKP/ML kurulacaktır (Şener, 2015: 207-226).

“demokratik güçlerle ittifak yapmak, cepheci bir tavır almak ve FKF’yi eylemci bir hale getirmek” gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda çalışmalara başlayan Perinçek ve çevresi, FKF’ye alınmayan bazı üniversite fakültelerinin Fikir Kulüpleri ile toplantılar yapmaya, onlara “ne yapacaklarını açıkça anlatmaya” başlarlar ve böylece “muhalefet çığ gibi büyür” (Feyizoğlu, 2015: 129)⁴⁵.

Perinçek bu esnada “TİP Bilim ve Araştırma Bürosu” ve “TİP Bilim Kurulu” üyesi, aynı zamanda Ankara Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Kürsüsü asistanıdır. FKF’nin 2. Kurultay’ında TİP yönetiminin desteğiyle Perinçek Genel Başkanlığa gelir. Perinçek’in MDD’ye yaklaşması ve FKF’yi bu çizgiye çekmesi bundan sonra söz konusu olur. Bu anlamda, MDD tezinin TİP’e nüfuzu, Perinçek eliyle sağlanmıştır denilebilir. Perinçek, başkanlık döneminde FKF’yi Dev-Güç’e katmıştır. Dev-Güç, Türkiye’de tüm sol temayüllü kitle örgütlerini tek çatı altında toplama girişimidir ve bu anlamda, ilk sayısında “güçbirliğinin gereği”nden bahseden ve “ortanın solundan en sola kadar, devrimci olarak, solcu olarak, sosyalist olarak” herkesin çevresinde toplanacağı bir platform olma amacıyla çıkan *Türk Solu*’nun yani MDD’nin çizgisinde yer alır. Dev-Güç kurulduktan sonra Mihri Belli, *Türk Solu*’nda şöyle yazar:

“Devrimci Güçbirliğinin temel ilkeleri Millî Demokratik Devrimin temel ilkeleridir. (...) Türkiye’de ilk defa ortadan en sola kadar bütün millici güçleri kucaklayan bir çatı kurulmuştur. Bu mutlu bir gelişmedir. 27 Mayıs 1960’ta böyle bir çatı kurulmuş ve tarihsel gelişimimizi etkileyebilmiş olsaydı, bugün Türkiye Amerikan emperyalizminin vesayetinden çoktan kurtulmuş olur ve bağımsız, demokratik bir ülke olarak sosyalizme giden kendine özgü yolda bir hayli yol almış olurdu. (...) Hâlâ aldatılan iyi niyetli insanlar mutlaka gözlerini açacaklar ve bugünün biricik devrimci yolunu tutacaklardır. Bu biricik devrimci yol: Millî Demokratik Devrimi gerçekleştirmek için, Türkiye’yi tam bağımsız ve gerçekten demokratik kılmak için DEVRİMCİ GÜÇBİRLİĞİ saflarında yerini almaktır” (Belli, 1968: 1).

TİP yöneticileri Dev-Güç’ün kurulmasının “TİP’in etkinlik alanını daraltma” amacı güttüğünü düşünmüş (nitekim FKF’yi davet ediyor ancak düzenlenecek mitingde TİP yöneticilerinin konuşma yapması teklifine karşı çıkıyorlardı⁴⁶), FKF’nin Dev-

⁴⁵ Feyizoğlu ile yaptığı görüşmede Perinçek o günleri şöyle anlatır: “Gelişmeleri yakından izlediğim için 1967 yılından itibaren TİP yönetiminin önemli hatalar içerisinde olduğunu görmeye başladım. Bu hataların özellikle 1967 yılında gençlik içinde de yoğunlaştığını gördüm. (...) Kemalistler ve CHP’li gençliğe karşı olumsuz tutum içindeydiler. ‘Provokasyon olur’, ‘Partiye zarar gelir’ diye her eyleme karşı çıkıyor, Kemalistlerle birlikte eylem yapmıyorlardı. SBF’de asistan Erdoğan Güçbilmez ile hem Parti hem de FKF yönetimini eleştiriyorduk. ‘Ne yapalım?’ dedik. ‘FKF’yi bu yönetimden kurtaralım’ diyerek mücadeleye başladık. Amacımız şu: FKF yönetimini ele geçirmek, halkçı, demokratik güçlerle ittifak yapmak, cepheci bir tavır almak ve FKF’yi eylemci bir hale getirmek. Ankara’da FKF’ye alınmayan bazı fikir kulüpleri vardı. İstanbul’da da DÖB vardı. Biz, açık toplantılara başladık. Bu toplantıları Ankara Hukuk, Fen, Ziraat Fakültelerinde yaptık. Herkesi davet edip, bir salona topluyor ve ne yapacağımızı açıkça anlatıyorduk. Muhalefet çığ gibi büyüdü” (Feyizoğlu, 2015: 129).

⁴⁶ “30 Mart 1968 günü yapılan toplantıda, Dev-Güç olarak, 14 Nisan 1968 ve 29 Nisan 1968 günleri, Ankara’da büyük bir gösteri düzenlemeye karar verilir. Gösteride konuşması için yapılan görüşmeler sırasında DİSK Bölge Temsilcisi Uğur Cankoçak ile bir arkadaşı arasında şu konuşma geçer: ‘-Mehmet Ali

Güç'ten ayrılmasını istemiştir. Perinçek, kendilerine Dev-Güç'ten ayrılmalarını söyleyen Aybar'a, "FKF Genel Başkanı olarak FKF'nin işlerinin Parti tarafından emirle bana yürütürülmesini kabul edemem. FKF'nin kendi Yönetim Kurulu var. (...) Orada kararların nasıl alınacağı FKF tüzüğüne belirlenir" diyerek karşı çıkar ve FKF Dev-Güç'e bağlı kalır. Bu hamlesi neticesinde Perinçek, FKF'nin ilk Genel Yönetim Kurulu toplantısında, "FKF yöneticileri ile Türk Solu idarecileri arasında bir takım ilişkiler olduğu" iddia edilerek gidilen güven oylaması sonucu yönetimden düşürülür (Feyizoğlu, 2015, 143-144). Perinçek'ten sonra Genel Başkan olacak olan Zülküf Şahin, Dev-Güç'ün "cuntanın bir ayağı" olduğunu ve "Perinçek'in yaptığı işlerin TİP'e zarar verdiğini" ifade eder (Feyizoğlu, 2015: 145). FKF, Zülküf Şahin'in yönetimine geçmesiyle beraber Dev-Güç'ten ayrılır. Ne var ki bu hamle FKF içinde yükselen MDD'ci muhalefetin bastırılmasını sağlamaz. Zülküf Şahin'in Genel Başkanlığından altı ay sonra yönetim tekrar bir MDD'ciye, Yusuf Küpeli'ye geçer ve FKF yeniden Dev-Güç'e dahil edilir. Ardından, TİP yanlısı grupların tasfiyesi sürecine girilir. Yusuf Küpeli bu süreci şöyle özetler:

"TİP oportünistlerinin kontrolünde olan 6-7 kadar Fikir Kulübü'nün yönetimleri feshedildi. İdeolojik mücadelenin yanında devrimci şiddet metotları da kullanılarak oportünistler ezildi. En önde gelen elemanları yavaş yavaş kulüpten atıldı. TİP oportünizminin yanısıra İstanbul Sekreterliği de istifa etmek zorunda kaldı. Sonunda FKF Merkez Yönetme Kurulu İstanbul Sekreterliğini de kontrolü altına aldı" (Küpeli'den aktaran Feyizoğlu, 2015: 172).

Harun Karadeniz, bu "kontrol altına alma" olaylarının MDD'nin temel yönelimi olduğunu yazar. MDD "bir örgütü çalıştırmaktan çok o örgütü ele geçirmeye yönelik" çalışmaktadır: "Bir örgüt ya da ilçe hedef seçiliyor ve ele geçiriliyordu ancak ele geçirildikten sonra bir çalışma yapılmıyordu". Nitekim İstanbul İl örgütü MDD'cilerin eline geçmiş ve geçtiği gibi kapatılmıştı (Karadeniz, 1975: 178). TİP'in öğrenci hareketi üzerindeki etkisini kısımaya yönelik süreç, 1969'da toplanan kurultayda, kalan son TİP'lilerin de "oportünist tutumlarından ötürü devrimci saflarda bölücülük" (Feyizoğlu, 2015: 180) yaptığı argümanı tasfiye edilmesi ve FKF'nin adının Dev-Genç'e dönüştürülmesiyle nihayete erer.

Özetle; 1966 sonrasında MDD Hareketi, TİP'e muhalefet etmek üzerinden gelişmiş, varlık göstermiştir. Ayrı bir örgütlenmeye gitmemiş, TİP'i ve onun etkinlik alanındaki öğrenci hareketini kendi çizgisine çekmeye çalışmıştır. Ne var ki bunda

---

Aybar konuşsun.', '-Olur mu? Hiçbir partiyi karıştırmayacağız. Herhangi bir partiye mal etmek istemiyoruz. Hem Parti'nin başı belaya girmesin.', '-Behice Boran ya da Çetin Altan konuşsun.', '-Yahu, Uğur'cuğum. Biz devletin dikkatini çekmemeye çalışıyoruz. Adı komüniste çıkmış kişileri niye söylüyorsun?'" (Feyizoğlu, 2015: 140).

başarılı da olmuştur. 1969 seçimlerinin ardından Aybar'ın istifası ve FKF'nin Dev-Genç'e dönüşmesi; sosyalist solda baskın olan eğilimin yok olduğunun ilanları olmuştur. Akabinde 1971 Muhtırası, "cuntacı" olarak anılan bu MDD ve YDH çevreleri için büyük hayal kırıklığı olmuş; ordunun ilericiliğine ve devrimciliğine dair beslenen bir on yıllık hayaller suya düşmüştür. Bundan sonra artık sosyalist solun eğilimi "orduculuk"tan uzak seyredecek, Sovyet müdahalesine sıcak bakılan bir döneme geçilecektir. Bu başlık altında çok kabaca ele almaya çalıştığımız MDD'cilik, esasında kendi içinde yaşadığı bölünmelerle, "tek bir tanımı" olan bir tez olmaktan çıkmış; farklı farklı MDD tezleri gündeme gelmiştir. Ancak bizim amacımız, MDD'nin çıkışı itibariyle ortaya attığı görüşleri ve benimsediği faaliyet tarzını incelemek olduğundan, MDD içinde daha çok 1970 sonrasının gündemini teşkil eden ayrışmalara değinmedik.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSMET ÖZEL’İN TÜRK SOSYALİST SOLUNA YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

Türkiye’nin 1960’lı yıllarının edebiyat çevresinde sosyalist/devrimci şiirleriyle önemli ve özgün bir yer tutan, 1970’li yıllarda ise “ihtida ederek” Müslüman olmasından sonra kaleme aldığı sosyolojik ve felsefi düzyazılarla İslâmcı camianın önde gelen fikir insanlarından biri haline gelen, hâlâ da bu fikrî dönüşümüyle ilgili tartışılan bir isim İsmet Özel. Özel’in bir on yılını sosyalist dönüşüm hedefine koşarak geçirmesinin ardından niçin bu çevreyi terk edip İslâmî dönüşüm hedefine koştuğu sorusunun cevabı, bize Türkiye’de 1961-1971 arası sosyalist solun genel karakteristiğine dair bir izlenim sunmakla birlikte, Özel’in getirdiği eleştiriler de bu çevrenin canlılığının neden sonraki yıllara taşınmadığı hakkında bir şair perspektifi sunacaktır.

Liseyi bitirdiği yıl esas uğraş olarak şair olmaya karar veren ve ardından bir dünya görüşü olarak sosyalizmi benimseyen Özel, Ankara Üniversitesi SBF’de geçen dört yılı boyunca Türkiye’nin sosyalist bir dönüşüm geçirmesi ülküsüne hizmet eder. Başlangıçta bu görevi devrimci şiirler yazarak kültür alanında yerine getirirken, daha sonra TİP’e kaydolması ve FKF Kurucu Üyesi olmasıyla siyaset sahasında da sorumluluk üstlenir.

İsmet Özel o yıllarda sosyalist olarak öne çıkmanın ötesinde, komünistliğiyle göze çarpmaktadır. “Komünist” veya “Marksist” olarak öne çıkmanın mahiyetini gösterebilmek adına, Feyizoğlu’ndan şu alıntıyı yapmak gerek:

“Bir dönem Ankara’da TİP Gençlik Kolu Başkanlığı yapan Atilla Sarp, 1966-67 yıllarında yaşadığı olayı şöyle anlatmıştır: ‘Biz köy çalışmalarına gittiğimizde kendimiz için ‘Toplumcuyuz’ falan diyorduk. Sosyalizm sözcüğünü telaffuz etmekten çekiniyorduk. Ben, o aşamada İstanbul’a geldiğimde, gençlik kesiminden ilk olarak Osman Saffet Arolat ile Veysi Kemal Sarısözen’i tanıdım. Sohbet falan ediyoruz. Baktım bunlar ‘Marksizmden, komünizmden’ bahsediyorlar. Biz, Anadolu’da ‘Toplumcuyuz’ diyemiyoruz, bunlar Marksizmde geziyorlar. Gerçekten yadırgıyordum.’ Bu dönem, SBF’nde kendini ‘Komünist’ olarak tanımlayan Mustafa Özyürek, Sami Güven, Ö. Varol Sezen, İsmet Özel gibi üniversiteli gençler olmasına rağmen sosyalizm, işçi sınıfı, sosyal sınıflar, sınıf mücadelesi, kapitalizm, emperyalizm gibi kavramların yer aldığı yazılar, o dönem daha çok *Akşam*, *Tanin* ve *Öncü* gazeteleri ile *Yön* ve *Sosyal Adalet* dergilerinde yayınlanmaktadır” (Feyizoğlu, 2015: 97).

Özel de, Feyizoğlu ile yaptığı görüşmede, o yıllarda en “ilerici” fakültenin Ankara SBF olmasına rağmen, burada dahi sosyalist veya komünist olarak öne çıkmanın aykırılık şeklinde karşılandığından bahseder:

“O dönem SBF öğrencisi olan İsmet Özel yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: ‘SBF, Türkiye’de yüksekokulların içinde ilericiliği ile nam salmış bir okuldu. Böyle bir okulda bile, kendini sosyalist

olarak deklare eden kişi sayısı çok azdı. Bu kadar ilericaliği ile ün salmış bir fakültede sosyalist, tabii o zaman korkulan kelimeyle komünist olarak bilinmek hala çok çekinilen bir şeydi. 1963 yılında TİP'e üye oldum. SBF'de yakasında TİP'in rozetiyle dolaşan ilk adam bendim. TİP'in rozetiyle SBF'de dolaşmam o zaman tedirginlik yarattı. Nazım Hikmet'in şiirlerini bir toplantıda okuduğum zaman ilk önce arkadaşlarımdan tepki almıştım. Bazı şeyleri yapmak, söylemek, konuşmak 1961 Anayasası'na rağmen rahat olan bir şey değildi ve bir sosyal baskı, sosyal çekingenlik söz konusuydu” (Feyizoğlu, 2015: 97).

Özel'in TİP üyeliğiyle tescillenen komünistlik yılları, Türkiye'de anti-komünizmin esas meselelerden olduğu yıllardır.⁴⁷ “Komünizmle mücadele etmek” üzere kurulan NATO'ya 1952'de üye olmasının ardından gelen yıllarda Türkiye, anti-komünizmi neredeyse *yedinci ok* yapacak derecede dokunulmaz bir millî değer haline getirmiştir. Her yerde komünizmle mücadele dernekleri kurulmakta, muhalif olan herkes komünist olarak yaftalanmakta, bu komünist yaftası en etkili hedef gösterme/linç ettirme aracı olarak işlev görmektedir. Komünizm tehlikesinin ne olduğu, komünistlerin neyi amaçladığı veya kimin ne zaman hangi hareketle komünizm günahını işlemiş sayılabileceği kestirilememektedir; nitekim, Behice Boran'ın kırmızı kalemle sınav kâğıdı okuması dahi komünizm propagandası olarak değerlendirilebilmiş, “Kızılıklar oldu mu” türküsü TRT tarafından yasaklanabilmiştir (Mumcu, 1993: 233).

Politik konumu komünizme en yakın olan sosyalist hareketler dahi komünist olmadıklarını, komünizme kendilerinin de karşı olduklarını bildiriyor, böylelikle meşruiyet kazanmaya çalışıyorlardı. Yani komünizm, sosyalistlerin dahi savunmadığı, “tehlikesi” konusunda “milletçe” uzlaşıya varılmış bir fikirdi. Bunların arasında, bir de komünist olduğu herkesçe malum bir Türkiye İşçi Partisi vardı. Partinin Genel Başkanı dahi, kendisine başkanlık teklif edildiğinde tereddüt etmiş, “Hakkımda komünizm propagandasından açılmış iki dava var. Bunları partiye karşı kullanabilirler. (...) Bir kez daha düşünün” (Aybar, 1988a: 201) demiştir. Nitekim endişeleri gerçekleşmiş; TİP, tarihi boyunca komünizm suçlamalarıyla, karşıt-propagandalarla, türlü saldırılarla mücadele etmek durumunda kalmıştır.

İşte İsmet Özel, 1963 yılında, böylesi bir ortamda TİP'e üye olur. Partiyeye kaydolmasıyla komünistliği tescillenen Özel, komünistlik söylemini hiç bırakmaz; bugün de komünist olduğunu ifade eder. O, 1970'lerdeki fikrî dönüşümüyle, yalnızca ümit bağladığı “esaslar”ı netleştirmiştir. Özel'in yirmili yaşlarında sosyalist esasların temel alınmasından umduğu netice de otuzlarında İslâmî esasların öne alınmasından umduğu netice de aynıdır aslında. Böyle bakıldığında Özel'in sosyalizminin, Türkiye'nin yüzünü

⁴⁷ Konuyla ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Bayram Koca, “Altmışlı Yıllarda Türkiye'de Anti-komünizm: Truman Doktrini'nden Komünizmle Mücadele Dernekleri'ne”, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, 545-569.

kendine çevirerek özgün bir karakter sahibi olmasını ve her alanda bağımsız olmasını içeren bir sistem olduğu anlaşılır. Özel'in dönüşümüyle ilgili "esaslarını netleştirmiştir" derken ifade etmek istediğimiz hususu, Özel'in şu pasajı açıklar görünmektedir:

"Türkiye'de ister burjuva olun ve mal satmak, para kazanmak isteyin; ister sosyalist olun; ileri veya geri gitmek isteyin veya başka bir şey... Mutlaka bu mayayı, Müslümanlığı kullanmak, ondan yararlanmak durumundasınız. Mesela 1965'lerde TİP'in benimsediği en vurucu sözlerden biri 'Kula kulluk yetsin artık!' sloganıydı. Bu İslâmî bir deyiştir. Sosyalizan bir yaklaşımı dile getirirken bile, en etkili Müslüman mantığına uygun gelen olabiliyor. Benim tezlerimden biri de bu: Bu yararlanmayı, bu mecburiyeti, bu isteği öne çıkaralım, açık açık telaffuz edelim, adını koyalım" (Özel, 1997: 169).

Müslüman olmadan önce, SBF'de "sosyalist olmayanların adamdan dahi sayılmayacağını" (Özel, 2015b: 42) söyleyen Özel, Müslüman olduktan sonra da "komünist olmayan Müslüman'dan korkun" demektedir. Onun için değişmeyen tema, "kendini, birlikte yaşanan 'diğerleri'yle bir bütün içerisinde saymak, kendi için istenenin birlik olunan diğer insanlar için de istenmesi" temasıdır. Özel komünizmi "cemaatçilik" şeklinde okumaktadır. İslâm düşüncesindeki cemaatçiliğin komünizm ile ilişkilendirilmesine Hodgson'ın *İslâm'ın Serüveni* eserinde de şu şekilde rastlamaktayız:

"İslâm mirasının şu anki en önemli ögesi din ve dinî şuurdur. Gene şu an için din; ilk kuşak Müslümanlarda olduğu gibi –bu, yüzyıllar süren İslâmîleşmiş evrimin tek etkin kalıntısıdır– cemaat mirasının çekirdeğidir. Bazılarına göre bu durum kendisini neo-şer'î komünalist uyanışta göstermektedir" (Hodgson, 1995: 432-433).

İsmet Özel'in kendini içinde saydığı "cemaat/birlik" de gençliğinden bu yana aynıdır: Türkiye'nin millî meselelerini önemseyen, "Türkiye'nin Türkiye olarak kalması"ndan yana olan, Batılılaşma serüveninde verilen gayri-millî tavizleri telafi etme çabasında olan, yani yurtsever/vatanperver eğilimli insanlar.

1960'lı yıllarda Türkiye'nin sosyalist bir dönüşüm geçirmesi koşuluyla Türkiye olarak kalabileceğine inanan Özel, bu anlamda büyük ölçüde TİP'in ve TİP içerisinde de hususî olarak Mehmet Ali Aybar'ın görüşlerini paylaşmaktadır. Bu kanadın Türkiye için planladığı sosyalist dönüşüm, Türkiye'nin siyaseten, içtimâen ve iktisaden, bağımsızlığını koruyarak, kapitalist olmayan yoldan kalkınmasını/gelişmesini ifade eder. Bu dönüşüm, TİP'in anayasal yollardan iktidara gelmesi akabinde yaşanacaktır: Topraksız ya da yeteri kadar toprağı olmayan köylü toprak sahibi edilecek ve sömürücü toprak mülkiyeti sınırlandırılacak; Ortak Pazar (Avrupa Ekonomik Topluluğu) üyeliği sona erdirilerek bağımsız şekilde sanayileşmeye gidilecek; Doğu ve Güneydoğu illeri bu illere yoğun şekilde hastane, okul, kütüphane, fabrika, tiyatro kurulmasıyla mahrumiyet bölgesi olmaktan kurtarılacak; Türkiye'nin maden kaynakları devlet eliyle aranacak, devlet eliyle rafine edilecek ve yine devlet eliyle denetlenip piyasaya sürülecek;

bankacılık ve sigortacılık devletleştirilecek; İktisadî Devlet Teşekkülleri halktan yana devletçiliğe uygun çalışacak şekilde reorganize edilecek; sendikacılığın bağımsız şekilde gelişmesi için destek verilecek; dış politikada tam bağımsızlık ve tam eşitlik şartı koşulacaktır (TİP, 1964a). Bu tür bir sosyalizm, enternasyonale bağlı evrenselci bir sosyalizm değildir. “Türkiye için istenen düzen değişikliği, Türkiye’nin toplumsal/tarihî arka planı, Türkiye’nin potansiyeli ve ‘ulus’un arzuları/amaçları tespit edilerek ve tam bağımsız bir yol tutularak sağlanabilir” şeklinde özetleyebileceğimiz bir özgücü sosyalizmdir bu⁴⁸. Veya Özel’in deyişiyle “özgürlükçü ve demokrat” bir sosyalizm (Özel, 2009a: 409).

Türk sosyalist solu içerisinde yaşanan 1968 kırılması, bu ümidi baltalamıştır Özel’e göre. 1968 yılı, sosyalist sol muhitin “silahlanmak ya da silahlanmamak” eşliğinde ayrı yollara dağıldığı, bu ayırmda “eylem fetişi”nin baskın çıktığı, uzun-erimli arayışların güçten düştüğü ve kısa-erimli/darbeci eğilimin kuvvet kazandığı yıl olmuştur. Kopuş süreci 1967’de yoğunlaşmış, 1968’de en gergin anına ulaşmış, 1969’da ise nihayete ermiştir. Bu dönemde Çekoslovakya’nın işgali, FKF’nin Dev-Genç’e dönüşmesi, MDD’cilerin TİP’e yönelik saldırıları, silahlı mücadele taraftarlarının türeyişi, sosyalist sol çevreye katılan geniş bir kitlenin -sonradan ayyuka çıkacak- sol bir darbe hazırlığında olması, TİP’in kendi içindeki bölünmeler vb. hadiseler, Özel’in, içinde yer aldığı bu sosyalist sol çevreyi sorgulamasına, kendi hedefleriyle içinde yer aldığı çevrenin hedefleri arasında çatışmalar yaşamasına yol açmıştır. Nitekim 1969 yılı ortalarında askerdeyken, Ataol Behramoğlu’na yazdığı bir mektuba bu çatışma şöyle yansır: “Sol mirasımız temelsiz ve yanlıştır. Bizim başladığımız nokta ise saptırıldı. Zaten yoz bir sınıftan gelme devrimcilerimiz (!) bütün kötü şeylere alet olmak için alesta bekliyorlar” (Behramoğlu & Özel, 1995: 92). Nihayetinde tüm bu hengâmenin 12 Mart muhtırasında dağıtılmasıyla birlikte, Türkiye’de sosyalist dönüşüm imkânının imkân olmaktan çıkışı, ciddi bir mesele olarak ülke gündeminden silinişi süreci tamamlanır Özel’e göre. Bu imkân, sosyalist hareket içinden, solcular eliyle yok edilmiştir:

“Bir sosyalist Türkiye’nin elde edilmesi için yola çıkmış birkaç kişiydik, hepsi zaten su koyverdi. Türkiye’de resmî güç sosyalizmi yok edecek bir sol üretti. Türkiye’de sosyalist geleceği mahvedecek bir sol üretti”(32. Gün, 24.04.2008).

⁴⁸ Türk solunda “evrenselci” ve “özgücü” eğilimler ayrımını Suavi Aydın ortaya koymuştur. İlgili bir çalışma için bkz. Suavi Aydın, “‘Millî Demokratik Devrim’den ‘Ulusal Sol’a: Türk solunda özgücü eğilim”, *Toplum ve Bilim*, sayı: 78.

Bu içsel çatışmanın kendisini sürüklediği uzun, buhranlı dönemden Müslüman kimliğe tutunarak çıkan Özel, ilerleyen dönemde, Türkiye'nin Türkiye olarak kalabilmesinin bir ikinci imkânı olarak doğan İslâmî tezlere umutla bakar ve bu tezleri sahiplenir. Özel'e göre; 1960'lı yılların sosyalist solcuları, devrimin ümidi olarak gördükleri ordu tarafından dağıtıldıktan sonra, artık ümidi ülke içinden değil ülke dışından gelecek bir müdahaleye bağlamıştı. 1960'ların sosyalistlerinin Türkiye'nin millî meseleleriyle ilgilenmekten son derece uzak olduğu bu dönemde; bu millî meselelerin çözümü adına İslâmcılar kendilerini göstermiştir. Esasen Özel'de "sosyalist dönüşüm" de "İslâmî dönüşüm" de aynı programı ihtiva eder. Özel'de temel esas "Türkiye'nin Türkiye olarak kalması" şeklinde ifade edilir. Özel'in ısrarla tekrarladığı bu "özlem", Türkiye'nin "vatan" olabilmesiyle ilgilidir. "Vatan" kavramının Özel'de karşılığı ise "bir insanın var olma hakkına itiraz edilemeyen bir yer" şeklindedir (Özel, 2013b: 8). Burada meseleyi biraz açmak gerekirse, Özel'den şu alıntı açıklayıcı olacaktır:

"Meselemiz çok yakın bir dertle bağlantılı. Nedir o yakın dert? Türkiye Cumhuriyeti devleti varlığını devam ettirecek mi, ettirmeyecek mi? Bu, birçoklarına fantezi gibi görünebilir. Size şunu söyleyeyim ki bugün Ortadoğu haritasında Lübnan diye bir devlet var. Ama 'Sahiden Lübnan diye bir devlet var mı?' diye sorsak, meseleye birazcık yakın olanlar tebessüm edeceklerdir. Yani Türkiye'nin yok olması böyle bir yok olma da olabilir. Ki bunun içindeyiz, bu olay oluyor" (Özel, 2013d: 264).

Dolayısıyla Özel'in önce sosyalist sonra İslâmî dönüşüm özlemi, Batılılaşmaya bir karşı çıkışı ihtiva eder. Batı hegemonyasının tüm dünyayı kısıpına alması karşısında ülkesinin geleceği hakkında endişe duyan ve bu kısıpattan bir çıkış yolu arayan şairin karşısında bir umut ışığı olarak beliren ilk yol sosyalizm, ikincisi İslâm olmuştur. Özel, sosyalist sol çevreden kopup İslâmcı yayın organlarında faaliyet göstermeye başladıktan sonra, bu dönüşümü her sorgulandığında "Ben hangi sebeplerle sosyalist olduysam, aynı sebeplerle de Müslüman oldum" yanıtını verir:

"Mesela benim gençliğimin sosyalist görüşleri benimseyerek geçmesinin nedeni bu toplumun bir esasa kavuşacağı ümidi sebebiyledir. Eğer Türkiye sosyalist esasların öne alındığı bir toplum olsaydı, esası olacaktı Türkiye'nin. Aynı şey İslâm için de söz konusu. Yani biz İslâm esaslarını öne alarak, esas denilen bir şeyden haberi olarak yaşayan insanlar olmak zorundaydık. Ben gençliğimden beri söylüyorum: 'Ben hangi sebeplerle sosyalist olduysam, aynı sebeplerle de Müslüman oldum.' Yani ben hiçbir zaman sosyalistliği terk edip Müslüman olmadım" (Akşam, 20.03.2005).

1960'lı yılların Türk sosyalist solu, Türkiye'ye özgü ve bağımsız bir yol arayışının hâkim olduğu bir atmosfere sahiptir. Özel'i, "bilimsel sosyalizm" çerçevesinde değil, bu özgücü sosyalist eğilim çerçevesinde ele aldığımızda, onu önce sosyalizme sonra Müslümanlığa götüren "sebepler" görünürlük kazanabilir. İsmet Özel'in bu "sebepler"ine

ilişkin bir işaret, onun dahil olduğu bu atmosferi “Batılılaşmanın vicdan azabı” şeklinde değerlendirişinde bulunabilir:

“Bana kalırsa Türk sosyalizmi, o gün yöneldiği hedefler hesaba katılırsa, Tanzimat’tan 27 Mayıs’a uzanan Batılılaşmanın vicdan azabıydı. Türk toplumunun Batılılaşma uğruna ödediği büyük bedeli, batılı kalarak, ama Batı dünyasının izleyicisi olarak değil, gerekirse rakibi olarak telafi etme arzusunun belirtilerinden biriydi” (Özel, 2015b: 54).

Bir önceki alıntıda yer alan “Türkiye’nin bir esasa kavuşması” meselesi de budur: Batılılaşma serüveninde verilen tavizlerin telafisi yoluna gitmek, devlet politikasında gayri-millî ne varsa önüne geçmek. Özel’in TİP kritiği bu hususu daha da aydınlatmaktadır:

“Acaba biz Türkiye’de 1839’da kaybettiğini 1923’te kazanmış; 1921’de bir çağın başlangıcını temin etmiş millet olarak acaba 1960’tan sonra bir alanın açılımını temin edebilir mi idik? Evet, edebildik. Nasıl? Kur’an’ın emirlerine, ‘Kur’an’ın emirlerine uyuyoruz’ demeden uymak. Anlıyor musunuz? Bunu anlamamanızı bekliyorum. Türkiye’de milletin anlayabileceği sosyalizm batılılaşmanın vicdan azabı sayılırdı. Türkiye’nin sosyalist dönüşüm beklentisi bu istikamette idi. ‘Kur’an’ın emirlerine uyuyoruz’ demeyeceğiz; ama Kur’an’ın emirlerine uyacağız. Yani her işi, o işin ehli yapacak, işe her koyulan yaptığının mükâfatını, yapamadığının cezasını görecektir. (...) Belki şimdi siz bana burada hadiseyi ters-yüz ettiğimi söyleyecekseniz; bilin ki hadiseyi benim tasvirimde sadakatten bir parmak inhiraf bile yoktur. TBMM’ne ‘Kula kulluk yetsin artık’ şiarıyla giren Türkiye İşçi Partisi’nin programında, iktidara geldiği taktirde Türkiye’de üretim araçları üzerinde şahsî mülkiyetin muhafazasının 30 yıl müddetle devam edeceği yazılıydı. Buna mukabil TİP Genel Başkanı, iktidara gelir gelmez, daha geldikleri ilk gün, iktidara geldikleri ilk saatte bankacılığı ve sigortacılığı devletleştireceklerini ilân etmişti. Şimdi bakalım: Kula kulluk yetsin artık, ne demek? Allah’tan başkasına kulluk etmeyeceğiz demek. Otuz yıl şahsî mülkiyete ilişmeyeceğiz ne demek? Mal mülk sahibi olmaya düşman değiliz; küfrün sömürü düzenine alet olmayan herkes olabildiği kadar zenginleşebilir demek. Husumet -karşı propagandanın ısrarla vurguladığı hilâfına- servet karşısında değildir. Duyulan husumet servetin gayri-millileşmesinedir. Peki, bankacılığa ve sigortacılığa alalecele el koymak niçin? Dananın kuyruğu burada kopuyor. Üzerinde yaşadığın toprakların mahiyeti ne? Birlikte yaşadığın insanın senin neyin oluyor? Bütün bu sorular ancak Batı karşısında bir inanç muhtariyetine sahip olanlar tarafından doğru biçimde cevaplandırılabilir: Malî sermayenin tayin ediciliğinden arınmak ve değişim değerinin millî vasfını üstün kılmak” (İMDER, 2008a).

Böyle bakıldığında o dönemde Özel’in sosyalist hareketlilik içerisinde yer almasının temelinde Amerikanlaşmaya, Batılılaşmaya, gayri-millileşmeye bir karşı çıkış yattığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda Özel’in sosyalistliğinin, dönemin sosyalist camiası içinde ayrıksı/özel bir yeri olmadığı söylenebilir. Onun özelliği, başlangıçtaki bu yerine sahip çıkışı ve bu dolayında Türk sosyalist solunun çıkmazını okuyuşundadır.

Özel, Türk sosyalist solunu temelde iki ayrı açıdan okumuştur diyebiliriz: siyasî imkânları ve felsefî imkânları. Siyasî imkânlar üzerine fikirleri, şu soruları yanıtlamaktadır: i) Türkiye’nin 1960’lı yıllarda sosyalist bir dönüşüm geçirmesini mümkün kılan koşullar nelerdi? ii) Bu imkânın boşa çıkmasının devlet politikası açısından hazırlayıcısı neydi? iii) Bu imkânın boşa çıkmasında sosyalist hareketlilik içerisinde yer alan aktörlerin rolü ne oldu?

Özel'in, Türk sosyalist solunun felsefî imkânları hakkında değerlendirmeleri ise şu sorulara yanıt verir: i) Türkiye'de sosyalist dönüşümü mümkün kılan felsefi/sosyolojik zemin mevcut muydu? ii) Türk sosyalizmi programını neye dayandırmaktaydı? Dayandığı toplumsal/siyasal/dinî bir unsur var mıydı? iii) Türk sosyalist solu bir "büyük isim" çıkarabilmiş miydi, böyle bir tefekkür ortamına sahip miydi? iv) Türk sosyalist solu hangi esaslar üzerinde yükselmişti?

Özetle söyleyecek olursak, İsmet Özel'e göre 1960'lı yıllarda yükselen sosyalizan tezler, "Batılılaşmanın vicdan azabı" olarak hüviyet kazanıyordu. Sosyalist dönüşüm ümidinin bunca taraf bulması, Türkiye'nin Batılılaşma serüveni içerisinde "kaybettiği" ne varsa, bunların sosyalist bir dönüşümle telafisinin gerçekleştirilebileceğine dair inancın neticesiydi. Esasen millî çıkarların gözetildiği bir hareketliliğin sosyalizm adı altında yürütülmesi ise yine bu Batılılaşmadan kaynaklanıyordu:

"Her ne kadar adına sosyalizm desek ve görüntüsünü modernlikle bezesek bile o günlerde ben yaşlardaki gençlerin temel eğilimleri yurtsever, memleketçi ve giderek milliyetçi bir karakter sahibiydi. Yine de bu kelimeleri anmak kimsenin hoşuna gitmezdi. Çünkü bu kelimelerle birlikte modernlik, ilericilik, Avrupalılık elden gidiveriyordu sanki" (Özel, 2015b: 41).

Sosyalizmin Türkiye için bir atılım imkânı doğurması, bir "manevra alanı" teşekkül etmesi, onun "Batılılaşmanın vicdan azabı" oluşundan geliyordu. Bu karakterden uzak, bilimsel bir sosyalizmin (dünya sosyalist hareketine entegre olmak anlamında) ise Türkiye'de hayat bulmasının, Türkiye için anlamlı ve faydalı sonuçlar doğurmasının imkânı yoktu. Nitekim sosyalist dönüşüm imkânı da, böylelikle sıfırlanmıştı: Özgücü eğilimlerin evrenselci eğilimler karşısında güçten düşmesiyle:

"Türkiye'deki sosyalist dönüşüm özelemlerinin Müslüman karakteri fark edilir edilmez hemen Türkiye'deki sosyalist dönüşüm özelemleri devletin tayin ettiği elemanlar eliyle yüksek siyasetin bir versiyonu şekline sokuldu. Yani artık Amerikan Komünist Partisi'yle -Amerikan Komünist Partisi!- Sovyet Komünist Partisi arasındaki ilişki Türk siyasetinin belirleyicisi oldu, anlatabiliyor muyum? Yani hepsi 'sol' ya, o Amerikan komünisti o da Sovyet komünisti. Öyle ortalıkta dolaşan, bağırıp çağıran gençlerin bunları bilmesine lüzum yoktu; ama işi götürenler bu şekilde göturdüler ve Türkiye'de sosyalist dönüşüm imkânı sıfırlandı. Böyle bir imkân sol, solcu siyaset eliyle ortadan kalktı" (İMDER, 2008a).

Bu konuyu ileride detaylıca ele alacağız. Şimdi evrenselci bir sosyalizmin niçin Türkiye'de tutunamayacağına değinelim. Özel'in söyleminde bu imkânsızlık her şeyden önce Türkiye'nin sınıfsal yapısı ve tarihî birikiminden gelmektedir. Türkiye için planlanan program, esaslarını Kapital'de değil Türkiye'nin potansiyelinde bulabilirdi:

"Bir toplumun beklentileri, o toplumun imkanları ve potansiyeliyle bağlantılı olabilirdi ve o toplumun yönü hakkında düşünenlerin ilk öğrenmeleri gereken hangi insanların geleceği hakkında düşündüklerini gözden uzak tutmamaktı. Benim kuşağımın aklı bu meselelere eren her bireyi (en azından o günlerde), kitaplardan öğrendiklerinin yüzyüze gelinen gerçeklerle ne ölçüde doğrulandığına özel önem atfederdi. Kapitalist toplumda sınıflar meselesini şıp diye Türkiye'de

karşılık bulmuş bir mesele sayanlar olursa, onların çığığını yüzlerine vurmaktan çekinmezdik” (Özel, 2015b: 51).

Türkiye’de umulan sosyalist dönüşüm için, Türkiye’nin imkânlarının göz önünde bulundurulması gerekirdi. Eğer Türkiye’de sosyalistler, sosyalizmin mesnedi olabilecek bir esas bulabilmiş olsaydı, sosyalist dönüşümün gerçekleşmesi muhtemel olabilirdi. Özel’e göre:

“Türkiye’de bence sosyalizmi imkân harici kılacak bir şey yok. Tam tersine Türkiye’de sosyalizmi imkân dahiline sokacak bir şey var. O da Batılı hayat tarzıdır. Ama Türkiye’de sosyalizmin kurulması muhtemel değildir. Neden? Çünkü Türkiye’de sosyalizmin mesnedi olabilecek bir şey yok” (Özel, 1997: 138).

Özel için Türkiye, eğer dünya Batı ve Doğu olarak iki ayrı kültüre sahip şekilde bir bölünmeye tabi tutulacaksa, Batı kültürü içerisinde yer alır. Bu konuyu ileriki safhalarda detaylıca ele alacağız.

Türkiye Batı kültürü içerisinde yer almasıyla bünyesinde bir imkân barındırmaktadır. Ancak buradaki sosyalistler, diğer Batılı ülkelerdeki sosyalistlerin yaptıklarını yapamamışlar, yaşadıkları toplumun temel unsurlarıyla intibak kurarak sosyalizmlerine bir dayanak noktası bulamamışlar ve böylelikle sosyalist imkânlar muhtemel olamamıştır. Sosyalizmin dayanak noktasıyla ilgili Özel, gözlemlerini şöyle aktarır:

“Türkiye’de sosyalist olmanın, sosyalistliğe yakışır bir gerekçesini bulmak mümkün değildir. Ancak her ülkede bu gibi insanlar vardır diyerek onlara mazeret sağlanabilir ki bu durum onları Yehova Şahitleri’nin sahip oldukları konuma benzer bir konumda bulunmaktan kurtaramaz. Batı Avrupa ülkelerinde gerek dinle ilgili tutumları yüzünden gerekse meslekî yerleri gereği olarak geçmişte birkaç yüzyıl gerilere uzanan muhafazakâr, liberal, sosyalist, komünist aileler vardır. Türkiye bu bakımdan Yunanistan kadar bile belirgin çizgilere sahip değildir. Yani Türkiye’de herhangi bir sosyalistin yeri bir toplumsal sınıf içinde bulunamayacağı gibi aile içinde de bulunamayacaktır. Sosyalistler din ve mezhep farklarına, etnik özelliklere yaslanma zorunluluğunu kendi mevcudiyetlerine tek dayanak yapabilmektedirler. Bunun vardığı sonuç da Marksizmin dayandığı temellerin görmezlikten gelinerek, insanların karşısına sosyalist maskeli birçok taassubun çıkmasıdır. (...) Türkiye’de sosyalist veya komünist görüşlü bir kimsenin meselenin bu yönüyle ilgilenip, kendi varlığını açıklama gayesiyle zihnini yormasına uzun zaman gerek olmamıştır. Çünkü hiç üzerinde konuşulmasa da bir sosyalistin kendine temel olarak devleti aldığı, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasını mümkün kılan sosyal ve kültürel değişimleri, değişmez veriler saydığı kesin ve bedihî idi. Kendine devletten başka melce bulamayan bir sosyalist akımın geleceği ne olacaktı?” (Özel, 2015b: 67-69).

Bu çerçevede, Türkiye’de sosyalistlerin sosyalizm hevesleri, bir iktidar mücadelesi olmaktan öteye geçememiştir. Böylelikle sosyalist düşün alanında bir “büyük isim” de çıkmamıştır. Türkiye’de sosyalizm Tanzimat’tan beri süregelen Batılılaşmanın vicdan azabı olarak canlılık kazanmış, ancak bu canlılık yerini “iktidarı ele geçirme” savaşına bırakarak sönümlenmiştir. Sosyalist hareketlilik içerisinde yer alan “orducular” ve evrenselci sosyalistler, Batılılaşma serüveninin yarattığı “ilericiler” ve “gericiler”

kamplarından “ilericiler” rolünü oynayarak, nüfusu “geride” görmeleri neticesinde nüfusla irtibat kuramamış, onunla aynı dili konuşamamış, yalnız iktidarı ele geçirmeye ve bu şekilde tepeden inme politikalarla sosyalizmi kurmaya heveslenmişlerdir.

Eleştirilerin bu genel çerçevesine baktığımızda, siyasî çıkmazların esasen felsefî çıkmazlardan doğduğunu görüyoruz.

Şimdi Özel’in Türk sosyalist solu üzerine eleştirilerini detaylandırmadan önce, konunun temel kavramlarının çerçevesini çizelim. İsmet Özel’in “sağ-sol”, “sosyalizm”, “komünizm”, “Marksizm”, “Batılılaşma” gibi kavramlar üzerine değerlendirmelerini gözden geçirmek, onun ele alacağımız eleştirilerini açıklığa kavuşturacağı gibi, onun düşünme şeklini de göz önüne serecektir.

3.1. Kavramsal Çerçeve

İlk olarak İsmet Özel’in genel olarak kavramların orijini konusunda gösterdiği tavır bilmek gerek. İsmet Özel, “dil”i her şeyin merkezine koymaktadır. Heidegger’den büyük ölçüde etkilenen şair, dile *linguistique* açıdan çok ontolojik açıdan yaklaşır. Varlığı dilin imkân alanına bağlar. Heidegger’in “dilimiz evimizdir” lafzını “dilimiz ilimizdir” şeklinde yineler. “İl” eskimiş anlamıyla “yurt, ülke” demektir. İnsan dilin sınırları içinde yaşar, dili oluşturan kelimeler düşünme şeklini de oluşturur. Düşünme şekli kelimelerin anlamlarında verilidir. Bu düşünme şekli dediğimiz husus, mantık biliminin konu edindiği bir meseledir; şeyler arası ne tür bağlantılar kurulduğuyula ilgilidir. Tek bir örnekle açıklamak gerekirse; “dünya” kelimesi Arapça “*dunya*” kelimesinden gelir, *dunya* ise “alçakta yer alan” demektir. Dünyanın alçaktaki hayat oluşu İslâmî akıl yapısıyla ilgilidir ve “yukarıdaki hayat” inancından kaynaklanır. “Dunya” kelimesi, üzerinde yaşanan mekânın/gezegenin “insanın indirildiği yer” olduğu, tekrar “yukarıdaki hayat” a dönüleceği anlamlarını içerir. Dolayısıyla bir dil, onu anadili olarak konuşan insanların düşünme şekillerini de belirler. Ve bir dilin kelimeleriyle, kavramlarıyla ortaya atılan her düşünce sistemi de o dil’in sınırlarına yani o ülkenin sınırlarına mahsustur.

Bundan hareketle, Özel, bir kavramın doğduğu yere mahsus olduğunu ve tarihsel süreci/arka planı o toplumdan oldukça uzakta seyretmiş toplumları açıklama noktasında

işlevsiz kalacağını düşünür. İlerleyen bölümlerde, Özel'in Türk sosyalist soluna kavramsal çıkarımlar yoluyla ne tür eleştiriler getirdiğini inceleyeceğiz.

3.1.1. Sağ ve Sol Üzerine

İsmet Özel'in söyleminde “sağ/sol”, “sağcılık/solculuk” kavramları iki şekilde ele alınmaktadır: Kendi tarihselliği, doğuş koşulları çerçevesinde *sağ* ve *sol* ve Türkiye’de politik sahada canlılık gösterdiği şekliyle *sağ* ve *sol*.

İlk olarak “sağ” ve “sol” kavramlarının “İbranî-Hıristiyan batı toplumu” içerisinde doğduğuna dikkat çeken Özel, bahsettiğimiz “mahsûsiyet” meselesinden hareketle, bu kavramların ortaya çıktığı toplumsal yapının haricinde karşılık bulamayacağından bahseder:

“Her şeyden önce sağ ve sol kavramlarının İbranî-Hıristiyan batı toplumunun, kendi iç değişimine bağlı kavramlar olduğunu aklımıza iyice yerleştirmemiz gerekiyor. Kabaca, toplumdaki sınıfı, kuruluşu muhafaza etmek veya geçmişteki kuruluşa dönmek isteyenler sağ, yeni bir sınıfın iktidarından yana olanlar da sol sıfatına lâıyk görülürler. Fakat bu genel çizgiler meseleyi ancak içtimai yönüyle anlamamızda bir kolaylık sağlayabilir. Siyasi terminoloji, ayrıntılara inildikçe karmaşık bir görünüm kazanabilir. Sözgelimi, anarşizmin sağda mı, solda mı yer aldığı onu tavsif edenin siyasi kanaatine göre değişebilir. Batı toplumu için sağ ve sol kavramlarının ne idüğü ancak tarihi bir bakış açısıyla ve sınıflar karşısında takınılan tavrın belirlenmesiyle anlaşılabilir. Aristokrasiye karşı burjuvaziyi, burjuvaziye karşı proletaryayı desteklemek sol; solun tersini yapmak sağ sıfatını benimsemektir” (Özel, 2009c: 24-25).

Türkiye’de ise buna benzer bir ayırım gelişmemiştir çünkü böyle bir toplumsal yapı yoktur Türkiye’de. Batı’da sağı-solu belirleyen içtimaî ve iktisadî ayrımlar Türkiye’de geçerliliği olmayan hususlardır:

“Batı toplumu içinde kavramları netleştirmek mümkün. Mesela kilise bazı istisnalar dışarıda bırakılacak olursa Batı toplumunun, kendi iç değişimi uyarınca, sağını ve solunu nisbeten kolaylıkla anlayabilmemize karşılık, İslâm toplumunda sağ ve sol kavramlarının hiçbir zaman istenilen açıklıkta yerlerine oturmadığını görürüz. Çünkü İslâm bölümünde değişme dış şartların güdümünde gerçekleşmiştir. Öte yandan bir sınıfın diğer bir sınıfla yer değiştirmesi hadisesi, Batı semalarına uygun bir mahiyet arzetmediği için de neyin sağ neyin sol olduğunu tesbitte bize yeterince yardımcı olamaz” (Özel, 2009c: 25).

Bu sınıf meselesini ileride derinleştireceğiz ancak şimdilik kısaca belirtelim ki; Özel Batı’da toplumsal sınıfların ekonomik esaslı bir yatay bölünmeye tâbi olduğunu, İslâm kültürü üzerine bina olan Osmanlı-Türkiye tecrübesinde ise toplumsal sınıfların cemaat normları esaslı bir dikey bölünme ile belirlediğini ifade eder. Ayrıca Batı’da olduğu gibi, İslâm’da “sınıfların iktidarı”, “sınıfların yer değiştirmesi” söz konusu olmadığından, “belli bir sınıfa karşı belli bir sınıfın yanında yer almak” şeklinde vuku bulan “sağ-sol” ayrımlarından da söz edemeyeceğimizi söyler.

Ancak hal böyle olsa da Türkiye’de *sağ* ve *sol* şeklinde tanımlanan, bu şekilde ayrıştırılan kamplar var. Bunların belirlenim esasını ise Kemalizm’de bulmaktadır Özel: “Mademki sağ ve sol Batı’ya hastır ve mademki Batılılaşma Kemalizm ile en kesin çizgisini çekmiştir, o halde Kemalizmin sağı solu sözkonusu edilebilir, edilmelidir” demiştir (Özel, 2009c: 26).

Bu yorumu incelemeden önce şuna değinmek gerek: Özel, Türkiye’de Batılılaşma gayretlerinin, “tarafdar olmak” biçiminde gerçekleştiğini ifade eder. Yani Batılılaşmak metodik bir seçme değil, “*O-n-laşmak, benzemek*” mahiyeti taşımıştır. Aydınlanma’ya (*enlightenment*) giden yolda Batılıların bir şeyi “niçin” öyle yaptığına değil, direkt “ne” yaptığına bakılarak ve bu yapılanlar Türkiye koşullarına olduğu gibi ithal edilmeye çalışılarak, netice itibarıyla “Batıca” bir şey değil “Batıcı” bir şey yapılmış olunuyordu.

Bu gayretler ışığında baktığımızda; mademki Kemalizm böylesi ithalatçı bir Batılılaşma gütmüştür, o halde Batı’ya özgü sağ-sol sınıflandırmaları Türkiye gerçekliğinde ele alınmaya çalışıldığında da ayırıcı vasıf Batıcı siyaset içindeki rol olarak kabul edilecektir İsmet Özel’de. Yani “Batı toplumunun manevî normlarını kendine mâl eden ve bunun militanlığını yapan görüş” Türkiye’de *sol* olmakta; “Batılılaşmayı veri kabul edip kendini onun şartlarına uydurmak ve mevcut şartların elverdiği oranda batıcı olmak” da *sağcılık* kabul edilmektedir (Özel, 2009c: 30). Buna göre, Türkiye’de “sağ” ve “sol” yalnız Batıcıların dahil olduğu gruplandırmalardır. Batılılaşmayı reddeden İslâmcılar veya sosyalistler bu daireye girmez⁴⁹; nitekim kendisi de sosyalistken solcu olmamış, İslâmcıyken de sağcı olmamıştır. Yıllar sonra, yaşadığı dönüşümle ilgili “solcuymdu, sağcı oldu” şeklinde anılmasına karşın şu ifadeyi verir:

“Ben soldan ne kadar rahatsız isem, sağdan da o kadar rahatsızım. Solcuları ne kadar sevmiyorsam, sağcıları da o kadar sevmem. Sağ ve sol, ilerencilik ve gericilik, benim için, modern dünyanın, insanları kafeslere koymak için, insanları ambalajlamak ve zamanı gelince postalamak için uydurdukları şeylerdir” (32. Gün, 24.04.2008).

⁴⁹ Bu hususta Özel’in İslâmcı tanımını hatırlamakta fayda var: “Yeni çağın doğması ile birlikte toplum hayatında nelerin nasıl olduğu konusunda hem anlayışı hem de uygulayışı, İslâm’ı anlamaya, bağlamaya İslâmcılık demek lazım bence. Yani, ‘İslâm’ı anlamaya çalışıyorum böylece toplumu anlamaya çalışıyorum’, ‘İslâm’ı anlamaya çalışıyorum böylece kendimi anlamaya çalışıyorum’, ‘İslâm’ı anlamaya çalışıyorum böylece ne yapacağım konusunda bir yön tutturacağım’. Bu endişeleri taşıyan ve bu endişeleri taşımayı öneren insanlara İslâmcı demek lazım.” (KANAL7, 02.06.2001) Bunun yanı sıra Türkiye’de sosyalizmin ve İslâmcılığın, sağcı-solcu siyaset ile farkına bir başka metninde şöyle yer verir: “Türkiye’nin sosyalist bir dönüşüme ihtiyacı olduğu fikri ‘hızlı, etkin, parlak’ solculukla okka altına alındı. Türkiye’nin İslâmî bir dönüşüme ihtiyacı olduğu fikri ‘hızlı, etkin, parlak’ Müslümanlıkla okka altına alındı” (Özel, 2009e: 17).

Sağ ve sol ayrımlarının, Batı'daki gibi “düzen yanlıları – değişim yanlıları” olarak Türkiye’de karşılık bulamayacak olmasının sebebini ise, Özel “Türkiye (Osmanlı toplumu) bir tekâmül (*evolution*) değil, bir tahavvül (*transformation*) geçirmiştir, geçirmektedir” (Özel, 2009c: 31) diyerek açıklar. Tekâmül (*evolution*) “olgunlaşmak” gibi aşamalı bir değişimi ifade ederken, tahavvül (*transformation*) ani bir değişimi ifade eder. Bu böyle olduğu için Türkiye’de ne Batılı anlamda sınıflar vardır, ne de Batılı sınıfsal yapı üzerine bina olan sağ-sol ayrımı.

Sağcılık ve solculuk, Türkiye şartları için iktisadî veya içtimaî kıstaslarla değil, “Batı medeniyetiyle münasebet”i içeren siyasî bir kıstasla belirlendikten sonra, Özel’de AP sağcı, CHP solcu olarak konumlanır (1977 yılı için AP yazmıştır Özel, ama bunu AP’nin öncesi ve sonrası sağ partiler için de kabul edebiliriz). CHP’nin solculuğu Batılılaşmanın “militanlığını” yapmasında; AP’nin sağcılığı “kendini onun şartlarına uydurma”sı ve “mevcut şartların elverdiği ölçüde batıcı olma”sındadır. Bu farkın, Özel’de “Osmanlı Batılılaşması – Cumhuriyet Batılılaşması”⁵⁰ şeklinde ortaya konduğunu da görürüz. Aynı ayrıma daha sonra İsmail Kara da değinmiştir. Kara, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinin Batılılaşma gayretleri arasındaki farkın İslâm’la kurulan ilişkide olduğunu söylemiştir. Sözelimi Osmanlı Batılılaşırken toplumsal olgu ve olayların meşruiyet kaynağı olan İslâm’a ters düşmemek için yeni İslâmî yorumlar üretmiştir: “Batı bilimi ve teknolojisini transfer ederken, toplumun da bunlar için seferber olmasını sağlamak adına dinî açıklamalar ve destek sağlanmıştır” (Kara, 2008: 27). 1923 sonrasında yapılan şey ise, İslâm’ı devre dışı bırakarak modernleşmeye çalışmaktır. 1923’ten 1950’ye kadar süren bu dönemde din marjinalleştirilerek toplumsal yaşamın bütün alanlarından temizlenmeye çalışılmıştır. Özel de bu ayrımı şöyle özetler:

“Osmanlı kendine bir yaşam alanı açmak için çabalıyordu. Cumhuriyet rejimi mevcut yaşam alanına girebilmek için çırpındı. İkisi de Batılılaşma, ikisi de yenileşme(!); fakat Osmanlı Batılılaşması kendi hatırının sayılması uğruna değişmelere gidiyor, tavizler veriyor, Cumhuriyet dönemi Batılılaşması medeni milletlerin hatırı için dünyasını değiştiriyor, tavizkâr davranıyor” (Özel, 1989: 88).

Özel’in “Kemalizmin sağ ve solu” diyerek işaret ettiği hadise buna benzer bir ayrımdır: topyekûn Batıcılar ve ılımlı Batıcılar. Özel aynı zamanda bu durumu

⁵⁰ “Osmanlı batılılaşması ile Cumhuriyet batılılaşması arasındaki temel fark birincisinin modernleşmeyi hakkını aramanın bir aracı olarak benimsemesi, ikincisinin ise modernleşme sonucunda kendine bir hak tanınacağına inanmasıdır. Osmanlı hiçbir zaman ‘Batı’nın tam güvenini ve desteğini elde edemedi. Cumhuriyet sonrası modernleşmeciler içinden çıktıkları milleti ‘Batı’ya şikayet ederek prim yaptı” (Özel, 1995: 123).

“İsterseniz, sağ ve sol yerine, aktif ve pasif batıcılık da diyebilirsiniz” diyerek de özetlemiştir.

Netice itibariyle, Batı’ya özgü koşullar içinde bir tekâmül sonucu doğan sağ ve sol kavramsallaştırmalarının, Türkiye’de de Batı normları burada geçerliymişçesine aynı anlamı veriyormuş gibi kullanılmasını yanlış bulur Özel. Buna karşın kendilerinden *sağ* ve *sol* şeklinde bahsedilen grupları ayıran şeyin, Batı karşısında güttükleri siyaset olduğunu söyler. Türkiye’de sağ ve solu belirleyen kriter, Batı’da olduğu gibi “belli bir toplumsal sınıftan yana olmak” değil (nitekim Türkiye’de Batılı anlamda sınıf yapısı yoktur), Batı kültürü, Batı normları, Batı medeniyeti karşısında takınılan tavidir. Batı’nın normlarını olduğu gibi benimseyenler “sol Kemalist”, bu normları İslâmî düzleme oturtabildikleri ölçüde benimseyenler “sağ Kemalist” kabul edilmektedir Özel’de.

Sağın ve solun kriteri bu şekilde belirlendikten sonra, bu gruplar arasındaki çekişmenin yalnız imtiyazı ele geçirme çekişmesi olduğu ifade edilir: “Sağcılar sözkonusu tabanda rahat edenler, solcular ise aynı tabanda rahatlarını arayanlardır” (Özel, 1993c: 57). Bu gruplar arasındaki ortak nokta, ikisinin de mevcut düzeni kabullenişidir; farkları ise bu mevcut düzende kendi rahat edecekleri bir işleyişi savunmalarıdır:

“Her kim dünya sisteminin yürürlükteki işleyişini makul, yerinde ve isabetli sayıyor, hayat biçimini bu ölçüler içinde rasyonalize ediyorsa o kimse hangi maskeyi takmış olursa olsun sağcıdır. Yine her kim dünya sisteminin muhtemel bir işleyişinin rasyonel olduğu ve gerçeğin ancak onun öngördüğü bu aklî sistemde yerini bulabileceğini ileri sürüyorsa üzerinde taşıdığı etikette ne yazarsa yazsın o kimse solcudur” (Özel, 1993c: 57).

Burada meselenin sarahaten kavranabilmesi için “dünya sistemi” kavramına değinmek gerek. İsmet Özel “dünya sistemi” kavramını Wallerstein’dan ödünç alarak kullanmaktadır. Kendi yorumuyla ise dünya sistemini şöyle açıklar:

“Çok kısa bir tanım gerekirse, dünya sistemi beynelmilel siyasî ilişkileri denetim altında tutan malî üstünlükten başka bir şey değildir. Yani sistemin çekirdeğini çeşitli unsurlar arasındaki malî bağımlılık teşkil eder. Bu çekirdeği korumak, yürürlükteki malî mecburiyetleri devam ettirebilmek için dünya sistemi imtiyazlı bölgeler oluşturur. Sistemin en imtiyazlı bir bölgesi vardır. Diğer bölgeler hiyerarşik bir sıralanmayla merkez çevresinde yer alırlar. Dünya sistemi kapitalizmle özdeş değildir. Çünkü kapitalizm her zaman malî oligarşi olarak karşımıza çıkmaz ve sermaye gücü her zaman malî oligarşiye dayalı değildir. Sistem ilişkileri mütedavil sermaye ilişkileridir ve bu ilişkiler günden güne soyut karakter kazanmakta, karmaşık hale gelmektedir. Dünya sistemini Batı medeniyeti denilen ve daha çok bir zihniyeti ifade eden oluşumla da özdeş sayamayız. Dünya sistemi Batı medeniyetini de hegemonyasında tutan bir örgütlenme ve malî imtiyaz sahibi bir şirket-devlet karakterindedir” (Özel, 1990b: 97-98).

Dünya sistemi Özel’e göre yalnız bir ekonomik sistemden veyahut yalnız bir zihin yapısından ibaret değildir. Bu sistem, önce ekonomik sistemini kurmuş, ardından zihnî

temellerini oturtmuş ve ardından yayılcı politikasını yürürlüğe sokarak tüm dünyayı kendi hegemonyası altına girmeye icbar etmiş bir sistemdir. Sistemin iskeleti bankacılıktır; bu ekonomik sistem üzerine oturtulan zihnî sistem ise onu koruyan ve çekici kılan bir kılıf işlevi görmektedir: “Bu iskeleti hem korumak hem de ona hareket, cazibe, kimlik kazandırmak için bir çok “dış” unsur vardır. Malî iskeletin teknolojisi, medeniyeti, sanatı, iletişim atmosferi vardır” (Özel, 1990b: 98). Sistemin tarihî gelişimine kabaca değinmek gerekirse, şu alıntıyı yapmakta fayda var:

“Dünyada 16. asırdan itibaren hükümlanlığını günden güne genişleten bir dünya sistemi var. Dünyada özel, imtiyazlı bölgelerin, diğer bölgeleri tahakkümü altında tuttuğu bir işleyiş biçimi var. (...) 16. asırda altın ve gümüş paranın yerini tahvillerin ve hisse senetlerinin alması ile beraber kendi sistemini kurmaya başlayan dünya sistemi 17. asırda kendine zihnî temeller kurdu. 18. asırda Avrupa içerisinde rejim değıştirme faaliyetini tamamladı. 19. asırda bir dünya yayılması gerçekleştirdi” (Özel, 1997: 306-307).

Aynı zamanda “dünya sistemi”, “devletin çağımızda yaşayan son şekli” olarak da karşılık bulur Özel’de. Dünya sistemine katılmak, dünya sisteminde yer almak ise şöyle örneklendirilir:

“Bugün dünya sistemi denilen şey Devletin yaşayan son şekli sayılmalıdır. Bütün milletlerin yaptıkları spor karşılaşmalarından ekonomik başarıya kadar sistem içinde kendine iyi bir yer edinme çabaları olarak görülmelidir. Önce değer yargılarını, ahlâk ilkelerini ve hayat yorumunu benimsiyorsunuz ve ardından bu yargılarda, ilkelerde ve yorumda kendinizin ne kadar iyi olduğunuzu ispata çalışıyorsunuz. Kısacası sizi o amacı gerçekleştirmek için çağırdıklarında ‘devlet’e katılıyorsunuz” (Özel, 1990a:156).

Bu minvalde, Özel’in “dünya sistemiyle uyumluluk” bahsinde işaret ettiği hususun, kabaca politik-doğruculuktan (*political correctness*) şaşmamak anlamına geldiği de düşünülebilir. Sağ ve sol kampın “dünya sisteminin yürürlükteki işleyişini makul bulması”, çağın “politik-doğru”sunu kabul etmeleri ve yeniden üretmeleridir diyebiliriz. “Türkiye’nin durumunu anlamak için dünyanın durumunu anlamak lazım” (Özel, 1997: 306) diyen Özel, bu gayeyle, dünya sistemi kavramına külliyatında genişçe bir yer vermiştir. Türkiye’nin o gün (ve bugün) tecrübe ettiği sağ-sol ayrımlarını kavramak için de bu gibi geniş çaplı olgulara işaret eder.

Özel, Türkiye’de *sağ-sol* şeklinde, *ilerici-gerici* şeklinde, *alaturka-alafranga* şeklinde süregelen bölünmelerin kaynağını çözümlerken meseleyi Birinci Dünya Savaşı’na kadar götürür. Ona göre bu bölünmeleri doğuran olaylar zinciri şöyle gerçekleşir: “Dünya sistemi” yayılcı politikasıyla Birinci Dünya Savaşı’nda hükümlanlığını kuvvetlendirmiş ve bu esnada da birtakım “kelleleri kopar”mıştır. Rusya’da Çar, Osmanlı’da halife, Almanya’da İmparator gitmiş, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yok olmuştur. Bundan sonra Osmanlı coğrafyasında bir daha “kelle

üretilememiş” ve tüm bu ayrışmalar bundan doğmuştur. Osmanlı’nın yüzünü kendine çevirmeyip Batılılaşmayı “yerel rengi” haline getirmeye çalışması, ilerici-gerici, alafranga-alaturka, sağ-sol ayrımlarını doğurmuştur.

Birinci Dünya Savaşı’nda kopan “kelle”nin ardından, kurulacak yeni devlet, Türkiye Cumhuriyeti, “Bolşevik olmama, Panislamist olmama, Pantürkist olmama” şartıyla/diktasıyla yüzyüze gelmişti:

“Efendiler... Biz Pan-İslamizm yapmadık, belki yapıyoruz, yapacağız dedik. Düşmanlar da yaptırmamak için biran evvel öldürelim dediler. Pan-Turanizm yapmadık, yaparız, yapıyoruz dedik yapacağız dedik ve yine öldürelim dediler. Bütün dâva bundan ibarettir” (Mustafa Kemal Paşa, TBMM, 1 Aralık 1921).

Özel bu icbarı şöyle izah ediyor:

“Eğer Panislamist olunsaydı bir kere savaşla birlikte kaybedilen Asya topraklarının elde tutulması bahis konusuydu. Pantürkist olunsaydı gene dünya politikası yapmak mecburiyeti vardı Türkiye’nin omuzları üzerinde. Eğer Bolşevik olunsaydı o sırada akıbeti her ne kadar kontrol altında olduğunu söylese bile akıbetinin ne olacağını bilmediğimiz bir büyük birime iltihak etmesi bahis konusuydu. Dünya sistemi kendini bu tehlikelerden uzak tutmak için T.C.’ni kuran kadrolara Pantürkist olmamayı, Bolşevik olmamayı zaruri kıldı ve bunların da yolu şuydu. Türkiye’nin İslâm kültüründen kopartılması” (Özel, 1997: 309-310).

Nihayet, Türkiye için geçit verilen tek yol “Batılılaşma” yolu olmuştur ve tüm “sağ-sol”, “ilerici-gerici”, “alafranga-alaturka” ayrımları böylelikle doğmuştur. İsmet Özel bir başka yazısında bu ayrışmanın esasen “kolonizatörler ve diğerleri” arasında olduğunu ifade eder. Bu “kolonize etme” meselesi yine *dünya sisteminin* işleyişiyle alakalıdır. Bu sisteme göre dünya, Türkiye’nin haricinde, “metropol ülkeler” ve “kolonize edilmiş ülkeler” olmak üzere ikiye ayrılmıştır:

“Metropol ülkeler dünya sisteminin yürürlükte kalması için gerekli ilişkilerde karar mekanizmalarına doğrudan etki edebilen ve daha doğru bir yaklaşımla alınan kararlardan menfi yönde etkilenmeyecek kadar metropole mahsus donatıma sahip bulunan ülkelerdir. Yani yalnızca Batı Avrupa ABD gibi ülkeler değil, aynı zamanda Yeni Zelanda İsrail gibi ülkeler de metropol ülkeler arasındadır. Buna karşılık metropol ülkeler tarafından zapt edilerek kolonize edilmiş ülkeler vardır. Bunlar bazen üçüncü dünya diye adlandırılırlar fakat bu adlandırma Rusya ve uydularının gerçekte metropol ülkelerin rezervi oldukları gerçeğini örttüğü için yanlıştır” (Özel, 1988: 40).

Türkiye bu ayrımların dışındadır; metropol olmadığı zaten ortadadır ancak müstemleke de değildir. Çünkü kolonize edilmesine gerek duyulmayan bir ülkedir; çünkü kendi “millî kolonizatörlerini” üretmiştir. Özel “Dünyada Batılılaşmayı ‘*couleur locale*’ [yerel renk] haline getirmiş başka ülke yoktur” diyerek, “millî kolonizatör”lerin bu Batılılaşma yanlısı grup olduğunu ifade eder. Bu kolonizatörlerin üremesiyle birlikte “Türkiye’de sınıf farklarını yöre farklarını şive farklarını gölgede bırakan bir ayrım yaşanmıştır” (Özel, 1988: 41). Batılılaşma serüveninin başından beri yaşanan temel ikili

bölünmeler, “ilerici-gerici”, “alaturka-alafranga”, “sağ-sol” ayrımları hep aynı tercih meselesinin ürünüdür; “kolonizatörler başlangıçta alafranga idi, sonra ilerici oldular ve bugün onlara solcu denmektedir” (Özel, 1988: 41) der Özel. Türkiye’de “alafranga olmak”, “ilerici olmak”, “solcu olmak” iktisadî veya içtimaî dayanak noktaları olmayan, yalnızca belli sosyal tercihleri işaret eden adlandırmalardır. Bu tercihin en belirgin tarafı ise İslâm’ı geri plana atmak şeklindedir:

“Hiçbir iktisadi mesnede sahip olmadan ilerici olmak bu ülkede yaşayan bazı değerlere karşı çıkmak suretiyle mümkün olabilmıştır. Üstelik karşı çıkılan değerlerin dine müteallik olması da şart değildir. Böylece dine karşı çıkış da ayırıcı bir özellik sahibi olmaksızın ilericiliğin bir nişanesi olabilmıştır” (Özel, 1988: 42).

Türkiye’de sosyalizmin solcular eliyle bitirildiğini söylerken de Özel bu hususa dikkat çeker. “Solcular” Özel literatüründe “kolonizatörler” olarak karşılandığı için, Türkiye’de olası bir sosyalist dönüşümün engellenmesi işini de onlar üstlenmişlerdi. Türkiye sosyalist bir dönüşüm geçirseydi, Batılılaşma macerasında kaybettiği her şeyi telafi edecek, bir karakter sahibi olabilecekti. Türkiye’de Batılılaşmaktan ötürü vicdan azabı çeken ve özgücü arayışlara giren insanların, Batılılaşmaktan memnuniyet duyan insanlarca engellendiğini savunur Özel. Bu konu ileride detaylıca incelenecektir.

3.1.2. Komünizm, Sosyalizm ve Marksizm Üzerine

İsmet Özel’in, henüz on beş yaşlarındaiken, kendisine rehberlik edecek ideolojik metin olarak İstiklâl Marşı’nı esas aldığını belirtmiştik. Şair olmaya genç yaşta karar veren Özel, kendisine dünyada düşünsel olarak durulacak bir yer, benimsenecek bir fikir sistemi tayin etmediği takdirde şair olamayacağını, şiirlerinin “sayıklamadan” öteye geçemeyeceğini düşünmüş ve bir arayışa koyulmuştur. Bu arayışta öncelikle dine yönelmiş, Kur’an’ı Kerim mealini okumuş ve ardından dinden bağımsız bir fikir benimsemekte karar kılmıştır. İstiklâl Marşı bu arayış döneminde onun ideolojik dayanak noktasını teşkil eder.

Özel’in sosyalist bir Türkiye idealiyle yıllarını geçirmiş olmasını, İstiklâl Marşı ile nasıl bağdaştırabiliriz? Sonradan İslâmcı olacak olan Özel’de nasıl bir damar vardır ki, öncesinde sosyalist olmuştur? Bu sorular, cevapları kavramların sözlük karşılıklarında bulunamayacak sorulardır. Bu soruların cevapları ancak tarihte bulunabilir. Özel de bu soruları böyle yanıtlamıştır: “Benim masalımın sosyalist ve komünist unsuru ancak 27 Mayıs 1960 sonrasında Türkiye’de genç düşünceli insanların çok yönlü yurtsever

atılımları alıcı gözle yeniden değerlendirilebilirse bariz bir şekilde anlaşılabilir” (Özel, 2015b: 64) demiştir.

27 Mayıs 1960 sonrasında Türkiye’de canlılık gösteren ana akım sosyalist unsurları önceki bölümde incelemiş ve 1960’lar sosyalistlerinin esas tezlerinin Türkiye’nin bağımsızlığı olduğunu görmüştük. 1960’ların sosyalizan sesleri, 1950’lerden itibaren süregelmış Amerikancı politikalara (ve bir adım ötede de Tanzimat’tan süregelen Batıcı politikalara) karşıt olarak yükselen seslerdi. Yalnız burada Özel’in “çok yönlü” ifadesinin açılımına da yer vermek gerek:

“Çok yönlü diyorum çünkü Türkiye’nin yeni ve köklü değişiklikler getirecek reorganizasyonunu öneren sadece sosyalistler değildi. Yaşanan zelim durumun müsebbibi olmadığına inanan herkes, toplum karşısında suçluluk duygusu taşımayan ve daha iyisi için sorumluluk yüklenebileceğini düşünen herkes Türkiye’de gerilik zincirini kırmanın gereğine inanıyordu” (Özel, 2015b: 64).

1960’larda Türkiye’nin reorganizasyonunu öneren diğer çevreler bir yana, burada özel olarak, Özel’e göre sosyalistlerin niçin sosyalizmi seçtiklerini veya sosyalist bir düzenin milliyetçi hedeflerle uyduğu fikrinin onlarda nasıl oluştuğunu irdeleyeceğiz. Elbette buna geçmeden evvel Özel’in söyleminde sosyalizmin, komünizmin ve Marksizm’in nasıl yer bulduğuna bakmak gerek.

Özel, kendisini, “Marksist” ve “sosyalist” olarak tanımlamaktan önce “komünist” olarak tanımlamıştır. Daha sonra Marksist ilkelere bağlılığı ve sosyalist bir dönüşüm için çaba sarf etmeyi bırakmış ancak komünist kimliği terk etmemiştir. Bu nedenle ilkin komünizmi açalım.

İsmet Özel’in komünizminin neye benzediğini bizlere gösteren birkaç biyografik unsur var. İlkin, Özel’in komünist damarının annesinin etkisi altında şekillendiğini biliyoruz. Özel’in annesi Sıdıka Hanım, Allah’tan çocukları için hayır dilerken, duasını “cümle ümmet-i Muhammed’in çocuklarıyla beraber” diyerek bitirmiş. Bu dua çevresinde büyüyen Özel, “ben kendimin nereye ait olduğunu annemden öğrendim” diyor:

“Ben çocukluk günlerimden itibaren kendimin nereye ait olduğunu annemden öğrendim. Yani, benim iyiliğim ancak başkalarının iyiliğiyle mukayyetti. Yani annem duasının, ‘cümle ümmet-i Muhammed’in çocuklarıyla beraber’ demediği takdirde kabul olmayacağını bildiği için böyle söylüyordu ve dolayısıyla ben kendimi annemin dile getirdiği bütünün içinde sayıyordum. Dolayısıyla hayatımın her safhasında mensup olduğum yere ihanet etmemek benim için birinci vazifeydi” (Özel, 2015c: 20).

Böylece Özel için “komünizm”, yani “cemaatçilik”, yani “kendi iyiliğinin ancak birlikte bir bütünü oluşturduğün diğerlerinin iyiliğiyle mukayyet olması”, edindiği ilk

prensip olur. Birlikte bir bütünü oluşturduğu insanlar ise “Türkiye’nin Türkiye olarak kalmasını” dileyen vatanperverlerdir.

İsmet Özel’in söyleminde “Türkiye’nin Türkiye olarak kalması” vurgusu çok güçlü ve önemli bir yere sahiptir ve Türkiye’nin “vatan” olarak kalması anlamına gelir. Vatan ise, “bir insanın var olma hakkına itiraz edilemeyen yer”dir: “Eğer bir yer, bir alan, bir toprak parçası veya deniz bir insanın var olma hakkına itiraz edilemeyen bir yer olarak tanınabiliyorsa vatanlaştırılmış olur” (Özel, 2013b: 8) der İsmet Özel. Bir vatan, her şeyin başıdır. Vatan, kök salınacak topraktır, zemindir. Bu olmadan, kişi “şair” de olamaz, “Müslüman” da olamaz; hepsinin berisinde “var” da olamaz. O nedenle, İsmet Özel, “şair” ve “Müslüman” olmaktan önce “komünist”tir; yani “mensup olduğu yere ihanet etmeme”yi “birinci vazife” sayan biri.

Özel’in “komünizm”i “cemaatçilik” olarak okuduğundan bahsetmiştik. Ona göre komünizm, İslâm itikadının çekirdeği olan cemaatçiliğe denk düşen tutumdur. Daha önce Hodgson’dan yaptığımız alıntıyı yineleyecek olursak, *İslâm’ın Serüveni*’nde bu mesele şöyle yer buluyordu:

“İslâm mirasının şu anki en önemli ögesi din ve dinî şuardur. Gene şu an için din; ilk kuşak Müslümanlarda olduğu gibi –bu, yüzyıllar süren İslâmîleşmiş evrimin tek etkin kalıntısıdır– cemaat mirasının çekirdeğidir. Bazılarına göre bu durum kendisini neo-şer’î komünalist uyanışta göstermektedir” (Hodgson, 1995: 432-433).

Özel de Avrupa’da *komünizm hayaletinin* dolanmaya başladığı zamanda, sağcılar/muhafazakârların, yani dindar ve mülk sahibi kesimin, bu komünizm fikrine İslâm’a benzemesi üzerinden karşı çıktıklarından bahseder:

“Karl Marx ve Friedrich Engels 1848 yılında Komünist Manifesto’yu yayınladıktan sonra, Avrupa’da insanları bu hadise daha çok meşgul etmeye başladı. İnsanlar, nedir bu komünizm, diye bakmaya heves ettiler. O zaman geleneksel yapıları savunan Avrupalılar, bunlara isterseniz çok geniş bir tabirle sağcılar diyelim, önemli bir kısmı dindarlardan ve tabi ki mal mülk sahibi olanlardan oluşuyordu. Bu kesim komünizm hakkında ilk kanaatini edinir edinmez şöyle konuştu: ‘Komünizm adını verdiğiniz, nedir bu böyle, İslâm gibi bir şey’. Yani sağcılar, Komünizmi reddedebilmek için bütün Avrupa’nın kolaylıkla reddedebileceği bir şeyin ‘hayaletini’ kullandı. Bu İslâm- Komünizm yakıştırmaları tarihi süreç içinde, pek o kadar münasebetsiz bir hayat yaşamadı” (İMDER, 2007).

İsmet Özel, bu dolayımından ötürü “komünist olmayan Müslüman’ın ümmet-i Muhammed’e yapmayacağı kötülük yoktur” der. Komünizmin varacağı ver Müslümanlıktır Özel’e göre. Buradan sosyalizme geçecek olursak, Özel’e göre “fikirlere varacağı kaçınılmaz sonuçtan korkan komüniste” sosyalist denmektedir. Burada “fikirlere varacağı kaçınılmaz sonuç” olarak İslâmî düşünce ve itikat yapısı

işaret edilmektedir. Sosyalizm ise “kapitalizmden kalkıp kapitalizme ulaşmak için kat edilen uzun, zahmetli bir yoldur” (İMDER, 2007a).

Marksizme gelindiğinde ise, birinci bölümde Özel’in Marksizm’den bir metot olarak fayda sağladığından bahsetmiştik: “Marksist olmanın bana sağladığı imkân ise her türlü dogmatizme karşı durabilecek araştırmacılıkla, yeniliğe açık olmakla bağlantılıydı” (Özel, 2015b: 72) diyordu Özel. Ancak, bahsettiğimiz “inziva” döneminde inançlarını, değerlerini sorgulayan Özel, bir yerden sonra, mistifikasyonlardan arındırma işlevi gördüğünü düşündüğü Marksist düşünce yapısının da aslında bir başka mistifikasyona hizmet ettiğini fark eder. Marksizm’e eleştirel bir gözle yaklaştığında bulduğu çelişkiyi şöyle ifade eder şair:

“Ne var ki Marksist olmanın insana sağladığı hareket serbestisi ikili karaktere sahipti. Bir yanıyla hiçbir mistifikasyona yüz vermeden gözüpek bir araştırma, olayların ardında yatan gerçek sebebi araştırma çabası ve aralıksız, sürekli bilgilenme sürecine bel bağlamanın üstünlüğünü seçiyordunuz; diğer yandan ise edindiklerinize kendinize geleceğin dünyasını kurmak için bir yol çiziyordunuz. İşte bu ikinci tarafa geçince mesele büsbütün çatallaşıyordu. Acaba bir yanda elde ettiklerinizi diğer yanda harcamak zorunda mıydınız? Mistifikasyondan salim kalma titizliği yeni bir mistifikasyona hizmet etsin diye mi gösterilmişti?” (Özel, 2015b: 73).

Özel, buradan hareketle Marksizm’in “dünya cenneti” tasarına sahip olarak “dünyevileşmiş bir ilahiyat” sunduğundan, bu haliyle Hıristiyanlığa bir alternatif oluşturduğundan bahseder. Marksizm’de can alıcı bulduğu şey “topluma bakış tarzı ve insanlık tarihini yorumlayış özelliği” iken, Marx’ın Weydemeyer’e yazdığı mektuplardan bu bakış ve yorumlayış tarzının Marx’a mahsus olmadığını fark etmiştir. Toplumsal sınıfların varlığı, içyapıları, mücadeleleri/çatışmaları, Marx’ın “burjuva tarihçileri/iktisatçıları” dediği tarihçi ve iktisatçıları tarafından zaten ortaya konmuştur. Dolayısıyla Özel, bu durumda bütün Batı kültürüne daha alıcı gözle bakma gerekliliği doğduğunu fark eder.⁵¹

⁵¹ “1852’de Weydemeyer’e yazdığı mektupta Karl Marx, modern toplumlardaki sınıfların ne varlığını ne de aralarındaki mücadeleyi keşfetme şerefine kendisine ait olduğunu söylüyordu. Thierry ve Guziot gibi tarihçiler (Marx onlara bazı burjuva tarihçileri diyor) sınıf mücadelesinin kaynağını ve tarihî gelişimini tasvir etmişler ve Ricardo gibi iktisatçılar (Marx’ın nitelemesi yine bazı burjuva iktisatçılarıdır) sınıfların iktisadî anatomisini açıklığa kavuşturmuşlardır. ‘Benim katkım’ diyor Marx, ‘şunları ispat etmekten ibarettir: (1) Sınıfların varlığı üretimin gelişmesindeki belirli tarihî evrelerle sınırlıdır; (2) Sınıf mücadelesi ister istemez proletarya diktatörlüğüne götürür; (3) Bu diktatörlük bütün sınıfların ilgasına, sınıfsız bir topluma geçiş dönemini tesis eder.’ Bu bilgileri Marx’ın ağzından almak benim için şarttır. Çünkü Marksizmde bana çekici gelen topluma bakış tarzı ve insanlık tarihini yorumlayış özelliğiydi. Meğer bunlar Marksizmin tekelinde tuttuğu bilgiler değilmiş, birçok başka bilgiyi (kim bilir çok daha ilginç ve aydınlatıcı olanlarını) Marx’ı ve Marksistleri geçtikten sonra edinmek daha sağlıklı bir yolmuş. Dolayısıyla Marksizmin de bir ürünü olduğu Batı kültürüne daha bir alıcı gözle bakma zorunluluğu doğuyordu” (Özel, 2015b: 73).

Bunun yanısıra, Marksist olabilmek için sınıf çatışmasını kabul etmenin yetmeyeceğini de fark eder. Marksist olmak “bir dünya cenneti tasarısı”na sahip olmayı gerektirmektedir. Marksizm, Hıristiyanî akıl yapısı temelinde yükselen ve dolayısıyla çağrısı/hedefi İsevî (*messianic*) bir çağrı olan, “dünyevileşmiş bir ilahiyat”tır. Yalnız Marksizm değil, bütün Batı kültürüne erişimin yolu Hıristiyan akıl yapısını tanımaktan geçmektedir.⁵² Nihayetinde Özel vardığı noktada, herhangi bir düşünce akımını benimsemenin, ister istemez o düşüncenin içinden çıktığı toplumun akıl yapısını / mantık örgüsünü de benimsemek anlamına geldiğine kanaat getirir ve şöyle sorar: “Hıristiyanlığa alternatif olarak sunabileceğimiz Marksizm de dünyevileşmiş bir ilâhiyatı katkı diye sunuyorsa olayı yerli yerine oturtmamız ve Hıristiyan olduğumuzu kabul etmemiz gerekmez miydi? *Adeste fideles!*” (Özel, 2015b: 74). Marksizm’in İsevî çağrısına, Hıristiyan akıl yapısı ile olan benzerliğine yönelik atıflara sıkça rastlanır. Bir örnek Russell’ın *Batı Felsefesi Tarihi*’nde şöyle yer bulur:

“Marks’ın psikolojisini anlayabilmek için şu sözlüğü kullanmalıdır:

Yehova: Diyalektik maddecilik

Mesih: Marks

Seçkin: Proletarya

Kilise: Komünist Partisi

İhtilâl: İsa’nın Dünyaya Yeniden Gelişi

Cehennem: Kapitalistlerin cezalandırılması

Refah ve Mutluluk Çağı: Komünist ülkeleri topluluğu

Soldaki terimler, sağdakilerin duygusal içeriğini verir ve bu duygusal içerik Hıristiyan ya da Yahudi terbiyesiyle yetişmiş insanlara yabancı değildir. Marks’ın eschatolojisini güvenilir yapan odur. Aynı sözlük Naziler için de düzenlenebilirdi. Fakat Nazilerin görüşü daha çok Eski Ant’a dayanır ve Marksçılardan daha az Hıristiyandır” (Russell, 1972: 111).

Netice itibariyle, Özel’in yazın hayatında sıkça dile getirdiği “bir fikrin doğduğu yere mahsus ve tutsak oluşu” meselesinin temeli bu dönemde sağlamlaşır. Özel bu fikre

⁵² “İşin garip tarafı Marx’ın sunduğu haliyle Marksizmi elde tutmak, bir dünya görüşü olarak iktisab etmek güçleşiyordu. Çünkü toplumların sınıflı olduğunu ve bu sınıfların çatışma içinde olduğunu kabul etmeniz sizi Marksistler arasına dâhil etmeye yetmeyecektir. Sınıfların iktisadî anatomisi konusundaki bilgileriniz de ‘burjuva’ kalmaya engel değil. Marx özel olarak sizden şunları kabul etmenizi istiyor: (1) İnsanlık Adn cennetinden (*garden of Eden*) kovulmuştur; (2) İnsanlar arasından yalnızca değer yaratanlar (salih amel işleyenler) kazançlı çıkacaktır; (3) Cennete dönüş vardır. Eğer uzak veya yakın bir dünya cenneti tasarınız yoksa Marx’ın katkısından nasibinizi almanız yine mümkündür, ama sıradan bir ansiklopedi maddesi çevresinde. Ancak ‘*messianic*’ çağrıya kulak vermişseniz sizi Marksist sayabiliriz. İşin garibi, bu ‘İsevî’ daveti kısmen Hess’te kısmen de Babeuf’te, Buonarroti’de, Blanqui’de bulmak mümkündür. Şimdi benim önüme iki mesele birbiriyle kaynaşmış halde çıkıyordu: Batı kültürünü doğru algılamak için Hıristiyan zihin yapısını iyi tanıma zorunluluğu apaçıktı. Hıristiyanlığa alternatif olarak sunabileceğimiz Marksizm de dünyevileşmiş bir ilâhiyatı katkı diye sunuyorsa olayı yerli yerine oturtmamız ve Hıristiyan olduğumuzu kabul etmemiz gerekmez miydi? *Adeste fideles!*” (Özel, 2015b: 73-74).

zaten bir sosyalist olarak Farsça ve Arapça dersleri alıyor olmasıyla, Türkiye'nin değerleri ve kültürüyle tutarlı bir bütün arz etmesi gerektiğine inanmasıyla yakın bir konumda durmaktadır. Zaten bir “özgüçlülük” eğilimi taşımaktadır. Ancak bunu sağlamlaştıran, onda “fikirler doğdukları yere mahsus ve tutsaktır” inancını pekiştiren bu 1960'ların sonu 1970'lerin başı döneminde yaşadığı farkındalıklardır.

3.1.3. Batı'nın İki Yüzü: Batılılaşma ve “Bâtılaşma”

İsmet Özel politik duruşunu en başından beri Batı medeniyetinin hegemonyasına karşı çıkmakla belirginleştirmiş bir şair. Dolayısıyla tüm yazın hayatı boyunca da Batılılaşma istikametinde yapılanlara karşı Türkiye'nin kendi karakterini öne çıkarmasını ve muhafaza etmesini savunmuştur. Ancak Özel'in söyleminde Batı'ya ilişkin reddedici tavrın yanısıra, Batılı düşünürlerin övgüsüne de sıkça rastlanır. Sözgelimi İsmet Özel “Batılılaşmanın vicdan azabı” diyerek tanımladığı sosyalist mücadele içerisindeyken, o dönemde umduğu/beklediği şeyin “gün gelip de dünyada olduğu kadar Türkiye'de, ama bilhassa Türkiye'de, Paul Cezanne gibilerinin etkin olmaları” (Özel, 2015b: 117) olduğunu ifade etmiştir.

Özel yazınında Batı dünyasına ilişkin yapılan değerlendirmelerdeki bu dikotomi, çelişkili bulunan bir durum olagelmıştır. Özel'in Batılılaşma karşıtı bir milliyetçi görünümü çizmesinin yanısıra, Batılı düşünür ve sanatçılardan sıkça övgüyle söz etmesi kafaları karıştırmıştır. Bu ifadelerden doğan kafa karışıklığına bir örnek, Hamit Bozarslan'ın “İsmet Özel Üzerine” başlıklı yazısında şöyle yer bulur:

“İ. Özel'in Batı'ya karşı dile getirdiği eleştiriler, Abdullah Laroui'nin Arap aydınları hakkındaki dikkate değer yazılarını hatırlatmaktadır. (...) Ama insan kendisi de Batılılaşmışsa ne yapabilir? Gelişme ve teknolojiyi, kavramlarına varıncaya kadar reddetmesi, laiklik ya da yabancılaşma terimlerinin İslâm'a uygulandığındaki saçmalıklarını açıklaması (ki gerçekten Kurani bir bakış açısıyla bu kavramlar anlam dışı kalır) İ. Özel'in Elliot'tan, Aron'dan, Hegel'den, Mirabeau'dan ve Russell'dan bol bol alıntı yapmasını engellemez... (...) ‘Dünyaya gelmek bir saldırıya uğramaktır’ diyor İ. Özel. Görüldüğü kadarıyla bu cümlenin kökeni Kurani olmaktan çok Heideggerci'dir. (...) Tıpkı birçok Türk aydınında olduğu gibi, İ. Özel'de de acılı bir şekilde İslâmî göndermelerin yetersizliği hissediliyor ve İslâmcı diye adlandırılan düşünce Batılılaşmaya bağımlı kalıyor” (Bozarslan, 1990: 92-93).

Özel, Bozarslan'ın bu yazısına karşılık kaleme aldığı “Bir Cevap” başlıklı yazısında, kendi yazınında bahsi geçen Batı'nın ikili karakterine vurgu yapar. Özel'in karşı çıktığı şekliyle “Batı”, “dünya sistemi”ne karşılık gelen güç odaklarını ifade etmektedir. Bunun dışında bir kültür, sanat, ilim merkezi olarak Batı ayrı bir yerdedir ve ayrıca İslâm'ı da kapsamaktadır:

“Türkiye’deki ve dünyadaki İslâmî çıkışların (*revendicatif* söylemlerin) tümü Müslümanların yaşadıkları topraklara Batı’nın müdahalesi sonucu doğmuştur. Batı’ya karşı çıkış yalnızca Batı hükümlerinin yürürlükte olduğu, giderek Batı tarafından belirlenmişliğin dışına çıkılmadığı yer ve zamanda gündeme gelmiştir. Dolayısıyla benim yazılarımda cephe alınan nitelikleriyle Batı belli hâkimiyet odaklarını, belli denetim merkezlerini ifade eder. Bu da XVI. yüzyıldan itibaren oluşumunu gerçekleştirmiş bulunan dünya sisteminden başka bir şey değildir. Yani Ortaçağ boyunca batıda Batı yoktu. Eğer yerküre kültürü Doğu ve Batı diye ikiye ayrılacak olursa İslâm batıda kalır ve doğu diye adlandırılmayı hakedenlerin Hint ve bilhassa Çin kültürü (zihniyeti) olduğu anlaşılır. İslâm Akdeniz havzasına olan bağları yüzünden, İbrahimî gelenek içinde yer alması sebebiyle ve Batı’nın oluşmasına birinci elden katkıları bulunduğu için en genel düşünme çerçevesinde Batı ile sınırdadır” (Özel, 1997: 287).

Özel bu şekilde iki farklı Batı portresi çizmekte; dünya sisteminin tarassuduna karşı çıkarken, Batı kültürü ile ayrı bir ünsiyet kurmaktadır. Yalnız, burada Batı kültürü dediğimiz, dünya sisteminin ideolojik donatısı değildir. Bu ‘Batı’lar arasındaki ayrımı detaylandırmadan önce, İslâm’ın Batı kültürüne dahil edililişinin bir başka örneğini sunarak meseleyi daha anlaşılır kılmaya çalışalım. H. Ziya Ülken, *İslâm Felsefesi* adlı eserinde, İslâm felsefesinin niçin Batı felsefesi dahilinde ele alınması gerektiğini şöyle izah ediyor:

“İslâm felsefesi 9-12. yüzyıllar arasında başlıca eserlerini vermiştir. Felsefe tarihinde Yunan felsefesi ile Avrupa felsefesi arasında köprü görevi görmüş, Yunan (kısmen Hint-İran) etkileri ile doğarak Ortaçağ Batı felsefesini etkilemişti. Bunun için onu kendi başına ele almadan çok kaynakları ve etkileriyle birlikte gözden geçirmek daha doğru olur. Batı’ya göre Doğu sayılsa da Yunan’dan çağdaş düşünceye kadar düşünce tarihinin gelişmesinde oynadığı bu rolden dolayı onu asıl Doğu felsefeleri, meselâ Hint veya Çin düşüncesi gibi kendi başına ele alamayız. Hattâ bu bakımdan onu, bir dereceye kadar Batı felsefe tarihinin bir halkası gibi görmek doğru olur” (Ülken, 1993: 11).

Bu anlamda, Özel’in Batı ile kurduğu ünsiyet, İslâm felsefesinin Batı felsefesiyle hem coğrafi hem mantıkî etkileşim/kesişim sahasından gelir. Coğrafi olarak İslâm’ın Batı’ya dahil oluşunu bir örnek Herodot’un *Tarih*’i üzerinden, mantıkî ortak paydayı da bir örnek Foucault’nun *Kelimeler ve Şeyler*’i üzerinden ifade eder Özel. Coğrafi ve mantıkî ortak paydalarının yanısıra, modernitenin oluşumuyla aralarında vuku bulan “alışveriş” de yine söz konusu dahil kuvvetlendirir. Buna göre ilk olarak, Herodot’un *Tarih*’te “Arapların cinsel ilişkide bulunduktan sonra bütün vücutlarını yıkadıklarını” yazması, ve Arap olmayan Türklerin İslâm inancını ve davranışını benimsediklerinde gusle önem vermeleri, İslâm’ın bu “bölge ile kayıtlı bir karakter sahibi” olduğunu göstermektedir:

“Birincisi İslamiyet bir Akdeniz havzasının kültürel verimidir. Herodot tarihinde, Arapların cinsel ilişkide bulunduktan sonra bütün vücutlarını yıkadıkları yazılıdır. Bu Herodot zamanında olmuş bir şey yahut Herodot’un kaydedeceği kadar eski bir şey. Bugün, biz Türkiye’de bu Arapça gusül denilen, yıkanma anlamına gelen hadiseyi Müslüman olmanın çok önemli bir unsuru sayarız, yani Türkler Arap olmadıkları halde Müslüman inancı ve davranışı benimsemişlerse bu gusle çok önemli yer verirler. Bunu belirtmekteki amacım İslam kültürünün aslında doğrudan doğruya bölgeye ilişkin bir çok vasfı öne çıkardığı, bölge ile kayıtlı bir karakter sahibi olduğudur. Akdeniz

havasında olmamız bizim İslamiyet'in batı olarak anlaşılmasında çok önemli bir etken" (İMDER, 2002).

İkinci olarak mantık işleyişinin İslâm ve Batı düşüncesinde birbirini tutuyor olmasından bahseden Özel; bunu Çin'in mantık örgüsüne değinerek örneklendirir. Buna göre Çinlilerin Doğu kültürüne mensubiyetleri, Aristoteles mantığını onlar için anlaşılmasız kılarken; Aristoteles mantığına yatkın Batı kültürü de Çinlilerin "hayvan tasnifleri"nden bir şey anlamamaktadır. Diğer yandan İslâm medreselerinde yüzyıllar boyu Aristoteles'in *Isagog* metninin okutulmuş olması, İslâmî akıl yapısının bu mantıkla girdiği etkileşimden/uzlaşından ötürü onu Batı kültürü dahilinde ele almamızı gerektirir:

"İkincisi mantık ya da akıl düzenidir. Hatırlayacağınız gibi Bertrand Russell'in Çin'e gittiği zaman Aristoteles'in öğrettiği mantığın üç temel ilkesini Çinlilere anlatmakta zorluk çekmiş demek de doğru değil, hiçbir şekilde anlatamamış. Çinliler bu mantık hadisesiyle irtibat kuramamış. 'a özdeş a, a=non a değildir ve üçüncü halin imkansızlığı': Bunu Çinliler hiçbir zaman anlamamışlar. Foucault'nun yazdıklarından biliyoruz ki, Çinlilerin olaya bakış tarzı çok farklıdır. M. Foucault '*Kelimeler ve Şeyler*' adlı kitabında bir hayvan tasnifi verir bize. İşte Çinlilerin yaptığı, uçanlar, kanatlı olup da uçmayanlar gibi bir tasnif vardır hayvanlar için. Biz bu tasnifi anlamıyoruz. Ama yüzyıllar boyunca İslâm medreselerinde mantık kitabı olarak Aristoteles mantığının önemli bir metni *Isagog* okutuldu. İslâm medreseleri onu *İsagücü* adıyla okuttular ve İslâm düşünme tarzı, zihin işleyiş biçimi Batı ile ortak temellere sahiptir. Müslümanların hangi olaylara hangi akıl kalıplarıyla baktıkları meselesi herhangi bir Akdeniz ülkesinden ve Avrupa, dolayısıyla kuzey ülkelerinden, farklı olamamıştır yüzyıllar boyunca" (İMDER, 2002).

Üçüncü ve son olarak ise modernitenin oluşumundan bahseden Özel; bu sürecin gelişiminde İslâm ve Batı dünyalarının farklı çıkarları olmasından mütevellit çatışma içerisinde olmalarına rağmen; çatışmanın da bir ilişki biçimi olmasından hareketle etkileşime girdikleri/kesiştikleri alana bakar. Böylece, bu iki dünya arasındaki çatışma, birbirlerine karşıt geliştirdikleri hamleler esasında birbirlerine "cevap" niteliğini taşıyacağı için birbirlerinden son derece haberdar olmalarını gerektirmiştir ve sağlamıştır diyebiliriz. Sonu modern dünyaya varacak olan bu çatışma sürecinde, İslâm ve Batı dünyalarının birbirinden haberdar olma ve karşı hamle geliştirme gayretlerinin bir ucunda çeviri faaliyetleri yer almıştır:

"Üçüncü olarak modern dünyanın oluşumunu zikretmemiz gerekir. Modern dünyanın oluşumunda İslâmiyet ve Batı, çıkarlarını koruma bakımından çoğu zaman karşıt ve çatışmalı bir konumda olsalar bile her zaman alışveriş durumdadırlar. Yani modernleşme dediğimiz olgu İslâmiyet'in mevcudiyetini dışarıda bıraktığımız zaman asla anlaşılamayacak bir şeydir. Sebebi çok basit, yine Akdeniz havzasında Avrupa'nın Müslümanlar tarafından kuşatılmış olması ve her modernleşme atılımında Müslümanların Avrupa'yla alışveriş içinde olması bu bütünlüğü sağlamaktadır. Yani aydınlanma çağı dahil olmak üzere Avrupa'daki her aykırılığın İslâmiyet'te bir karşılığı vardır. Hıristiyan ortaçağının Arap mütercimlere ya da Arapçaya çevrilmiş klasik eserlere ne kadar borçlu olduğu herkes tarafından bilinir, yani Hıristiyan ortaçağ zaten İslâm kültürüyle bir iletişim içindedir; ama akabinde ortaçağdan çıkılırken yani daha özgürlükçü daha liberal, daha hümanist bir kültüre doğru adım atılırken Avrupa'nın müttefiki her zaman İslâmiyet olmuştur, Müslümanlar olmasa bile. İbn-i Rüşçülüğün Avrupa'da Oxford'da ve Sorbonne'da ne kadar etkili olduğunu söylemeye gerek yok. Aquinolu Saint Thomas'ın İbn-i Sina'yla olan, Descartes'ın Gazali'yle olan ilişkisi göz önüne alındığında düşünsel planda modern açılım büyük ölçüde İslâmî düşünceyle bağlantılı olarak yürümüştür" (İMDER, 2002).

Batılılaşma konusuna geldiğimizde ise, yine ikili bir karakter çıkar önümüze. Özel yazınında iki farklı Batı olduğu gibi, buna mukabil iki farklı Batılılaşma bahsi geçer. Biri “Batının kültür ürünlerine erişebilecek kapasiteye gelmek” anlamında bir Batılılaşma, diğeri dünya sisteminin gözetimi altına girmeye razı olmayı ifade eden bir Batılılaşma. Biri “Paul Cezanne gibilerinin” etki ve yetki sahibi olabildiği bir ortama doğru giden yol, diğeri “bâtıllaşma”ya giden yol.

Birinci bölümde değinmiştik, Özel Türkiye’de asıl sorunun Batılılaşmak değil, yeterince Batılılaşmamak olduğundan bahsediyordu: “Türkiye’de verilen eğitim, diploma sahiplerini yeterince Batılılaştırmadığı, onları Batı dünyasının temel ürünlerine nüfuz edebilecek yeterliğe ulaştırmadığı için İslâmî metinlere alıcı gözle bakılamıyor” (Özel, 2015b: 37) diyordu. Özel’in bu oldukça ilgi çekici söylemiyle işaret etmeye çalıştığı hususun, Batılılaşmanın yalnız Batı’nın verdiği ürüne giderek olmayacağı, o ürünün işlem (*process*) sürecinin, yetişme ortamının dikkate alınmasının gerekliliğiyle ilgili olduğunu belirtmiştik. Nitekim Batı aydınlanmasının büyük isimleri, ilkin çok koyu bir dinî tedrisattan geçerek yetişmişlerdir. Batı’da kilise otoritesine, dinin dogmalarına karşı bir tavır alınırken, “ne”ye karşı olunduğu bilinmektedir. Alınan koyu dinî eğitim sayesinde, güdülen karşı propagandanın ciddi bir alt metni, tutarlı bir tezi içermesi mümkün olabilmiştir. Ancak Türkiye’de, Batı aydınlanmasına hayranlık duyularak öykünülen bir “aydınlanma”, içerisinde tutarlı/geçerli bir tez barındıramamış, nihayetinde “bâtıllaşma”ya dönmüştür.

Batı aydınlanmasının “büyük isimler”i, dahil oldukları Batı toplumunun, Batı kültürünün Hıristiyanî temellerini tanıyor, kavıyor ve bu temellere denk düşecek tezler geliştiriyorlardı. Marx’ın tezinin İsevî davete benzetilişi de buradan geliyordu: Batılı düşünürler Hıristiyanlığı reddetseler bile, bir toplumdaki hâkim dinin akıl yapısı/mantık işleyişi o toplumun dili/kodu olarak kök saldığı için, Batılı düşünürlerin ortaya koydukları düşüncelerde/tezlerde de bu Hıristiyanî düşünme yapısı kendini gösteriyordu. İşte Özel’e göre, eğer Türkiye’de aydınlanmaya ilişkin böylesi bir bakış açısı hâkim olabilseydi, yani “yeterince Batılılaşma” gerçekleşseydi, İslâm’a alıcı gözle bakılabilirdi. Nitekim Batı’da aydınlanma; Batı’nın kendi tarihî, toplumsal, kültürel mirasını reddetmesi ve yüzünü bir başka kültüre dönmesi sayesinde gerçekleşmemiştir. Batı’da aydınlanma, Batı kültürü uyarınca, kendi potansiyeli doğrultusunda ve kendi ihtiyaçlarına cevaben gerçekleşmişti; Türkiye’de Batılılaşma gayretleri doğrultusunda izlenen yol ise bundan çok farklı

seyretmişti. Özel bu minvalde Türkiye’de uygulamaya koyulduğu haliyle Batılılaşmanın “bâtıllaşma” olduğu neticesine varır:

“Peki batılılaşma nedir? Yıllar önce, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, Türkiye’de gerçekleşen ilk panelde, Ankara’da, Türk-İş salonlarından birinde söyledim bunun ne olduğunu. Bu yüzden Hüseyin Hatemi’nin şiddetli tepkisini çektim. Söylediğim şey şuydu: Batılılaşma bātıllaşmadır” (İMDER, 2007).

Batılılaşma yoluna gidilmesinin temel motivasyonu “mânâ” değil “fayda” sağlamak olduğu için varılan yer bātıllaşma olmuştur Özel için. Batılılaşmanın Türkiye’de ticari bir karşılığı, pratik bir tarafı bulunmuş ve Batılılaşma alanında baskın eğilim de bu değişim değerini işler kılmaktan yana olmuştur:

“Batılılaşmayı yükseliş gibi algılayan bir Türkiye’de hangi alanda, hangi düzeyde olursa olsun batılılardan herhangi birinin bayılığını kapmak kârlı bir ticaret olageldi. Öyle ki, bir zamanlar sinemamızda (?) Türk Eddie Constantine’i Orhan Günşiray’ımız vardı. Ziya Gökalp’in Emile Durkheim markası vurunmasının bu derecede masum algılanması büyük bir sefaleti doğurdu” (Özel, 2006b: 43).

3.2. 1961 Anayasası’nın Geçit Verdiği Sosyalizm

1960’lı yıllarda tüm dünyada sosyalist ve sol hareketliliğin yoğun olduğu ve Türkiye’de de bu hareketlilikten etkilenildiği bir gerçek. Özel’in, masalını “müttefik kuvvetlerin Almanya sınırı aştığı günlerde” doğmasıyla başlatması da, aslında bu devrimci kuşağa olan mensubiyetini öne çıkarması adına önemlidir. Özel, masalını, tüm dünyada İkinci Dünya Savaşı sonrasında patlak veren devrimci dalganın içine doğmakla başlatıyor ve hayat boyu seyrettiği rotanın mahiyetini şöyle açıklıyordu: “Çünkü beni çok büyük hedeflerle karşı karşıya bıraktı dünya”:

“Dediğim gibi, ‘Amerikan askerlerinin Almanya sınırını geçtiği günlerde doğdum.’ Ve dolayısıyla; savaş sonunda doğan insanlar iki dünya savaşını geride bıraktılar ve insanlar, benim kuşağım, ister Amerika’da ister Avrupa’da ister Asya’da ister Afrika’da olsun, ‘bundan sonra böyle bir dünya devam etmesin, yepyeni bir kuruluş doğsun’ ümidiyle, beklentisiyle, iradesiyle büyüdüler. Onun için altmışlardaki devrimci dalga, ne Amerikan kapitalizminin ne de Sovyet sosyalizminin insanlığın geleceği olmayı hak etmediğini düşünerek hareket etti. Ben de onlardan birisiydim. Yani ben neden böyle şeyler düşünüyorum? Çünkü beni çok büyük hedeflerle karşı karşıya bıraktı dünya. Ben de bu vaatleri ciddiye aldım. Ve ihanet etmedim gençlik düşüncelerime” (TRT2, 09.04.2010).

Bunun yanısıra Özel; 1960’larda Türkiye’de yer bulan sosyalist sol hareketliliğin hayat şartlarına bir başka açıdan daha bakmaktadır. Harekete katılan aktörlerin devrimci karakterleri başka; politik sahada bu harekete yer verilmiş, müsemma gösterilmiş olmasının mahiyeti başkadır. Ona göre 1961 Anayasası’yla yaratılan “demokratik” ve “özgür” ortamda sosyalizme de geçit verilmesinin nedeni, bir başka düşüncenin engellenmek istenmesinden kaynaklanıyordu:

“Bir kapı açıldı Türkiye’de ve Türkiye’ye, ne var ki hiç kimse başka bazı kapıların sımsıkı kapalı tutulduğunu ve o kapıların kapalı tutulması için tek bir kapının özellikle açık tutulduğunu düşünmedi. Açık kapı, sözümona ‘sol’a açık kapıydı” (Özel, 2015b: 39).

Geçit verilmek istenmeyen düşünce ise, darbe vurulan Demokrat Parti iktidarının ayan ettiği “aslî unsur, İslâm”dı. Dolayısıyla 27 Mayıs darbesi de Özel’e göre Demokrat Parti iktidarında cisimleşen İslâmî duyarlılığa karşı gerçekleşmişti. Darbeyle önüne geçilmek istenen, Türkiye’de İslâm’ın aslî unsur olarak varlığını gösterme ihtimaliydi. Ancak 1960’tan sonra yayılan sosyalist düşüncelerin de Türkiye’de bir “millî uyanış”a vardığı görülünce, bunun da önünün kesilmesi adına birtakım faaliyetlere girişilerek sosyalizmin güçten düşmesinin sağlandığını anlatır Özel. Bu faaliyetleri sırası gelince açacağız.

Meseleyi daha anlaşılır kılmak adına biraz daha geriye gidelim. Özel’e göre, Birinci Dünya Savaşı’nı kaybedenlerin safında bulunan ve yıkılan Osmanlı’nın üzerine Türkiye’nin kurulabilmesi için, Türkiye’nin galip devletlerin ideolojik taleplerine boyun eğmesi gerekiyordu. Yeni durumda Türkiye Bolşevizm, Panislamizm ya da Turancılık görüşlerini benimsemeyecekti. Kemalizm bu noktada kurulacak devletin resmî ideolojisi olarak boy gösterdi. Tek partili yıllar, Türkiye’nin aslî ve birleştirici unsuru olan İslâmî düşünceyi ve tezahürlerini özel ve kamusal alandan tasfiye etme ve yerine yeni birleştirici unsurlar yaratma gayretleriyle geçti. İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına gelindiğinde ise Türkiye bu sefer, savaşın galiplerinin kendi rejimlerini mağluplara dayatmalarıyla yüzyüze geldi. İkinci Dünya Savaşı totaliter rejimlerin devrini kapatıyor, demokrasi yeni ve ahlâkî bir değer olarak dünyanın dört bir yanına yayılıyordu. Özellikle o dönemde devletler arası ilişkilerde otorite konumuna gelen ABD, demokratik olmayan rejimlerin desteklenmemesi yönünde tavır sergilemişti. Özel, Türkiye’nin maruz kaldığı bu dayatmayı olumsuz bir tınıyla ele almaktan çok, çok-partili hayata geçmenin Türkiye için önemli bir fırsat doğurduğunu ifade eder. Tek parti dönemini sona erdiren ve Türkiye’nin birleştirici unsuru İslâmî düşüncenin görünürlük kazanmasını sağlayan bu demokrasi dayatmasıdır neticede.

1945’te çok partili hayata geçilmesinin ardından, 1946’da şaibeli bir ilk seçim gerçekleştirilir. Ardından 14 Mayıs 1950’de yapılan seçim ve sonuçları, Özel’e göre Türkiye’yi anlamak için çok önemli bir dönüm noktasıdır ve şu şekilde okunmalıdır:

“14 Mayıs’ta Türk tarihinde hiç vaki olmamış bir şey gerçekleşmişti. Türkler tarihleri boyunca ilk defa başlarında kimlerin olmaması gerektiği hususundaki fikirlerini beyan etmişlerdi. Türkiye’yi anlamak için ezberlenmesi gerekli cümle şudur: ‘14 Mayıs 1950’de vuku bulan olayın izahı Demokrat Parti’nin genel seçimleri kazanarak iktidara gelmesinde değil; CHP’nin bir daha hiçbir;

ama, ne yapılırsa yapılsın hiçbir seçimi kazanamayacağı bir duruma düşmesinde yatar” (Özel, 2009c: 14).

Yani DP’ye verilen oylar CHP’ye verilmeyen oylar olarak okunur Özel’de. 14 Mayıs 1950 deneyimi dinin baskı altında tutulmaya çalışılmasına bir tepkidir, “aslî değerlerin su yüzüne çıkması”dır: “Müslüman halk oyunu yasaklara karşı, sıkıntılara karşı, yoksulluğa karşı, şahsiyet fukaralığına karşı kullandı. 1946’da ve 1950’de Müslüman halk için kimin iktidara geleceği önemli değildi, kimin iktidardan gideceğiymi önemli olan” (Özel, 2015b: 32-33) diyerek ifade eder bu durumu.

Nitekim tek parti devri kapanmıştır ve Türkiye demokrasisinin ilk on yılı başlamıştır. İsmet Özel bu on yılın Türkiye için büyük bir atılım imkânı taşıdığını ifade eder: “14 Mayıs 1950- 27 Mayıs 1960 arası, Türkiye’nin bir şey kazanıp kazanmayacağı, kazanacaksa bunu nasıl gerçekleştirebileceği sorusunun capcanlı olduğu bir on yıldır” (Özel, 2009c: 15). Türkiye’nin o dönem bir atılım imkânı taşıyor olması, Demokrat Parti’den beklenen icraatları işaret etmez; Özel’in 14 Mayıs 1950 tarihinin okumasını “CHP kaybetti” şeklinde yaptığını unutmamak gerek. Özel o dönem DP’yi iktidara getiren çoğunluğa her zaman “tek parti dönemini kapatan çoğunluk” gözüyle bakar ve 14 Mayıs 1950’den sonra yakalanan atılım imkânını da o çoğunluğa bağlar. Ne var ki o dönemde DP’nin izlediği Amerikancı politikalarla Türkiye bu atılım imkânını değerlendirememiş ve bir “ABD müstemlekesi”⁵³ haline gelmiştir. “Türkiye’nin bir şey kazanıp kazanmayacağı, kazanacaksa bunu nasıl gerçekleştirebileceği sorusu” böylelikle yanıtız kalmıştır. DP iktidarı döneminde, umulan atılım gerçekleşmese de çoğunluğun sesinin yükselmiş olmasının doğurduğu imkânlar sürmeye devam edecektir. 14 Mayıs 1950 ile Türkiye için atılım imkânını doğuran unsur, 1960’tan sonrası için de yeni imkânlar doğuracaktır.

1960 darbesi böylelikle -Özel nokta-i nazarından- İslâmî düşüncenin yükselen sesini kısmak üzere gerçekleştirilmişti. Yaygın kanaatçe, Demokrat Parti döneminin baskı ve yasaklarla dolu atmosferinden, 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlükçü bir havaya geçilmişti. Bu kanaate karşılık Özel şöyle sorar, “Hürriyet kimin içindi ve nelerin yapılması için serbestiyet tanıyıyordu?” (Özel, 2015b: 39). Desteklenen sol, “Kemalist” çizgiden çıkmayan ve bu anlamda Türkiye’nin “aslî değerleri”ni gündeme getirmeyecek bir soldu; Marksist sola destek yoktu, anti-komünizm millî bir değer sayılıyordu.

⁵³ “Eğer NATO’ya girmek, bir ABD müstemlekesi haline gelmek anlamı taşımasaydı, soruların cevabını milletçe öğrenebilecektik” (Özel, 2009c: 15).

Peki “Marksist sola geçit olsa, Türkiye’nin aslî değerleri mi gün yüzüne çıkardı?” diye soracak olursak; Özel, herhangi bir “düşüncenin aslı” ile irtibat kurulmasının, kurulu düzeni sorgulamaya varacağını düşünür. Yanısıra, Marksizmin bir ilkesi olan “düşünce ve davranış birliği” benimsendiğinde, Türkiye’de “düşünmeye” vakit ayırmış insanların hayatlarındaki “şizofreni” ile yüzleşmeleri kaçınılmaz olabilirdi. Nitekim daha önce de ele aldığımız gibi, Özel için öyle olmuştur. Ayrıca bu “şizofreni” meselesini açacak olursak, Özel’in 1971’de *Halkın Dostları*’nda yayınlanan şu yazısı açıklayıcı olacaktır:

“Daha ‘diyalektik materyalizm’in yenir içilir bir şey olup olmadığını öğrenmeden günün en radikal Parti’sinde çalışan bir üye, yine o gün çok dar bir çevreyi içine alan devrimci bir öğrenci örgütünde yönetici durumdaydım. Dolayısıyla şiirde benimsemeye çalıştığımız (çalıştığımız, çünkü yapımızda feodal ve ilkel sosyalist değerleri barındırıyorduk) burjuva kafa yapısının bizler için ne derece öldürücü, nasıl köleleştirici olduğunu kavrayamazdık. Burjuvalaşmak ilerici olmak anlamına geliyordu. Eliot’a ulaşabilmek (!) için çaba harcıyorken, Nâzım Hikmet karşısında duyduğumuz coşkuyu saklamak gereğini duymuyorduk. Oysa bu şizofrenik bir durumdu. Bu hastalığı son yıllarda bütün aydınlar yaşamıştır. Belli bir dönem (1960-1965) içinde sanat-siyasa ilişkisi üzerine yazılanlar açılıp bakıldığında Türkiyeli aydınların önemli bir bölümünün derin bir biçimde ‘şizofreniden muzdarip’ oldukları görülecektir” (Özel, 2006a: 32).

Türkiye’de sosyalist dönüşümün önündeki felsefî çıkmaza daha sonra detaylıca değineceğiz. Şimdi, “1961 Anayasası’nın geçit verdiği sosyalizm”in nasıl bir sosyalizm olduğunu özetleyecek olursak: Müsemma gösterilen “sol”, değindiğimiz gibi “Marksist olmayan soldur”. Özel’e göre sola çizilen bu sınır, onun Cumhuriyet tarihi boyunca “İslâm aleyhtarı” veya “köklü değerlerle irtibatsız” veya “Baticı siyaset / resmî ideoloji ekseninde” olmaktan öteye gidememesine yol açmıştır. 1961 Anayasası ile izin verilen sol, yalnız bu çerçevede kalmasına müsaade edilen bir soldur. Dolayısıyla, 1960’larda dünyada etkinlik ve yaygınlık gösteren sol-sosyalist faaliyetlerle, Türkiye’deki sol-sosyalist deneyimin kesişim kümesi, etkileşim sahası ancak bir “etkilenme” ile sınırlı kalmıştır. Türkiye’de “okumuşlar” 1960’lı yıllarda dünyadaki “cesur arayışlardan” etkilenerek sosyalizme, Marksizme ilgi duymuş olsalar da, Türkiye’de güdülen sosyalist faaliyetlerin, sosyalizmin kendi gerçekliğiyle bir ilgisi bulunmuyordu. Türkiye’deki sol, “Güdülen bir kalkınma ideolojisinin yedeğinde, hiçbir tarihî birikimi esas almaya yönelmemiş ve Batı aydınlanmasının temel taşlarından nasibini almamış bir sol”du (Özel, 2015b: 39).

3.3. Sosyalist Dönüşümü Mümkün Kılan Koşullar

“Benim neslim isyanını ‘Gerçekçi ol! İmkânsızı iste!’ şiarıyla dile getirmişti ve neyi göze aldığı konusunda kesinliğe kavuşmadığı halde yaşarken göze alınmaya değer şeyler olduğundan emin insanlardan mürekkepti. (...) Artık neslim yok; ama ben hâlâ varım. Gerçekçi olma inadındayım, mümkün olan umurumda değil, imkânsızı iştahla istiyorum.”

Henry Sen Neden Buradasın

1960’lı yıllarda Türkiye’nin ana meşguliyetlerinden biri olarak “sosyalist dönüşüm” bir fantezi değildi. Sosyalist sol cenahta yer alan, bu dönüşüm için kendi uğraş alanınca mesai harcayan aktörler, bu dönüşümün gerçekten yaşanabileceği inancıyla bu sahada yer alıyorlardı. Sosyalist dönüşüm, kimisi için 27 Mayıs 1960 kadar, kimisi için 14 Mayıs 1950 kadar, kimisi için 1905 Rus İhtilâli kadar mümkündü.

Özel de Türkiye’nin sosyalist bir dönüşüm geçirmesinin o dönemde mümkün olduğundan bahseder. Özel için bu dönüşümün 14 Mayıs 1950 kadar mümkün olmasıyla birlikte, bu imkânı destekleyecek başka unsurlar da bulunur. Bu unsurları kabaca üç başlık altında toplayabiliriz: i) Türkiye’nin Batılı bir toplum oluşu; ii) TİP’in halkla kurduğu irtibat ve sunduğu program; 3) Sovyetler Birliği’nin “*peaceful co-existence*” politikası. Şimdi sırayla bunları açalım.

Özel için Türkiye’de sosyalist dönüşümün imkânı, 14 Mayıs 1950’de görüldüğü kadar Batı’ya dahil oluş içinde de görünür. İslâm kültürünün Batı’ya ne şekilde dahil edildiğini önceki bölümlerde ele almıştık. Burada yeniden bir alıntıyla derinleştirmek gerekirse; Özel, Türkiye’de hâkim Batılı yaşam tarzı ve düşünme biçiminin sosyalist bir düzene cevaz vereceğini ifade eder:

“Türkiye’de sosyalizmin gerçekleşmesi imkânsız değildir. Çünkü Türkiye sosyalizmin bir toplum düzeni olarak belirmesini mümkün kılan bir yönde, batılılaşma yönünde üç yüz yıla yaklaşan bir süredir seyretmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de sosyalizmin gerçekleşmesi imkânsız bir düzen olduğunu iddia etmek ülkemizin batılılaşma istikametinde hiç mesafe katetmediğini dile getirmekle aynı şeydir. Türkiye’de sosyalizmi mümkün kılacak imkân ülkemizde Batılı bir yaşam tarzının Batılı bir düşünme biçiminin sahip olduğu dayanak dolayısıyla belirmektedir” (Özel, 1988: 243).

Ancak bunu, Özel’in “yeterince Batılılaşmamak” eleştirisiyle birlikte okumak gerekiyor. Türkiye’de Batılı yaşam tarzı vardır, Batılı düşünme tarzı vardır ancak bu *sub-division*⁵⁴ şeklindedir. Yani Türkiye, Batı’nın “getto” sudur:

⁵⁴ “Bizim derdimiz Batılılaşmamız değil. Yeterince Batılılaşmamamız. Müslüman olarak da Batı’yı oluşturan temeller hakkında -çok önemli bir nokta- Batı’da olup bitenler hakkındaki bilincimiz noksan olduğu için büyük çoğunluk ile okumuşlar arasındaki uçurumu gideremiyoruz. Bu konuda biraz derinleşmiş olsaydık, Müslüman ve okumuş gençler Türkiye’de genel olarak okumuşların bir *sub-division*’ı olmaktan çıkıp büyük Müslüman çoğunluğun öncüleri durumuna geçebilirlerdi” (Özel, 1997: 255-256).

“Bugün Türkiye için Batı dünyasıyla münasebet her ne kadar yeni bakışlar yeni çözümler bekleyen bir mesele olarak bütün canlılığıyla ortada ise de bizatihi batılılaşma meselesi geride bırakılmıştır. (...) Bugün artık Batı medeniyeti dairesi içinde bir toplumdur Türkiye. Batının kendisi değildir elbette metropol değildir, ama zihni ve midesiyle batıya bağlı bir taşra, bir kenar mahalle, bir gettodur” (Özel, 2009c: 181).

Bunun böyle kalması, “sosyalist dönüşüm” ile bir “üst” duruma, *sub-division* olmaktan çıkmaya yeltenen bir hareketin başarıya ulaşamamasının sebebi ise; “sosyalist, ülkücü, İslâmcı kamplardaki militanı ve dirijaniyla Türk milletinin tefekküre olan uzaklığı, mütefekkiye olan lâkaydisidir” Özel’e göre (Özel, 2002a: 139). Sosyalist bir düzene temel teşkil eden, buna imkân/zemin sağlayan Batılı düşünme ve yaşam tarzı, tefekküre uzaklık ve mütefekkiye ilgisizlik sonucu harcanmıştır. Batılı “düşünme” tarzı ile bir “düşünce” temeli ortaya konabilseydi, sosyalist düzenin fikrî dayanak noktası sağlanır ve bu da hareketi başarıya ulaştırırdı. Ancak Türkiye’de bir *intelligentia* oluşmamış ve sosyalizm “ihtimal harici bir düşünce” olarak varlığını sürmüştür:

“Türkiye’de sosyalizmi mümkün kılabilecek imkân ülkemizde Batılı bir yaşam tarzının Batılı bir düşünme biçiminin sahip olduğu dayanak dolayısıyla belirlemektedir. Fakat bu dayanak Rusya’da olduğu gibi *intelligentia* üretebilecek bir sağlamlığa kavuşamamıştır. *Intelligentia*’dan mahrum bir Batılı kesim de kendi mevcudiyetini ancak insan bedeninin çıplaklığı, kadın-erkek ilişkilerindeki özentili tutum vs. seviyesinde savunabilmektedir. Elbette bu saydıklarımızın sosyalizmin düşünce temelleriyle, nihaî hedefiyle bir ilgisi yoktur, ama Türkiye’de Batılı özentileri savunmaktan fedakârlık ederek sosyalist kalmanın örneği verilebilmiş de değildir. Bu yüzdendir ki Türkiye’de sosyalizm gerçekleşmesi mümkün ama gerçekleşmesi ihtimal harici bir düşünce olarak varlığını koruyabilir” (Özel, 1988: 243-244).

Özetle; Türkiye hem coğrafi olarak Akdeniz havzasına dahliyle, hem akıl yapısı/mantık örgüsü bakımından Akdeniz havzasında ortaya çıkmış/gelişmiş felsefi temel ile asırlardan beri haşır neşir olmasıyla, hem de modernitenin gelişim sürecinde tarihsel seyri Batı dünyasından kopuk gerçekleşmediği için Batı kültürü içerisinde ele alındıktan sonra; bu kültürün “düşünme” ve “yaşam” tarzlarının sosyalist bir düzene elveriyor olması sosyalizmi Türkiye için de mümkün kılmıştır.

Bu imkânın siyasî ayağına değinecek olursak; 1960 sonrasında TİP şemsiyesi altında öne sürülen tezler, tartışmalar Türkiye için gerçek bir “çıkış yolu”nu işaret etmiştir. Bir önceki başlıkta, 1950’lerin akabinde, 1960’lar için yeni imkânlar doğacağından bahsetmiştik. Çok partili hayata geçtikten sonra Türkiye için bir atılım ümidi doğmuş ancak Amerikancı politikalarla (en kritiği NATO’ya girmekle) bu imkân harcanmıştı. Akabinde 1960 darbesinden sonra bir başka atılım imkânı doğmuştu: Yükselen İslâmî talep ve hassasiyetleri bastırmak üzere gelen 27 Mayısçıların, yine bir İslâmî unsurun gündem olmaması adına “sosyalist sola” müsemma göstermesi, umulmadık bir netice (veya yan etki) olarak TİP’i doğurmuştu. TİP, bir önceki on yılın Amerikancı politikalarını telafi etme çabası güttüğü kadar; Türkiye’nin aslî karakterine

dönüşünü de amaçlıyordu. TİP başlığında da gördüğümüz üzere; Genel Başkan Aybar halkla iletişime birinci derecede önem veriyor, halkın hassasiyetlerine ve taleplerine kulak vermeyi herhangi bir doktrine kulak vermenin önüne koyuyordu. Özel, 1960'larda doğan atılım imkânını şöyle özetler:

“Türkiye'nin NATO'dan kurtulmasının bir yolu vardı, o da Türkiye'nin sosyalist bir dönüşüm yaşamasından geçiyordu. Türkiye İşçi Partisi'ne kuruluşundan bir süre sonra, 1963 yılında kaydoldum. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar Türkiye'nin, ABD büyük elçisi tarafından sunulan görüşme teklifini reddetmiş yegane parti başkanıydı. O, Türkiye'nin yegane parti başkanı idi ki, iktidara geldiği gün değil, geldiği saat, dış ticareti, bankacılığı ve sigortacılığı devletleştireceğini beyan etmişti. Mehmet Ali Aybar, ABD'yi Vietnam savaşının sanığı olarak yargılamak üzere Bertrand Russell tarafından kurulan mahkemede yer aldı. Vietnam'dan şahsen bana da arkasında 'Gözlerinden öperim' yazılı bir kartpostal gönderdi. 1968 baharında Sovyet tanklarının Prag'a girmesini protesto edince siyaset yapma ruhsatının iptaline sebep oldu. M. A. Aybar'ın gösterdiği bu gözüpeklik nedendi? Bunu cesaret örneği vermek için yaptığını sanmıyorum; besbelli ki Türkiye'nin her şeye rağmen millî bir odağı bulunduğu inanan safdillerden biriydi. Türkiye'de bunlardan çok vardı” (Özel, 2009c: 15).

Özel'in sosyalist dönüşümden beklentisinin, Türkiye'nin tutarlı bir karaktere kavuşmasını işaret ettiğinden bahsetmiştik. Özel; “Türkiye'de sosyalizm başarıya sadece refah ve kalkınma meselesi olarak değil; aynı zamanda bir şahsiyet bulma meselesi olarak da adaydı” (Özel, 2015a: 167) demektedir. Bu anlamda Aybarcı çizgiyi takip etmiş olan Özel'in de, Aybar gibi sosyalizmden bir “kültürel gelişim” beklentisi olmuştur. Öncelikle Aybar'ın, Uğur Mumcu ile yaptığı söyleşiden bir alıntıyla, Aybar'ın kültür vurgusuna değinelim:

“Sosyalizm gerçekten bir kültür sorunudur. Lenin'in 'önce iktidarı alırsın, kültürü sonra elde ederiz' biçimindeki sözleri, olsa olsa emekçilerin gerçekten iktidara gelmeleri halinde denenecek bir yol olabilir. Çünkü emekçiler, iktidara gelebilmek için uzun ve zahmetli bir savaşımdan geçmiş olacaklarından, sosyalist kültürün ilk ürünlerini vermiş olacaklar. Ve emekçiler, gerçekten iktidara olunca sosyalist kültürün kök salıp gelişmesini, toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak kendiliğinden gerçekleştirecektir. Oysa profesyonel devrimcilerin, yığınları dışlayan gizli bir ihtilâl örgütü ile iktidarı ele geçirmeleri durumunda, bu koşullar gerçekleşmiş olmayacağından, sosyalist kültürün tepeden inme buyruklarıyla ve adeta halka karşı gerçekleştirilmesine çalışılacaktır. Böyle bir hareket şimdiye kadar başarılı olmadı” (Mumcu, 1994: 162).

Özel de aynı şekilde sosyalist dönüşümden bir “kültürün kök salması” veya zaten kökü olan kültürün yeşertilmesi neticesini ummaktadır. Sosyalist dönüşüm “her işi, o işin ehlinin yapması”nı, “kula kulluk etmemeyi” getirecektir. Sosyalist dönüşüm sayesinde Türkiye iktisadî alanda olduğu kadar kültürel alanda da millî ve bağımsız bir karaktere kavuşacaktır. Yani Türkiye'deki sosyalizm, dünyanın herhangi bir yerindeki sosyalizme benzemeyecektir. Nitekim bu her yerde böyle cereyan etmiş; örneğin Lenin'in hedefleri de millî hedefler olmuş, Rusya'da sosyalist bir yönetimin kurulmasının ardından doktriner sosyalizmden uzaklaşılarak kendilerine özgü bir yönetim sürdürülmüştür:

“Lenin için ne Marksizmin ne de Rus gerçeğinin önemi vardı, o her ikisini de bile bile zihninde oluşturduğu milli hedefleri hizmetine koşuyordu”⁵⁵ (Özel, 2009c: 288).

Buradan, Sovyetler Birliği’nin *peaceful co-existence* politikasına gelecek olursak, Özel’in bu politikayla ilgili olarak “sosyalizm imkânı” olarak gördüğü şey; Sovyetler’in sosyalist olduktan sonra kapitalist dünya ile “barış içinde bir arada yaşama” politikasını yürürlüğe koymuş olmalarıdır. Yani Sovyetler, sosyalizme aykırı bir politika izlemişti. Sovyetler’in “barış içinde bir arada yaşama” prensibini kabul etmesiyle birlikte, artık sosyalizmin bir dünya hareketi olarak kapitalizmi yıkacağı ve sosyalizmi egemen kılacağı yönünde bir işaret kalmıyordu. Dolayısıyla Türkiye’de sosyalist bir rejimin kurulması, kapitalist Batı’nın da karşı çıkacağı bir şey olmayacaktı. Cumhuriyet ilân edilirken “Panislamist olmama, Panturanist olmama” diktasıyla; İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra da demokratik rejimi benimseme diktasıyla yüzyüze gelen Türkiye’nin; yani tarihi boyunca “Batı’yla uzlaşma” diktası altındaki Türkiye’nin, şimdi sosyalizmi benimseyecek olursa bir engelle karşılaşmaması çok mümkündü; nitekim Sovyetler Batı’yla uzlaşıyor, “barış içinde yaşıyordu”. Özel bununla ilgili “Sovyetler Birliği sosyalizmden vazgeçtikten sonra, Türkiye’nin de sosyalist olması Batı için büyük bir tehlike arz etmiyordu” (İMDER, 2013) demektedir:

“Eğer 27 Mayıs 1960 sabahı, 29 Ekim 1923’te ilân edilen Cumhuriyet lağvedildiyse sonra ne oldu? Nasıl oldu da bugünlere geldik? Ya da niçin bugünlere geldik? Cumhuriyetin lağvedilmesinden sonra bir Türkiye’nin devamı nasıl mümkün olabilirdi? Türkiye’nin devamı ancak (...) dünyada geçerli olan yönetim tarzlarından birini benimseirse Türkiye devam edebilirdi. Ve bu yönetim tarzı ancak sosyalist bir yönetim tarzı olabilirdi, şartlar bunun için çok müsaitti. Sovyetler Birliği 1960 yılında kâr unsurunu ekonomiye dahil etmişti. Yani 1960’a kadar sosyalist ekonomi hesaplarında kârı göstermeksizin yürüyen bir ekonomik işleyiş yürütüyordu, ama ’60’ta, Kruşçev’in önderliğinde Sovyet ekonomisi kar unsurunu kabul etti. Aynı zamanda *co-existence in peace* (barış içinde bir arada yaşama) prensibi kabul edildi Sovyetler Birliği’nde. Yani Sovyetler Birliği kuruluş gayesine aykırı bir prensibi kabul etti. Yani kapitalizm yıkılarak, dünya ihtilâli gerçekleştirilerek bir Sovyet anavatanı devam edecek değildi. Kapitalizmin yıkılmaması da kabul edilebiliyordu. (...) Bu ölçüler içinde Türkiye’nin sosyalist olmasına Batı’nın da itiraz etmeme imkânı vardı. Yani Sovyetler Birliği sosyalizmden vazgeçtikten sonra, Türkiye’nin de sosyalist olması Batı için büyük bir tehlike arz etmiyordu” (İMDER, 2013).

⁵⁵ “Bilindiği gibi ihtilâlden önce Rus aydınları arasında Marksistlere karşı kuvvetli bir Narodnik hareketi vardı. Bunlar Rusya’nın yapısının Batı’dan tamamen farklı olduğunu söylüyorlar, köylülüğün devrimci gücünü önemsiyorlar. Rus feodal yapısının kapitalizmi yaşamadan sosyalizme geçiş yapabileceğini iddia ediyorlardı. Bütün bu iddiaları çürütmek üzere Lenin ‘Rusya’da Kapitalizmin Gelişmesi’ başlıklı kitabını yazdı. Kitap görünüş itibarıyla çok ciddidir. Nitekim bu vasfı yazıldığı dönemde çok işe yaramıştır (belki konunun müsait olmaması sebebiyle henüz Lenin’in küfürbaz üslubu göze çarpmaz). İstatistiklerin keyfî yorumu ve Marx’tan ustaca seçilmiş alıntılarla kitap hem Marksist kalıyor, hem de Narodnik iddialarına cevap teşkil ediyordu. Oysa Lenin için ne Marksizmin ne de Rus gerçeğinin önemi vardı, o her ikisini de bile bile zihninde oluşturduğu millî hedefleri hizmetine koşuyordu. Buna başarmadı da denmez. Enes Harman’ın eleştirisine konu olan sosyalist kafalar sosyalistçe yutturmaca eyleminde Lenin’le aynı yoldadırlar, ne var ki onların ‘millî’ kararlılıkları su götürür” (Özel, 2009c: 288).

Özel yine bu minvalde Türkiye’de TİP öncülüğünde hâkim kılınması umulan sosyalizmden şöyle bahseder: “Evlenseydik, boşanacaktık”⁵⁶. Yani, Türkiye’nin bağımsız, millî, gelişkin bir düzene kavuşması yolunda, sosyalizm bir sıçrama tahtası olarak kullanılacaktır. Sosyalist dönüşümden sonra uygulanması planlanan politikalar, Marksist doktrinin öngördüğünden çok Türkiye’nin karakterinin öngördüğü politikalarıdır. Özel için bu noktada en güçlü ispatlar; TİP’in “kula kulluk yetsin artık” sloganı ile, iktidara geldikten sonraki ilk otuz yıl özel teşebbüse ilişmeyecek olmasını beyan etmesiydi. Daha önce yaptığımız alıntıyı burada yinelemekte fayda var:

“Şimdi bakalım: Kula kulluk yetsin artık, ne demek? Allah’tan başkasına kulluk etmeyeceğiz demek. Otuz yıl şahsî mülkiyete ilişmeyeceğiz ne demek? Mal mülk sahibi olmaya düşman değiliz; küfrün sömürü düzenine alet olmayan herkes olabildiği kadar zenginleşebilir demek. Husumet -karşı propagandanın ısrarla vurguladığı hilâfına- servet karşısında değildir. Duyulan husumet servetin gayri-millileşmesinedir. Peki, bankacılığa ve sigortacılığa alelacele el koymak niçin? Dananın kuyruğu burada kopuyor. Üzerinde yaşadığın toprakların mahiyeti ne? Birlikte yaşadığın insanlar senin neyin oluyor? Bütün bu sorular ancak Batı karşısında bir inanç muhtariyetine sahip olanlar tarafından doğru biçimde cevaplandırılabilirdi: Malî sermayenin tayin ediciliğinden arınmak ve değişim değerinin millî vasfını üstün kılmak” (İMDER, 2008a).

Özel; Türkiye’de yaşanan her demokratik süreçte, Cumhuriyet’in ilk 27 yılında baskı altına alınan değerlerin su yüzüne çıktığını söyler; bu değerler İslâm kültürüyle ilişkilidir ancak ortaya atılan tezler İslâmî olmamış, olamamıştır. Nitekim 1960 sonrasında TİP’in su yüzüne çıkardığı, öne aldığı, savunduğu değerler; doktriner olarak İslâmî değilse de kültürel olarak İslâmiyet’le yani esasında Türkiye’de yerleşik değerlerle bağdaştı. Dolayısıyla Özel, TİP şemsiyesi altında kurulacak sosyalist düzenden, “Kur’an’ın emirlerine, ‘Kur’an’ın emirlerine uyuyoruz’ demeden uymak” (İMDER, 2008a) şeklinde söz eder. Bu doğrultuda bir sosyalist düzen de, Türkiye için elbette mümkündür. Eğer TİP’in işaret ettiği “Türkiye’nin hakikati” meselesi ciddiye alınmış olsaydı, bugün Türkiye’nin “badireyi atlatmış bir ülke” olacağını ifade eder Özel:

“Türkiye’de hangi insanın yaşadığı, Türk milletinden ne anlaşılacağı ve nihayet Türkiye’nin bir hakikatinin olup olmadığı ciddiye alınmış olsaydı, bugün sosyalist dönüşüm geçirmiş bir Türkiye’de yaşıyor olacaktık. Bu kadar kesin konuşmamın arkasında yaşadıklarım var, müşahedelerim var, aşına olduğum, kendilerine yer açtığım simalar var” (Özel, 2010b: 13).

“Türkiye’nin gerçekten kendine bir çıkış yolu bulması, 1960 yılından sonra, eğer sosyalist ilkeler ciddiye alınmış olsaydı mümkün idi. Ben bunu görmüş biriyim. Ben hâlâ bunu savunuyorum ve diyorum ki Türkiye 1960 sonrasında sosyalizmin yapıcı imkânlarını kullanabilseydi bugün badireyi atlatmış bir ülke olacaktı” (Özel, 2008c: 192).

Ama bu olmamıştır; Türkiye’de sosyalizm, solcular eliyle önlenmiştir Özel’e göre. Meselenin MDD boyutuna sonraki başlıkta değineceğiz. Burada özetle söyleyecek

⁵⁶ “Türkiye’nin sosyalist bir dönüşüm geçirmesi, ortaya ‘solcuyum’ diye fırlayan kimseler eliyle önledi. (...) Solculara rağmen Türkiye’de sosyalizmin kurulması ancak Türkiye’nin İslâmî kimliğinin tescil olunmasıyla mümkündür. Kula kulluk etmeyecektik. Evlenseydik boşanacaktık” (Özel, 2010b: 13).

olursak; Türkiye’de sosyalizmin dayanak noktasını teşkil edecek bir düşünce temeli inşa edilemediği için (veya bu düşünce imkânı güçlendirilmeyip önlendiği için); sosyalist dönüşüm imkânı, “muhtemel” olamamıştır:

“Türkiye’de sosyalizm imkân harici değildir. Çünkü Türkiye, sosyalizmin yayılıp gelişmesi için mümkün bir hayat biçimine doğru seyretmeye üç yüz senedir devam etmektedir. Nasıl Hollanda’da sosyalizm mümkün değildir diyemiyorsak, Türkiye’de de mümkün değildir diyemeyiz. Bir şeyin mümkün olmaması, muhtemel olması demek değildir. (...) Diyorum ki, Türkiye’de eğer bir mantıkî yapı içinde meseleyi kavramaya çalışırsak, sosyalizmin kurulması imkân harici değildir... Bunun yanı sıra diyorum ki, eğer Türkiye’de bir sol varsa, bu sol, kendi düşüncesine, kendi aradığı temellere sahip değildir. Yani şöyle düşünelim: Türkiye’de sol, ne bir tarihî birikime sahiptir, ne de tercihinin gerektirdiği toplumsal kuruluş. Bu yüzden diyorum ki, Türkiye’de sol ancak zorla ayakta tutulabilirse durabilir” (Özel, 1997: 137-138).

Özetle: 1960’lı yıllarda Türkiye’de sosyalist dönüşüm, Türkiye’nin Batı dünyasına dahil olmasıyla birlikte “teorik” olarak; Sovyet’lerin sosyalist politikasına bakıldığında da siyasî olarak önü açık olan, “mümkün” olan bir hedef olarak yer almıştır. Ancak bu imkân, hedefe varılması için gerekli altyapının sağlanamaması ile yok olmuştur. Şimdi; Türkiye’de sosyalist dönüşümü gündemden, ciddi bir mesele olmaktan çıkararak ve bugün onu Özel’in tabiriyle “Budist olmak gibi, sürrealist olmak gibi bireyin kendi dünyasında kapalı kalan seçmeleri”⁵⁷ ifade eden bir konuma getiren faktörleri incelemeye geçelim.

3.4. Sosyalist Dönüşümü İhtimal Dışı Bırakan Koşullar

Özel, daha önce de değindiğimiz gibi, 1960’larda sosyalizme yönelişin kalkış noktasının “Batılılaşmanın vicdan azabı” olduğunu söylüyordu. Bunun anlamı, “Bâtılaşma”ya varan Batılılaşmanın (ayrımı daha önce belirtmiştik) getirdiği problemlerin idrakine varma sonucu duyulan “özgün ve bağımsız bir yol tutma” özleminin sosyalizan tezler altında dile geldiğidir. Özel’in bu durumu “vicdan azabı” şeklinde tabir etmesinin nedeni; sosyalistlerin, rahatsızlık duydukları mevcut işleyişin kökeninden, bu işleyişi doğuran unsurlardan bağımsız olduklarını ortaya koymalarıyla ilgilidir. Yani, Türkiye’de Batıcılıktan doğan düzenden ötürü vicdan azabı duymak demek, Batıcı olmamak demektir. 1960’larda “Batıcı” olmamakla hüviyet kazanan sosyalist solun “manevra alanı” açan karakteri de budur:

“Batıcılık dediğimiz şey, çerçevesi İslâm kültürüyle çizilmiş bir toplumun Batı Medeniyeti’ne ‘hicret’ (!) etmesi zaruretini savunmaktan ibaret. Ülkemizdeki gerek siyasî ve gerekse iktisadî

⁵⁷ “Sosyalizmin, komünizmin, Marksizmin Türkiye’de mekân tutabileceği bir toplumsal unsur, yaşayan bir toplumsal değer var mıdır? Yoksa sosyalistlik (bütün varyantlarıyla) Türkiye’de Budist olmak gibi, sürrealist olmak gibi bireyin kendi dünyasında kapalı kalan seçmeleri ilgilendirdiği için hiçbir toplumsal ağırlığa sahip olmadan varlığını sürdüren bir düşünce tarzı mı?” (Özel, 2015b: 67).

liberalizm, ‘edile-i şer’iyye’nin kapitalist gelişmelere yol açacak veya fırsat verecek genişlik ve sağlamlıkta olduğunu gösterme cehdiyle başlamış, bugüne gelmiştir. Ülkemizdeki sosyalizm, batılılaşma süreci dolayısıyla yaşananların vicdan azabından başka bir şey değildir. Vicdan azabı aslen sebep olunan kötü işlerin kökenine bağlı olunmadığının fark edilmesiyle hissedilir” (Özel, 2010c: 318).

Yani 1960’ların sosyalistleri, bu “kötü işlerden” suçluluk duymayanlardır: “Yaşanan zelil durumun müsebbibi olmadığına inanan herkes, toplum karşısında suçluluk duygusu taşımayan ve daha iyisi için sorumluluk yüklenebileceğini düşünen herkes Türkiye’de gerilik zincirini kırmanın gereğine inanıyordu.” (Özel, 2015b: 64) Türkiye’de sosyalizmin bu karakteri, Türkiye için bir “manevra alanı” açılmasını sağlamıştır. Ancak bu alan; “tefekküre uzaklık, mütefekküre ilgisizlik”, “mânâ itibariyle değil pratik yararlar itibariyle” meseleye dikkat kesilme ve “devlet denetimi” gibi meseleler etrafında tıkanmıştır. Bir yerden sonra Batılılaşma/Bâtıllaşma da vicdan azabı duyulmayan bir şey haline gelmiştir: “İşlediğimiz kabahatleri telafi etmenin bir yolu vardır diyen insanlar Komünist oldular. Daha sonra ‘iyi ki bu haltı yemişiz’e geldi iş.” (İMDER, 2007) Şimdi bu bahsettiğimiz meseleler etrafında Türkiye’de sosyalizmin nasıl gündem dışı kaldığını inceleyelim.

3.4.1. Siyasî Boyut: “Sosyalizmi Yok Eden Sol”

“Arkadaşlarımdan hiçbiri benim zihin serüvenime yakın bir izde yürümediyse, bunu, onların uğranılan hakarettten habersiz oluşlarına bağlıyorum. Birileri 1960 sonrası sosyalist mücadeleye samimiyetle bel bağlayanları hafife almış, onların samimiyetiyle alay etmişti. Üzerinde yaşadığı toprakla, birlikte bir ömrü paylaştığı insanlarla sahici bir bağ arayanlar ‘manipülâtör’lerin dışının kovuğunu bile dolmuyordu” (Özel, 2015b: 85).

Özel, 2008 yılında katıldığı “32. Gün” programında şöyle diyordu: “Türkiye’de resmî güç sosyalizmi yok edecek bir sol üretti. Türkiye’de sosyalist geleceği mahvedecek bir sol üretti” (32. Gün, 24.04.2008).

Türkiye’de sosyalist dönüşüm ihtimalini devre dışı bırakan faktörlerden biri, bir önceki başlıkta da değindiğimiz gibi meselenin felsefî boyutudur; tefekkür ve mütefekkirle kurulan ilişkidir. Ancak ona gelmeden önce; “sosyalizmin yok edilmesi” meselesi, başlangıçta sosyalizme “nasıl yer verildiği” meselesiyle yakından ilgili olduğu için, işin siyasî boyutunu ele almak gerek. Ancak meselenin siyasî boyutu ve felsefî boyutu birbirinden ayrı düşünülmemeli, bunlar arasında birbirini üreten/doğuran bir ilişki olduğu göz önünde tutulmalıdır. Yani Özel Türkiye’de sosyalist solun (veya solun) çıkmazını okurken; iktidarı yalnızca yukarıdan aşağıya uygulandığı şekliyle değil;

tersinden okunuşuyla da ele alır. Yani yalnızca “resmî gücün” bir takım politikaları, dayatmaları, müdahaleleri söz konusu olduğu için sosyalizm güçten düşmüş değildir; “yukarı”yı tayin eden “aşağı”dan da aksi yönde güçlü taleplerin veya yönelişlerin yükselmemiş oluşu, sosyalizmin güçten düşmesinde büyük pay sahibidir denilebilir.

27 Mayıs sonrasında ’61 Anayasası’nın geçit verdiği sosyalizme değinmiştik. Özel, sosyalist solculuğa “Kemalist” çizgide kaldığı ölçüde ve bir anlamda “köklü değerlere karşı çıktığı” ölçüde müsemma gösterildiğini ileri sürüyordu. Özel’e göre Türkiye’de solculuk, tarih içinde, “bu ülkede yaşayan bazı değerler” karşısında konumlanmakla hüviyetini kazanmıştı.⁵⁸ Bu köklü değerlerin ise illa İslâm’la bağdaşık olması gerekmiyordu. Tanzimat’ta başlayan “ilericilik/alafrangalık” nasıl ki kendini Batı dünyasına özgü değerlerden taraf çıkmakla -ve eş anlamlı olarak “yerli” değerleri geri plana atmakla- varlık gösteriyorduysa; 27 Mayıs sonrasında bu “alafrangalık”, “solculuğa” devretmiş; aynı tutum solculuk adı altında yaşamını sürdürmüştür. Nasıl ki Tanzimat’tan Cumhuriyet’e “Bâtıcı/alafranga” olmak karikatürize halde “kılık değiştirmek” olarak yaşandıysa; 27 Mayıs sonrasında solculuk da yine “yaşam tarzında” görülebilen bir nitelik olarak yaşanmıştır:

“Hiçbir iktisadî mesnede sahip olmadan ilerici olmak bu ülkede yaşayan bazı değerlere karşı çıkmak suretiyle mümkün olabilmıştır. Üstelik karşı çıkılan değerlerin dine müteallik olması da şart değildir. Böylece dine karşı çıkış da ayırıcı bir özellik sahibi olmaksızın ilericiliğin bir nişanesi olabilmıştır. Türkiye’de solculuk bir iktisadî tavır belirtmekten ziyade bir sosyal tercih ve bir siyasî yönelim olarak anlaşılabilir” (Özel, 1988: 42).

Özel bu minvalde Türkiye’de bahsi geçen birtakım kampların, düşünce farklılıkları temeline değil, yaşam tarzı farklılıklarına dayandığını belirtir. Sağcı ve solcu arasındaki ayırım, savunulan ve yaşatılan düşüncelerde değil; örneğin kabaca rakı içilip içilmediğinde bulunur:

“Türk solu ancak ikiyüz yıllık Batılılaşmanın satıhtaki belirtileri sayesinde kendine söz hakkı bulabilecek özelliklere sahip. Yani alkol alışkanlığı, kadın-erkek münasebetlerinde Batılı standartlara uygunluk, bilgilenme konusunda İslâmî kaynakları yok saymak veya yok etmek gibi siperlerin arkasında saklanmazsa, ne siyasî kadrolar gözünde ne de ikiyüz yıl boyunca belli değişmelerden etkilenmiş ‘kitleler(!)’ gözünde değer sahibi olmaz” (Özel, 1988: 98).

⁵⁸ Bu noktada Özel’in esasen solculuğu ikiye ayırdığını da ifade etmek gerek. Ancak konumuz bunun dışında olduğu için detaylıca değinmiyoruz. Şöyle diyor Özel: “Belli bir ideolojik kampta olduğu gibi solcular arasında da iki tip insan var: Bir kısmı düşüncelerinin gerektirdiği sorumluluğu yüklenerek ve düşünceleriyle şahsiyetlerini bulmaya çalışanlardan oluşuyor. Sille yemeyi göze alarak ve yiyerek yürümeye çabalayan bu insanların Müslümanları ve Müslümanlığı siyasî bir düşman olarak görmeleri ciddidir ve ciddiyetle göz önüne alınması gerekir. Bir de kendi solculuğu bir parça toplama meselesi olarak ortaya çıkmış ve her zaman yan çizmeye meyyal insanların İslam düşmanlığı var. Bunlar elverişli şartlar bulsalar belki de Müslümanlara yaranmanın, oradan bazı menfaatler elde etme peşinde olacak tıynet kimselerdir” (Özel, 2009a: 114).

Bu “yaşam tarzının belirleyiciliği” hususunda bir başka metninde şöyle der Özel: “Kabaca Marksist, Kemalist, Türkçü ve İslâmcı düşünceler kendi hatırlarına varlıklarını koruyor değil; ön planda bu düşüncelerin varlığını temin eden hayat tarzları yer aldığı için ülkemizde bazı ‘fıkrî bahaneler’den söz edebiliyoruz” (Özel, 2010a: 34; 1999: 94). Bunun nedeni ise, yeşertilecek herhangi bir düşüncenin, “yürürlükteki dünya düzeniyle er veya geç, şöyle veya böyle bir hesaplaşma noktasına” varacak olmasındandır:

“Bunun sebebi Türkiye’de siyasî otoritenin gücünü bir düşüncenin yol gösterici etkisiyle pekiştirmeyi hiçbir zaman gerekli görmeyişidir. Bilakis siyasî otorite kendini düşünce dolayısıyla biçim alma tehlikesinden korumaya çalışmıştır. Eğer düşünceye bir öncülük tanınacak olursa, bunun yürürlükteki dünya düzeniyle er veya geç, şöyle veya böyle bir hesaplaşma noktasına varacağı belli. Nitekim bu Almanya’da hep böyle oldu. Türkiye’de düşüncenin değil de hayat tarzının belirleyiciliği yürürlükteki dünya düzeniyle hesaplaşmayı değil ona intibakı öngörüyor. (...) Kemalizm dahil, Türkiye Cumhuriyeti devletinin hedef arayışlarına denk düşecek bir resmî felsefe olmadı. Hele resmî otoritenin taçlandırılmayı göze aldığı bir düşünce adamına hiçbir dönemde rastlanılmadı. Çünkü felsefenin hep haşarı bir yanı, düşüncenin hep kurulu düzene intibaka engel teşkil edecek bir özelliği vardı. Devletin memurdan başkasına ihtiyaç duyduğuna şahit olunmadı” (Özel, 2010a: 34; 1999: 94-95).

Buna göre, Türkiye yönünü “mânâ itibariyle” değil, “pratik yarar” itibariyle tayin etmekte ve bu bütün süreç içerisinde Türkiye’de bahsi geçen fikir akımları ancak birer “bahane” şeklinde tezahür etmektedir. Sağcı, solcu, İslâmcı, Marksist, Türkçü gibi önadlar altında ortaya atılan fikirlerin “devletin dayattığı formlar ve normlar dışında”⁵⁹ bir yere taşığın rastlanmamaktır. “Devletin dayattığı” ibaresini şöyle anlamak gerek: Resmî ideoloji eğer Kemalizm ise ve Kemalizm “Batıcı siyasetten yana olmak” şeklinde zuhur ettiyse; Batıya ait normların dışına çıkan bir düşünceye rastlanılmadığını ileri sürer Özel. Bu diğer yandan -daha önce değindiğimiz- Özel’in Türkiye’deki sağ ve sol üzerine getirdiği yorumla da bağdaşık bir durumdur: Bir fikrin sağda da olsa solda da olsa Batı normları temelinde yükselmesi, Batı normlarını esas kabul etmesiyle ilgilidir. Türkiye’de sosyalist sola veya sosyalist olmayan sola müsemma gösterilmesinin koşulu da bu “dayatma”yı kabul etmesine bağlı olmuştur. Nitekim “sol”, resmî ideolojinin yörüngesinden her saptığında bastırılmış; bu yörüngeye girdiğinde ise resmî ideolojinin kalesi sayabileceğimiz CHP koruması altında yaşamını sürdürebilmiştir:

“Türk solunun nasıl bir gövdeye sahip olduğunu anlamak için öncelikle onun limonlukta (yani günümüzde söylendiği şekliyle serada) yetiştirildiğini bilmek gerekir. Cumhuriyet Türkiye’inde doktriner solun kendi ayakları üzerinde duracak güce erişmesine hiçbir zaman fırsat verilmedi. Komünistler 1925’ten 1990’lara varan dönem boyunca yasal örgütlenme hakkına sahip değillerdi. Halide Edip ve Adnan Adıvar’ın ülkeyi terk etmek zorunda bırakılmalarını düşünürsek, Avrupa kaynaklı demokrat eğilimler de aynı süre içinde hep rejim aleyhtarları tehlikeli görüşler sayıldı. Buna

⁵⁹ “Garip bir şekilde Türkiye’de devletin dayattığı formlar ve normlar dışında düşünce üreten insana rastlayamıyorsunuz. Sağcısı, solcusu, Müslümanı, kâfiri hepsi böyle. Devlet birtakım zihni kalıpları yayıyor ortaya, birtakım insanlar bu zihni kalıpların içini dolduruyorlar. Şimdiye kadar karşımıza çıkan şeyler bunlar” (Özel, 2008c: 134).

mukabil Türkiye'ye özgü türden, eski deyimle nev'i şahsına münhasır bir sol, yarı resmî korumadan yararlanarak günümüze kadar varlığını korudu" (Özel, 2009a: 408).

Korunmuştur; çünkü rejim, dayanağını "görünüş" itibariyle "İslâm kültüründe" değil, "asrileşmede" arıyordu ve bu minvalde, "halkın maddî taleplerine din dışı bir kıyafet biçen solu, yedeğinde tutmayı akıllıca bir tedbir" kabul etmiştir. Bu koruma ile yaşam alanı bulabilen "sol" da, "varlık şartını yeni rejimin başarısına bağladığı için eleştirilerini belli sınırlarda tut"muştur (Özel, 2009a: 408). Burada Özel'in bahsettiği solun akla Yöncüleri getirdiği aşikardır. İkinci bölümde incelediğimiz gibi; Yöncülerin sosyalist solculuğunun yoğun bir "Atatürkçü ilkeler" savunusu oluşu ve İnönü'den de sıkça övgüyle, "ilerici" şeklinde bahsedişleri, onların "sol Kemalist" olarak değerlendirilmesine yol açıyordu. Diğer yandan, aynı Kemalist propagandayı yapmak üzere sahneye çıkan MDD akımı da aynı çizgide; aynı "koruma" altındadır. Bu korumaya tekrar geleceğiz. Şimdi ele almamız gereken; "rejimin", bu türden bir solu "yedeğinde tutmayı akıllıca bir tedbir kabul etmesi" meselesidir.

Özel'in, 27 Mayıs'ı, DP iktidarında cisimleşen İslâmî taleplere karşı gelişen bir darbe olarak okuduğundan bahsettik. Halkın CHP'yi iktidardan düşürmesinde, İslâm kültürüyle bağlaşıp hassasiyetleri yer alıyordu. Daha önce değindiğimiz "yaşam tarzı farklılıklarına" dayanan ayrımları hatırlarsak; burada da halkın İslâm kültürüyle, Türkiye'de yerleşik köklü değerlerle belirlenen yaşam tarzını korumak istemesi söz konusudur. Yani burada doktriner İslâmî taleplerden söz edilmemektedir. Özel'e göre 27 Mayıs; Kemalist devrimlerin kamusal alandan arındırmaya çalıştığı İslâmî hassasiyetleri tekrar gün yüzüne çıkaran DP iktidarına karşı bu nedenle gelişmişti. Dolayısıyla, akabinde gelen yıllarda sosyalist sola cevaz verilmesi de bu anlamda "akıllıca bir tedbir" olarak kabul edilmişti. Nitekim sosyalizm görünüş itibariyle "İslâm kültürü"nden uzak, "asrî" bir akımdı. Ne zamanki sosyalizm, "Batıcı / çağdaş" görünümünden uzaklaşmış, resmî politikayla zıtlaşmış, Türkiye'de yürürlükte olan işleyişle hesaplaşmaya yaklaşmıştır; o zaman önünü kesecek hamleler geliştirilmiştir. Bu anlamda, yaşatılmasına müsaade edilen ve desteklenen "sol", "esas meseleler"in tartışılmasını engellemek maksadıyla alınan bir tedbirdir:

"Türkiye'de kamuya açık ve yaygınlaşması isabetli bulunan (en azından yaygınlaşırsa büyük endişeler doğurmayacak olan) sol, ülkenin hayatî meselelerini tartışma dışı bırakmayı mümkün kılan soldur. Yani Türk solu ne işe yarar sorusunun ilk ve gerçek cevabı şöyle olsa gerek: Eğer Türkiye'de sol düşünceli kimselerin siyasî programı öne sürülemeyecek olursa bu ülke insanların dünya meseleleri karşısında çıkışı bulabilecek gerçekçi bir program veya programlar öne sürülebilecektir. Bu programları gündem dışı bırakmak veya gölgede bekletmek için Türk soluna ihtiyaç vardır" (Özel, 1988: 94-95).

İlaveten Özel; bu yorumlamayı “kendi ideolojik kampı gereği” yapmadığını, bunun “sağlamasını da son 10-15 yılın [yazının tarihi 1986’dır] sol macerasında” bulmanın mümkün olduğunu bildirir: “Türk solu benim yukarıda saydığım fonksiyonlarını terk ettiği her durumda kökü kazınan ve göz açtırılmayan düşünce muamelesi görmüş; buna mukabil üzerine yüklenen görevi yerine getirdiği kadar da yurtiçi ve yurtdışı himayeden istifade etmiştir” (Özel, 1988: 95). Bir başka metnindeki ifadesiyle de: “Solculuk ‘sol’ anlayıştan uzaklaşıldığı zaman güç kazanabilen bir görüş” olabilmıştır (Özel, 2009a: 230). Bu da yine; Türkiye’nin, yönünü “mânâ” kazanma istikametinde değil “pratik kazanç” elde etme istikametinde tayin etmesiyle alakalıdır. Özel’e göre, Türkiye’de “İslâmî kültürü” devre dışı bırakma çabaları; “mânâ” itibariyle değil “pratik kazanç” sağlama gayesiyle yürütülmüştür. Nitekim, bu hamlenin düşünce dünyası için yararına işaret eden hiçbir “orijinal” teorik metnin yazılmamış oluşu (keza Kemalizm’in de bu anlamda, “düşünce sistemi” olarak bir ideolojiyi temsil etmekten uzak oluşu) bunu desteklemektedir Özel’e göre:

“Ülkemizde modernleşme hiçbir veçhesiyle nazarı yani teorik bir karakter sahibi olmamış, bilakis her modern yaklaşım amelî yani pratik bir vakıa olarak karşımıza gelmiştir. Türkiye’de modernizasyonu, İslâm’dan uzaklaşmayı, hayatı İslâm esaslarından uzaklaştırıp dünyevî otoritelerin insafına terk etmeyi haklı gösterecek hiçbir orijinal metin yazılmamıştır. Türkiye’de Batı’yı taklit seviyesinde kalsa bile, Batı’ya özenme çapında kalsa bile bir bilim çevresi, bir felsefe dünyası kurulamamıştır. Türkiye’de İslâm dışı düşünce dünyası sadece pratik değişimlerin kazanç kabul edilmesi sonucunda kendine yaşam alanı açabilen bir ‘sığıntı’ düşünce dünyasıdır” (Özel, 2009a: 39).

Bu pratik yararın bir tarafına, 27 Mayıs’ın sebeplerini inceleyerek değinir Özel. 27 Mayıs’ın sebeplerinden biri; DP iktidarı döneminde bürokrasinin yaşadığı “nisbî gelir düşüşü”dür. Bu kaybedilen imtiyazı geri kazanabilecekleri “restorasyon” girişimi için dayanak arayan bürokrasinin, bu noktada bulduğu “bahane”ler, “solun tohumlarını” atmıştır. Yani, mevcut iktidarın “hangi sebeplerle” düşürüldüğü; iktidarın/sağın karşısında mevzilenecek muhalefetin/solun da karakterini, ideolojisini verecekti ve vermişti; “resmî gücün” destekleyeceği “sol” bu minvalde 27 Mayısçı bir sol olmuştu. Şöyle ki:

“Gerçekte sağın ve solun ülkemizdeki ekonomik veya sosyal yapıda hangi uzuvlara tekabül ettiğini keşfetmek imkânsız. Bu yüzden şimdilik belli vakıaları zikretmekten fazla açıklama yapılamaz gibi görünüyor. Bu vakıaların başında 1950-1960 yılları arasında tek parti döneminin hâkim zümresi olan bürokrasinin nisbî bir gelir düşüşüne maruz kalması gelir. Kaybettiği imtiyazları yeniden ele geçirme çabası içindeki bürokrasi, ideolojik bir gerekçeye elbet ihtiyaç duyacaktı. Günümüzdeki solun tohumlarını atan işte bu gerekçelerdir. Öncelikle Cumhuriyet’in ihanete uğradığı görüşü öne çıkarıldı. Köy Enstitülerinin kapatılması, Halkevlerinin desteksiz kalması, iktisadî devletçilikten uzaklaşılması gibi hususlar konu edilerek bürokrasinin yeniden güç kazanması haklılaştırılmak istendi. 27 Mayıs 1960 darbesinin hazırladığı zemin üzerinde İsmet İnönü’nün kendini ortanın solunda ilân etmesiyle birlikte, sol özelemlerle tek partici bürokrasinin restorasyon özelemleri birbiriyle kaynaştı” (Özel, 2009a: 409).

İkinci bölümde *Yön* üzerine yaptığımız incelemede *Yön*'ün tezlerinin de bu minvalde 27 Mayıs'ın gerekçeleriyle örtüştüğünü, Yöncülerin 27 Mayıs'ın ilericiliğine/devrimciliğine yaptıkları vurguları ele almıştık. Peki meselenin “rejimin yedeğindeki sol” tarafını bu şekilde ele alan Özel, diğer yandan kendisinin de dahil olduğu TİP çevresini nasıl yorumluyordu? Meselenin bu tarafı, “yan etki” olarak düşünülebilir. “Sol özlemler” ile “tek partici bürokrasinin” “izdivacının dışında, 1961 Anayasası'nın açtığı alandan yararlanarak”, “özgürlükçü ve demokrat” bir sol da doğmuştu (Özel, 2009a: 409). “Batılılaşmayı vicdan azabı” haline getiren, dolayısıyla “dünya sistemi” ile uyuşmayan ve netice itibariyle “güçten düşürülen” çevre bu “özgürlükçü ve demokrat” çevre olmuştur:

“Türkiye'nin okur-yazar takımı, ama bilhassa rahatını haksız kazanca borçlu olmayan okur-yazar takımı, kapitalizmin Türkiye'ye tasallutunu çağdaş bir yoruma kavuşturacak bir etkinliğe yol açtılar. Çok kısa bir zamanda Türkiye'de sosyalizm ‘Batılılaşmanın vicdan azabı’ haline geldi. Batı'dan model ithal etme fikri o derece hatalı sayılmakta idi ve hareketin eksenine Türklerin kendilerine olan güveni öylesine yerleşmiş idi ki, Türkiye İşçi Partisi programına iktidara geldiği günü takip eden otuz yıl boyunca yapısında “özel teşebbüs” bulunan bir ekonomi öngördüğünü yazmakta tereddüt etmemişti” (Özel, 2004: 64-65).

Ancak bu “demokrat” çevrenin önü, “demokrasiyi, o sihirli kelimeyi tekeline tutan devlet” desteğiyle kesilmişti. “Demokrasi” her darbenin/müdahalenin anahtar kelimesi olarak; sosyalizmin önünü kesmede de öne sürüldü. “Türkiye'nin önündeki hedef sosyalizm olamaz” diyenlerin gerekçesi “demokrasinin tesis edilmesi” zaruretiydi. Bu tezle ortaya çıkan MDD'cileri ikinci bölümde incelemiştik. MDD'nin bir “devlet stratejisi” olma yönüne gelmeden önce, Özel'in bu konudaki söylemlerine yer verelim:

“Demokrasi her nasılsa toplum çoğunluğunun özlemlerini ifade eden bir kelime özelliği kazanmadı Türkiye'de. Demokrasiyi, o sihirli kelimeyi tekeline tutan devlet olduğu için 27 Mayıs 1960 ihtilâli gerekçe bulmakta zorlanmadı. İddiaya göre sakıtlar ve sabıklar demokrasi yolunu tıkamıştı. Yeni bir dönem açılıp da 1961 Anayasası'nın sosyalizme açık olduğu savunulabilir hale gelince devlet yine demokrasiyi kullanarak bir tez üretti. İddiaya göre Türkiye şu veya bu sebepten sosyalist bir ülke kimliği kazanamazdı. Sola açık bir düzen isteniyorsa bunun yolunu ancak Millî Demokratik Devrim açabilirdi” (Özel, 2000a: 142-143).

İşte Özel'in “sosyalizmi yok eden sol” demek suretiyle işaret ettiği çevre bu MDD'ci çevredir. İkinci bölümde, MDD'cilerin TİP ve FKF içinde yürüttükleri “ele geçirme” çalışmalarına değinmiştik. Sosyalist Devrim tezinin, “sosyalizm yarının meselesidir” denilerek Millî Demokratik Devrim tezi ile bastırılmasıdır aslında “sosyalizmin yok edilmesi” meselesi. “Sosyalizm” özlemi gündemden düşürülmüş, itibarsızlaştırılmış; yerine “demokrasi” özlemi yerleştirilmiş ve pekiştirilmiştir. Yine ikinci bölümde, FKF bünyesinde MDD'ci tezin Perinçek aracılığıyla yayıldığından bahsetmiştik. O dönem TİP mensubu olan Perinçek, parti yönetimi desteğiyle FKF Genel

Başkanı olduktan sonra muhalif yanını açığa çıkararak, önce FKF'yi MDD'ci bir birlik olan Dev-Güç'e dahil etmiş, ardından Aybar'ın FKF'nin Dev-Güç'ten ayrılması talebini reddederek Dev-Güç'ün mitingine katılmıştı. Bundan sonra Parti içinde de MDD tezini savunarak muhalefeti sürdüren Perinçek, FKF'nin TİP'ten tamamen koparak Dev-Genç'e dönüştürülmesinin ardından da Dev-Genç'in ilk Genel Başkanı olmuştur. Özel bu hususta Perinçek'ten şöyle bahsediyor:

“Dev-Genç'in ilk genel başkanı Doğu Perinçek'tir. Dev-Genç denilen teşkilat, bizim 1966 yılında Fikir Kulüpleri Federasyonu olarak kurduğumuz teşkilattır. Fikir Kulüpleri Federasyonu o gün Türkiye'deki sosyalist siyaset içinde bir rota belirlenmesinde etkili olan bir örgüttü. Ve o gün için çok önemli bir noktadır bu. Birinci derecede önemli bir şeydir. Sosyalist mücadele silahlı olarak mı yürütülmeli yoksa demokratik bir faaliyet olarak mı devam etmeli tartışmasında, Fikir Kulüpleri Federasyonu sosyalist mücadelenin silahlı olarak yürütülmesi halinde emperyalizmin oyuncağı olacağını savunan bir kuruluştur. Bu bakımdan ele geçirildi ve aksi istikamette kullanıldı. Yani Doğu Perinçek bunun ilk sahibidir. Doğu Perinçek *up to date*'dir. Yani hiçbir zaman vazifesini bitirip orada kalmadı. Hep tazeledi kendisini, hep yeniledi” (Özel, 2012: 83).

Özel'in “hep tazeledi kendisini” derken işaret ettiği nokta; Perinçek'in MDD içerisinde de muhalefet yaratarak, solu sonu gelmeyecek bölünmelere sürüklemiş olmasıdır. Daha önce değindiğimiz gibi; MDD'ci yayın organları olarak 1967'de *Türk Solu*, 1968'de de *Aydınlık Sosyalist Dergi* kurulmuştu. İki dergiye de aynı yazar kadrosu hâkimdi; ancak *Türk Solu* daha çok güncel siyasetle ilgilenirken, *Aydınlık Sosyalist Dergi* teorik tedarisataya yoğunlaşıyordu denilebilir. Bu sırada, bu yazar kadrosu içerisinde Mihri Belli ve Doğu Perinçek MDD kanadının iki önemli ismidir. MDD tezi üzerine teorik çalışmaların yapıldığı ASD'de, strateji üzerine çıkan anlaşmazlık sonucu, Perinçek ve çevresi ASD'den ayrılarak *Proleter Devrimci Aydınlık*'ı kurar. PDA'da izlenen yol Çin tecrübesini takip eden Maocu yoldur. Özel, MDD'nin de kendi içinde bölünmesi üzerine şöyle yazmıştır:

“Türkiye'de böyle bir şey çıkardılar. Ne dediler? Türkiye'de idare değişikliği olacaksa bu sosyalizm yoluyla olmaz. Türkiye'de de tıpkı Menşeviklerin önerdiği gibi bir millî demokratik devrim... Buna kısaca MDD diyorlardı. MDD'ciler çıktı ortaya ve bunlar yok ettiler. Bu millî demokratik devrimciler bütün ülkeye hâkim. Fakat biliyorsunuz, bir çocuğa ismini koyarsanız o isimden etkilenir. Millî demokratik devrim de isminden etkilenmeye başladı. Dolayısıyla millî olmak, demokratik olmak, devrimci olmak insanlar için önemli olmaya başladı. Bunun üzerine Doğu Perinçek ikinci halı yedi. Onun üzerine hem İbrani hem CIA ajanı olan Mihri Belli'nin güdümündeki hareketten Maoculuk safsatasıyla yeni bir oluşum gerçekleştirdi” (Özel, 2012: 85).

1970'li yıllara Aydınlikçıların Beyaz ve Kırmızı Aydınlikçılar olarak ikiye ayrılmasıyla başlayan sosyalist solun, bundan sonra da bölünmeleri katlanarak artmıştır. Bölünmelerin vahameti, Türkiye'nin “çıkış yolu”nun kapanmasıyla ilgili olduğu kadar; çatışmanın, insan kaybının artışıyla da ilgilidir. Bu “eylemci” çevrelerin “insan yetiştirme” adı altında, “hem ölüm makinesi hem kurban olabilecek” gençler

yarattıklarından bahseder Özel. 1960-2000 arası sağda da solda da “insan yetiştirme” gayretkeşliğiyle geçmiştir:

“Eski kulağı kesiklerin hepsi ‘insan yetiştirme’ faaliyetine dalmışlardı. Kamplar kurdular, dershaneler açtılar, üniversite kampuslarını işgal ettiler, kurtarılmış bölgeler ilân ettiler. Türkiye’nin son kırk yılı ‘bizden geçti’ diyerek, hem ölüm makinesi hem kurban olabilecek gençleri avlamaya çıkanların yılları oldu. Sağcı solcu ayrımı gözetmeksizin uygulamaya konan bu insan kıyımının hikayesi ibretâmîzdir” (Özel, 2002a: 136).

Şimdi MDD hareketinin gördüğü desteğe gelecek olursak, bu destek esasen “orduculuk” gütmeleriyle bağdaşktır. MDD’ciler, ordunun yönetime el koymasını kolaylaştırmak adına toplumda kargaşa yaratmaya yönelmişler ve bu nedenle askerlerden destek görmüşlerdir. Aynı zamanda *Devrim* etrafında toplanan Avcıoğlu ve çevresi de gençliği eylemciliğe kışkırtma görevi görmekte ve ordu içindeki bir sol-cuntayla 9 Mart planını yapmaktadır. FKF’nin ilk Genel Başkanı Hüseyin Ergün, MDD’nin sosyalist solu ele geçirmesiyle ilgili şunları anlatır:

“Bir süre sonra, FKF içinde değişik tutumlar ortaya çıkmaya başladı. Bu yeni tutumların ortak özelliği, TİP’in ve FKF’nin demokratik, seçime dayanan çizgisine saldırı şeklinde idi. Millî Demokratik Devrim (MDD) savı etrafında toplanan bu saldırıların varıp dayandığı taktik, çeşitli kitle eylemleri ile kargaşa yaratmaktı. Bu kargaşa sonunda, bir gün askerler duruma el koyacaklardı. Böylelikle kurulacak olan bağımsızlıkçı hükümet Türkiye’yi emperyalizmin etki alanından kurtaracak ve hızlı kalkınmayı sağlayacaktı. O nedenle bu akım, iyi saatte olsunlar’dan da destek görüyordu” (Feyizoğlu, 2015: 18).

Bu ele geçirmelerde, MDD’nin fikrî önderlerinin faaliyetlerinin söz konusu olduğu kadar ordu içindeki, akademi içindeki MDD’cilerin faaliyetlerinin de etkin rolü olduğundan bahseder Ergün. Bu dönemde, “asker – sivil aydın bürokrasi” tarafından, gençler devrimin yakın olduğuna inandırılmıştır. Bu şekilde, devrimcilik/eylemcilik kavramları şiddet ve vandalizme meyhal oluşturacak şekilde yeniden tanımlanmış, “öncü gençler barışçı çizgiden böyle birer ikişer koparıl”mıştır (Feyizoğlu, 2015: 18-19). Ergün bu faaliyetlerle ilgili anılarını şöyle anlatıyor:

“Bir akşam SBF kantininde oturuyorduk. Konu, Millî Demokratik Devrim – Sosyalist Devrim tartışmasına geldi. Masada bulunduğumuz bir arkadaşımız, bizim savunduğumuz sosyalist devrim tezini cansiperane bir şekilde savunuyordu. Ertesi sabah bu arkadaşına rastladım. Baktım yolunu arıyor. Ne oldu diye başka arkadaşlara sordum. Dediler ki dün gece yurda bir yüzbaşı geldi. Bazı öğrencileri topladı. Silahını çıkarıp masanın üstüne koydu. ‘Biz, devrim için hazırız. Bunun için gerekçe lâzım. Siz ne duruyorsunuz’ dedi. Bu arkadaş, o yüzbaşı gittikten sonra tutum değiştirdi. Bizi devrimin önünü kesmekle suçladı. Başlangıçta gençler, özellikle öncü gençler, barışçı çizgiden böyle birer ikişer koparıldılar. Sonra devrim kapıda havası yaratıldı. O zaman da kitle oraya kaydı” (Feyizoğlu, 2015: 18-19).

Yanısıra 1968’de kendisine “Sen katılmasan da biz FKF’yi nasıl olsa ele geçireceğiz” diyen bir öğretim üyesiyle, üç yıl sonra Mamak Askerî Cezaevinde karşılaşmasını şöyle anlatıyor Ergün:

“12 Mart 1971 müdahalesinden sonra, Mamak Askerî Cezaevinde tutukluyduk. Birden yandaki koğuştan bağırsız çağırış sesleri gelmeye başladı. Biraz sonra, tutuklu bulunan bir öğretim görevlisinin hırpalanmış bir şekilde koğuştan kaçırılışını gördük. Ertesi gün, koğuş arkadaşlarının, o öğretim üyesinin ajan olduğunu öğrendiklerini ve bunun üzerine onu hırpaladıklarını ve öğretim üyesinin de o nedenle apar topar koğuştan çekilip alındığını öğrendik. (...) İşte bu kişi, 1968 yılında, bana, ‘Gel bize katıl. Devrimci olan bizleriz. Sen katılmasan da biz FKF’yi nasıl olsa ele geçireceğiz. Biliyorsun ben yurtdışından yeni döndüm. Orada örgütler nasıl ele geçirilir onu öğrendim geldim’ demişti” (Feyizoğlu, 2015: 19).

TİP ve FKF’nin ele geçirilmek istenmesinin, 1965’te TİP’in yakaladığı genel seçim başarısıyla ilgili olduğuna değinmiştik. 1965’ten sonra paylaşılmasının nedeni, sosyalist dönüşüm ihtimalinin güçlenmiş olmasıyla ilgiliydi. Özel bu noktada YDH ve MDD çevrelerinin TİP’e yaklaşımlarının iki farklı motivasyon üzere seyrettiğini ifade eder. Buna göre, Türkiye’de sosyalist hareketin öncüleri olduklarını düşünen “eski tüfekler”, muhtemel başarıdan kendilerine “pay tanınmaması” endişesi duyarak (nitekim TİP’te eski komünistlerin barındırılmasına, partinin “legal” yapılanmasının zedelenmemesi için izin verilmiyordu) TİP’i ele geçirmeye çalışmakta; CHP yanlısı YDH çizgisi ise “halka güvensizlik” duyduklarından ötürü TİP’i güçten düşürmeye çabalamaktadır:

“Birileri ne yapıp edip resmî iznin ötesinde bir sosyalizmi başarıya götüremezler miydi? Seçim sonuçları ve peşinen gelen akıntı bu ihtimale güç katar gibiydi. Söz konusu ihtimali saf dışı etmek hiç de zor olmadı. Bir yanda o yıllarda gözlemlenen oluşumu ‘son tren’ sayan ve 27 Mayıs sonrası değişmelere şükran dolu nazarlarla bakan eski komünistler, jargondaki adıyla ‘eski tüfekler’ vardı. Bunlar Türkiye’deki sosyalist eğilim içinde kendilerine en büyük payı çıkarıyorlar ve bu payın ileride kendilerine tanınmamasından kuşku duyuyorlardı. Bu kuşku, onların büyük bir öfkeyle TİP’e saldırmalarına yetiyordu. Onların hemen yanı başında CHP sempatisini tepeden inceciler yer alıyordu. İkincilerin TİP’e karşı tavırları, ezelden beri sahip oldukları halka güvensizlik duygularıyla paraleldi” (Özel, 2015b: 54-55).

Yanısıra Özel, Millî Demokratik Devrim tezini, “doktrin uğruna doktrinden vazgeçmek” (Özel, 2015b: 56) şeklinde de tanımlamıştır. Faaliyet tarzlarından ise, “Herkes karşısındakine Amerika’nın nasıl keşfedileceğini anlatıyordu” şeklinde bahseder. MDD’nin eylem tarzına ilişkin kapsamlı bir özet yine Ergün’ün tanıklığında bulunabilir:

“Hakikaten üç yıl sonra FKF’yi tam olarak ele geçirdiler. Adını Dev-Genç olarak değiştirdiler. Bu süreçte görünmez bir el gençleri her gün biraz daha şiddete yöneltti. Kaçaklar, kahramanlar yarattı. Bunlar basında öne çıkarıldı. Kantinde oturup, yurtlarda kalıp sağa sola ateş eden ‘kaçak’lar gençlik liderleri olarak takdim edildi. Onlar da bu oyundan hoşlandılar. Kendilerini Fidel’e, Che’ye benzetmeye başladılar. Bunlara fitili ateşlerlerse, halkın arkalarından geleceği söylendi. Amerikalıları, İsrailileri kaçırmaları empoze edildi. Dağa çıkmaları için yönlendirildiler. Hapishaneden kaçırıldılar. (...) İyi niyetleri ve oyunu sezememeleri yüzünden, Türkiye, o dönemdeki en civelek gençlerini, hapislerde, pusularda, işkencelerde, idam sehpalarında kaybetti. Tuzağın bir yönü de bu gençleri, onların yöntemlerini benimsemeyen TİP’in üzerine salmaktı. Bunlar birçok TİP binasını bastılar, kongrelerine saldırdılar. TİP Genel Merkezi’nde Prof. Sadun Aren’i yaraladılar. Bu da yetmedi. Bu gençler aşırılık yarışına sokuldular. Bin parçaya bölündüler. Her bir fraksiyon kendini gerçek devrimci olarak lanse ediyordu. Bu ortamlarda birbirlerini de kırdılar” (Feyizoğlu, 2015: 19).

Özel'in, "Birileri 1960 sonrası sosyalist mücadeleye samimiyetle bel bağlayanları hafife almış, onların samimiyetiyle alay etmişti" (Özel, 2015b: 85) diyerek özetlediği dönem, bu dönemdir. "Asker – sivil aydın zümre" tarafından "devrim yakın"⁶⁰ denilerek harekete geçirilen kitleler, Türkiye'de sahiden "bağımsız, millî, ilerici" bir gelişme yaşanacağına inanarak ortaya atılmışlardır. Askerden döndükten sonra bu çevre içerisinde "oportünist" konuma düşen Özel şöyle yazar:

"Sosyalistlerin arasına katılan yeni çehrelerin sayısında büyük bir artış vardı. Bunların bir kısmı, daha iki yıl önce 'gel şu işin ucundan tut' denildiğinde yan çizen kimselerdi. Ama bugün mangalda toz bırakmıyorlar, oradan oraya koşuşturuyorlardı. Onlardan öğrendim ki meğer ben bir "oportünist" imişim! Neden? Çünkü onların sosyalist diye bilinirlerse canlarının yanacağını, gelecekteki meslekî başarılarının güme gideceğini düşündükleri zamanlarda Türkiye'de bu alanda ne yapılabilirse yapılmalıdır diyerek ortaya atılanlardan biriydim" (Özel, 2015b: 70).

Meselenin bir yönü, gençliği "hır gür"e sevk eden unsurlar ise; diğer yönü de bu gençliğin de "tefekfüre" ilgisizliğidir. Özel, "Gençler düşünmek, tartıp biçmek ve karar vermek gibi yorucu işlerden kendilerini uzak tutuyor, bunun yerine bedenlerini yormayı ve böylelikle dikkat çekmeyi uygun buluyorlardı" diyerek ifade eder bu durumu. Şimdi bu meseleyi açalım.

3.4.2. Felsefî ve Sosyolojik Boyut: Mesnet ve Sınıf Meselesi

Sosyalist dönüşümün Türkiye için mümkün olamamasındaki felsefî ve sosyolojik problemi, Özel iki yönüyle ele alır. Aslında bu iki yön, "sosyalizm" in iki yönüyle ilgilidir. Buraya kadar gördüğümüz üzere, Türkiye'de yürütülen sosyalist hareketin, dünyanın başka yerlerinde yürürlükte olan sosyalist düzenlerle veya Marksist öğretinin işaret ettiği sosyalizmle bir ilgisi yoktu. Sosyalist sol muhitte tarafların geliştirdiği ve savunduğu tezler, Türkiye'de o güne kadar hâkim bazı düşüncelerle paralel tezlerdi. Özel de bununla ilgili, Türkiye'de sosyalist olarak öne çıkan insanların sundukları tezlerin esasen "sosyalist" değil; ama burjuva-modernist, ama ülkücü-Türkçü, ama muhafazakâr-İslâmcı görüşler olarak "yerel" tezler olduğunu ifade eder:

"İhtilâlden kısa bir süre sonra Cumhuriyeti kuran partinin lideri kendini ortanın solunda ilân ettiğinden dolayı ilk yirmi yıl siyasî tavırların merkezini sosyalizm işgal etti. Bu durum 1960-1980 arasında Türklerin siyasî görüşlerinin sosyalizme eğilimli tarzda oluştuğu anlamına gelmiyordu. Bilâkis Türklerin çoğunluğu muhtemel bir sosyalist yönetime karşı burjuva-modernist, ülkücü-Türkçü, muhafazakâr-İslâmcı görüşler etrafında kümelenmişti" (Özel, 2011b: 343).

⁶⁰ Özel, 1968 ile patlak veren şiddet eğilimli "eylemcilik/devrimcilik" üzerine şöyle yazar: "Neydi onları bu derece pervasız, gözü kara ve taşkın kılan? Tepeden inmecilerin kulağına birileri 'devrim yakın' diye fısıldamıştı bu bir. İkincisi, Türkiye'nin kendine özgü ve gerçek meselelerini tartışması pek çok konuda 'millî mutabakat' getirebilirdi. Böyle bir uzlaşmanın ortaya çıkmaması için ise hır gür gerekliydi" (Özel, 2015b: 71).

Dolayısıyla, işin bir bu yönü vardır: Sosyalizm görüntüsü altında öne sürülen yerel tezler boyutu. Bir de sosyalizmin orijinal karakteri, yani Marksist / bilimsel sosyalizm boyutu vardır. Sosyalizmin Türkiye’deki felsefi ve sosyolojik çıkmazını, Özel bu iki ayrı sosyalizm için ayrı ayrı okur diyebiliriz. Burada söz konusu okuma da; hem sosyalist hareket içinde yer alan aktörlerin pratiklerinden doğan “çıkılmaz” üzerine hem de mesele teorik olarak ele alındığında ortaya çıkan “çıkılmaz” üzerine yapılmaktadır. Bu noktada şunu da peşinen belirtmek gerek: Özel, Türkiye’de Marksizmin veya bilimsel sosyalizmin mümkün olmadığı veya yön gösterici olamayacağı yönünde değil; bunun yerli yerine oturtulmadığı yönünde eleştiri getirecektir. Herhangi bir toplumda sosyalist örgütlenmenin kök salabilmesinin, Marksist ilkelerin terennüm edilmesiyle değil; o toplumun tarihî / kültürel / toplumsal yapısına entegre olunmasıyla sağlandığını öne sürer. Yani bir toplumda sosyalist bir örgütlenmenin dayandığı unsur yalnızca o toplumdaki işçi sınıfının nicelik ve niteliği (sınıf bilinci) değildir; sosyalist örgütlenme tarzını tayin eden, o ülkenin siyasî ve dinî örgütlenmeleri arasındaki ilişki tarzıdır. Zira bu sebepten de her ülkede sosyalist örgütlenme tarzı farklı seyretmiştir:

“Gerçekçi bir gözlem, bir toplumda sosyalistlerin temel atabilmelerinin sadece işçi sınıfının sayıca çokluğuyla veya üretim güçlerinin gelişkinlik derecesiyle bağlantılı olmayıp o toplumun siyasî örgütlenmesiyle dinî örgütlenmesi arasındaki ilişkiye çok şey borçlu olduğunu bize gösterir. Devletle kilisenin kaynaştığı Ortodoks Rusya’da komünistler, bürokratik bir örgütlenme tarzını yürürlüğe sokabilmişlerdir. Protestanlığın zafer kazandığı Germanik ülkelerde komünistlerin örgütlenmeleri demokratiktir. Katolik ülkelerde ise komünist partiler, kilisenin alternatifi sayılabilecek bir örgütlenme tarzını elde etmeyi başarmışlardır. Kısacası Hıristiyan toplumlarda komünist hareket, kiliseye bir cevap mahiyetindedir ve kilisenin negatifi kalarak da olsa o toplumsal yapının özelliğine intibak etmek zorunluluğuyla yüzyüze gelmiştir. Hıristiyanlıkla ilgisi olmayan Çin’de ise bir süre hükümlan olan siyasî sistem sosyalizm veya komünizm değil, Taoizm’le tuhaf bir akrabalığı bulunan Maoizm idi” (Özel, 2015b: 68).

Meselenin bu “bilimsel” yönü; Türkiye’de sosyalistleri dayandıkları veya dayanacakları toplumsal unsurlar üzerine düşünmeye itmeliydi; sosyalist örgütlenmenin sağlamlığı için Türkiye’de sosyalistler dayanacakları bir “toplumsal unsur”, bir “toplumsal değer”⁶¹ bulabilmeliydiler. Ancak bunun gerçekleşmemesi, Türkiye’de sosyalist akımın “kendine devletten başka melce” (Özel, 2015b: 69) bulamaması; meseleyi felsefi ve sosyolojik bir çıkmaza sürüklemiştir:

“Türkiye’de sosyalist veya komünist görüşlü bir kimsenin meselenin bu yönüyle ilgilenip, kendi varlığını açıklama gayesiyle zihnini yormasına uzun zaman gerek olmamıştır. Çünkü hiç üzerinde konuşulmasa da bir sosyalistin kendine temel olarak devleti aldığı, Türkiye Cumhuriyeti’nin

⁶¹ “Benim kendi maceramın esintisi yardımıyla zihnimde açıklığa kavuşturma gayreti gösterdiğim husus şudur: Sosyalizmin, komünizmin, Marksizmin Türkiye’de mekân tutabileceği bir toplumsal unsur, yaşayan bir toplumsal değer var mıdır? Yoksa sosyalistlik (bütün varyantlarıyla) Türkiye’de Budist olmak gibi, sürrealist olmak gibi bireyin kendi dünyasında kapalı kalan seçmeleri ilgilendirdiği için hiçbir toplumsal ağırlığa sahip olmadan varlığını sürdüren bir düşünce tarzı mı?” (Özel, 2015b: 66-67).

kurulmasını mümkün kılan sosyal ve kültürel değişimleri, değişmez veriler saydığı kesin ve bedihî idi” (Özel, 2015b: 68-69).

Yani Türkiye’de sosyalizmin kurulması ancak dayanılacak bir “toplumsal unsur”, “yaşayan bir toplumsal değer” tespit edilerek sağlanabilirdi. Bu unsur ise, arandığında İslâmî kültürde bulunacağı ve fakat sosyalistler “Türkiye’nin artık Müslüman bir toplum olarak nitelendirilemeyeceği”⁶² önermesi üstüne kurulan Kemalizm’i “değişmez veri” olarak kabul ettikleri için, gerekli olan dayanak noktası elde edilememiştir.

“Sınıf diye bir şeyden haberdar olmadan dünyada yürüyen işleri anlamak imkansızdır” (*Akşam*, 20.03.2005) diyen Özel’de sınıf meselesi hayli önemli bir yer tutar. Türkiye için başından beri hedeflediği “gelişim” adına, insanların sınıf bilincine kavuşması gerektiğini çeşitli yerlerde çok kez dile getirmiştir. Biz burada konumuz dahilinde, Türkiye’de sosyalist dönüşümün sosyolojik çıkmazının sınıf boyutunu ele alacağız. “Sosyalist bir mücadeleyi yürütmek için sınıf bilinci gerekiyordu” (Özel, 2008b: 151) diyen Özel, “Türkiye’de sınıf” meselesine de -diğer her konuda olduğu gibi- ithal bir bakış açısıyla yaklaşmamaktadır. Bu konuyla ilgili, “Kapitalist toplumda sınıflar meselesini şıp diye Türkiye’de karşılık bulmuş bir mesele sayanlar olursa, onların çığlığını yüzüne vurmaktan çekinmezdik” (Özel, 2015b: 51) diyerek, Türkiye’de sınıfların tabi olduğu ayrımların yine Türkiye’ye özgü olduğuna işaret eder. Türkiye’deki özgünlüğün karakteri ise şöyledir: Türkiye; “yapısal şiddet”in hâkimiyeti bakımından Batı toplumlarıyla, “dikey bölünme”nin hâkimiyeti bakımından da diğer Müslüman toplumlarla benzeşmektedir:

“Kültürümüz iki temel karakteristiğinden birini bütün dünya toplumlarıyla paylaşıyor; öbürü bakımından ise, halkı Müslüman olan ülkelerle ortaklık içinde. Bu iki temel karakteristik şunlar: Yapısal şiddet ve dikey bölünme. Yapısal şiddet dediğim zaman, içinde yaşadığımız sistemin yapısının insanlara yönelttiği bir şiddet var. Okullara, hastanelere gidiyoruz, otobüslere biniyoruz, gidenler plajlara gidiyor, hatta kimileri özel kulüplere gidiyor, her neyse; ama hepsi, yapısal şiddetin uygulamaya konulduğu alanlar aslında. Yani bu yapı içinde olmanın şiddetini yaşıyoruz. Bunun da üzerimizde iki tezahürü var: Suni bir mahrumiyet hissi taşıyoruz. O da niçin uçakla gidemedimle başlıyor, efendim... (...) İkincisi de fizikî acıyla beraber duyduğumuz hareket. İşsiz kalabiliyoruz, onurlu olmayı seçtiğimiz yolda hakarete uğruyoruz, yani sistemin bizi mecbur ettiği şeyleri reddettiğimiz yerde bakıyoruz ki, bunu kabul edenler tarafından bir kayıp olarak değerlendiriliyor. Biz kendi içimizde kendimizi ne kadar donatımlı saysak bile, bu hakaret yüzümüze çarpıyor. Karşı karşıya kaldığımız bela bakımından Batıyla müşteregiz” (Özel, 1997: 242-243).

⁶² “Sosyalistler arasında bölünmeyi mümkün kılan düşünceler her iki tarafın kendini devletin garantörlüğü altında hissetmelerinden, kendilerini devlet karşısında haklı tezle donanmış saymalarından güç alıyordu. Bir taraf millî ordu şiarını kendine bayrak edinirken, karşı taraf 1961 anayasası ve bu anayasa ile getirilen hukuk kurumlarını meşruiyetinin teminatı saymakta idi. Açıkçası bir sosyalist ancak Kemalizmin başarıları üzerine bina edebileceği eylemlerle yol alma gücü gösterebileceğini bilmezlik edemezdi. Türkiye’nin artık Müslüman bir toplum olarak nitelendirilemeyeceği ise Kemalizmin temel kaziyesi idi” (Özel, 2015b: 69).

Diğer yandan bir “dikey bölünme” söz konusudur ki, bu da toplumsal işleyişe/yapıya bağlı şekillenmiş bir takım pratiklerin, aynı zamanda yapısal şiddeti de besleyen pratiklerin yarattığı ayrımdır. Yani insanların “zevkler, alışkanlıklar, etnik kökenler, düşünsel tercihler” bakımından ayrışmasını ifade eder. Türkiye bu husus itibariyle de, diğer Müslüman toplumlarla benzeşmektedir:

“Dikey bölünme ise, bu yapısal şiddeti okşayan bir şey. Zevkler, alışkanlıklar, etnik kökenler, düşünsel tercihler bakımından obalara aşiretlere ayrılmışız. Pul koleksiyoncuları obası var. Dikey bir bölünme bu; multimilyarder pul koleksiyoncusu da var, emekli maaşından artırıp pul biriktiren de var. (...) Bu dikey bölünme, bir taraftan da yapısal şiddeti besliyor, bizim anlaşmamızı zorlaştırıyordu. Dikey bölünme insanların bu bölünme içinde anlaşmalarını sağlarken hayata ilişkin birçok aslı konuda uçurum farkları yaratıyor. Mesela Türkiye’de bir zaman şöyle bir şey yaşandı: A partisinin gittiği cami, B partisinin gittiği cami gibi bir bölünme oldu, aynı mahallede. Üstelik dertleri aynı; mahallenin suyu kesildiği zaman hepsinin suyu kesiliyor, hava karardıktan sonra çocukların eve gelememe tehlikesi bütün mahallenin başında duruyor. Buna rağmen camilerini ya da kahvelerini ayırabiliyorlar” (Özel, 1997: 243-244).

Özel bu minvalde, Türkiye’de düşünce farklılıklarının sınıf temelli olmadığına işaret eder. “Türkiye’de düşünce farkları vardır. Ama bunlar temelsizdir” diyerek, Batılı anlamda bir sınıf yapısının Türkiye’de geçerli olmadığını savunur. Bu doğrultuda ise şu örneği verir:

“Andre Gunter Frank, Latin Amerika’daki gelişmeye ‘Lümpen Kalkınma’, bu gelişmenin ortaya çıkardığı hâkim sınıfa da ‘Lümpen Burjuvazi’ demişti. Bugün Türkiye’de son yirmi yıldır iyice göze batan Türkçesi bozuk, zevki arabesk, ahlâkı bukalemun zenginlerimiz için aynı ifadeyi kullanabilir miyiz? Hiç sanmıyorum. (...) Bunun yanısıra önemle kaydedilmesi gereken husus Türkiye’de süreklilik kazanmış kurumların olmayışındır. Eğer Türkiye’de Batılı anlamda sınıflar veya süreklilik kazanmış kurumlar bulunsa idi, diyecektik ki ülkemizde düşünce farkları sınıf çıkarlarıyla veya kültürel kökenle bağlantılı bir temele sahiptir. Diyecektik ki, Türkiye’de düşünce farklarının toplumsal bir karşılığı vardır” (Özel, 1997: 209).

Dolayısıyla Özel, hiçbir toplumsal karşılığı olmayan “düşünce farklılıkları”ndan ötürü toplumda insanların birbirlerine düşman kesilmesinin bir “tuzak” olduğundan bahseder. Tuzak olması, birileri tarafından “kurulmuş” olmasını imlemez; tehlikeli ve tehdit yaratan bir durum olduğuna işaret eder. *Waldo Sen Neden Burada Değilsin* adlı eseriyle insanlara bunu göstermeye çalıştığını söyleyen Özel; bu kitapta aksettirdiği Türk sosyalist solunun bölünmesi/ayrışması muvacehesinde insanlara “düşünce farklarının” esaslı bir temeli olmadığını, ve hal böyleyken “temeli olan bir düşünceye varmanın yolları”nı aramak gerektiğini anlatmak istemiştir:

“Türkiye’de düşünce farkları sahici temellere sahip olmadığı halde hepimiz komşumuza düşman olabilecek bir ayrım peşindeyiz. Herkesi tehdit eden tehlike budur. Düşmemiz mümkün olan veya çoktan düştüğümüz tuzak budur. Ben kitabıma ‘Waldo Sen Neden Burada Değilsin?’ adını koyarken, böyle düşünceler doğrultusunda davrandım. Türkiye’de sahte düşünce odakları oluşmasına karşı herkes elinden gelen bir şeyler yapmalıdır. Herkes Waldo’ya neden burada değilsin diyebilir. Eğer düşünce farklarının temeli yoksa temeli olan düşünceye varmanın yolları aranabilir. Daha doğrusu düşüncenin gereği üzerinde anlaşabiliriz. Taraf tutmaların düşünce temelli olması, bir kandırmacanın mazereti olmaması gerektiğini savunabiliriz. Bütün bunların yanı sıra ve bütün bunların elde edilmesiyle birlikte Türkiye’de tartışılmayacak bazı temellere

sahip olabiliriz. Diyelim ki, Türkiye’de haysiyet kaybı tartışılmayacak değerler arasında sayılabilir. Hepsinin özeti şu: Değerler karşısında duyarlı kişiler miyiz?” (Özel, 1997: 209-210).

Türkiye’de sosyalist hareketin dayandığı bir toplumsal unsur, toplumsal değer, (Batılı anlamda) toplumsal sınıf olmaması meselesi, Özel’in bu yönlü sınıf okumalarına bakarak anlaşılabilir. Özel, sosyalizmi bilimsel olarak ele aldığı anda; sosyalist bir örgütlenmenin gereğinin bir “toplumsal dayanak” olduğunu ve bu dayanağın Türkiye’de sarahatle saptanamamış olmasından dolayı da sosyalist dönüşümün Türkiye’de ihtimal dışı kaldığını öne sürer. Özel’in bakış açısından anladığımız; Aybar’ın “Türkiye’ye özgü sosyalizm” etrafında yaptığı tahlillerin, Türkiye’de sosyalistlerin yaslanması gereken değerler hakkında aydınlatıcı tahliller olduğudur. Bu hususta, Özel ile Aybar arasında bir bakış açısı benzerliğini, “halk”a ilişkin yaptıkları iki yorumda bulmak mümkün. Daha önce de değindiğimiz gibi, Özel 1950 seçimlerine yönelik “Müslüman halk oyunu yasaklara karşı, sıkıntılara karşı, yoksulluğa karşı, şahsiyet fukaralığına karşı kullandı” (Özel, 2015b: 33) yorumunu getiriyordu. Özel, burada, “yaşayan toplumsal değer”e, yaslanılacak olan toplumsal değere işaret etmek üzere bu vurguyu yapar. Aynı “yaslanılacak toplumsal değer” vurgusuna Aybar’da da rastlarız. Aybar, parti içi muhalefetin tırmandığı 1968 Ankara İl Kongresinde, sosyalistleri “halkın vicdanına kulak vermeye” çağırıyordu:

“Köylere gittiğimiz zaman bize soruyorlar: ‘Toprak reformu yapacak mısınız?’; cevap veriyoruz: ‘Yapacağız. Ağanın ve hazinenin fazla toprağını dağıtacağız.’ Halkımız ağaya paranın ödenip ödenmeyeceğini soruyor hemen. Dikkat edin arkadaşlar, karşısında bulunduğumuz şu asil halkın vicdanına bir kulak verin. Bu, halkımızın kendisini yıllarca sömürmüş ağaya karşı bile ne kadar adaletli ve insafli olduğunu gösteriyor” (TS, 1968: 1).

Daha önce de eğer Türkiye’de sosyalist dönüşüm imkânı doğduysa bu politik çizgi sebebiyle doğduğundan bahsetmiştik. Yani Özel’in imkân olarak gördüğü çevre, bu çevreydi. Dolayısıyla sosyalizmin ihtimal dışı kalması da, Aybarcı çizginin sosyalist hareketten tasfiye edilmesiyle söz konusu olmuştur. Bu noktada karşımıza, meselenin “pratik” yönü çıkıyor. Türkiye’de sosyalizmin “teorik” gerekliliklerden doğan problemleri, sosyalist hareket içindeki “pratik”ler aracılığıyla çözüme kavuşturulamamıştır. Şimdi bu meseleyi açalım.

“Düşünce”nin, Türkiye’nin yönünü belirleme konusunda yöneticiler katında bir ağırlığının/önceliğinin olmayışı gibi; kitle hareketleri içerisinde yer alan aktörler tarafından da önemsenmediğinden bahseder Özel. Bu manada, sosyalist hareket içerisinde ortaya atılan tezlerin yetmezliği; “düşünce”yle yüz yüze gelen insanların daha çok “buradan ne elde edebileceklerine” odaklanmalarından ve dolayısıyla Batılılaşmacı anlayıştan sıyrılarak orijinal bir tez ortaya atamamalarından doğmaktadır. Yani örneğin

Yöncülerin “kalkınma metodu olarak sosyalizm”leri olsun, MDD’cilerin “Kemalist devrimin tamamlanması” tezleri olsun, TİP içerisinde *Emek* grubunun “bilimsel sosyalizm” tezleri olsun, bunlar hedefine “iktidarı ele geçirme”yi almışlardır; orijinal bir düşünce sisteminin iktidarını kurmayı değil. Özel’in bu hususta dayandığı argüman ise, tüm bu süreç içerisinde bir mütefekkinin çıkmamış oluşu, bir orijinal metnin yazılmamış oluşudur:

“Türklerin sosyalizmi ve İslâmiyet’i moda durumunda kavradıklarını nereden anlıyoruz? Gerek düşünce ve gerekse davranış itibarıyla Türk toplumu katında sosyalizme ve İslâmiyet’e dayanma noktası sağlayabilecek hiçbir büyük isim çıkarmayışlarından. Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında sosyalist iddialarla öne fırlayanlar aralarında bir Plehanov, bir Gramsci çıkarmak şöyle dursun; sosyalizmi birinci elden öğrenme gayreti bile göstermediler” (Özel, 2011a: 28).

Daha önceki başlıklarda Özel’in Türkiye’de sosyalizmin imkân dahilinde olduğunu ama “Türkiye’de sosyalizmin mesnedi olabilecek bir şey” (Özel, 1997: 137) olmadığı için ihtimal dışı kaldığını söylediğine değinmiştik. Ayrıca yukarda da, teorik gerekliliğin pratikte çözüm bulamadığından bahsettik. Bu doğrultuda baktığımızda; Türkiye’de sosyalist hareketin pratiğinden doğan çıkmaz, kendisine dayanak noktası olarak “Tanzimat’tan beri ipleri elinde tutan ve dünya sistemi ile uzlaşmayı Türkiye’nin yaşama şansı kabul eden anlayış”ı (Özel, 2015: 98) alması olarak okunur Özel’de. Neticede, dayanılan nokta itibarıyla; “Sosyalist düşüncenin Türkiye’de ‘batılılaşma’ dışında bir toplumsal rantı” olamamıştır (Özel, 2015b: 98).

Önceki başlık altında, Özel’in; 1960-2000 arasının, “insan yetiştirme” gayretkeşliğiyle “hem ölüm makinesi hem kurban” olabilecek gençleri “avlamaya çıkanların yılları” olduğunu ifade ettiğine değinmiştik. Bu “insan yetiştirme iddiasının” bir “aldatmaca” olduğunu, ne sağda ne solda hiçbir mütefekkinin çıkmamış olmasıyla destekleyen Özel, şöyle der:

“‘İnsan yetiştirme’ iddiası birçok bakımdan aldatmacadır. Birinci derecede dikkat çeken husus geçen bunca zamana rağmen (kırk yıl hiç de az değil) ortaya yetmiş bir insanın çıkmayışdır. Sosyalizm ve İslâmiyet Türk toplumunun 27 Mayıs 1960 sonrasında kendine bir omurga bulmak konusunda yardımcı olabilecek yaklaşımlar idiyse, iki kampta birden veya iki kampın birinde neden dişe dokunur, yaraya merhem olabilecek bir tefekkür ortamı doğmamış, katkısı şükranla anılabilecek bir (bir tane bile olsun) mütefekkin göze çarpmamıştır?” (Özel, 2002a: 136-137).

Hiçbir mütefekkinin göze çarpmayışını ise “düşünce korkusu” ile açıklar Özel. Buna göre 1960’ların sosyalist sol ortamında “doktrinden ayrılma korkusu” şeklinde zuhur eden bir “düşünce korkusu” yer almaktadır. Bu “doktrinden ayrılma korkusu”na TİP bölümünde değinmiştik; örneğin Aren’e göre, Aybar Türkiye’ye özgü tezleri veya Marksizm üzerine tahlilleriyle “Marksizme olan güveni sarsmış”tı. Özel, bu çevrelerin, bu “düşünce korkusu”nu yenmek için, “benzerleriyle beraberliği” taklit yoluyla

korumaya çabaladıklarından bahseder. Burada elbet Sovyet tecrübesini veya Çin tecrübesini model almaktan bahsedilmektedir:

“Türkiye’de 1960 sonrasında yaygınlık kazanan sol temayüller, şiddetli bir düşünce korkusu yaşamışlardır. Bu düşünce korkusu önce doktrinden ayrılma korkusu olarak belirmiş, yani Türkiye’ye has görüş ve yaklaşımların sol görüşleri sabote edeceği korkusu yaşanmış ve hemen bunun ardından bizatihi akıl yürütmenin akleder olmanın kendisinden korkulmuştur. Bu korku sonucunda her yeni dalgaya kapılma, gördükleri her dış değişmeyi taklid edilebilir sayma (böylece benzerleriyle beraberliği koruma) bir can simidi sayılmıştır. Her mevsime, her fasla uyararak ne birbirlerine, ne de hitab etmeyi düşündükleri insanlara bir katkıda bulunabilmişlerdir” (Özel, 1991: 170).

Özetle; Özel, 1961 Anayasası ile başlayan bir on yıllık dönemde, Türkiye’nin geleceği konusunda verimli bir tartışma alanının doğduğunu ancak bu ortamda güç kazanan bir takım görüşlerin resmî ideoloji ve politikaya ters düşen taraflarından ötürü organize şekilde önünün kesildiğinden bahseder. Bu meselede, sosyalist sol hareketin içinde yer alan aydınlar da buna bilinçli veya bilinçsiz iştirak etmişler; bu iştiraklerini de öne sürdükleri tezler dolayısıyla gerçekleştirmişlerdir. Öne sürülen bu tezler sosyalist bir örgütlenmenin gerektirdiği toplumsal dayanağı sunamadığı ve hâkim Batıcı anlayış üzerinde yükseldiği için bu böyle olmuştur. Meseleye dair Özel’den son bir pasaja yer verelim:

“Cumhuriyetçiliğin bir elli yılı, dünyanın yaşadığı medeni serüvenin de yardımıyla, Türk insanını yeniden bir istikamet tesbit etmenin gerekip gerekmediğini tartışabilecek bir noktaya getirmiştir. Sosyalizm, liberalizm ve İslâmiyet birer akademik tarafgirlik olma hususiyetini Türkiye için kaybetmiş ve yaşama yolunun hemen çözülmesi gereken problemleri arasına girmiştir. İşte bu noktada, düşünmek tehlike arz ediyordu. Düşüncenin menfaatleriyle çatışma halinde olduğuna inananlar için düşünmek son derece tehlikeliydi. Bunun yanında ‘eylem’ yaftası altında birçok bastırılmış isteklerini tatmin hevesindeki insanları (sağda olsun solda olsun) arenaya sürüp, onlara kolayca eğip bükebilecekleri fikrî mazeretler aşılacak hem beynelmilel kuvvetlerin güdümündeki siyasîler için hem de Türkiye’nin varlık kazanmasında büyük kayıplara uğrayacak olanlar için tatlı ve kârlı bir iş olarak görüldü. Nitekim, bugün soldaki bütün aksiyonerler kendilerini ancak Sovyet veya Çin şemsiyesi altında güvenli hisseden güçler haline gelmişlerdir” (Özel, 2009b: 138).

SONUÇ

“Eskiler aramaz, iz sürerdi.
Bilirlerdi Evet’le Hayır arasına Belki
Sokulduğunda
Felâket gelir.
Noksanı fark ederlerdi, çünkü bütünden
Nelerin koptuğu besbelli.”

(“Şivekâr’ın Yolculuğudur”, Özel, 2000b: 79)

“Şiirini alıp düşüncelerini bırakmak” tavrı, Özel mevzu bahis olduğunda sıkça karşılaşılabilen bir tavrı. Tarafgirlikten uzak durmanın, ideolojilerden arınmanın, objektifliğin ve “dünya vatandaşlığı”nın erdem sayıldığı bir çağda, İsmet Özel’in sesi epey uzaktan gelmektedir. Özel bu anlamda “eskimiş” bir modeli sürdürür. Modelin eskiliğini “iz sürmek” olarak sunuyor Özel *Şivekâr’ın Yolculuğu*’nda. Biz bu sürdürülen modelin eskiliğini 1960’ların dünyasına mal ediyoruz: Kendini “birey” olarak ele almadan önce “bir topluma ait” olarak ele alan ve o topluma borçlu sayan, dolayısıyla uğraş alanı ile siyasetini birbirinden ayırmayan 1960’ların devrimci genç kuşağı. “Eskiler” elbet bu tarihsel aralığa mahsus değil, ancak bu “eskiler”den biri İsmet Özel: “Gerçekçi ol, imkânsız ist!” devrimci sloganıyla ikonlaşan çağın insanı. Kendi deyişiyle “nesli tükenmiş” biri. Dünyanın artık global bir köy sayıldığı ve “*Think global, act local*” şiarının düstur edinildiği çağın “yeni” insanları tarafından “ilginç” karşılanan; handiyse “müzelik” bir isim. Peki Özel “eski”ye “eski/köklü” olduğu için mi rağbet ediyor? Nedir “eski”likte bulunduğu değer? Bu çalışmada öncelikle görmeye çalıştığımız buydu. Özel’in, “eski” olana “eski”liğinden değer biçerek yönelen bir isim olmadığını; onun arayışının “teninin olanca ağırlığını” kazanma arayışı olduğunu, bir zemin arayışı olduğunu, varlığını açıklamada bir “tutarlı bilgiler bütünü”ne sahip olma arayışı olduğunu gördük. Bu arayışa onu iten ise şiirdi. Şiirinin ihtiyaç duyduğu zemine temas edebilme zaruretiydi Özel’i yola çıkaran. Bunu araştırmanın gereği ise, Özel’i bir zemin üzerinde görebilmek zarureti idi. Anlaşılmaya, açıklanmaya çalışılan bir düşünceye erişebilmek için düşünürün “kim” olduğunu, “nereye ait” olduğunu bilmek gerekiyordu. Bunun için ilk önce bu kuşak ayrımı göz önünde tutulmalıydı. Ancak kuşak farkı tek sacayağı olarak değerlendirilemezdi. Meselenin en kritik unsuru Özel’in “büyük şair” oluşuydu.

Bu doğrultuda çalışmamızda öncelikle Özel'in hayatını, düşüncesi ve şiiriyle birlikte ele aldık. Özel'i Özel yapan, onun deyişiyile "onu bugün de ayakta tutan" sacayaklarına değindik. Bunlar; sanat ilgisi / terbiyesi, merak duygusu, sahicilik arayışı, kadirşinas itaatsizlik, tevarüs edilmemiş asaletti ve aidiyet hissi (veya bilinci) idi. Özel, çocukluğunda kazandığı bu nitelikleri hiçbir zaman terk etmediğini ifade ediyordu. Özel'in bugün hem şair hem komünist hem de Müslüman oluşu, tüm bu niteliklerin toplamıydı. Sanat ilgisi onu şiire yönlendirmişti; içinde yer aldığı topluma "karşılık vermek" zorunluluğunu duyuran aidiyet bilinci ise bu şiirin altını doldurduğunda birincil rolü oynamıştı. Şiirini sağlam bir zemine oturtmak üzere sosyalist olmaya onu "kışkırtan" ise tevarüs edilmemiş asaletiydi. Bundan sonra yürüdüğü yolda "merak" duygusunu ve "kadirşinas itaatsizlik" tavrını elden bırakmayışı; onun geçirdiği dönüşümlerde yardımcısı olmuştu. 1960'lı yıllara sosyalist bir şair olarak başlayan Özel, "sosyalist Türkiye" hedefine yönelik olarak, edebiyat ve kültür alanında sorumluluk yüklenmiş, şiirlerini bu sorumlulukla yazmıştı. Bağımsız bir Türkiye için "özgürlükçü ve demokrat" bir stratejiye sahip TİP, şairin yakasında rozetini taşıdığı parti olarak yer almıştı hayatında. SBF Fikir Kulübü astbaşkanı, FKF kurucu üyesi ve FKF Marşı şairi Özel, o yıllarda "sosyalist olmayanların adamdan dahi sayılmayacağını" söyleyen, fakültede yaptığı bu "pervasız konuşmalarla" tanınan biriydi. "Büyük şair"lik, şiire başlar başlamaz göstermişti kendisini. Onun "devrimci şiir"i, "estetikten ödün verilmemiş" olmasıyla bir yenilik olarak doğmuştu Türk şiirine. Sosyalist muhite mensup bir şair olan Özel'in mensubiyeti sıradan bir mensubiyet olmamış, 1965 yılında *Partizan*'ı yazmasıyla ve kendini komünist olarak tanımlamasıyla sıyrılmıştı bu "sıra"dan. Yıl 1968 olduktan sonra ise sosyalist solun çehresi değişmiş; "özgürlükçü ve demokrat" ortam, yerini "orducu ve tepeden inmece" eğilime bırakmıştı. Bu eğilimin etki alanında gençlik eylemleri "şiddet"lenmişti. 1967-1969 yılları arasında askerde olan şair, döndüğünde uzun yıllar sürecek bir buhranın içine düşmüştü. Özel başlangıçta niçin sosyalist olmuştur? Niçin şiirler yazmaktadır? "Yediği her lokmanın karşılığını topluma geri vermek" üzere şiirler yazan şair; bunu halka yukarıdan sosyalizm indirmeye niyet etmiş bu çevre içerisinde yapabilecek midir? Kimlerle beraberdir? Kendisiyle aynı endişeleri taşıyan kim vardır? Doğruluğunu yanlışlığını kim tayin edecek, kendisini kim yargılayacaktır? Eylemlerinden nasıl "emin" olabilir, nasıl "güvende" hissedebilir? Bu ve benzeri sorgulamalar içerisinde yıllar geçiren şairin 1974 yılında *Amentü*'sü yayınlanmıştı. "Kavganın göbeğidir benim yerim" diyen şair, "alanlar"ı terk mi etmişti? Çalışmada görüyoruz ki, Özel'in şiiri 1960'larda ne anlatıyorsa 1970'lerde de onu anlatır. 1969'da

“Çünkü bana göbek bağımndan işliyor toprak” diyen şairin, yaşadığı toprakla göbek bağı hiç kesilmez. Bu politik bağlılığı besleyen ise şiirdir. Özel, tarafgirlik duygusu onu kışkırttığı için böyle şiirler yazmaz; şair olduğu için tarafgirdir. Çalışmanın ilk bölümünün sonunda gördüğümüz üzere; diyalektik bir yaklaşımla şiirini kuran Özel, yaşadığı topluma sirayet edebildiği ölçüde bir şairin büyük şair olacağı inancını (veya bilgisini) taşıyordu. Dolayısıyla onun için toplumda karşılığı olan bir yerde durmak önemliydi; “gözlerim ne güzeldir halka bakınca” diyen şairin yüzünü halka çevirmesi önemliydi. Şiirinde haberdar ettiği “şaire ilişen dünya”, topluma da ilişen dünya olduğu ölçüde yücelirdi veya “büyürdü”.

Bu anlamda, Özel’in esas meselesini “şiir” çerçevesinde görmek ve teorik üretimini veya politik tavrını şiirin bu gerekliliği üzerinden okumak gerekir. Özel’in tüm macerası şiirini ayakta tutmak üzere yaşanmış bir maceradır. Liseyi bitirdiği yıl “şiir sayıklama gibi dışa vurmayacaksa şairin bile isteye durduğu bir yer olmalı” düşüncesiyle şiir yazmaya başlayan şair; hayatı boyunca durması gereken yeri titizlikle aramıştır. Şiire başladığında Türkiye’de sosyalistler “Türkiye’nin Türkiye olarak kalması” için, “Vietnam olmaması” için mücadele eden insanlardır. Bu çevreye dahil olan şair; işler değişip Türkiye’de darbe yoluyla veya Sovyet önderliğinde bir sosyalizm kurma temayülü baskın çıktığında, “bile isteye durduğu yer” burası olamayacağı için “yer”ini değiştirir. İslâmcı olduğu 1970’lerde, “Türkiye’nin Türkiye olarak kalması” için -bir zamanların sosyalistlerinin yaptığı gibi- özgün/özgücü tezler ortaya atan, Türkiye’nin tutarlı bir karakter kazanmasını savunan, yüzünü halka çeviren insanlar İslâmcılar olmuştur. Özel’in daha sonra İslâmcı çevreyi terk etmesi ise; bir zamanların sosyalist hareketinin saptırılışı gibi, İslâmcı hareketin de saptırılmasından kaynaklanır. Nihayetinde 2007’de İstiklâl Marşı Derneği’ni kuran şair, 1960’ların sonu ile 1970’lerin başlarında düştüğü bunalımdan “şiir saçağının altına kaçarak” salim çıktığı gibi, İslâmcı hareket saptırıldığında da yine selameti şiir saçağının altında bulur, İstiklâl Marşı’nda.

Özel’in bir büyük şair olarak yerini ayırt ettikten sonra; bir aktörü olduğu 1961-71 arası Türk sosyalist solunun genel karakteristiğine yer verdik. Her şeyden önce, Türkiye’de sosyalizmin mesele edilişi dünyanın sosyalist gündemiyle alakalı bir durum. 1960’lar, her kıtada sosyalist yönetimlerin görüldüğü zamanlardan. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, dünyada “iki süper güç” arasında bir çekişmenin olduğu izleniminin hâkim olduğu dönemde; sömürge durumundan kurtulan her “üçüncü dünya ülkesi”, bağımsızlığını muhafaza etmek adına, bu iki süper güçten “sosyalizm” olanına sarılıyor.

Sosyalizm, Üçüncü Dünya’da “ulusal”, “anti-emperyalist”, “anti-kapitalist” bir hareket olarak karşılık buluyor. Sosyalizmin Türkiye’de “millî mesele” olarak yer tutmasının mahiyeti buna bağlı olduğu kadar, hareketin genel karakteristiği büyük ölçüde 27 Mayıs 1960’a da bağlı. 27 Mayıs Türkiye’sine geldiğimizde, çok-partili hayata geçişin üzerinden on yıl geçtikten sonra bu “geçiş”in hoş karşılanmadığına tanıklık ediyoruz. Bir seçim yapılmış, CHP iktidardan düşürülerek yerine DP yönetimi ele almıştır; ancak on yıl sonra “demokrasi” tehlikede olduğu için “darbe” ile yeniden tesisi sağlanmak istenmiştir. Türkiye 1960’lara böyle başlar: “kurtarma” misyonu ile gelen darbecilerin gölgesinde. Türkiye’de sosyalist uyanışın Gürsel Paşa’nın “sosyalist bir partinin faydası” üzerine verdiği demeçle başladığını bilmek dahi, açılan alanda faaliyet gösterecek sosyalist solun karakteri hakkında bir fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır. Bu noktada Özel’in eleştirisine değinirsek; Özel Türkiye’de sosyalist harekete müsemma gösterilmesini, 27 Mayıs’ın karakteriyle açıklıyordu. 27 Mayıs, DP iktidarında ayan olan İslâmî hassasiyetlere karşı gelişmişti ve bundan sonrasında da bastırılan bu eğilimin tekrar gün yüzüne çıkması engellenmek üzere “sosyalizm” “akıllıca bir tedbir” olarak algılanmıştı. Nitekim bu dönemde solun ancak Kemalist olanına geçit vardı; “Marksist sola geçit yoktu.”

1960’ların sosyalist sol atmosferine genel karakteristiğini veren; “kalkınma”, “ilerleme”, “antiemperyalizm”, “anti-Amerikancılık” söylemleri olmuştur. Bu söylemler üzerinde sosyalist solda bir birlik söz konusudur: Herkes, Türkiye’de bağımsızlığın, kalkınmanın, ilerlemenin anti-Amerikancı politikalarından geçtiğini kabul ediyor ve bunun için mücadele içinde yer alıyordu. Ayrıştıkları nokta, bu mücadelenin başarısına giden yol ile ilgilidir; bu politikaların nasıl yürürlüğe girebileceğiyle ilgili. Burada da strateji temelde ikiye ayrılır: YDH ve MDD çizgisi Kemalist devrimleri model alarak öncü-zinde kuvvetler veya asker-sivil aydın öncülüğünü, TİP ise halkın öncülüğünü esas alır. Sosyalist solda baskın eğilim 1968’e kadar TİP çizgisi olmuş, ancak 1966’da başlatılan tartışmalar / ele geçirme çabaları sonucunda 1968’de bu çizgi silinmeye yüz tutmuştur. 1960’ların son çeyreği, MDD’ci tezin baskın olduğu, bu minvalde çatışmaların, şiddetli eylemlerin, darbe özelemlerinin pekiştiği yıllar olmuştur. Bu dönemi kapatan 12 Mart muhtırasıyla da sosyalist solun artık Türkiye için yakın geçmişteki manası veya önemi kalmamıştır.

Özel’in eleştirilerine geçtiğimizde ise; Türk soluna yönelik eleştirilerinin temelini, “sosyalizmin solculuk eliyle bitirilmesi”ni aldığımızı gördük. Türkiye’de sosyalist

hareketi yok edecek bir sol üretildiğini söylüyordu Özel. Yani bu doğrultuda Özel için bir “sosyalizm” vardı, bir de “sol”. Özel burada eleştiri oklarını YDH ve MDD çizgisine yöneltmiş, onları “solcu” addetmişti; TİP çizgisi ise sosyalist çizgiydi. 1965 seçimlerinden sonra YDH ve MDD çizgisinin TİP aleyhine yaptığı çalışmaları ikisi için ayrı ayrı değerlendiren Özel; YDH’nin “ezelden beri sahip olduğu halka karşı güvensizlik” duygusundan, MDD’nin ise olası bir başarıdan pay alamama endişesiyle (nitekim “eski tüfekler” olmaları sebebiyle hareketi sahipleniyorlardır) bu çabalara girdiklerini ifade ediyordu.

Meselenin daha temelde felsefî ve sosyolojik problemleri bulunuyordu. Buna göre, Türkiye’de sosyalist bir dönüşümün gerçekleşmemesi, sosyalistlerin kendilerine dayanak noktası yapacakları bir “toplumsal unsur” bulamamış olmalarıydı. Başlangıcı Tanzimat’ta bulunan sürecin yarattığı problemler yaşanmaktaydı aslında halen: reddedilen köklü değerlerin yerine bir yenisinin konulamaması problemi.

Bu felsefî buhran aynı zamanda sosyolojik buhranı da doğuruyordu. Batı normları esas alınarak bir hareket yürütülüyordu ancak Türkiye’de Batılı anlamda sınıflar yoktu. Türkiye; bünyesinde “yapısal şiddet”in hakimiyeti bakımından Batılı toplumlarla, “dikey bölünme”nin varlığıyla da diğer Müslüman toplumlarla benzeşiyordu. Dolayısıyla Türkiye’de, Batılı toplumların sınıfsal yapısından sadır olan bölünmelerin (sağ ve sol ayrımı gibi) bir karşılığı bulunmuyordu. Türkiye’de insanların oy verdikleri partiye göre ayrı camilere, ayrı kahvehanelere gitmelerinin, temelsiz bir ayrıma dayandığını göstermeye çalışan Özel, buradan hareketle her şeyden önce bir “temel” sahibi olunması gerektiğini vurgulamıştı. Türkiye’nin esas meselesi, bir “esas” sahibi olunmasına yönelik olmalıydı. Sosyalist dönüşümden de, İslâmî dönüşümden de umulan netice buydu. Türkiye’de örneğin “kula kulluk etmemek”, “her işi o işin ehlinin yapması” gibi ilkeler esas kabul edilmeli; ayrım yaşanacaksa bu temel üzerine bir ayrım yaşanmalıydı. Nitekim ancak böylelikle bir tutarlı karakter elde edilebilirdi. Ancak bu olmamıştı; Türkiye’de sosyalistler kendilerine dayanak kabul edilebilecekleri bir “yaşayan toplumsal değer” bulamamış, veya kökü kurumamış herhangi bir değeri yeşertmek üzere ilke edinmemişti. Türkiye’de “sosyalizmi yok eden solcuların” yaptıkları daha çok, Batılılaşma serüveniyle başlayan üstenci anlayışı, köklü değerlerden koparak Batılılaşmayı “yerel renk” haline getirmeye çalışan anlayışı, halka güvensiz tutumu sürdürmek olmuştu. Dolayısıyla Türkiye’de mümkün olan sosyalist dönüşüm, ihtimal harici kalmıştı.

Özel'in Türk sosyalist soluna getirdiği eleştiriler, onun şiiri/şairliği kavrayış şekliyle mukayyettir. “Şiir insanın dünyadaki mevcudiyetine bir kulp takmak, yakışsın veya yakışmasın, ister” diyen şair için, şiir “kendini bulmanın” yolu olarak belirir. “Kendimi, insanı arıyordum” diyerek şairliğini açıklayan Özel, bir şiirinde de “benim adım insanların hizasına yazılmıştır / her gün yepyeni rüyalarla ödenebilen bir ceza bu” (“Karlı Bir Gece Vakti”, Özel, 2018b: 161) diyerek “kendi”ni/“ben”ini/var oluşunu “insanların hizasında” yani bir “insanlık dairesi” içerisinde yer almakla anlamlandırıldığını gösterir. “İnsanlık dairesi” içinde yer aldığını idrak etmek, “yaratılmış olmayı” idrak etmektir: “Yaratılmış olmak, başımıza gelebilecek en vahim şeydir. (...) Ölmek bile (...) yaratılmış olmaktan daha vahim değildir. İnsana mahsus, ancak insanın fark edebileceği bir titreyiş bu” (BİSAV, 19.01.1992). Nitekim cezadır; çünkü bir yaptırımı vardır, bedeli vardır. Bu bedel varlığa bulunan “mazeret”in gereğini yerine getirmektir: “Siyaset, her ferdin inancına ödediği bedeldir” (Özel, 2013e: 33). Bu “ceza”nın bedeli olarak politik tavır takınan şair, ömrü boyunca “rüya”⁶³ peşinde koşmuştur ve hâlâ koşmaktadır.

1961-71 arası Türk sosyalist solunu bir “büyük şair” penceresinden ele aldığımız ve aynı zamanda İsmet Özel'i “savaş sonrasında Türkiye'nin taşrasında bir memur çocuğu olarak yetişen” bir büyük şair olarak değerlendirdiğimiz bu çalışmanın birçok meseleye dair ufuk açtığı kanaatindeyiz. Bu meseleler kabaca şöyle başlıklarda toplanabilir: i) Türkiye’de 27 Mayıs darbesi sonrasında canlılık kazanan sosyalist hedeflerin dünyadaki sosyalist hareketlilikle “teorik” ve “stratejik” bazlı kesişim kümeleri; ii) Bu sosyalist hareketliliğin, bir yanıyla Türkiye’nin resmî ideolojisi açısından önem arz eden ve diğer yanıyla Türkiye’nin bağımsızlığı adına imkân doğuran varyantları; iii) Türkiye’de güdülen resmî ideolojinin “teorik” altyapısı(zlığı?); iv) Türkiye’de teori ve felsefe ile kurulan ilişkinin Batılılaşma/Baticılık politikasıyla, aktörlerin bireysel seçmelerini ihtiva eden yönelişleriyle ayrı ayrı ilişkileri; v) Düşüncenin “çeviri”sinin, dolayısıyla ithalinin imkânı; vi) Düşüncenin “dil” ile ve dolayısıyla “il/ülke” ile çizilen hâkimiyet alanı; vii) Sanat ve siyaset ilişkisi; viii) “Büyük şair” olmanın gerektirdiği politik tavır ilh.

Özel'in söylemi üzerinden; Türkiye’de felsefenin, ideolojinin, siyasetin, sosyalizmin, aydının ve sanatçının yeri gibi geniş bir yelpaze arz eden meseleleri

⁶³ Rüya peşinde koşmak hayal peşinde koşmak değildir. Özel bunu şöyle açıklar: “Hayal, insanın istekleri, özlemleri yönünde kafasında meydana getirdiği bir sunî ortam, bir zan, bir kuruntudur. Rüya ise insanüstü bir kuvvetin tesiri altında görülen ve benim gerçek kabul ettiğim bir istikamet, bir atâdır” (Özel, 2013e: 31).

incelemenin neticesinde, en son ne söylenebilir? Son kertede, çalışmayı kalkış noktamız olan Özel'in söylemi üzerinden sonlandırmak bize yerinde görünüyor. Alıntılatacağımız pasajın, ele aldığımız meseleleri tazeleyeceği kanaatindeyiz:

“Ne mi yaptım? Yaşadığım ülkenin yapısını keşfetme çabasına giriştim. Beni allâme olarak tanımlar diye değil; kendi yerimi, nerede durduğumu herkesten önce bileyim diye uğraş vermeye erken yaşta başladım. Gençlik yıllarımdaki düşüncem, ancak böyle didinircesine kavrayış çalışmaları/alıştırmaları yaparsam ‘benimdir’ diyebileceğim bir memlekete kavuşabileceğim düşüncesiyle geçti. Benim genç kafama göre, insanım diyen bir insanın bir memlekete kavuşması, ‘bir memleketliliği’ hak etmesi gerekiyordu. Yolculuk yönümü iyi tespit etmişim ki çabam boşa gitmedi. Bir yolu yürümüş olma mükâfatına erdim. Keşfe çıktığım sahanın vasıflarına vâkıf oldukça işgal ettiğim ‘bilgi’ mevkiini istismara, hele de suiistimale yeltenmedim. Buna sebep olan şeyin benim uhdemde bulunan yüksek ahlâk olduğunu söyleyemem. Kazançlarımı insanların üstüne çıkma uğruna sarf etmeyişimin, bana tanınan imkânları kötüye kullanmayışımın sebebi tamamen bediidir. Bir şiri kurmanın verdiği imtiyaz duygusu öyle tatmin ediciydi ki gücümü başka imtiyazlar peşinde tüketme ihtimali bana hep gülünç geldi” (Özel, 2003a: 97-98).

KAYNAKÇA

- Aren, S. (1993). *TİP Olayı 1961-1971*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- ASD. (1968). “Dünya, Türkiye ve Devrimci Mücadele”, *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Sayı:1.
- ASD. (1970). “Örgüt ve Devrimde Hegemonya Üzerine”, *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Sayı:16.
- ASD. (1971). “Karşı Devrim Tecrit Oyununu Bozacağız”, *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Sayı:28.
- Avcıoğlu, D. (1961). “Kemer Sıkılım”, *Yön*, Sayı:1, 3.
- Avcıoğlu, D. (1962a). “Efendilerimiz”, *Yön*, Sayı:3, 3
- Avcıoğlu, D. (1962b). “Yapıcı Milliyetçilik”, *Yön*, Sayı: 4, 3.
- Avcıoğlu, D. (1962c). “Rejim Buhranı”, *Yön*, Sayı: 10, 3.
- Avcıoğlu, D. (1962d). “İnanç Buhranı”, *Yön*, Sayı: 11, 3.
- Avcıoğlu, D. (1962e). “Demokrasi Düşmanları”, *Yön*, Sayı: 16, 3.
- Avcıoğlu, D. (1962f). “Sosyalizm Anlayışımız”, *Yön*, Sayı:36, 3.
- Avcıoğlu, D. (1962g). “Yeni Türkiye”, *Yön*, Sayı: 5, 3.
- Avcıoğlu, D. (1962h). “Niçin Sosyalizm?”, *Yön*, Sayı: 7, 3.
- Avcıoğlu, D. (1962i). “İnönü’den Beklediğimiz”, *Yön*, Sayı: 9, 3.
- Avcıoğlu, D. (1962j). “Sosyalist Gerçekçilik”, *Yön*, Sayı: 39, 20.
- Avcıoğlu, D. (1963). “Sosyalizmden Önce Atatürkçülük”, *Yön*, Sayı: 69, 8-9.
- Avcıoğlu, D. (1965). “Yeni Dönem”, *Yön*, Sayı: 134, 3.
- Avcıoğlu, D. (1966a). “TİP’e Dair”, *Yön*, Sayı: 168, 3.
- Avcıoğlu, D. (1966b). “Ölçü”, *Yön*, Sayı: 174, 3.
- Avcıoğlu, D. (1968). *Türkiye’nin Düzeni*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Avcıoğlu, D. (1971). *Devrim Üzerine*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Aybar, M. A. (1968). *Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm Seçmeler 1947 – 1967*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Aybar, M. A. (1988a). *TİP Tarihi 1*, BDS Yayınları, İstanbul.
- Aybar, M. A. (1988b). *TİP Tarihi 3*, BDS Yayınları, İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (1962). “Sosyal Devlet ve Türk Sosyalizmi”, *Yön*, Sayı:40, 20.
- Aydın, S. (1998). “‘Millî Demokratik Devrim’den ‘Ulusal Sol’a Türk solunda özgücü eğilim”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 78, Güz.
- Aydınoğlu, E. (1992). *Türk Solu (1960-1971): Eleştirel Bir Tarih Denemesi*, Belge Yayınları, İstanbul.
- Atılgan, G. (2008). *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ve Marksizm Arasında Geleneksel*

Aydınlar, Yordam Kitap, İstanbul.

- Atılğan, G. (2018). “Yön-Devrim Hareketi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 8, 597-599, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Behramoğlu A., Özel İ. (1995). *Genç Bir Şairden Genç Bir Şaire Mektuplar*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.
- Belli, M. [Mehmet Doğu] (1962). “Sosyalizm Tartışmaları”, *Yön*, Sayı: 48, 2.
- Belli, M. [E. Tüfekçi] (1966). “Demokratik Devrim: Kimle Beraber, Kime Karşı?”, *Yön*, Sayı: 175, 10.
- Belli, M. (1968). “Ya Güçbirliği Ya Faşizm!”, *Türk Solu*, Sayı: 24, 1.
- Belli, M. (1988). “Millî Demokratik Devrim”, *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt: 7, 2144-2145, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar*, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Boran, B. (2016). *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Bozarlan, H. (1990). “İsmet Özel Üzerine” (çev. Haldun Bayrı), *Defter*, Sayı:15.
- Demirel, T. (2009). “1946-1980 Döneminde “Sol” ve Sağ””, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt: 9, s. 413-424, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 26. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Erdost, M., Kaymak, A. (1971). “Devrimimizin Bugünkü Sorunları Üzerine”, *ASD*, Sayı: 28.
- Feyizoğlu, T. (2015). *FKF: Fikir Kulüpleri Federasyonu*, 3. Baskı, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- Hodgson, M. G. S. (1995). *İslâm’ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih Cilt 3: Ateşli Silah İmparatorlukları ve Modern Devirler* (çev. Metin Karabaşoğlu), Yeni Şafak & İz Yayıncılık, İstanbul.
- İleri, R. N. (1976). *Mihri Belli Olayı – I*, Anadolu Yayınları, İstanbul.
- Kagan, M. (1982). *Güzellik Bilimi Olarak Estetik ve Sanat* (çev. Aziz Çalışlar), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kara, İ. (2008). *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslâm*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Karadeniz, H. (1975). *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, May Yayıncılık, İstanbul.
- Karaman, S. (1967). “Türk Solunun Sorunları”, *Türk Solu*, Sayı: 1, 2.
- Kıvılcımlı, H. (1965). “Atma Avcıoğlu Din Kardeşiyiz”, *Yön*, Sayı: 138, 2.
- Kıvılcımlı, H. (1967). “Birinci Basamak: Türkiye’nin Düzeni”, *Türk Solu*, Sayı: 1, 6.
- Mumcu, U. (1993). *Bir Pulsuz Dilekçe*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Mumcu, U. (1994). *Aybar ile Söyleşi*, 11. Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Özel, İ. (1975). *Cinayetler Kitabı*, Çıdam Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1980). *Şiir Okuma Kılavuzu*, Yeryüzü Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1984). *Zor Zamanda Konuşmak*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- Özel, İ. (1988). *İrtica Elden Gidiyor*, 3. Baskı, İklim Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1989). *Cuma Mektupları – II*, Çıdam Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1990a). *Cuma Mektupları – I*, 2. Baskı, Çıdam Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1990b). *Cuma Mektupları – III*, Çıdam Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1991). *Cuma Mektupları – IV*, Çıdam Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1993a). *Faydasız Yazılar*, 4. Baskı, Çıdam Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1993b). *Surat Asmak Hakkımız*, 3. Baskı, Çıdam Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1993c). *Taşları Yemek Yasak*, 2. Baskı, Çıdam Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1995). *Ve'l-Asr*, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1997). *Sorulunca Söylenen*, 2. Baskı, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (1999). *Tavşanın Randevusu*, 2. Baskı, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2000a). *Bilinç Bile İlginç*, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2000b). *Bir Yusuf Masalı*, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2002a). *Cuma Mektupları – 6*, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2003a). *Cuma Mektupları – 9*, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2003b). *Çatlıcak Kadar Aşkî*, Adam Yayıncılık, İstanbul.
- Özel, İ. (2004). *Cuma Mektupları – 10*, 2. Baskı, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2006a). *Çenebazlık*, Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2006b). “Murat Belge'nin Şahitliği Caiz Değil”, *Merdiven Şiir*, Sayı: 10, 38-43.
- Özel, İ. (2008a). *Toparlanın Gitmiyoruz I*, (haz. Osman Özbahçe), Ebabil Yayıncılık, Ankara.
- Özel, İ. (2008b). *Toparlanın Gitmiyoruz II*, (haz. Osman Özbahçe), Ebabil Yayıncılık, Ankara.
- Özel, İ. (2008c). *Toparlanın Gitmiyoruz III*, (haz. Osman Özbahçe), Ebabil Yayıncılık, Ankara.
- Özel, İ. (2009a). *Evet Mi, Hayır Mı? Sınıf Savaşı Evet, Millî Mücadele Hayır*, (haz. Ercan Yıldırım), Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2009b). *Neredeyizim*, (haz. Ercan Yıldırım), Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2009c). *Tok Kurda Puslu Hava*, (haz. Ercan Yıldırım), Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2010a). *Allah'ın Emri Zaid/Plus Peygamberin Kavli*, (haz. Ercan Yıldırım), Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2010b). *Evlenseydik Boşanacaktık*, (haz. Ercan Yıldırım), Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2010c). *Hayatın Mânâsı versus Mânâlı Bir Hayat*, (haz. Ercan Yıldırım), Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2011a). *Başbaş Başbaş Başabaş*, (haz. Ercan Yıldırım), Şûle Yayınları,

- İstanbul.
- Özel, İ. (2011b). *Karz-ı Hasen*, (haz. Ercan Yıldırım), Şûle Yayınları, İstanbul.
- Özel, İ. (2012). *Bir Akşam Gezintisi Değil Bir İstiklâl Yürüyüşü – I*, TİYO Yayıncılık, İstanbul.
- Özel, İ. (2013a). *Bir Akşam Gezintisi Değil Bir İstiklâl Yürüyüşü – II*, TİYO Yayıncılık, İstanbul.
- Özel, İ. (2013b). *Desem Öldürürler Demesem Öldüm*, 2. Baskı, TİYO Yayıncılık, İstanbul.
- Özel, İ. (2013c). *Küfrün İhsanı Olmaz*, TİYO Yayıncılık, İstanbul.
- Özel, İ. (2013d). *Şiir Okuma Kılavuzu*, TİYO Yayıncılık, İstanbul.
- Özel, İ. (2013e). *Üç Mesele*, 18. Baskı, TİYO Yayıncılık, İstanbul.
- Özel, İ. (2014). *Of Not Being A Jew*, TİYO Yayıncılık, İstanbul.
- Özel, İ. (2015a). *Türk Olamadysan Oldun Amerikalı*, TİYO Yayıncılık, İstanbul.
- Özel, İ. (2015b). *Waldo Sen Neden Burada Değilsin*, 3. Baskı, TİYO Yayıncılık, İstanbul.
- Özel, İ. (2015c). “Allah’a Kaçın; İstiklâl Marşı Ezberini Bozmayın”, *Çelimli Çalım*, Sayı:11, 20.
- Özel, İ. (2018a). *Dil İle İkrar*, 2. Baskı, TİYO Yayıncılık, İstanbul.
- Özel, İ. (2018b). *Erbain*, 39. Baskı, TİYO Yayıncılık, İstanbul.
- Russell, B. (1972). *Batı Felsefesi Düşüncesi – Ortaçağ*, (çev. Muammer Sencer), Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Sarp, A. (1966). “TİP Tartışmaları”, *Yön*, Sayı: 170, 2.
- Selçuk, İ. (1966). “Kendi Kendimize”, *Yön*, Sayı:171, 5.
- STMA (1988). *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şener, M. (2015). *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: YÖN, MDD ve TİP*, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul.
- Timur, T. (1962). “Liderimiz Var Mı?”, *Yön*, Sayı: 9, 13.
- TİP. (1962). *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü*, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- TİP. (1964a). *Türkiye İşçi Partisi Programı*, Ersa Matbaacılık, İstanbul.
- TİP. (1964b). *Yurt Sorunları ve Çözüm Yolu*, Kardeş Matbaası, Ankara.
- TİP. (1969). *Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü*, 8. Baskı, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara.
- TÜRK SOLU. (1967). “Neden Çıkıyoruz?”, *Türk Solu*, Sayı: 1, 1.
- TÜRK SOLU. (1968). “TİP Tabanından Gelen Ses: Oportünizme Dur Diyelim”, *Türk Solu*, Sayı: 49, 1.
- Tüzer, İ. (2008). *İsmet Özel – Şiire Damıtılmış Hayat*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1993). *İslâm Felsefesi*, 4. Baskı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- YÖN. (1961). “Bildiri”, *Yön*, Sayı: 1, 12-13.

YÖN. (1967). “Yönden Okuyucuya”, *Yön*, Sayı: 222, 2.

Elektronik Kaynaklar

- BİSAV TV. (1992, Ocak 19). *Göçtü Kervan Kaldık Dağlar Başında* [İsmet Özel Semineri], <https://youtu.be/5FaOe0R7Q4I>, (29.11.2020)
- CNN TÜRK. (2016, Şubat 7). *Sağım Solum Tarih* [TV Programı], https://www.youtube.com/watch?v=2o3wtxZvH_o, (23.11.2020)
- Göbel, G. & Köksal, S. (2018). “Türkiye’den Türkelî’ne Varalım Veya İsmet Özel’in Şiiri Bizim Şiirimizdir”, <http://istiklalmarsidernegei.org.tr/Yazi.aspx?YID=1537&KID=75>, (20.11.2020)
- Göbel, G. & Köksal, S. (2019). “Yarım Asır Sonra “Evet, İsyân” Veya Marmara Türk Denizi Olmadan Milli Dava Başlamaz”, <http://istiklalmarsidernegei.org.tr/Yazi.aspx?YID=1731&KID=75&PGID=0>, (19.11.2020)
- İMDER. (2002). “İslamiyet’in Modern Sanat ve Kültür ile İlişkisi” [İsmet Özel’in Konrad Adenauer Vakfı’nda Yaptığı Konuşma] <http://istiklalmarsidernegei.org.tr/Yazi.aspx?YID=435&KID=37&PGID=0>, (17.11.2020)
- İMDER. (2007a). “Saymayan Sayılmaz 3. Oturum”, *İstiklâl Marşı Derneği*, <http://istiklalmarsidernegei.org.tr/Yazi.aspx?YID=180&KID=27&PGID=0>, (17.11.2020)
- İMDER. (2007b). “Saymayan Sayılmaz 4. Oturum”, *İstiklâl Marşı Derneği*, <http://istiklalmarsidernegei.org.tr/Yazi.aspx?YID=182&KID=27&PGID=0>, (17.11.2020)
- İMDER. (2008a). “Bir Çağın Başlangıcı Olarak İstiklâl Marşı” [Panel], *İstiklâl Marşı Derneği*, <http://istiklalmarsidernegei.org.tr/Yazi.aspx?YID=250&KID=6>, (17.11.2020)
- İMDER. (2008b). “Bir İdeoloji Olarak İstiklâl Marşı” [Panel], *İstiklâl Marşı Derneği*, <http://istiklalmarsidernegei.org.tr/Yazi.aspx?YID=244&KID=6&PGID=0>, (20.11.2020)
- İMDER. (2008c). “İstiklâl Marşı ile Asrın İdrâki” [Panel], *İstiklâl Marşı Derneği*, <http://istiklalmarsidernegei.org.tr/Yazi.aspx?YID=242&KID=6&PGID=1>, (3.12.2020)
- İMDER. (2013). “Kalın Türk” [Konferans], *İstiklâl Marşı Derneği*, <https://youtu.be/f58itbarzAg>, (31.01.2020)
- İMDER. (2017a). “Kalp İle Tasdik” [Panel], *İstiklâl Marşı Derneği*, <http://istiklalmarsidernegei.org.tr/Yazi.aspx?YID=1347&KID=2>, (21.11.2020)
- İMDER. (2017b). “Sınıf Bilinci Bilançosu: Türkçe Bilmez ki Allah’tan Korksun”, <http://istiklalmarsidernegei.org.tr/Yazi.aspx?YID=1382&KID=4> (21.12.2019)
- “İsmet Özel’e Neler Oldu?”, (20.03.2005). *Akşam*. <http://istiklalmarsidernegei.org.tr/Yazi.aspx?YID=485&KID=38&PGID=0>, (23.11.2020)

- KANAL 7. *İskele Sancak* Programı, 02.06.2001,
<http://istiklalmarsidernege.org.tr/Yazi.aspx?YID=473&KID=38>, (17.11.2020)
- “Kırk Küsür Yaşıma Kadar Tırnaklarımı ve Bıyıklarımı Yedim”, (6 Ocak 2006).
Gerçek Hayat.
<http://istiklalmarsidernege.org.tr/Yazi.aspx?YID=491&KID=38>, (23.11.2020)
- Özel, İ. (2020). “Pergelin Yazmaz Sivri Ucu”,
<http://istiklalmarsidernege.org.tr/Yazi.aspx?YID=1806&KID=79&PGID=1>,
(24.11.2020)
- Seçkinoglu, H. (1989). “Solun Geçmişinden Bir Kesit: 1960-71”, *Gelenek*, Sayı: 24,
<https://gelenek.org/solun-gecmisinden-bir-kesit-1960-71/#easy-footnote-bottom-6-18020>, (23.11.2020)
- TRT 2. (2006, Ekim 14). *Şiir Türk'ün İklimi* [TV Programı],
<https://youtu.be/ubanET6BxgQ> (21.12.2019)
- TRT 2. (2010, Nisan 9). *Sesler, Yüzler, Öyküler* [TV Programı],
<https://youtu.be/2X9HHg7RQTI> (11.01.2020)

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Hilal TAKCI
Doğum Yeri : İZMİR
Doğum Tarihi : 03.09.1994
E-posta : hilaltakci@gmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : İzmir Cumhuriyet N.S. İşgören Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
Lisans : Pamukkale Üniversitesi / Fen Edebiyat Fakültesi/ Sosyoloji Bölümü
Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sosyoloji
A.B.D. / Genel Sosyoloji ve Metodoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
Yabancı Dil ve Düzeyi: İngilizce – 68.75/100